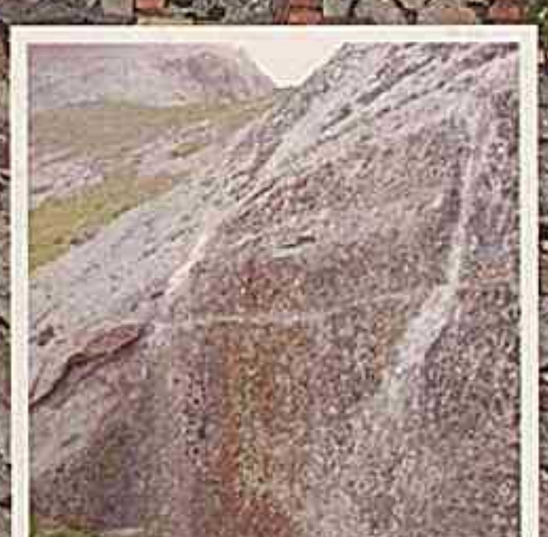
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI

ƏLİNCƏQALA

6°3.415 Ə 58

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI

ƏLİNCƏQALA

M.S.Ordubadi adına
Naxçıvan Muxtar Respublika
KİTABXANASI

Naxçıvan – 2016

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri yanında Bilik Fondu tərəfindən hazırlanmış kitabda Əlincəqalanın tarixi araşdırılmış, "Əlincə" sözünün etimologiyası, Əlincəqalanın memarlıq xüsusiyyətləri, su sistemi, iqtisadi-mədəni həyatı, Əlinçəqala yaxınlığında olan tarix, memarlıq və epiqrafik abidələr haqqında məlumat verilmişdir.

Kitab tədqiqatçılar və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əlincəqala. Naxçıvan: "Əcəmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2016, 304 s.

4700000000
053-2016

©"Əcəmi" 2016

CULFA RAYONUNDAKI "ƏLİNCƏQALA" TARİXİ ABİDƏSİNİN BƏRPA EDİLMƏSİ HAQQINDA NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI ALİ MƏCLİSİ SƏDRİNİN SƏRƏNCAMI

Naxçıvan Muxtar Respublikası qədim, orta əsrlər və yeni dövr tariximizin izlərini özündə əks etdirən nadir maddi-mədəniyyət və memarlıq abidələri ilə zəngindir. Beş minillik şəhər mədəniyyəti tarixi olan bu qədim diyar özündə ilk insanların yaşadıqları mağaraları, qədim yaşayış yerlərini, erkən şəhər mədəniyyəti qalıqlarını, möhtəşəm qala divarlarını, qayaüstü təsvirləri, daş qoç heykəllərini, xatirə memarlığının ən gözəl nümunələri olan türbələri əks etdirir. Hazırda muxtar respublika ərazisində 1200-dən çox dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli tarixi abidə qeydə alınaraq pasportlaşdırılmışdır ki, onların içərisində müdafiə qalalarının, o cümlədən "Əlincəqala"nın özünəməxsus yeri və rolu vardır.

Culfa rayonundakı Əlincə dağın üzərində yerləşən "Əlincəqala" ən qədim müdafiə və yaşayış yerlərindən biridir. "Əlincəqala"nın adı çəkilən ən qədim mənbələrdən biri "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanıdır. "Əlincəqala" tarixdə Azərbaycan xalqının əyilməzlik və mübarizlik rəmzi kimi böyük şöhrət qazanmış, 1387-1401-ci illərdə, 14 il ərzində Əmir Teymurun qoşunlarının hücumlarına müqavimət göstərmişdir.

Möhkəm divarlar və bürclərlə əhatə olunmuş "Əlincəqala"da Şəmsəddin Eldənizin hakimiyyəti illərində Azərbaycan Atabəylər dövlətinin baş xəzinəsi saxlanmışdır. O vaxt qalanın içərisində yaşayış evləri, təsərrüfat binaları, qalaya gedən yolların üstündə mühafizə məqsədi ilə səngər və bürclər tikilmişdir. Qalanın müxtəlif yerlərində qaya üzərində su hovuzları qazılmış, xüsusi arxlar çapılmışdır. "Əlincəqala"nın divarları və qalada olan tikililər əcdadlarımıza xas olan qədim tikinti mədəniyyətini günümüzə qədər gətirib çıxartmışdır. Orta

əsrlər zamanı "Əlincəqala"da Azərbaycanın ayrı-ayrı dövlətlərinin zərbxanaları yerləşmiş və burada müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan feodal hakimlərinin adından sikkələr kəsilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin "Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və pasportlaşdırılması işinin təşkili haqqında" 2005-ci il 6 dekabr tarixli Sərəncamının icrası ilə əlaqədar muxtar respublika ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələri qeydə alınıb pasportlaşdırılarkən "Əlincəqala" haqqında da məlumatlar toplanmış və bu abidə 2007-ci ildə dünya əhəmiyyətli abidələrin siyahısına daxil edilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin II hissəsinin 22-ci bəndini rəhbər tutaraq "Əlincəqala" tarixi abidəsini milli-mədəni sərvət kimi qoruyub saxlamaq məqsədilə **qərara alıram:**

1. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi ilə birlikdə "Əlincəqala"nın elmi-bərpa layihəsini hazırlayıb Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinə təqdim etsin və layihə üzrə bərpa işlərinin aparılmasını təmin etsin.

2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Culfa Rayon İcra Hakimiyyəti ilə birlikdə "Əlincəqala" Tarix-Mədəniyyət Muzeyinin yaradılması üçün müvafiq tədbirlər görsün.

Naxçıvan Muxtar Respublikası
Ali Məclisinin Sədri **Vasif TALIBOV**

Naxçıvan şəhəri, 11 fevral 2014-cü il

GİRİŞ

Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan qədim tarixə malikdir. Arxeoloji araşdırmalar göstərir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində insanlar təqribən 500 min il bundan əvvəl məskunlaşmışdır. Naxçıvan ərazisində məskunlaşan qədim insanlar Cənubi Qafqaz və Yaxın Şərqdə formalaşan müxtəlif mədəniyyətlərin yaradıcıları olmuşlar. Arxeoloji araşdırmalar göstərir ki, e.ə. VII minillikdən başlayaraq Naxçıvan Mil-Muğan, Qarabağ, Urmiya hövzəsi və indiki Ermənistan ərazisi daxil olmaqla böyük bir ərazidə yayılan mədəniyyətlərin əsas mərkəzlərindən biri olmuşdur. Tunc dövründə bu coğrafiya daha da genişlənmişdir. Naxçıvan Erkən Tunc dövründə formalaşan "Kür-Araz mədəniyyəti"nin, Orta Tunc dövründə Şərqi Anadolu, Urmiya hövzəsi, Azərbaycan, indiki Ermənistan və Gürcüstanın müəyyən hissəsini əhatə edən "Boyalı qablar mədəniyyəti"nin ana vətənidir.

Naxçıvanda qala tipli yaşayış yerləri e.ə. III minillikdə yaranmış, sonrakı dövrlərdə bu tip yaşayış yerlərindən geniş istifadə olunmuşdur. Orta əsrlərdə qala tipli yaşayış yerləri Azərbaycan xalqının xarici işğalçılara qarşı mübarizəsində mühüm istinad nöqtələrindən biri olmuşdur.

Orta əsrlərdə xarici işğalçılara, xüsusilə teymurilərə qarşı mübarizədə əfsanəvi şöhrət qazanan Əlincəqalanın tarixi ilə bağlı mənbələrdə müəyyən məlumatlar olsa da, bu məlumatlar – qalanın memarlıq xüsusiyyətləri, qaladakı ictimai-siyasi vəziyyət, hidro-texniki qurğularla bağlı məsələlər, Əlincəqala və onun ətrafındakı yaşayış yerlərinin tariximizdəki yeri kifayət qədər aydınlaşdırılmamışdır. Bu baxımdan Əlincəqalanın tarixinin geniş şəkildə araşdırılmasına, mövcud məlumatların ümumiləşdirilməsinə ehtiyac yaranmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin "Culfa rayonundakı "Əlincəqala" tarixi abidəsinin bərpa edilməsi haqqında" 11 fevral 2014-cü il tarixli Sərəncamı abidənin bərpası və milli-mədəni sərvət kimi

qorunmasına xidmət edir. Ali Məclis Sədrinin Sərəncamından sonra AMEA Naxçıvan Bölməsində həmin vəzifələri həyata keçirmək və Əlincəqalanın tarixini tədqiq etmək məqsədi ilə xüsusi tədqiqat qrupu yaradılmışdır.

Tədqiqat qrupunun apardığı araşdırmaların nəticələri bu kitabda öz əksini tapmışdır. Giriş, 13 yarımbaşlıq və nəticədən ibarət olan kitabda tədqiqatçıların araşdırmalarının nəticələri ümumiləşdirilmişdir. Yarımbaşlıqlarda Əlincəqalada gedən tə-

mir-bərpa işləri, tarixi mənbələrdə Əlincəqala ilə bağlı olan məlumatlar öz əksini tapmışdır. Mənbələrdə müxtəlif şəkildə xatırlanan "Əlincə" sözünün etimologiyası da bu yarımbaşlıqlarda öz əksini tapmışdır. Əlincəqalanın qala rəislərinə, hidrotexniki qurğularına və memarlıq üslubuna dair xüsusi məqalələr hazırlanmışdır. Araşdırmalar göstərir ki, Əlincəqalanın tarixi onun yaxınlığında yerləşən yaşayış məntəqələri ilə sıx bağlı olmuşdur. Bunu nəzərə alaraq bilavasitə Əlincəqala ətrafında yerləşən tarix-mədəniyyət abidələri, o cümlədən epiqrafik abidələr haqqında da məlumat verilmişdir. Arxeoloji araşdırmalar Əlincəqala ətrafındakı Orta əsr yaşayış yerlərini lokalizə etməyə imkan vermişdir. Araşdırmalar zamanı Orta əsrlərdə Şeyx Xorasan memarlıq kompleksi ətrafındakı, şəhər mədəniyyətinin elementləri izlənən yaşayış yeri xüsusilə maraq doğurmuşdur. Bu abidələr arasında ərəb dilində yazılan kitabələr xüsusilə əhəmiyyətlidir. Kitabın xüsusi bölümündə Əlincəqala ətrafında müasir dövrə qədər gəlib çıxmış kitabələr araşdırılmış, onların mətni oxunmuş, tariximiz üçün əhəmiyyəti müəyyən edilmişdir.

ƏLİNCƏQALADA TƏMİR-BƏRPA İŞLƏRİ

Naxçıvan tarixin müxtəlif dövrlərinə aid tarix və mədəniyyət abidələri ilə zəngindir. Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyinə qovuşduqdan sonra milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması istiqamətində xeyli işlər görülmüşdür. Bu baxımdan Naxçıvan Muxtar Respublikasında görülən işlər xüsusilə təqdirəlayiqdir. Milli-mənəvi dəyərlərimizin bir parçası olan tarix və mədəniyyət abidələrinin tədqiqi, bərpası və qorunması həmişə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif Talıbovun diqqət mərkəzində olmuşdur.

Bu abidələr yalnız Azərbaycan tarixinin öyrənilməsi üçün deyil, həmçinin ümumdünya tarixinin öyrənilməsi üçün də əhəmiyyətlidir. Belə abidələrdən biri də Culfa rayonundakı Əlincəqala abidəsidir. 11 fevral 2014-cü ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri tərəfindən "Culfa rayonundakı "Əlincəqala" tarixi abidəsinin bərpa edilməsi haqqında" Sərəncam imzalanmışdır. Sərəncamda deyilir: "Əlincəqala tarixdə Azərbaycan xalqının əyilməzlik və mübarizlik rəmzi kimi böyük şöhrət qazanmış, 1387-1401-ci illərdə, 14 il ərzində Əmir Teymurun qoşunlarının hücumlarına müqavimət göstərmişdir".

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin Sərəncamından sonra Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi və AMEA Naxçıvan Bölməsi abidənin elmi-bərpa layihəsini hazırlamışdır. Özünəməxsus arxitekturası olan qalanın bərpası həm şərəfli, həm də məsuliyyətli bir işdir. Məlum olduğu kimi, qalanın iki əsas girişi olmuşdur. Bu girişlərdən biri Culfa-Qazançı yolunun sağ tərəfindədir. Bərpa işlərinə bu hissədən başlanması məqsədəuyğun hesab edilmiş və Əlincə dağının müəyyən hissəsinə qədər, daha doğrusu, qala istehkamlarına qədər torpaq yol çəkilmişdir. Dağın müəyyən hissəsinə yol çəkilsə də, bərpa üçün zəruri olan tikinti materialları qalaya əllə və yük heyvanları vasitəsi ilə

qaldırılmışdır. Qalanın şərq və qərb darvazaları bərpa edilərək əvvəlki vəziyyətinə qaytarılmışdır. İri qaya parçalarından inşa edilən qala divarlarının bərkidilməsi üçün, əsasən, əhəng məhlulundan istifadə edilmişdir. Təmir və bərpa işlərinə rəhbərlik edənlər nəinki divarların əslinə uyğun şəkildə bərpasına səy göstərmiş, həmçinin bu əvəzedilməz abidənin neçə min il bundan əvvəlki əzəmətli görkəmini də göstərməyə nail olmuşlar. Qalanın üzərində yerləşən binaların təmizlənməsi nəticəsində onların ilkin forması müəyyənləşdirilmişdir. Bərpa və təmizləmə işlərindən sonra məlum olmuşdur ki, qalanın yuxarı səki hissəsindəki binaların bir qismi yaşayış sahəsi kimi, bir qismi isə ictimai bina kimi istifadə olunmuşdur. Burada süvarilərin atlarını saxladığı tövlələr, ərzaq anbarları və çörək bişirmək üçün təndirlər aşkar edilmişdir. Evlərin qızdırılmasında kiçik təndirlərdən və buxarılardan istifadə olunmuşdur. Bir-birinin yaxınlığında yerləşən mənzillər, başlıca olaraq, bir otaqlıdır. Bəzi otaqların arxa divarlarında dördkünc formalı taxçalar, evlərin içərisində isə kiçik təndirlər, həvənglər, əl dəyirmanları aşkar olunmuşdur. Bir sözlə, təmir-bərpa işləri zamanı qalada yaşayan insanların həyat tərzini özündə əks etdirən xeyli faktlar üzə çıxarılmışdır.

Bərpa işləri zamanı torpaq altında qalan xeyli bina aşkar olunaraq təmizlənmişdir. Ümumiyyətlə, ilkin işlər qalada yaşayış sahəsinin çox böyük olduğunu göstərir. Mənbələrin məlumatına görə, qalada altı yüz döyüşçünün sığınması üçün şərait olmuşdur. Böyük ictimai binalar ərzaq ehtiyatı saxlamağa imkan vermişdir. Suya olan tələbatı ödəmək üçünsə su hovuzlarından və kəhrizlərdən istifadə olunmuşdur. Hovuzlarda suyu toplamaq üçün sərt qayaların üzəri ilə kiçik kanallar açılmışdır. Hovuzlardan bəzilərinin uzunluğu 20 metr, eni 5 metrə yaxındır. Bəzi hovuzların dərinliyi 3 metrdir. Yaz aylarında yağış çox yağanda bəzən suyun hamısını hovuzlarda toplamaq olmurdu. Buna görə qala sakinləri yeraltı suları idarə etmək üçün səy göstərmiş, qalanın bəzi hissələrində yeraltı suları üzə çıxarmağa nail olmuşlar. Son illər aparılan araşdırmalar zamanı Əlincəqalanın

şərq tərəfində aşkar olunan kəhrizlər də suya olan tələbatın ödənilməsi üçün mühüm rol oynamışdır. Bu kəhriz indi də kənd sakinləri tərəfindən istifadə edilməkdədir. Lakin isti yay günlərində hovuzların və kəhrizlərin suyu quruduğundan, ehtimal ki, Əlincəqalanın sakinləri yeraltı yollar vasitəsilə Xanəgah kəndindəki su mənbələrindən də yararlana bilmişlər.

Bənzərsiz və özünəməxsus müdafiə sistemi olan Əlincəqalanın bərpası tariximizin bərpası deməkdir. Qala divarları və yaşayış binaları birbaşa qayanın üzərində inşa olunduğundan seysmik baxımdan olduqca davamlı və təhlükəsizdir. Divarların inşasında istifadə olunan inşaat materialları onların tarixin müxtəlif mərhələlərində bərpa olunduğunu təsdiq edən maddi sübutdur. Azərbaycanın və Yaxın Şərqin müxtəlif hakim sülalələrinin istinadgahı olmuş Əlincəqala monqolların və teymurilərin zamanında xüsusilə dağıntıya uğramış və yenidən bərpa olunmuşdur. Mənbələrin məlumatına görə, Atabəy hökmdarı Özbək Xarəzmşahların yürüşü zamanı qalaya sığınıbmış. Bəzi mənbələrin verdiyi məlumata görə Atabəy Özbək burada vəfat etmişdir. Onu Əlincəqalanın yaxınlığında dəfn etmişdilər. Tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, Əlincəqala yaxınlığında "Özbək yeri" adlanan ərazi Atabəy hökmdarının dəfn olunduğu yerdir. Çox təəssüf ki, vaxtilə Xanəgah kəndi yaxınlığında mövcud olan zəngin kitabəli qəbir abidələrindən əsər-əlamət qalmamışdır. Amma tarixi hadisələrin şahidi olan, neçə cahangirlərə sinə gərən Əlincəqala hələ də öz möhtəşəmliyini qorumaqdadır.

Əlincəqalanın Əmir Teymura qarşı on dörd il müqavimət göstərməsi tariximizin şanlı səhifələrindən biridir. Şərafəddin Əli Yəzdi Əlincəqalanın mühasirəsini belə təsvir etmişdir: "*Qaraqoyunlu hökmdarların bu qüvvətli qalasını ələ keçirmək üçün Teymurun göndərdiyi qüvvələr əvvəlcə Qara Məhəmmədi, sonra Qara Yusifi orada mühasirə edirlər. Bir ara Əhməd Cəlayirin oğlu da buraya pənah gətirir. Atasının adından Azərbaycanı idarə edən Miranşah mühasirəni şiddətləndirərək*

qalanın xaric ilə əlaqəsini kəsməyə çalışsa da buna nail ola bilmir. Cəlayir şahzadəsi gürcülərin köməkliyi ilə qaladan çıxır. Nəhayət bir çox şahzadələrin və böyük əmirlərin komandanlığı altında gətirilən ordu qarşısında on ildən bəri mühasirə altında olan və pərişan hala gələn qala xalqı,qutval, yəni qalanın mühafizəsinə rəhbərlik edən Seydi Əhməd üsyan edərək təslim olur". Bəzi mənbələr göstərir ki, Hindistana yürüşdən geri qayıdarkən Əmir Teymur artıq tərk edilmiş qalaya daxil olur və onun möhtəşəmliyinə heyran qalır.

Əlincəqalada bərpa və təmir işləri artıq bitmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin qayğısı ilə muxtar respublikamızda Əlincəçay xanəgahı, İmamzadə, Möminə xatın, Yusif Küseyiroğlu türbələri, Əshabi-Kəhf ziyarətgahı, Ordubad buzxanası və onlarla digər abidələr bərpa edilərək tariximizə və mədəni irsimizə qaytarılmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin "Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və pasportlaşdırılması işinin təşkili haqqında" 2005-ci il 6 dekabr tarixli Sərəncamından sonra muxtar respublika ərazisində 1200-dən artıq abidə qeydə alınmışdır.

Mədəni irsimizin öyrənilməsindəki bu uğurlar muxtar respublika rəhbərinin uğurlu və məqsədyönlü sosial-iqtisadi siyasətinin nəticəsidir. Əminik ki, yaxın illər ərzində minillik tariximizdən xəbər verən digər abidələrimiz də bərpa edilərək milli-mədəni irsimizə qovuşdurulacaqdır.

Vəli BAXŞƏLİYEV,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü

Rəsul BAĞIROV,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

ƏLİNCƏQALA TARİXİ MƏNBƏLƏRDƏ

1. Əlincəqala haqqında məlumat. Azərbaycan xalqı əsrlər boyunca yadellilərə qarşı mübarizə aparmışdır. Bunu arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə olunmuş maddi-mədəniyyət nümunələri, yazılı mənbələr və Azərbaycanın ərazisində olan möhtəşəm qalalar bir daha sübut edir. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan qədim Naxçıvan torpağı da müdafiə qalaları ilə zəngindir. Əlverişli coğrafi şəraitdə yerləşməsi, bərəkətli torpaqları, Qərblə-Şərq arasında ticarət yollarının Naxçıvandan keçməsi bir çox yadellilərin ona göz dikməsinə səbəb olmuşdur. Ona görə də yerli əhali özünü qorumaq üçün müdafiə qalaları yaratmışlar. Belə qalalar adətən təbii qayalar üzərində qurulmuşdur. Bunlardan Əlincəqala, Oğlanqala, Çalxanqala, Qızqala, Qalacıq, Qazançıqala və başqalarını göstərmək olar. Bu qalalar içərisində öz möhtəşəmliyi ilə seçilən, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixində mühüm pol oynayan, Şərqin ən möhkəm qalası - Bəzz qalası ilə müqayisə edilən və ona bərabər tutulan Əlincəqala diqqəti daha çox cəlb edir. Bu qala Naxçıvan şəhərindən 30 km şərqdə, Əlincə çayının orta axarında, Xanəgah kəndinin ərazisində, 1800 metr hündürlüyə malik olan Əlincə dağının üzərində yerləşir. Müdafiə nöqteyi-nəzərindən son dərəcə əlverişli coğrafi mövqedə qərar tutan Əlincəqalanın tarixi Azərbaycan xalqının azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda yadelli işğalçılara qarşı apardığı mübarizə tarixi ilə sıx bağlıdır.

Əlincəqala haqqında tarixçilərdən Asoğik (928-1019), Stepanos Orbeliani (1258-1304), Nəsəvi (13-cü əsr), Şərafəddin Əli Yəzdi (15-ci əsr), İspaniya səfiri Klavixo (15-ci əsr), türk səyyahı Övliya Çələbi (17-ci əsr) məlumat vermişlər. M.Mirheydərzadə, Ə.Salamzadə, C.İbrahimov, L.Hüseynzadə, M.Köprülü, R.Məmmədov, V.Əliyev, S.Onullahi, V. Piriyev ya müəyyən mənbələrə əsaslanmış, ya da özləri bilavasitə tədqiqat aparmaqla, öz müşahidələri əsasında Əlincəqala haqqında maraqlı fikirlər irəli sürmüşlər. Lakin bir cəhəti qeyd etməliyik

ki, bu tədqiqatçıların bəziləri təsvirçiliyə daha çox üstünlük vermişlər.

Əlincəqala barədə XV əsrdə yaşamış İspaniya səfiri Ryu Qonzales dö Klavixo öz gündəliyində belə yazmışdır: *"Əlincəqala yüksək və sıldırım bir dağ üzərində yerləşərək divar və bürclərlə əhatə olunmuşdur. Divarların daxilində dağ yamaclarının aşağı hissəsində üzümlüklər, bağlar, tarlalar, otlaqlar, bulaqlar və hovuzlar var idi. Qəsr və qalaça dağın başında yerləşir* (19, s. 158-161). Əlincəqalanın əzəmətli hasarı dağın ətəklərindən başlayaraq pillələr şəklində yuxarıya doğru ucalır və onun "kiçik bir şəhərciyi" xatırladan zirvəsini tamamilə əhatə edir. Qala üç geniş sahədən ibarətdir. Birinci sahədən ikinci və üçüncü sahələrə qalxmaq üçün daş pillələr vardır. Burada olan feodallara məxsus gözəl saray və tikintilərin qalıqları XIX əsrdə də təsvir olunmuşdur.

Rus alimi Şeblıkin XX əsrin 30-40-cı illərində burada apardığı müşahidələr nəticəsində belə fikrə gəlmişdir ki, qaladakı binalar dəfələrlə dağılmış və yenidən bərpa olunmuşdur (23, s. 88-90).

Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, qalada 600 nəfər döyüşçünün yaşaması üçün imkan olmuşdur. Bundan əlavə, qalanın daxilində su ehtiyatı saxlamaq məqsədilə qayada müxtəlif ölçülü hovuzlar çapılmışdır.Burada 20-yə qədər su hovuzu qeydə alınmışdır. Dağın yuxarı zirvəsindən qaya üzərində kiçik arxlar qazılmışdır. Həmin arxlar vasitəsilə hovuzlara yağış və qar suyu axıb toplanırmış (15, s. 32).

Əlincəqalanın ikinci hissəsində qayaların üzəri bir qədər yastı və meydan şəkillidir. Burada ona qədər otaq qalığından ibarət tikinti kompleks var (8). Qutval adlanan qala rəisi, yaxud qorçubaşı üçün olan binanın yerləşdiyi sahə yaxın kəndlərin əhalisi tərəfindən "Şahtaxtı" adlandırılır.

Əlincəqala əzəmətli və sarsılmaz bir qala olmaqla, igidlik və qəhrəmanlıq rəmzi kimi şərqdə məşhurdur. Zülm və əsarətdən xilas olmağa can atan xalq kütlələri, həmçinin məğlubiyyətə uğramış bəzi sərkərdələr, hökmdarlar belə Əlincəqalaya ümid gətirmişlər.

2. Əlincəqalanın tarixi. Əlincəqalanın tarixi haqqında orta əsr ərəb, fars, Azərbaycan, türk, gürcü və Qərbi Avropa qaynaqlarında çoxlu maraqlı məlumata təsadüf edilir. Lakin Əlincəqalanın salınma tarixi dəqiq müəyyənləşdirilməmişdir. Qalanın adı çəkilən ən qədim mənbələrdən biri hələlik bizə məlum olan "Kitabi Dədə-Qorqud" dastanıdır. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının qiymətli abidələrindən olan "Kitabi Dədə-Qorqud" dastanlarının "Uşun qoca oğlu Səgrək boyu"nda Əlincəqala möhkəm və etibarlı bir istehkam kimi təsvir olunur (12, s. 208-209). Bu dastana görə Əlincəqala Qara Tekur adlı bir şəxsə məxsusdur və o, qaladan zindan kimi istifadə edərək oğuzlardan aldığı əsirləri burada saxlamışdır (13, s. 130-132). "Kitabi Dədə-Qorqud" Əlincəqalanın adı çəkilən bizə məlum ilk yazılı qaynaqdır. Həmin dastanın yaranma tarixi də maraqlıdır. Prof. Ə.Dəmirçizadə dastanlarda "XI əsrdən əvvəlki" dövrə aid hadisələrdən bəhs edildiyini yazır (6, s.10-11). Tədqiqatçı V.Jirmunski "Kitabi Dədə-Qorqud" haqda nəşr olunan əsərləri təhlil edərək, boyların IX-X əsrlərdə meydana çıxdığını göstərir. Bu boylardan bəzisi hətta V-VI əsrlərə gedib çıxır (22, s. 89-90).

Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, Əlincəqala eranın əvvəllərində tikilmiş, eramızın V əsrində bərpa edilmişdir (1, s. 351).

X əsrdə yaşamış bəzi salnaməçilər müasiri olduğu hadisələrdən bəhs edərkən Əlincəqalanın yerli feodallara məxsus əsas sığınacaq yeri olduğunu göstərirlər (15, s. 32). Onların yazdığından məlum olur ki, qalada hakim və zadəgan ailələri feodal hərbi toqquşmalar və müharibələr zamanı mühafizə olunurmuş.

XVII əsr türk səyyahı Övliya Çələbi Əlincəqaladan bəhs edərkən onun Qutbəddin tərəfindən tikildiyini göstərir (2, s. 11). Ehtimal ki, müəllif burada rum- səlcuq hökmdarlarından Qütbəddin II Məlikşahı (1188-1192) nəzərdə tutmuşdur. Prof. M.Köprülü Əlincəqalanın Səlcuqlar dövrünə aid olduğunu qeyd edir (22). Bu fikirlə, eyni zamanda, "Azərbaycanın türkləşməsi tarixinə ümumi bir baxış" adlı məqalənin müəllifi Faruk Sumər də həmrəydir (9). Lakin müasir türk tədqiqatçılarından Fəxrəddin Kırzıoğlu "əsgi və sərt" bir istehkam olan Əlincəqalanın Əşkanilər dövründə Erancaq adı ilə məşhur olduğunu göstərir (11, s. 66-67).

Bu baxımdan Azərbaycan tədqiqatçılarından arxeoloq və etnoqraf Ə.Ələkbərovun qaladakı hovuzların birində əşkani, yaxud sasani barelyefinin olduğu ehtimalını irəli sürməsi də maraqlıdır (18, s. 247). Bu fakt sübut olunarsa, qalanın tarixi haqqında bəzi məsələlər üzə çıxa bilər.

Əlincəqalanın adı İran səlcuqlarının son sultanı Toğrul ilə əmirləri arasında baş vermiş iğtişaşlardan bəhs edilərkən çəkilir.

Ümumiyyətlə, mənbələrdəki faktların təhlili VII əsrdən əvvəl qalanın mövcud olması fikrinə heç bir şübhə yeri qoymur.

3. Orta əsrlərin siyasi hadisələrində Əlincəqalanın rolu.

Yazılı mənbələrdə Əlincəqalanın erkən orta əsrlər tarixinə dair məlumata çox az təsadüf edilir. Əbu Bəkr Tehrani "Kitabi Diyarbəkriyyə" əsərində göstərir ki, Abbasi xəlifələrindən Hadi (785-786) və Harun ər-Rəşidin (786-809) hakimiyyəti dövründə Qıpcaq xan gürcülərin əlində olan Əlincəqalanı tutmuşdur (9, s. 17). Lakin XII əsrdən başlayaraq tarixi mənbələrdə Əlincəqalanın adı tez-tez çəkilir. Əldə edilmiş materiallar sübut edir ki, Azərbaycan Atabəyləri – Eldənizlərin hökmranlığı dövründə Əlincəqalanın istər hərbi-strateji, istərsə də iqtisadi və siyasi mövqeyi xeyli artmışdı. Həmin qala hökmdar ailəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün bir sığınacaq yeri kimi istifadə

olunmuşdur. Məhəmməd Cahan Pəhləvanın arvadı, Naxçıvanın hakimi Zahidə xatının əsas iqamətgahı həmin dövrdə Əlincəqalada yerləşirdi və Eldənizlər dövlətinin xəzinəsi burada mühafizə olunurdu (14, s. 76). XIII əsrdə Atabəy Müzəffərəddin Özbək Mərkəzi Asiya hökmdarı Xarəzmşah Cəlaləddinin Azərbaycana yürüşü zamanı müqavimət göstərə bilməyəcəyini başa düşərək bu qalaya sığınmışdır. O, bu qaladan düşmənə qarşı mübarizə aparmaq niyyətində olmuşdur. Lakin Atabəy Özbək 1225-ci ildə Cəlaləddinin işğalçı qoşun dəstələrinə qarşı apardığı döyüş zamanı həlak olmuşdur (5, s. 125). Qala haqqında orta əsr tarixçisi Şəhabəddin Məhəmməd ən-Nəsəvinin "Sirat əs-sultan Cəlalləddin Mənkburnu" adlı əsərində geniş məlumat verilir.

Sıldırım dağ başında yerləşən Əlincəqala alınmaz sayılırdı. Hülakü, Çobani və Cəlairilərin basqınları nəticəsində ələ keçirilən saysız xəzinələrin zaman-zaman Əlincəqalada saxlanılması bununla bağlı idi (3, s. 305). Əmir Teymurun qoşunları Əlincəqalada kəskin müqavimətə rast gəlmişdi. Teymurun qoşunları 1386-cı ildə Azərbaycan torpaqlarına daxil olduğu vaxt Təbrizi tərk etmiş Cəlair əmirlərinin bir qismi Əlincəqalaya toplaşıbmış. Cəlairilər bu qalanın strateji əhəmiyyətini nəzərə alaraq onu həmişə möhkəmləndirməyə çalışırdılar. Cəlairilər dövlətinin xəzinəsi qalada gizlədildiyindən Sultan Əhməd Əlincəqalanın müdafiəsini oğlu Məlik Tahirə və sərkərdə Əmir Altuna tapşırmışdı (3, s. 305).

Orta əsr tarixçilərindən Şərafəddin Əli Yəzdi, Əbdürrəzzaq Səmərqəndi, Həmdullah Mustovfi Qəzvini və başqaları orta əsr siyasi hadisələrində Əlincəqalanın rolundan geniş bəhs etmişlər.

14 illik mübarizədən sonra Əlincəqalanın tutulması müxtəlif mənbələrdə qeyd edilmişdir. Xüsusilə İbn Ərəbşahın məlumatlarından aydın olur ki, Əlincəqalanın müdafiəsinə təyin olunmuş Əmir Altun ilə Sultan Əhmədin oğlu Məlik Tahirin arasında düşmənçilik baş verir. Nəticədə Əmir Altunun dəstəsi dağılır, özü isə xaincəsinə öldürülür. İstedadlı sərkərdə Əmir

Altunun həlak olması və qaladakı iğtişaşlar onun müdafiəçilərinə də mənfi təsir göstərir. Əmirin və əsgərlərin bir hissəsi Məlik Tahirdən üz döndərib qalanı tərk edir. Məlik Tahir isə xəzinəni də yığışdırıb qohumları və yaxın əyanları ilə birlikdə Bağdada qaçır. Teymurilərin qoşunları heç bir müqavimətə rast gəlmədən Əlincəqalaya daxil olurlar.

Əlincəqala orta əsrlər dövründə xüsusi hərbi-strateji əhəmiyyətə malik olmuşdur. 1405-ci ildə Əmir Teymur öldükdən sonra qala təkrarən Cəlairilərin və Qaraqoyunların əlinə keçmişdir. Teymurun oğlu Şahruxun silahlı qüvvələrinə qarşı döyüşdə məğlub olmuş və qardaşları tərəfindən xəyanət görən qaraqoyunlu İsgəndər öz ailəsi ilə Əlincəqalada gizlənməyə məcbur olmuşdu (4, s. 182). İsgəndər burada öldürülmüş və Cahanşah Əlincəqalanı ələ keçirmişdir.

Əlincəqala müəyyən müddət Ağqoyunluların və Səfəvilərin hakimiyyəti altında olmuşdur. Azərbaycanda orta əsrlər dövründə baş verən ardı-arası kəsilməyən feodal çəkişmələri və müharibələri nəticəsində Əlincəqala dağılmış və siyasi hadisələrdəki mövqeyini itirmişdir.

İsmayıl HACIYEV,
tarix üzrə elmlər doktoru,
akademik

"ƏLİNCƏ" SÖZÜNÜN ETİMOLOGİYASI

Çox qədim zamanlardan insanlar məskən saldıqları ayrı-ayrı obyektlərə-dağlara, qalalara, çaylara, göllərə, kənd və şəhərlərə və başqa bu kimi yerlərə müxtəlif adlar vermişlər. Dünyada elə bir coğrafi obyekt yoxdur ki, insanlar onu bu və ya digər adla adlandırmamış olsun. Hər bir yerin müəyyən adı, hər bir adın özünəməxsus mənası, yaranma tarixi vardır.

Xalqların məskunlaşdığı əraziləri, onların yayıldığı sahələri məhz yer adlarının köməyi ilə müəyyənləşdirmək mümkündür. Əhalinin mənşəyinin müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar A.A.Bakıxanov qeyd etmişdir ki, əgər ölkənin qəbilələri, kəndləri, bunları və qədim qalaları (keçmişdən qalmış maddi mədəniyyət və tarixi abidələr) geniş bir surətdə tədqiq edilərsə, əhalinin mənşəyini təyin etmək mümkün olacaqdır (6, s. 29).

Tarixən yaranmış adların mənşəyi və mənası məsələsinə gəldikdə isə, qeyd etmək lazımdır ki, ictimai iqtisadi formasiyaların bir-birini əvəz etməsi adların dildən-dilə, nəsildən-nəsilə keçməsi ilə əlaqədar bir qismi təhrifə uğramış və nəticədə müxtəlif cür izah edilmişdir. Belə coğrafi adlardan biri də "Kitabi Dədə-Qorqud" dastanlarında da adı çəkilən Əlincəqala (Alınca qalası) adıdır. Bu dastanda çoxsaylı toponimlərin adı çəkilir, Ağca qala, Ağ qala, Düzmürt qalası, Mərdin qalası, Əlincəqala kimi qala, Qazılıq dağı (Qafqaz dağı), Sallaxana qayası kimi dağ və qaya adları göstərilir.

Tədqiqatçılar "Əlincə" sözünü müxtəlif cür izah etmişlər. Qalanın adı orta əsr yazılı məxəzlərində Əlincə, Əlincəm, Aləncа, Alançuq, Alanca, Alançik, Yerənçaq və sair şəkillərdə işlədilmişdir. Bəzi qaynaqlarda Əlincəqalaya Erınca şəklində rast gəlirik. Bəzi tarixçilərin yazdığına görə, guya Əlincəqala öz adını zəngin xəzinəsini və ölkədən yığdığı külli miqdarda mədaxilini

M.S.Ordubadi adına
Naxçıvan Muxtar Respublika
KİTABXANASI

gizlətmək məqsədilə həmin qalanı tikdirmiş Erincak adlı bir feodal qadının adından götürmüşdür (20, s. 69-71).

Mənbələrdə "alan" sözünün "aran" şəkli V-VII əsrlərdə işlədilmişdir. Çünki artıq orta əsr ərəb və başqa mənbələrdə xüsusi yer adı olaraq "Aran", "Arran" və "Alran" sözlərinə təsadüf edilir. XIII əsrdə yaşamış məşhur ərəb tarixçisi Yaqut əl-Həməvi "Mücəm əl-büldan" əsərində doğru olaraq "Arran" sözünün ərəb sözü olmayıb, yerli məna daşıdığını qeyd edir (18, s. 10). Bu söz türk dillərindən götürülmüşdür. Qalaya belə bir adın verilməsi heç də təsadüfi deyildir. Çünki, "alan" – qədim türk dilində "düzənlik", "meydan" mənasını verir (19). Şübhəsiz ki, bu, qalanın yuxarı hissəsinin düz bir sahədən ibarət olması ilə bağlı olmuşdur. Bununla belə, "aran", "alan" sözünün "Əlincə"yə çevrilməsi həqiqətə uyğun deyil.

"Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti"ndə Əlincəqala adının izahı bir neçə variantda verilir: "...VII əsrə aid mənbələrdə qalanın adı **Erincak**, XIII əsrə aid mənbələrdə isə **Alınca** variantlarında çəkilir... Bəzi tədqiqatçılar dağın adının monqolların yürüşündə iştirak etmiş **elcihin** tayfasının adı ilə bağlı olduğunu yazırlar. Bir qrup alimlərin fikrinə görə, toponim türk dillərindəki **alançik** (meydança, düz) sözündəndir. Oronimi **alan** tayfa adı ilə də bağlayırlar" (2, s. 181).

Göründüyü kimi, hətta toponimiyaya həsr olunmuş lüğətdə belə "Əlincə" sözünün etimologiyası haqqında dəqiq fikir söylənilmir. Biz aşağıda bu fikirlərin hər biri haqqında bəhs edəcəyik.

Əlincə adının **"alan"** tayfasının adı ilə nə dərəcədə bağlı olmasına diqqət yetirək. "Azərbaycan tarixi"nin akademik nəşrinin I cildində "alan" tayfalarının eramızın 72-ci ilində Dəryal keçidi vasitəsi ilə Cənubi Qafqaz, o cümlədən Qafqaz Albaniyası istiqamətində yürüş etməsi fikri müdafiə olunmuşdur

(8, s. 431-432). İosif Flaviyə görə alanlar skif tayfalarındandır. Bir sıra antik müəlliflərin, eləcə də İ.Flavinin məlumatları alanların Şimali Qafqaz keçidləri vasitəsilə baş verməsi haqqında irəli sürülən elmi fikri təsdiq etmir (14, s. 29). Bəzi tədqiqatçılara görə, Əlincə toponimi qədim türk mənşəli **alan** (meydan, düz) coğrafi termini ilə əlaqədardır (-cıq kiçiltmə şəkilçisidir). Göründüyü kimi "alan" sözü iki mənada işlədilmiş, lakin heç biri elmi cəhətdən təsdiqini tapmamışdır.

Bəzi orta əsr mənbələrində Əlincəqaladan "**Yeröncək**" (Erincak) kimi bəhs edilsə də, ehtimal edilir ki, Yeröncək Əlincəqala ilə bağlı ad deyildir. Naxçıvan qalalarından bəhs edən prof. M.Seyidov qalanın ilkin adının Erıncaq olduğunu yazmışdır. Erıncaq iki tərkibdən yaranmış mürəkkəb söz-addır. Eriq (erıq) əksər türk dillərində çox mənalı sözdür. Onun möhkəm, qüvvətli, hakimiyyət mənaları vardır. "Caq" isə Azərbaycan dilində "yer", "məkan" bildirən şəkilçidir. Beləliklə Erıncaq (erincək) möhkəm, qüvvətli, dövləti, hakimiyyəti olan yer deməkdir (20, s. 51).

Xalq etimologiyasına görə Əlincə adının izahı "əlini çək", bəzi tədqiqatçılara görə "**Alancik**" ("boş sahə") mənasını verir (11, s. 105-106).

Naxçıvan Ölkəşünaslıq Muzeyinin əməkdaşı M.Mirheydərzadə xalq rəvayətlərinə əsaslanaraq Əlincəqalanın "monqolların ulu babası Əlincə xanın" adı ilə bağlı olduğunu qeyd edir (7, s. 78-80). M.Köprülünün fikrinə görə, bu, həqiqi bir xalq rəvayəti olmayıb, türk – monqol tarixinə aid yazılı məxəzlərə bələd olan bir şəxs tərəfindən uydurulmuş, heç bir elmi əsası olmayan zahiri bir bənzətmədən başqa bir şey deyildir (8).

Yaxın Şərq coğrafiyasının tanınmış tədqiqatçılardan K.Streyc qalanın əsil adının Alancik olduğunu qeyd edir. Tədqiqatçıların bəzilərinin fikrincə, qalanın adının bu şəkildə

işlədilməsi həqiqətə daha uyğundur. Qala öz adını qədim Azərbaycan sözü olan Alan kəlməsindən götürmüşdür. Bu söz qədim türk dillərində "düzənlik", "meydan" mənasını verir. Azərbaycan Ensiklopediyasında da qalanın adı Alanciklə bağlı izah edilir (3, s. 182). Mahmud Kaşqarlının XI əsrə aid "Divanü lüğat- it-türk" kitabında "alan" (yaxud alanq) sözü "düz", "açıq yer" kimi şərh olunur. M.Köprülü "Alancuk" sözünün səlcuq türklərinə aid olub, "kiçik meydan" olduğunu göstərir (9, s. 302-304). Lakin qeyd etməliyik ki, "alan" təkcə səlcuqlara məxsus olmayıb, bir sıra türk tayfalarının dilində də işlədilmişdir. Lakin müasir Azərbaycan dilində düzənlik mənasında "alan" deyil, aran işlədilir. "l" hərfinin "r" hərfinə çevrilməsi türk dilləri qrupu üçün xas olduğundan "alan"ın "aran"a çevrilməsi təbiidir.

Müasir türk ədəbiyyatında qalanın adı Alınca şəklində yazılır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ərazisində orta əsrlər dövründə Əlincə adlı başqa qalalar da mövcud olmuşdur. Həmdullah Qəzvini "Nüzhət əl-qülub" əsərində Təbrizin yaxınlığında Əlincə adlı qala olduğunu göstərir (17, s. 10).

Akademik A.Axundovun fikrincə, Əlincəqalanın adı monqolların yürüşlərində iştirak edən, əslən türk tayfaları olan əlcihinlərlə (elcihin deyənlər də var) bağlıdır (1, s. 34). Əlincə toponiminin metateza (səslərin yer dəyişimi) və eliziya (səs düşümü) fonetik hadisələri nəticəsində əlcihin (elcihin) etnonimindən törənməsi tamamilə mümkündür (1, s. 34-35). Tədqiqatçı N.Məmmədov da Əlincə dağ adının eramızın ilk əsrlərindən mövcud olmasını qeyd etməklə, Əlincə adının türk tayfalarından olan **əlciin (əlcihin)** tayfasının bu ərazidə məskunlaşması nəticəsində yaranması qənaətinə gəlir (12, s. 36). Tarixi-siyasi xronologiyanı əsas götürsək bu inanılası görünmür. Monqolların Azərbaycana, eləcə də Naxçıvana yürüşü XIII əsrdə olmuşdur, bu zaman Əlincə adlı qala artıq mövcud idi və belə də adlanırdı. İlhami Cəfərsoylu Əlincənin monqollarla əlaqəsindən bəhs edərkən göstərir ki, "Əlincək boyunun bəzi qolları mon-

qollara qoşulmuş, Hülakülər dövlətində müəyyən vəzifələr tutmuşlar. Onlardan biri Alıncak noyon idi. Fəzlullah Rəşidəddinin yazdığına görə, həmin boydan Əmir Novruz Alıncak adlı bir əmir çıxıb" (8).

Azərbaycanın Əlincək boyu tanınmış qoşun başçıları ilə yanaşı, istedadlı alim və şairlər də yetirib. Əlişir Nəvai öz dövrünün tanınmış alim və şairlərindən bəhs edərkən Mövlana Xələf Təbrizi Şeyx Ələncək haqqında məlumat verir.

AMEA-nın müxbir üzvü A.Bağırov Əlincə adını Nuh peyğəmbərin nəticəsi **Alınca xanın** adı ilə əlaqələndirmiş və qeyd etmişdir ki, bu söz canlı danışıq dilində tədricən Əlincə şəklinə düşmüşdür (5, s. 49). "Oğuz dastan"ında da Alınca xan Nuhun yeddinci oğlu kimi təqdim edilir. O, Yafəsin və Türkün nəslindəndir. Əbülqazi Bahadur xanın qələmə aldığı "Türklərin soy ağacı"nda – "Şəcərəyi-Türk"də iki dəfə onun adı çəkilir.

Xalqımızın həyatını, məişətini, adət-ənənələrini, yüzlərlə yer adlarını özündə əks etdirən, ən qədim yazılı abidəmiz olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında da Əlincə adı çəkilir. Dastandakı "Uşun qoca oğlu Səgrək boyu"nda Əgrəyin Əlincəqalada əsir düşməsi və qardaşı Səgrəyin onu xilas etməsi göstərilir (10, s. 208). Əlincə "Dədə Qorqud"da qala kimi xatırlanır. Naxçıvanda "Əlincə" sözü Əlincə qalada, Əlincə çayında və kənd adında ifadə olunur.

"Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri"ndə Əlincə nahiyyə və qala kimi qeyd edilir və buranın sakinlərinin azərbaycanlılar olduğu göstərilir (13, s. 85-86).

Bir sıra tədqiqatçılar Əlincə toponiminin yayılma arealının çox geniş olduğunu qeyd etmişlər. Əlincə (Ərincə) adlı yaşayış yerləri Göyçə, Ərzurum, Təbriz, Ağbaba elində, mesxeti türklərinin vətəni olan Axısqa şəhəri yaxınlığında da olmuşdur.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan dilçiliyində Əlincəqalanın adı sadəcə, yer adı kimi izah edilib. Əslində o, türk boylarından birinin adı olub, Azərbaycanın bir çox yer adlarında əks olunub. Məlumdur ki, yer adlarının böyük əksəriyyəti həmin ərazidə yaşayan tayfa və qəbilələr, boylar tərəfindən verilib. Çox güman ki, bu toponimlər (yəni Əlincə // Ərincə ilə bağlı olanlar) öz mənşəyini "**ərincə**" adlı tayfanın adından almışdır. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, Mahmud Kaşğarlının əsərində də **erincə-ərincə** formasında leksik vahid xatırlanır.

Ərincə // Əlincə adı qədim mənbələrdə Alıncak, Alancıq, sonrakı yazılarda isə Əlincək və Əlincə kimi göstərilib. Həmdullah Qəzvini onun adını Alancik kimi ifadə etmişdir. 1225-ci il hadisələrindən bəhs edən Mirxond Əlincəqalanın adını **Əlincək** kimi qeyd etmişdir (16, s. 124).

Əlincək boyu ilk orta əsrlərdə, təqribən III-V əsrlərdə Arazdan şimalda-Sünik torpaqlarında özünə yurd salmışdı. Onlar burada öz daxili müstəqilliyini saxlamaqla vilayətin hakim nəslinə tabe idilər.

Əslən Urbat türklərindən olan xristianlaşmış Stepan Orbeliani yazır: Sünik 12 əyalətdən ibarətdir. Onlardan biri Erincakdır. Sonrakı tarixi mənbələrdə Əlincək tayfasının Arazın cənubuna köçdüyünü və Təbrizlə Naxçıvan arasında yerləşdiyi məlum olur. Məhəmmədəli Tərbiyətin verdiyi məlumatdan görünür ki, Alancık Cənubi Azərbaycanın mahallarından biridir. Yerli əhalinin Alança dediyi Əlincə kəndi Təbrizin 40 km şimal-qərbində yerləşir.

Bu məlumatdan aydın olur ki, Əlincək tayfası tarixən yurd saldığı bu ərazilərdən çox da uzağa getməyib. Cənubi Qafqazda, eləcə də Arazın hər iki sahilində yaşayarkən sıldırım qayaların başında tikdikləri alınmaz qalaya – Əlincəyə sığınıblar.

Beləliklə aydın olur ki, Əlincə adı bu ərazilərdə yaşamış ərincə // əlincək tayfasının adı ilə bağlıdır və təqribən iki min il bundan əvvəl həmin tayfa birliyi Əlincəqalada özlərinin təhlükəsizliklərini təmin etmişlər.

İsmayıl HACIYEV,
tarix üzrə elmlər doktoru,
akademik

ƏLİNCƏQALA "KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA

Əlincəqalanın adının çəkildiyi bizə məlum olan ən qədim mənbə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanıdır. Dastanın "Uşun Qoca oğlu Səgrək boyunu bəyan edər" boyunda (3, s. 134-142) Əlincəqala güclü və etibarlı istehkam kimi təsvir olunur. Bu boyda Əlincəqalanın adı üç dəfə (3, s. 134-135) xatırlanır. Boyun məlumatına görə Uşun Qocanın oğlu Əgrək "Şərukun (bu toponim tədqiqatçılar tərəfindən müxtəlif cür təqdim olunur: Şərur, Şəruk, Şürük, Şirokuz, Şirəküvəz və s. – F.S.) ucundan Göyçə dənizə təkin el çarpmış", ..."Yolu Əlincə qələsinə oğramışdı" (3, s. 134). Burada o Qara Təkurun adamları tərəfindən tutulmuş və Əlincəqalada zindana salınmışdı (3, s. 135). Bir öksüz oğlanın Əgrəyin qardaşı Səgrəyə "Hünərin var isə qardaşın Əlincə qələsində əsirdir, var, onu qurtar!" – deməsindən sonra qardaşı olduğunu bilən Səgrək "Qaraqoç atına minmiş, ... üç gün, dünlü günlü yortmuş, Dərəşam ucundan keçmiş, ol qardaşı tutulan qoruya gəlmiş" (3, s. 138) və onu əsirlikdən qurtarmışdır. Ancaq boyun digər yerlərində Əlincəqalanın adı olduğu kimi deyil, sadəcə olaraq "qala" kimi işlənmişdir.

Dastanın məlumatından aydın olur ki, hadisələr baş verən vaxt Əlincəqala Qara Təkurun əlində olmuş, ondan həm müdafiə qalası, həm də zindan kimi istifadə olunmuşdur. Dastanda qeyd olunduğuna görə Səgrək Qara Təkurun onun üstünə göndərdiyi adamları qalaya tıxamış (3, s. 139), qalanın zindanında saxlanılan Əgrək azad edildikdən sonra isə onunla birlikdə Qara Təkurun adamlarını basmış, qırmış və qalaya tökmüşdülər (3, s. 142). Bundan sonra "Dərəşam suyunu dəlüb keçmiş, ... Oğuzun sərhəddinə yetmişdilər" (3, s. 142).

Dərəşam yer adından bəhs edərək professor P.Xəlilov qeyd edir ki, böyük qardaş Əgrəklə kiçik qardaş Səgrəkin marşrutu İç Oğuz hüdudları haqqında parlaq təsəvvür yaradır. Böyük qardaş

Qazan bəydən icazə alıb Şirəküvəz (və ya Şirəküvan) ucundan Əlincəqalaya qədər gedir və İç Oğuzun şimal sərhəddi boyu gəzir, sonra Göyçə gölündən cənuba getmək istəyəndə Əlincəqalada əsir olur. Kiçik qardaş onu azad edəndə yolunu cənuba salır. Dərəşam suyunu keçir və Araz boyu geri dönüb yurduna qayıdır. Dərəşam Culfa rayonundakı Dərəşam stansiyası yaxınlığındakı mineral bulaq sularının adıdır (2, s. 29). AMEA-nın müxbir üzvü S.Babayev isə yazır ki, Dərəşam Culfa rayonu ərazisində, Arazın sol sahilində qədim kənd olmuşdur. Onun yaxınlığında Dərəşam mineral bulaqları yerləşir. Bundan başqa, bu oykonimlə üzbəüz Cənubi Azərbaycanda, Arazın sağ sahilində də Dərəşam kəndi olmuşdur. Bizcə, dastanda adı çəkilən Dərəşam Arazın sol sahilindəki, Naxçıvan MR ərazisindəki Dərəşamdır. ... Qardaşların Əlincəqaladan qayıdarkən üzüb keçdikləri Dərəşam suyu – Araz çayıdır (1, s. 51).

Dastanın məlumatları təsdiq edir ki, Əlincəqaladan həm də yarandığı andan zindan kimi istifadə olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Əlincəqalada olan zindandan sonralar da istifadə olunmuş, Azərbaycan feodal dövlətlərinin hökmdarları ən əhəmiyyətli dustaqları orada saxlamışlar.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Əlincəqalanın adı çəkilən, elmə məlum olan ən qədim mənbədir. Orada qala ilə əlaqədar verilən məlumatlar Əlincəqalanın tarixi haqqında əlimizdə olan ilk məlumat kimi çox qiymətlidir. 1300 illik tarixə malik olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında qalanın adının xatırlanması təsdiq edir ki, Əlincəqala VII əsrdə mövcud imiş. Deməli onun əsası VII əsrdən əvvəlki dövrlərdə qoyulmuşdur.

Fəxrəddin SƏFƏRLİ,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü

ƏLİNCƏQALA UĞRUNDA TEYMURİLƏRİN, QARAQOYUNLU VƏ AĞQOYUNLULARIN MÜBARİZƏSİ

XIV əsrin 80-ci illərində Azərbaycan şəhərləri daha dəhşətli bir təhlükəyə məruz qaldı. Mərkəzi Asiya əmiri Teymur 1385-ci ildə İranı və Azərbaycanı istila etmək məqsədi ilə böyük yürüşə başladı. O, Təbrizi, Sultaniyyəni ələ keçirdi. Cəlairi hökmdarı Sultan Əhməd bütün əmlakını Təbrizdə qoyaraq qaçmağa məcbur oldu. Həmin il Naxçıvanın yaxınlığında Teymurun əmirlərindən İlyas Xoca ilə Sultan Əhmədin qoşunları arasında kəskin döyüş baş verdi (1). İlyas Xocanın bu döyüşdə təsadüfən yaralanması Sultan Əhmədi məğlubiyyətdən qurtardı. Mərkəzi Asiyada xalq iğtişaşları baş verdiyindən Teymur oraya qayıtmalı oldu. 1386-cı ilin əvvəllərində Qızıl Orda hökmdarı Toxtamışın 90 min nəfərlik qoşunu Bəy Poladın sərkərdəliyi altında Azərbaycan ərazisinə yürüş etdi (2). İşğalçılar Naxçıvanı, Təbrizi, Mərəndi, Marağanı ələ keçirərək qarət etdilər. Foma Metsopski həmin hadisədən bəhs edərək yazır ki, onlar "əhalinin bir çoxunu qılıncdan keçirmiş və bir çoxunu əsir etmişdilər" (3). Zeynəddin ibn Həmdüllah Qəzvininin verdiyi məlumata görə, Naxçıvan bu dövrdə yenidən rəhmsizcəsinə dağıldı (4). Bu vaxt Zaqafqaziya şəhərlərindən sürgün və qul edilənlərin sayı 200 minə çatırdı (5). Lakin yerli əhalinin inadlı mübarizəsi və Teymur qoşunlarının Qızıl Orda malikanələrinə hücumu ilə əlaqədar olaraq, Toxtamış Azərbaycan şəhərlərində, o cümlədən Naxçıvanda çox qala bilmədi, gəldiyi yol ilə geri qayıtmağa məcbur oldu (6). Bu hadisədən az bir müddət sonra 1387-ci ildə Teymurləngin qoşunları Azərbaycanın cənub torpaqlarının çox hissəsini tutaraq, Naxçıvan şəhəri üzərinə hücuma keçdi (7). Teymurun ordularına onun əmirlərindən İlyas Xoca adlı bir feodal sərkərdəlik edirdi. O, Naxçıvanı ələ keçirsə də şəhərin yaxınlığında çox möhkəm qala olan Əlincəni tuta bilmədi.

1387-ci ildə Əlincəqala Teymurləngin qoşunları tərəfindən mühasirəyə alındı. Teymur qoşunlarının hücumları müvəffəqiyyətsizliklə nəticələndi. Cəlairilər bu qalanın strateji əhəmiyyətini nəzərə alaraq, onu həmişə möhkəmləndirməyə çalışırdılar. İndi isə Teymur qoşunlarının hücumu qarşısında qala daha da möhkəmləndirilmişdi. Sultan Əhməd Əlincəqalanın müdafiəsini oğlu Məlik Tahirə həvalə etmişdi. Qalanın qutvalı Əmir Altun idi. Onun sərəncamında üç yüzə yaxın qorçu (döyüşçü) vardı (8). Azərbaycanın ayrı-ayrı feodal hakimləri və Gürcüstan dövləti Teymur qoşunlarına zərbə vurmaq, onun irəliləməsinə imkan verməmək məqsədi ilə, Əlincəqalanın müdafiəçilərinə yaxından köməklik edirdilər.

Şəki hakimi Sidi Əli Orlat 1397-1398-ci ilin qışında gürcü qüvvələri ilə ittifaqda Əlincəqalanın müdafiəçilərinin köməyinə gəldi. Qalanın qarşısında Teymur qoşunları ilə döyüş baş verdi. Vəziyyətin getdikcə kəskinləşdiyini hiss edən Teymur qoşunlarının başçıları Teymurun oğlu Miranşaha müraciət edərək ondan kömək istədilər. Miranşah Əlincəqalanın mühasirəsini möhkəmləndirmək məqsədi ilə Xorasandan xüsusi qoşununu gətirdərək öz oğlu Əbubəkr Mirzənin sərkərdəliyi altında Əlincəqalanın üzərinə göndərdi. Şərəfəddin Əli Yəzdi və Əbdürrəzzaq Səmərqəndinin yazdıqlarına görə Əlincəqala qarşısında hər iki tərəf arasında şiddətli döyüşlər getmişdir (9). Günlərlə davam edən əlbəyaxa döyüşlər müttəfiqlərin qələbəsi ilə nəticələndi. Əbubəkr Mirzə öz qoşun hissələri ilə geri çəkilməyə məcbur oldu. Əlincəqala Teymur qoşunlarının mühasirəsindən xilas oldu.

Məxəzlər Sidi Əli Orlatın Əlincəqalanın qəhrəmancasına müdafiəsində həlak olduğunu göstərirlər (10). Əlincəqalanın müdafiəçiləri bir çox çətinliklərə dözərək, müəyyən fasilələrlə on dörd il (1387-ci ildən 1401-ci ilədək) mühasirə şəraitində Teymur qoşunlarına qarşı mübarizə apardılar (11). Onlar ayrı-ayrı hallarda Teymur qoşunlarına hətta ağır zərbələr belə vura bildilər. Teymur Əlincəqalanı tutmaq məqsədi ilə yeni-yeni qüv-

vələr göndərirdisə də, hələlik heç bir müvəffəqiyyət əldə edə bilmirdi.

Əlincəqaladakı qələbə Cənubi Qafqaz ölkələrində böyük ruh yüksəkliyinə səbəb olmuşdu. Azərbaycanın və Gürcüstanın feodal hakimləri öz qüvvələrini cəmləşdirərək mübarizəni davam etdirdilər. Cənubi Qafqaz feodal hakimlərinin vahid cəbhə təşkil etmək cəhdləri Teymuru qorxutduğundan, o, Əlincəqalanın ətrafında müəyyən miqdarda qoşun saxlayaraq, özünün əsas qüvvələri ilə Ermənistan və Gürcüstan üzərinə hücuma keçdi. 1401-ci ildə Əlincəqala fəth edildikdən sonra Əmir Teymur öz möhkəmliyi ilə onu heyrətə salan bu qalanı xüsusi ziyarət etmişdi (12). Başqa şəhərlər kimi bu dövrdə Naxçıvan da Teymurun qoşunları tərəfindən dağıdılır.

Teymurilərə qarşı mübarizədə hürufi təriqətinin banisi Fəzlüllah Nəimi də 1394-cü ildə Naxçıvanda Teymurun oğlu Miranşah tərəfindən öldürüldü (14). Bu zaman Naxçıvanda Nəiminin tərəfdarları olan hürufilər çox idi. Onları qorxutmaq məqsədi ilə Miranşah Nəimini həbs etdirərək Naxçıvan mahalına gətirtdirmiş və məhz burada qətlinə fərman vermişdi (15). Hürifilər Miranşaha xüsusi nifrət bəsləyir və ona "Maranşah" (İlanlar şahı) deyirdilər. Miranşahın əmri ilə şəhərdəki dini binalardan başqa yerdə qalan tikintilərin çoxu yerlə yeksan edilmişdi.

Naxçıvanın yaxınlığında yerləşən Əlincəqala uzun müddət Cəlairilərin və Teymurilərin istinadgahı olmuşdu. 1406-cı ilin may ayında Təbriz qazisi İmadəddin hücum edərək Əlincəqalanı dağıtdı. Cəlairilər hələ xarici hücumlar olmayanda belə Naxçıvan əhalisini itaət altında saxlamaq, vergilər toplamaq üçün bir cəza yeri kimi Əlincəqaladan istifadə edirdilər, orada böyük xərc bahasına daim 300 nəfərlik qoşun dəstəsi saxlayırdılar. Onlar hər üç aydan bir maaş və ərzaq alırdılar. Qalanın saxlanılmasına sərf edilən məxaric ağır bir yük kimi rəiyyətin üzərinə düşürdü. 1406-cı il iyul ayının sonlarında Cəlair Sultan Əhməd Təbriz şəhərini

aldıqdan sonra, Təbriz qazisi İmadəddin də Sultan Əhmədin tərəfinə keçdi və soyurğal olaraq bütün Naxçıvan mahalını hakimiyyəti altına aldı. Sultan Əhməd Əlincəqalanın möhkəmliyini nəzərə alaraq onun bərpa edilməsi haqqında fərman verdi və bütün xərci ətrafda yaşayan rəiyyətin üzərinə qoydu. 1412-ci ilin sonlarına yaxın Naxçıvan Qaraqoyunlu dövlətinin tərkibinə daxil oldu. Həmin il noyabr ayında Qaraqoyunlu hökmdarı Qara Yusifin qoşunları ilə Şirvanşah I İbrahimin qoşunları arasında Kür çayı sahilində baş vermiş döyüşdə Naxçıvan vilayətinin qeyri-nizami qüvvələri Qara Yusifin tərəfində iştirak edirdilər. Bu sübut edir ki, Naxçıvan feodalları bu dövrdə, əsasən, Qaraqoyunlu dövlətinin tərəfində idilər. Lakin Qara Yusifin oğlu İsgəndərin qoşunu Teymurun oğlu Sultan Şahrux (1406-1447) tərəfindən məğlub edildikdən sonra 1429-cu ilin oktyabr ayında Naxçıvan və Əlincəqala yenidən Teymurilərin əlinə keçdi (16). 1435-ci ilin sonlarında Sultan Şahrux Azərbaycanı tərk etdiyi zaman Əlincəqala İsgəndərin oğlu Şah Qubadın ixtiyarına keçdi. Həmin il Qara İsgəndər hakimiyyəti geri qaytarmaq üçün qardaşı Cahanşaha qarşı döyüşə qalxdı və məğlub olaraq oğlunun ixtiyarında olan Əlincəqalasına sığınmağa məcbur oldu (17). Əlincəqalası Qaraqoyunlu Cahanşahın qoşunu tərəfindən mühasirəyə alındı. Bu vaxt İsgəndər oğlu Şah Qubad tərəfindən Əlincəqalada öldürüldü (18). Əlincəqala sonra ağqoyunlularla qaraqoyunlular arasında gedən mübarizə meydanlarından birinə çevrildi.

1468-ci ildən etibarən Qaraqoyunlu sülaləsi yıxıldıqdan sonra, Naxçıvan və eləcə də Əlincəqala ağqoyunluların hökmranlıq etdiyi əraziyə daxil oldu (19). 1491-ci ildə Ağqoyunlu padşahı Yaqubun oğlu Baysunqur Mirzə (1490-1492) rəqiblərinə qalib gəldikdən sonra əmirlər tərəfindən padşahlığa namizəd göstərilmiş Rüstəm Mirzəni (Uzun Həsənin nəvəsi Məqsud bəyin oğlu) Əlincəqalada zindana saldırdı (20). Lakin o, 1492-ci ildə həmin qaladan xilas edildi (21).

1496-cı ilin axırlarında Naxçıvan yaxınlığında Uzun Həsənin nəvəsi (Uğurlu Məhəmmədin oğlu) Gödək Əhmədin əsas qüvvəsi ilə Rüstəm Mirzənin qoşun dəstələri arasında kəskin və inadlı döyüş başlandı. Bu döyüşdə Rüstəm Mirzənin hərbi qüvvələri dağıldı və özü də əsir düşdü.Naxçıvan şəhəri XV əsrin axırlarına qədər Ağqoyunlu sultanlarının hakimiyyəti altında olan əraziyə daxil olmuşdur.

Rauf MƏMMƏDOV,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

ƏLİNCƏQALA SƏFƏVİLƏR DÖVRÜNDƏ

Tarixən Azərbaycanın alınmazlıq simvoluna çevrilən Əlincəqala Səfəvilər dövründə də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır. Mərkəzləşmiş, qüdrətli Səfəvilər dövlətinin yaranması ilə ölkədə sabitlik və əmin-amanlıq gücləndi. Əlincəqala daha çox müdafiə xarakterli olduğundan onun əhəmiyyəti ölkəyə xarici hücumlar və ölkədaxili müxalif qüvvələrin qarşıdurmaları zamanı artırdı. Lakin bildiyimiz kimi Səfəvilər dövləti mövcud olduğu dövrdə heç də, həmişə sabitlik olmamış bölgə ərazisi dəfələrlə Osmanlı-Səfəvi qoşunlarının döyüş meydanına çevrilmişdir. Bu zaman qala hərbi qüvvələrin əsas qərargah yeri olmuşdur. Əvvəlki əsrlərdə olduğu kimi yenə də hücum edən tərəflər qalanın fəth edilməsinə xüsusi önəm vermişdilər. Osmanlılarla Səfəvilərin ilk böyük müharibəsi (Çaldıran döyüşü, 23 avqust 1514-cü il) zamanı Osmanlılar Təbrizi tutuduqdan sonra geri dönərkən Naxçıvan bölgəsini də ələ keçirmişlər (2, s. 28). Həmin vaxt onlar Əlincəqalanı da tutmuşlar. Osmanlı mənbələrindən olan "Çaldıran ruznaməsi"ndə Osmanlı qoşunlarının Naxçıvanı tutması belə təsvir edilmişdi: "29 rəcəb (20 sentyabr, 1514-cü il) çərşənbə günü, Araz çayını keçib, Əlincəqalanın yuxarı tərəfində Kəsikgümbəzə çatdılar. 30 rəcəb, cümə axşamı günündə Naxçıvan şəhəri tutuldu" (7, s. 108).

1534-cü ilin yayında baş vəzir və qoşun başçısı İbrahim paşanın rəhbərliyi ilə Səfəvilər üzərinə hücum edən Osmanlı qoşunu Təbrizi ələ keçirdikdən sonra Əlincəqalanı tutmaq üçün Xosrov paşanı Naxçıvana göndərdi (1, s. 65). Bu zaman Səfəvi torpaqlarını tutan baş vəzirin qeydlərindən aydın olur ki, onların hücumları zamanı Azərbaycan ərazisində üç yerdə daha çox mübarizə aparmalı olmuşdular ki, bunlar Araz çayının solundakı Əlincə, Urmiya gölünün şimal-qərbindəki Göyərçinlik və Urmiya gölünün cənub-şərqindəki Sarıkurqan qalaları olmuşdur. O,

Əlincə çayı üzərində yerləşən qalanın çox sərt olduğunu və alınmazlığı ilə tanındığını xüsusi olaraq vurğulamışdır (7, s. 148-149). Səfəvi mənbələrindən Həsən bəy Rumlunun "Əhsənüt-təvarix" əsərində də Azərbaycanın strateji baxımdan əhəmiyyətli qalalarından bəhs edilərkən Gülüstan, Gələsən-Görəsən və s. qalaların sırasında Əlincəqalanın da xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi göstərilmişdir (3, s. 74). Göründüyü kimi, Səfəvilərin müdafiəsində Əlincəqalanın xüsusi yeri olmuşdur.

Bəhs edilən dövrdə Səfəvilər dövlətinin zindanlarından biri də Əlincəqalada yerləşirdi. Belə ki, 1534-cü ildə divanın yüksək vəzifəli məmurlarından sayılan Əhməd bəy Nur Kamal vəzifəsindən kənarlaşdırıldıqdan sonra, əmlakı müsadirə olundu, qardaşları ilə birlikdə Əlincəqalaya salındı (1, s. 229; 4, s. 45). Yüksək vəzifəli məmurun Əlincəqalada dustaq edilməsi həmin vaxt qalada həm də etibarlı dustaqxananın yerləşdiyini göstərir. Qalalarda, o cümlədən də Əlincəqalada zindanların olması hələ əvvəlki əsrlərdə də mövcud olmuşdur. Belə ki, 1491-ci ildə Ağqoyunlu hökmdarı Yaqubun oğlu Baysunqur Mirzə lələsi Sufi Xəlilin köməyi ilə rəqibləri Məsih Mirzə və Mahmuda qalib gəldikdən sonra, əmirlər tərəfindən padşahlığa namizəd göstərilmiş Rüstəm Mirzəni Əlincəqalada zindana saldırmışdı (3, s. 110).

1583-cü ilin avqustunda osmanlıların Şərq yürüşünün yeni hərbi rəhbəri Fərhad paşa 70-80 min nəfərlik qoşunla Azərbaycana hücum edərkən osmanlıların üstün qüvvələrini görən Çuxursəd bəylərbəyi Məhəmmədi xan Toxmaq Ustaclı Osmanlı ordusuna qarşı durmağı öz qüvvələrinin imkanı xaricində olduğunu görüb, İrəvanı tərk edərək, Naxçıvana çəkildi. İsgəndər bəy Münşi göstərir ki, o, Naxçıvana gəldiyi zaman qazilərin arvad-uşaqlarını Əlincəqalada yerləşdirdi (6, s. 570). Göründüyü kimi, 1578-1590-cı illər Osmanlı-Səfəvi müharibələri zamanı yenə də Əlincəqala öz müdafiə xarakterini davam etdirirdi.

XVI əsrin sonu XVII əsrin əvvəllərində (1588-1603-cü illər) digər Azərbaycan bölgələri kimi Naxçıvan da Osmanlı

idarəçiliyində olmuşdur. Osmanlı inzibati ərazi bölgüsünə görə qala İrəvan əyalətinə tabe olan Naxçıvan sancağının Əlincə nahiyyəsinin tərkibində olmuşdur. 1603-cü ildə I Şah Abbas Təbrizi osmanlılardan geri aldıqdan sonra hərbi və iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli olan Naxçıvan üzərinə hərəkət etmişdir. Bu zaman Culfa və Əlincəqala azad edildikdən sonra Səfəvi qoşunları Naxçıvan şəhərinə doğru hərəkət etmişlər (8, s. 128). Sonrakı döyüşlərdə Əmirgünə xan Qacar öz qoşunu ilə qalada yerləşərək buradan hələ yolda olan osmanlılara qarşı hərbi əməliyyatlar həyata keçirmişdir (10).

Səfəvilərin son dövründə Əlincəqala yenə Osmanlı idarəçiliyində olmuşdur. Belə ki, 1724-cü ildə Azərbaycan torpaqlarını tutan Osmanlı dövləti burada yenidən öz inzibati-idarə üsulunu qurmuşdur. Qala əvvəlki kimi (1588-1603-cü illər) yenə də yaradılan Naxçıvan sancağının Əlincə nahiyyəsinin tərkibində olmuşdur. Bu zaman qala və ətrafındakı torpaqlardan geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. "Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri"ndən aydın olur ki, yerli əhali burada əkinçilik, maldarlıq, bağçılıq və bostançılıqla məşğul olmuşdur (9, s. 85-87).

Ümumiyyətlə, Səfəvilər dövründə Əlincəqala yenə də əvvəlki kimi müdafiə baxımından çox əhəmiyyətli olmuşdur. Hətta göstərilir ki, burada olan bir sıra memarlıq nümunələri – müdafiə tikililəri, qapılar və s. Səfəvilər dövründə inşa edilmişdir (5, s. 133). Bu isə əvvəlki əsrlərdən fərqli olaraq Səfəvilər dövründə qalaya daha çox önəm verildiyini göstərir.

İlhami ƏLİYEV,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Fəxrəddin EYLAZOV,
AMEA Naxçıvan Bölməsinin
elmi işçisi

ƏLİNCƏQALANIN QALA RƏİSLƏRİ

Əlincəqalanın Əmir Teymur qoşunları tərəfindən 14 illik mühasirəsi zamanı qalanın müdafiəsinə bir-birinin ardınca bir neçə qala rəisi rəhbərlik etmişdir. Bu sərkərdələrdən birincisi mühasirənin başlandığı 1387-ci ildən 1390-cı ilin sonlarınadək müdafiəyə rəhbərlik edən Xacə Cövhərdir. Orta əsr qaynaqlarında bəzən Cövhər Ağa, Cövhər Xadim kimi xatırlanan Xacə Cövhər Əmir Teymur qoşunlarının Əlincəqalanı mühasirəyə aldığı vaxt qalanın kutvalı (rəisi) olmuşdur. O, özünün qəhrəmanlığı, şücaəti, xeyirxahlığı, səxavəti ilə seçilmiş və qala əhli arasında böyük hörmət qazanmış, yüksək nüfuz sahibi olmuşdur. Teymur qoşunlarının Əlincəqalanı mühasirəyə aldığı ilk vaxtlarda qala Xacə Cövhərin rəhbərliyi ilə qəhrəmanlıqla müdafiə olunmuşdur.

Azərbaycanın feodal hakimləri Teymur qoşunlarının təhlükəsini düzgün qiymətləndirərək ona zərbə vurmaq və irəliləməsinə imkan verməmək məqsədi ilə Əlincəqalanın müdafiəsinə yaxından kömək edirdilər. Teymur qoşunları ilə qala müdafiəçiləri arasında 1388-1389-cu ilin qışında baş verən döyüşdə Teymur qoşunları qalanın aşağı səngərlərini ələ keçirsələr də, qala müdafiəçiləri Xacə Cövhərin rəhbərliyi ilə qalanın yuxarı hissəsinə çəkilərək müdafiəsini davam etdirdilər. Ancaq bu zaman qalada su ehtiyyatı qurtardığı üçün Əmir Teymurla danışığa başlamağa məcbur oldular. Əmir Teymur qalanın təslim olacağını yəqin edib qoşunu qalanın ətəklərinə yendirdi. Ancaq bu zaman yağan güclü leysan qalanın bütün hovuzlarını su ilə doldurdu və bunu görən Xacə Cövhər qalanın təslim edilməsi fikrindən əl çəkdi və müdafiəni davam etdirməyə başladı. Bunu görən Teymur qalanın mühasirəsini daha da gücləndirsə də müttəfiqlərin zərbəsi ilə geri çəkilməyə məcbur oldu (1, s. 35). Çox təəssüf ki, qəhrəman sərkərdə 11 noyabr

1390-cı ildə, ramazan bayramı günündə taun xəstəliyindən vəfat etdi və Əmir Altun onun qaem-məqamı (canişini) oldu (7, s. 56).

Xacə Cövhər vəfat etdikdən sonra Əlincəqalanın kutvalı Əmir Altun olmuş və qalanın Teymur qoşunlarından müdafiəsinə rəhbərlik etmişdir. Əmir Altun Xacə Cövhərin ən yaxın silahdaşlarından biri kimi onun tapşırığı ilə bir sıra yürüşlərə rəhbərlik etmişdir (7, s. 54-56). Əməliyyatlara uğurla rəhbərlik edən Əmir Altun cəsarətli və qəhrəmanlığı ilə qorxmaz sərkərdə kimi qala müdafiəçiləri arasında böyük hörmət və nüfuz qazanmışdı. Hətta onun Xacə Cövhərlə birlikdə Əlincəqalanın müdafiəsinə rəhbərlik etməsi haqqında fikirlər vardır (2, s. 76). Qaynaqların məlumatından aydın olur ki, Əmir Altunun qalanın kutvalı olmasından sonra Əlincəqalanın işləri qaydaya salınmış, Xacə Cövhərin zamanında olan rövnəqi və rəvacı daha da artmışdı (7, s. 56). Əmir Altun Əlincəqalanın kutvalı olarkən qalada təxminən 300 nəfər qorçu (döyüşçü) var idi.

Teymur qoşunlarının qala üzərinə vaxtaşırı hücumları Əmir Altunun rəhbərliyi ilə dəf edilmişdi. Əlincəqalanın strateji-coğrafi mövqeyinə, gizli yollarına bələd olan, hərbi işdən yaxşı baş çıxaran Əmir Altun dəfələrlə qalanın müdafiəsi üçün ölüm-dirim savaşına qalxmışdı. Qala əhalisi arasında hörmət və nüfuz sahibi olan Əmir Altunla Sultan Məlik Tahir arasında ciddi ziddiyyət yaranmışdı. Belə bir şəraitdə Teymurun sərkərdələrindən Məhəmməd Dərviş Bərlas və Xacə Ağbuğa 40 min nəfərlik nizami ordu ilə qala üzərinə güclü hücuma keçdi. Bu zaman Əmir Altun qala müdafiəçilərindən bir hissəsi ilə ərzaq dalınca getdiyindən qaladan çıxmışdı. Onlar qalaya qayıdarkən qala qapılarının Teymur tərəfindən tutulduğunu, mürəkkəb bir vəziyyətin yarandığını gördülər. Vəziyyəti düzgün qiymətləndirən Əmir Altun arxadan Teymur qoşunlarına hücum etdi və onlara ağır zərbə yendirdi. Döyüşdə Teymur qoşunları çoxlu itki verdi, dörd tümənin ikisi məhv edildi. Ancaq Sultan Məlik Tahirin əmri ilə qala qapılarını öz dəstəsi ilə qalaya daxil olmaq istəyən Əmir

Altunun üzünə açmadılar və onu qalaya buraxmadılar. Əmir Altun qalada olmadığı zaman Sultan Məlik Tahir onun qardaşını qətlə yetirmiş, özünün isə qalaya buraxılmaması haqda əmr vermişdi. Bu səbəbdən də Əmir Altun Mərənd şəhərinə getməyə məcbur oldu. Ancaq Mərənd hakimi Əmir Teymura xoş gəlsin deyə onu həbs etdirdi və qətlə yetirdi. Başını isə Əmir Teymura göndərdi. Ancaq bu hadisə Əmir Teymura çatdıqda, nəinki onu sevindirdi, əksinə qəhrəmanlıqda ad-san qazanmış belə bir insanı qətlə yetirdiyi üçün Mərənd hakimini öldürtdürdü və əmlakını müsadirə etdirdi (1, s. 352; 7, s. 71-72). Mənbələrin yazdığına görə bu hadisələr qalanın müdafiəçilərinə ciddi təsir edir və onların bir qismi Məlik Tahirdən üz döndərərək qalanı tərk edirlər. Nəticədə qalanın müdafiəsi zəifləyir.

Qala və ətraf kəndlərin əhalisi arasında böyük hörməti olan Əmir Altun haqqında rəvayətlər də yaranmışdır. Həmin rəvayətlər ("Altunla Zeynəb" və "Zeynəb gölü") indi də yaşamaqdadır (4, s. 109-110, 120-122).

Əmir Altun qətlə yetirildikdən sonra qalanın kurtvalı Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami olur. Orta əsr qaynaqlarında və epiqrafik abidələrdə Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami haqqında müəyyən məlumatlar gəlib çatmışdır. Belə qaynaqlardan biri Əlincəqalanın şərq ətəyində yerləşən və Xanəgah kəndinin əhalisi tərəfindən məscid kimi istifadə edilən türbədə saxlanan kitabədir. Kitabənin mətnindən məlum olur ki, türbə Qaraqoyunlu hökmdarı Cahanşahın zamanında (1435-1467) Əmir Seyyid Əhməd Oğulşaminin oğlu, Sahib əl-əzəm Hacı Məhəmməd tərəfindən oğlu Əmirxanın şərəfinə inşa etdirilmişdir.

Orta əsr müəllifi, Əmir Teymurun tarixçisi Şərafəddin Əli Yəzdinin Əmir Teymurun həyatına, fəaliyyətinə və yürüşlərinə həsr etdiyi "Zəfərnamə" əsərində də Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami haqqında müəyyən məlumatlar vardır. Əsərdən aydın olur ki, Şəki hakimi Sidi Əli (bəzi mənbələrdə Seyyid Əli - F.S.) mühasirədən cana gəlmiş və sümüyünə bıçaq dirənmiş Sultan

Məlik Tahiri xilas etmək məqsədilə Əlincəyə gəlmişdir.... Onlar Əlincə divarlarına çatanda Sultan Məlik Tahir qaladan enmiş və onlara qoşularaq çıxıb getmişdir. Bundan sonra qalanın müdafiəsinə Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami rəhbərlik etmişdir (5, s. 56-57).

Tarixçinin verdiyi bu məlumatdan aydın olur ki, kitabədə adı qeyd olunan Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami Əlincə qalasının müdafiəsində iştirak edən, bir müddət isə müdafiəyə rəhbərlik edən sərkərdələrdən olmuşdur. Məhz buna görə də o orta əsrlər zamanı qoşun başçılarına və sərkərdələrə verilən "əmir" titulu daşımışdır.

Adı çəkilən qaynaq bu şəxsiyyətin aqibəti haqqında da dəqiq məlumat verir. Orada qeyd olunur ki, Teymur ordusu Sivas və Şam tərəfə gedəndə Əmirzadə Miranşahın qoşunundan Şeyx Məhəmməd Daruğa və Əmirzadə Şahruxun ordusundan Firuzşah göstərişə əsasən Əlincəqalaya getmiş və qalanın mühasirəsini davam etdirmişlər. Həmin vaxt qalanın müdafiəçiləri aclıq çəkirdilər. Aclıqdan köhnə dəri və göndən yaşamaq üçün vacib azuqə hazırlamışdılar ki, o da tükənmişdi. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq qalanın kutvalı (rəisi) Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami son ana qədər müqavimət göstərsə də, nəticədə onu tutub Əmir Teymurun hüzuruna yollamışdılar (5, s. 65). Həmin vaxt Bağdadda olan Əmir Teymur Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami buraya gətirildikdən sonra onun qətlinə fərman vermişdi. Beləliklə, Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami Bağdadda edam edilmişdi. Əlincəqalanın süqutu 1401-ci ildə olduğundan ehtimal etmək olar ki, Əmir Seyyid Əhməd Oğulşami həmin ildə qətlə yetirilmişdir. Qətlə yetirilməsi səbəbindəndir ki, qaynaqlarda o, "xoşbəxt şəhid" titulu ilə təqdim olunmuşdur.

Əmir Seyyid Əhməd Oğulşaminin Əlincəqalanın Teymur qoşunları tərəfindən mühasirəsi zamanı qalanın müdafiəsində iştirakına, hətta bir müddət müdafiəyə rəhbərlik etməsinə, oğlu, Qaraqoyunlu dövlət aparatında vəzir vəzifəsini tutan Sahib əl-

Əzəm Hacı Məhəmmədin oğlu (Əmir Seyyid Əhməd Oğulşaminin nəvəsi) Əmirxanın Əlincəqalanın şərq ətəyində, Xanəgah kəndində dəfn edilməsinə və onun qəbri üzərində atası tərəfindən möhtəşəm türbə inşa etdirməsinə əsasən ehtimal etmək olar ki, onlar əslən Culfa rayonunun indiki Xanəgah kəndindən olmuşlar.

Fəxrəddin SƏFƏRLİ,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü

ƏLİNCƏQALANIN MEMARLIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ MÜDAFİƏ SİSTEMİ

Əlincəqala Naxçıvan memarlıq məktəbinin ən gözəl nümunələrindən hesab olunur. Son illər aparılan araşdırmalar zamanı Əlincəqalanın tarixinə aid yeni faktlar aşkar edilmişdir. Bu faktlar Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin "Culfa rayonundakı "Əlincəqala" tarixi abidəsinin bərpa edilməsi haqqında" 11 fevral 2014-cü il tarixli Sərəncamından sonra aşkar edilmişdir. Bu faktların bir qismi Əlincəqaladan tapılan VII əsrə aid mis və gümüş sikkələrlə bağlıdırsa, digər faktlar Əlincəqalanın memarlıq üslubu ilə bağlıdır.

Əlincəqala özünəməxsus təbiəti olan bu yerlərin əzəmətinin, mübarizliyinin rəmzidir. Qala, hər şeydən əvvəl özünün qeyri-adi görünüşü ilə insanı heyrətə gətirir. Əlincəqalanın divarları Əlincə dağının ətəklərindən başlayaraq pillələr şəklində yuxarıya doğru ucalır və onun zirvəsini tamamilə əhatə edir (2, s. 45). Qala divarlarının inşası üçün daşdan, bəzən isə bişmiş kərpicdən istifadə olunmuşdur. Divarların bünövrəsinə adətən iri yonulmuş daşlar qoyulmuşdur. Əlincəqalanın təsviri ilə bağlı müxtəlif məlumatlar verilmişdir. Bu məlumatlar bəzən anlaşılmaz olduğundan biz yeni təsvir vasitəsindən istifadə edəcəyik. Qalanın bəzən iki, bəzən isə üç qapısı olması ilə bağlı fikirlər vardır. Lakin şimal divarlardakı ehtimal olunan keçid tamamilə dağıldığından burada giriş olub olmadığını dəqiq müəyyən etmək mümkün deyil. Ehtimal ki, bu istiqamətdən də giriş olmuşdur. Çünki qala divarlarının xaricində bir neçə yerdə qalada qazılmış, əsgərlərin yerləşdiyi səkilərə rast gəlmək mümkündür.

Şərq və qərb girişlər kifayət qədər yaxşı saxlanmışdır. Qalanın şərq qapısı Xanəgah kəndi tərəfdəndir. Ehtimal ki, bu qapı qalanın əsas girişi olmuşdur. Çünki bu istiqamətdə Əlincə dağının ətəyində böyük yaşayış yeri vardır. Şübhəsiz ki, qalanın müdafiəçilərinin bu yaşayış yeri ilə sıx əlaqəsi olmuşdur. Burada

dördkünc formalı yaşayış binalarının qalıqları indi də qalmaqdadır. Bu hissədə səkkiz müdafiə istehkamının qalıqları qalmaqdadır (2, s. 45). Qalanın əsas su mənbələrindən olan üç quyulu böyük kəhriz də məhz buradadır.

Yamac boyunca səpələnən daş yığınları müdafiə divarlarının daha çox olduğunu göstərir. Bunu Mirheydərzadənin XX əsrin 30-cu illərində verdiyi məlumat da təsdiq edir (3, s. 78-80). Onun verdiyi məlumata görə hər 20-25 addımdan bir müdafiə divarlarının qalıqlarına rast gəlinir. Əlincə dağının ətəyində yerləşən yaşayış yerini əhatə edən müdafiə divarının qalıqları hazırda qalmaqdadır. Eni 2,5 m olan divarlar bəzi yerlərdə 2-3 m hündürlükdə qalmışdır. Belə hesab edirik ki, bu divar Əlincəqalanın ilk müdafiə istehkamı olmuşdur. İri və orta həcmli daşlardan inşa olunan divarın möhkəmləndirilməsi üçün düz bucaqlı çıxıntılardan istifadə olunmuşdur. Bu tip arxitektura üslubu qalanın, demək olar ki, əksər divarlarında vardır.

Qalanın zirvəsinə doğru iki tərəfdən sıldırım qayalarla qorunan dərə daraldığından müdafiə divarlarının uzunluğu azalmışdır. Dərə boyunca bir-birinin ardınca inşa olunan möhkəm divarlar vardır. Divarlar başlıca olaraq Əlincə dağının öz daşlarından inşa olunmuş, bərkidici məhlul olaraq əhəng məhlulundan istifadə olunmuşdur. Divarların çox aşınmaya məruz qalmasına baxmayaraq bəzi hissələrdə saxlanan arxitektura elementləri müdafiə divarlarının estetik görüntüsü haqqında təsəvvür yaradır. Bu qalıqlara əsasən deyə bilərik ki, divarlar inşa edildikdən yonra yaxşı yonulmuş daşlarla üzlənmişdir (2, s. 45). Üzləmə məqsədilə daha çox müxtəlif həcmli kvadrat formalı daşlar seçilmişdir. Amma bəzən iri həcmli yonulmuş daşlardan da istifadə olunmuşdur. Bu hissədə olan divarlar başlıca olaraq düz, bəzən isə düzbucaqlı ziqzaq şəkilli əyilmələrdən ibarətdir.

Bu istiqamətlə qalxarkən dağın şimal-şərq hissəsində qalanın müdafiəsi üçün təhlükə olan yerə əlavə müdafiə divarı

çəkilmişdir. Burada yarımdairəvi bürclərin qalıqları da vardır. Ümumiyyətlə, Əlincəqalanın müdafiə divarlarında yarımdairəvi bürclər çox azdır. Qalanın bu hissəsi bir-birinin yaxınlığında olan (2, 5 m) iki divarla möhkəmləndirilmiş, divarların arası yaşayış sahəsi kimi istifadə olunmuşdur. Bu tikintilərin yaxınlığında həmçinin su hovuzlarının qalıqları da qalmaqdadır. Araşdırmalar göstərir ki, qalanın müdafiəsinin etibarlı olmasını təmin etmək üçün müdafiə divarları ilə yanaşı müdafiəçilərin su, ərzaq və sursatla təminatına da xüsusi fikir verilmişdir.

Qalanın şərq tərəfdə çəkilən sonuncu divarı giriş qapısının ətrafındadır. Bu divar sərt qayada açılmış oyuqlara söykənən, relyefə uyğun inşa edilən və heç bir arxitektura elementi olmayan düz divardan ibarətdir. Bu müdafiə divarı boyunca dördkünc formalı binalar inşa olunmuşdur. Binalar qalanın şərq qapısının müdafiəçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Müdafiə istehkamının yaxınlığında iki böyük su hovuzunun olması da bu qapının mühüm strateji əhəmiyyəti olduğunu təsdiq edir. Qalanın möhkəm divarları və qayanın sıldırım olması onu sarsılmaz müdafiə istehkamına çevirmişdir.

Əlincəqala əsasən üç geniş sahədən ibarət olmuşdur. Yuxarıda təsvir etdiyimiz sahə qalanın üç hissəsindən biri olmaqla yalnız müdafiə məqsədi daşımış və əskərlərin yerləşdiyi sahələrdən biri olmuşdur. Buradan qalanın mərkəzi hissəsinə yenmək üçün ayaq yerləri və pillələr düzəldilmişdir.

Qalanın kiçik şəhərciyi xatırladan mərkəzi hissəsində bişmiş kərpic və daşdan tikilmiş çoxlu yaşayış və ictimai binaların xarabalıqları və bünövrə daşları nəzərə çarpır. Qalanın ən böyük sahəsi olan bu hissədə yaşayış binaları və ictimai binaların qalıqları daha çoxdur. Təmir-bərba işləri zamanı binaların bəzisində axur qalıqlarının aşkar olunması binalardan bir qisminin heyvanların saxlanması məqsədilə istifadə olunduğunu göstərir. Binalarda təndir qalıqları, əl dəyirmanları da aşkar olunmuşdur. Qeyd edək ki, qaladakı su hovuzlarının

böyük qismi məhz bu hissədədir ki, bu da mərkəzi hissədə əhalinin daha çox məskunlaşdığını göstərir. Mərkəzi hissəyə həmçinin qərb tərəfdə, Xanəgah-Qazançı yolu istiqamətindən qalxmaq mümkün olduğu üçün bu hissə də müdafiə divarları ilə möhkəmləndirilmişdir. Bu hissədə üç müdafiə divarının qalığı qeydə alınmışdır. Ehtimal ki, əvvəlki dövrlərdə müdafiə istehkamlarının sayı daha çox olmuşdur.

Divarlar başlıca olaraq qaya parçalarından inşa olunmuş və yonulmuş daşlarla üzlənmişdir. Qalın divarlara yığışan suyun kənara çıxması üçün divarların müxtəlif hissəsində dördkünc formalı oyuqlar qoyulmuşdur ki, bunlar həm də divarların arxitektura bəzəyinə çevrilmişdir.

Qalanın qərb girişi dördkünc formalı bürclər və ziqzaq çıxıntılarla möhkəmləndirilmişdir. Divarlar başlıca olaraq daşdan, girişin yan tərəfləri isə bişmiş kərpicdən inşa olunmuşdur. Bu hissədə müdafiəni möhkəmləndirmək üçün həmçinin labirintlərdən istifadə olunmuşdur. Bu hissədə qalanın üç müdafiə divarı olmuşdur (2, s. 45).

Dağın ən uca yerində Əlincənin iç qalası yerləşir. Bu içqalanı yerli əhali *"Şahtaxtı"* adlandırır. Buranın Şahtaxtı adlandırılması təsadüfi deyil. Tədqiqatçılar hökmdarların qalanın məhz bu hissəsində yerləşdiyini qeyd etmişlər. Şahtaxtı dəniz səviyyəsində 1700 m yüksəklikdə yerləşir. Mərkəzi hissədən Şahtaxtıya yalnız sıldırım qayalıqdan keçərək getmək mümkündür. Vaxtilə keçidi asanlaşdırmaq üçün qayada eni 30-40 sm olan dar cığır yonulmuşdu. Hazırda bu cığır təbii aşınmaya məruz qalaraq dağılmışdır. Hakimlərin, o cümlədən Eldəniz hökmdarlarının sarayları Şahtaxtı terrasında yerləşmişdir. Əlincənin qala divarları və qalanın daxilində olan tikililərdə yüksək tikinti mədəniyyəti görünür, qala tikintisi üçün qeyri – adi sayılan incə işlənmiş daş ayrıntılar gözə dəyir. Məhz bu səbəbdən də mütəxəssislər Əlincəqalanı Naxçıvan memarlıq məktəbinin ən gözəl əsərlərindən biri hesab edirlər.

Əlincəqala Azərbaycanın və Yaxın Şərqin yüzillərlə müxtəlif hakim sülalələrinə qulluq göstərsə də tarixdə daha çox Azərbaycan Atabəylərinin iqamətgahı kimi tanınmışdır. Azərbaycan atabəyləri – Eldənizlərin hökmranlığı dövründə Əlincəqalanın əhəmiyyəti xüsusilə artmış, mühüm hərbi istehkam olan qala hökmdar ailəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün sığınacaq yerinə çevrilmişdi. Naxçıvan hakimi Zahidə xatının iqamətgahı Əlincəqalada olmuşdur. 1225-ci ildə Xarəzmşah Cəlaləddinin Azərbaycana hücumu zamanı Eldəniz hökmdarı Özbək (1210-1225) Əlincəqalaya sığınmış və burada vəfat etmişdir. Əlincədəki saraylar və yardımçı binaların bir çoxu Azərbaycan Atabəylərinin sifarişi ilə bərpa edilmişdir. İndiyə qədər qalıqları qalan Əlincəqalada uzun müddətli hücumlara dözüm üçün hərbi-strateji və maddi-iqtisadi imkanların olduğu aydın görünür.

Şahtaxtını şimaldan müdafiə etmək üçün üç müdafiə istehkamı inşa edilmişdir. Birinci müdafiə istehkamı, şimalda, Qazançı kəndi istiqamətindədir. Daşdan inşa edilən divarlar başlıca olaraq əhəng məhlulu, bəzən isə palçıqla möhkəmləndirilmişdir. Divarların hündürlüyü bəzi yerlərdə 4-5 m-ə çatır. Divarın qərb qurtaracağı dördkünc formalı bürclə möhkəmləndirilmişdir. Bu divarın ətrafında yaşayış binaları yoxdur. Ehtimal ki, dördkünc formalı bürc həmçinin əsgərlərin yaşayış sahəsi kimi istifadə olunmuşdur. Qala divarının xaricində əsgərlərin durması üçün səkilər düzəldilmişdir. Bu divardan Şahtaxtıya doğru, sərt qayaların üzəri ilə, ensiz yol düzəldilmişdir.

İkinci müdafiə sistemi şimal-şərqdə, Xanəgah kəndi istiqamətindədir. Burada qalaya qalxmaq çox çətin olsa da, qalanın müdafiəçiləri ehtiyatı əldən verməyərək buranı divarla möhkəmləndirmişlər. Divarların hörgüsündə yenə də daş və əhəng məhlulu istifadə olunmuşdur. Bu divar yarımdairəvi bürclərlə möhkəmləndirilmişdir.

Üçüncü divar Şahtaxtının ictimai binalarını əhatə etmiş, binalarla su hovuzunun arasında inşa olunmuşdur. Qeyd edək ki, Şahtaxtıda dörd böyük hovuza rast gəlinmişdir ki, onların biri öz həcminə görə Əlincəqalanın ən böyük hovusu hesab olunur. Onun uzunluğu 25 m-dir. Şahtaxtıdakı binaların tikintisində bişmiş kərpicdən daha çox istifadə olunmuşdur. Burdakı böyük və kiçik otaqlar dar keçid vasitəsi ilə bir-biri ilə əlaqələndirilmişdir.

El içində qaladan Əlincəçaya gizli yolun olması da söylənilir. Bu haqda Fuad Köprülünün də əsərində məlumat verilir (4). Araşdırmalar göstərir ki, Əlincəqalanın özünəməxsus müdafiə sistemi bütün mövsümlərdə burada yaşamağa imkan vermişdi.

Əlincəqaladakı memarlıq üslubu Naxçıvanda qədim dövrdən məlum olmaqla, Qazançıqala, Vayxırqala və Oğlanqalada geniş tətbiq edilmişdir. Bu memarlıq üslubu, Erkən Orta əsrlərə aid Dərbənd və Bayburt qalalarında da müşahidə olunur. Dərbənd mənbələrdə I əsrdən xatırlansa da müdafiə divarları VI əsrə aid edilir. Əlincəqalanın memarlıq xüsusiyyətləri Xanəgah kəndi istiqamətində inşa olunan divarlarda da görünməkdədir. Bu memarlıq üslubunun bənzərlərinə Cənubi Azərbaycan ərazisində rast gəlinmişdir. Son tədqiqatlar zamanı Əlincəqaladan VII əsrdə zərb edilən sikkələrin tapılması onun qədim tarixini bir daha sübut edir. Əgər VII əsrdə Əlincəqalanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə əlaqələri olmuşdursa deməli onun tikilmə tarixi daha qədim dövrə aiddir.

Vəli BAXŞƏLİYEV,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü

ƏLİNCƏQALANIN HİDROTEXNİKİ QURĞULARI

Naxçıvan Muxtar Respublikasının əlverişli təbii-coğrafi mövqeyi və iqlimi qədim dövrlərdən bu ərazinin məskunlaşmasına, müxtəlif yaşayış yerlərinin və süni suvarma qurğularının inşa olunmasına imkan yaratmışdır. Qədim əkinçilik mədəniyyətlərinin formalaşmasında hidrotexniki qurğuların böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Məlum olduğu kimi, hələ Eneolit və Erkən Tunc dövründə Naxçıvanın qədim sakinləri dağ çaylarının qarşısını kəsərək onları ətraf ərazilərə çıxarmış və əkinləri suvarmışlar (1, s. 64; 2, s. 422). Əmək alətlərinin inkişafı və məhsuldar torpaqların mənimsənilməsinə ehtiyac süni suvarmaya tələbatı daha da artırmış, insanları yeni su mənbələri kəşf etməyə məcbur etmiş, daha mürəkkəb hidrotexniki qurğuların inşasına imkan vermişdir. Belə qurğulardan biri də dağ çaylarının suyunun məhsuldar torpaqlara çıxaran kanallar idi. Təəssüf ki, onların hamısı indiyədək qalmamışdır.

Günümüzədək yaxşı qalan hidrotexniki qurğuların bir qismi Əlincəqaladadır. Əlincəqalanın hidrotexniki qurğularını iki qrupa bölmək olar. Birinci qrup qurğular qayada çapılmış su hovuzlarından ibarətdir. Bu hovuzlara su qayada çapılmış kanallar vasitəsilə gətirilmişdir. Qayada relyefə uyğun olaraq qazılan kiçik kanallar yağan yağış sularının toplanmasına imkan verir. Həcmcə olduqca böyük olan su hovuzları qala sakinlərinin uzun müddət suya olan tələbatını ödəmişdir.

Su hovuzları başlıca olaraq Narınqalada inşa edilmişdir. Lakin bəzi hallarda Narınqaladan kənarda olan su hovuzlarına da rast gəlmək mümkündür. Hovuzların başlıca olaraq Narınqalada inşa edilməsi, şübhəsiz ki, həm su mənbələrinin qorunmasını, həm də onların idarə orqanlarının nəzarətində qalmasını təmin etmişdir. Su hovuzları başlıca olaraq dördkünc formalıdır. Lakin hovuzların biri dairəvi formalıdır. Hovuzlar həcmcə müxtəlifdir. Yağış sularını daha çox toplamaq mümkün olan hissələrdə,

xüsusilə hündür qayaların ətəyində hovuzlar daha böyük olmuşdur.

Hovuzların qazılma texnikası demək olar ki, eynidir. Əvvəlcə hovuzlar üçün insanların gedə biləcəyi əlverişli mövqelər seçilmişdir. Daha sonra qayanın çapılması yolu ilə inşa edilmişdir. Dördkünc formalı hovuzların daha çox üç hissəsi qayada çapılmış, ön tərəf isə bir qədər dərinləşdirildikdən sonra bəndlə möhkəmləndirilmişdir. Bu cür inşaat relyeflə bağlı olmuş, hovuzlara əmək sərfini bir qədər azaltmış və onların inşasını səmərəli etmişdir. Bəzi hovuzlar bütövlükdə qayanın içərisində qazılmışdır. Hovuzların qazılması üçün başlıca olaraq dəmir külünglərdən istifadə edilmişdir. Üçbucaq formalı bu tip külünglər 2014-2015-ci illərin bərpa və təmir işləri zamanı Əlincəqaladan aşkar olunmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, sərt materialların, xüsusilə daşın işlənməsi və formaya salınmasında dəmir baltalar da mühüm yer tutmuşdur. Belə baltalardan Oğlanqalanın qala divarlarının daşlarını işləmək üçün istifadə olunmuşdur. Su hovuzlarının ideal şəkildə hamarlanmış divarları göstərir ki, onların inşasında daş baltalardan istifadə də əsas yer tutmuşdur. Şübhəsiz ki, qazılmış süxurların hovuzdan çıxarılması və daşınması üçün kəndir, keçə bel (çalov), qarmaq, ağac vedrələrdən istifadə olunmuşdur (3, s. 14-15).

Narınqaladakı su hovuzları başlıca olaraq iki yerdə - "Şahtaxtı" adlanan yuxarı hissədə və ondan aşağıdakı səkidə inşa edilmişdir. Şahtaxtında olan hovuzların biri xüsusilə böyükdür. Onun uzunluğu 25 m, eni 5 m, dərinliyi 2-3 m arasındadır. Hovuzun ön tərəfi əhəng məhlulu ilə bərkidilən daşlardan inşa olunmuş divarla möhkəmləndirilmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu tikinti texnikası digər hovuzlar üçün də xarakterikdir. Şahtaxtıdakı digər hovuzlar kiçik həcmlidir. Bu hissədə natamam hovuzlara da rast gəlinir.

Narınqalanın mərkəzi hissəsində tikinti çox olduğu kimi, su hovuzları da çoxdur. Şübhəsiz ki, Narınqalaya sığınan əhali,

xüsusilə əsgərlərin böyük bir qismi bu hissədə yaşamışdır. Əsgərlərə lazım olan yük və minik heyvanları da bu hissədə saxlandığı üçün suya tələbat çox olmuşdur. Su hovuzları daha çox bu hissədə qazılmışdır. Abidənin bu hissəsində də natamam qalan hovuzlara rast gəlmək mümkündür. Movcud hovuzlar suya tələbatı ödəmədiyindən yenilərinin tikilməsinə ehtiyac olmuşdur. Bu hissədəki su hovuzlarından birinin uzunluğu 23 metr, eni 4 metr, dərinliyi 3-4 metr arasındadır.

Hovuzlara su qayada qazılmış kanallar vasitəsi ilə gətirilmişdir. Bu kanalların eni 20-25, dərinliyi 15-20 sm arasındadır. Kanallar elə qazılmışdır ki, yağış zamanı su itkisinin qarşısı maksimum alınmışdır. Bu isə qala müdafiəçilərinin hər damla suya ehtiyacları olduğunu göstərən faktlardan biridir. Bir hovuz iki, yaxud üç kanal vasitəsilə su ilə təmin edilmişdir. Bir hovuzu təmin edən su kanallarının uzunluğu bəzən 200 metrə çatır.

Əhalinin suya tələbatını ödəmək məqsədilə inşa olunan hidrotexniki qurğulardan biri də kəhrizlərdir. Çünki, qala sakinləri nə qədər cəhd etsələr də yağış zamanı su itkisinin qarşısını tamamilə ala bilməmişlər. Buna görə də yeraltına gedən suları da toplamağa ehtiyac yaranmışdır. Onlar bunu kəhriz sistemi vasitəsilə həyata keçirmişlər. Əlincəqalada indiyədək iki kəhriz aşkar olunmuşdur. Kəhrizlərin hər ikisi Narınqaladan kənarda yerləşir.

Birinci kəhriz Qazançı yolundan qalaya daxil olan qərb girişi yaxınlığındadır. Təbii erroziya zamanı ehtimal olunan quyular tamamilə örtüldüyündən onların yerini müəyyən etmək mümkün olmamışdır. Bu kəhrizin yalnız çıxışı aşkar olunmuşdur. Kəhrizin girişi sal daşlardan dördkünc formada inşa olunmuş, suyun axması üçün eni 60 sm, uzunluğu 2 metr olan kanal düzəldilmişdir. Uçqunun qarşısını almaq məqsədilə çıxışın ətrafı nalşəkilli formada dəstək divarı ilə əhatə olunmuşdu. Hazırda bu kəhrizin girişi bərpa edilərək daha da abadlaşdırılmışdır. Yaz vaxtı kiçik dağ çayını xatırladan bu kəhriz, şübhəsiz ki, əhalinin tələbatını tamamilə ödəmişdir. Lakin qeyd etməliyik ki, quraqlıq

olanda, xüsusilə yayın isti günlərində bu kəhriz quruyur.

İkinci kəhriz qalanın şərq girişi istiqamətində, Əlincəqalanın yerləşdiyi dağın ətəyindədir. Qeyd edək ki, bu kəhrizin suyundan hazırda istifadə olunur və xalq arasında "yuxarı çeşmə" adlanır. Birinci kəhrizdən fərqli olaraq bu kəhrizin quyuları da aşkar olunmuşdur. Naxçıvanda rast gəlinən Orta əsr kəhrizlərinin quyuları dairəvi formalı olduğu halda, bu kəhrizin quyularının üst qismi otaq şəklindədir. Şübhəsiz ki, bu, quyuların istifadəsi ilə bağlı olmuşdur. Kəhrizin üç quyusunun olduğu müəyyən olunmuşdur. Şaquli qazılan Orta əsr kəhriz quyularından fərqli olaraq bu kəhrizinin baş quyusu təxminən 45 dərəcə bucaq altında qazılmışdır. Quyu 8 metr dərinlikdən sonra uzunluğu 9-10 metr olan qayaaltı boşluğa daxil olur. Bu boşluqda 3-4 nəfər rahat yerləşə bilərdi. Boşluğun baş tərəfində qaya çapılaraq 0,6 metr dərinliyə salınmış, hovuz düzəldilmişdir ki, yeraltı sular buraya toplansın. Bu hovuz yeraltı suları bir yerə toplamağa imkan vermişdir. Toplanan su saxsıdan düzəldilmiş kiçik novlar və saxsı borular vasitəsilə aşağıya ötürülmüşdür. Sonuncu quyunun divarında su səviyyəsinə enən pillələr yaradılmışdır. Bu pillələrlə quyuya yenən adam quyuda qoyulmuş sutoplayıcının qarşısına sipər qoymaqla suyu sağa, sola və aşağıya buraxa bilirmiş. Üç istiqamətli paylayıcının olması kəhrizin üç çıxışının olmasına işarə edir (3, s. 41). Qeyd edək ki, hazırda yalnız bir çıxışdan istifadə olunur.

Kəhriz sularının çıxışı yaşayış məntəqəsinə aid evlərinin içərisində yerləşdiyindən "Əlincəqala"nı mühasirə edən düşmənin qala ətəyində su mənbəyi olmasından xəbəri olmamışdır. Qeyd edək ki, 2006-cı ildə aparılan araşdırmalar göstərdi ki, dağın bu hissəsi də qala divarı ilə əhatə olunmuşdur. Qala divarı boyunca və onun içərisində yaşayış binalarının qalıqları var idi. Araşdırmalara əsasən demək olar ki, düşmən hücumu zamanı ətrafda yaşayan əhali qalanın bu hissəsində sığınacaq tapmışdır. Şübhəsiz ki, bi kəhrizin suyundan mülkü əhali də istifadə etmişdir. Digər tərəfdən dağın ətəyində yerləşdiyindən bu kəhrizin suyu daha gec quruyurmuş, yağıntı bol olduqda isə su kəsilmirmiş.

Ona görə qalada qıtlıq olanda gecələr qaladan yenən əsgərlər kəhriz suyunu tuluqlara dolduraraq aparırmışlar.

Əlincəqala ətrafında aparılan araşdırmalar zamanı yaşayış məntəqələrinin su ilə təmin olunması məqsədi ilə su kanallarından və bəndlərdən də geniş istifadə olunmuşdur. 2008-ci ildə aparılan araşdırmalar zamanı Culfa rayonunun Dizə kəndi yaxınlığında qədim su kanalının qalıqları aşkar edilmişdir. Su kanalalı Cərəcür çayının suyunun Dizə kəndi ətrafındakı torpaqlara çıxarmaq üçün çəkilmişdir. Çayın qabağı kəsilərək su torpaqda qazılmış kanala yönəldilmişdir. Kanalın suyunun dağın ətəyindən keçirmək üçün mürəkkəb hidrotexniki qurğu inşa olunmuşdur. Qurğu çayın və sel suyunun qarşısını almaq üçün qaya parçalarından hörülən hündür divardan ibarətdir. Divarın hündürlüyü bəzi yerlərdə dörd metrdən artıq olmuşdur. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, sel sularının axması üçün divarda xüsusi novdanlar qoyulmuşdur. Araşdırmalar zamanı kanalın ətrafında salınan mövsümi yaşayış yerindən eramızın ilk əsrlərinə aid çəhrayı rəngdə bişirilmiş, qırmızı cilalı keramika nümunələri tapılmışdır. Keramika nümunələrinin bir qismi isə Orta əsrlər dövrünə aiddir. Demək olar ki, su kanalı eramızın əvvəllərindən Orta əsrlərədək istifadə edilmişdir. Hazırda su kanalı yerli əhali tərəfindən bərpa edilərək yenidən istifadəyə verilmişdir.

Araşdırmalar göstərir ki, Naxçıvanın, o cümlədən Əlincəqala və onun ətrafında yaşayan əhali qədim dövrlərdən başlayaraq süni suvarmaya ehtiyac hiss etmiş və olduqca böyük zəhmət bahasına bəndlər və su kanalları inşa etmişdir ki, bu da bölgənin iqtisadi inkişafında önəmli rol oynamışdır. Əlincəqalanın su sistemi isə qalanın uzun müddət mühasirədə qalmasını təmin edən əsas şərtlərdən biri olmuşdur.

Vəli BAXŞƏLİYEV,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü

ƏLİNCƏQALANIN NUMİZMATİK MATERİALLARI

Azərbaycanın orta əsr dövlətçilik tarixində qalaların mühüm əhəmiyyəti olmuşdur. Azərbaycan ərazisində, o cümlədən Naxçıvanda qalalar hələ Orta Tunc dövründən mövcud olmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, qalalarda bəzi zamanlarda zərbxanalar da olmuşdur. Qalalar başlıca olaraq müdafiə, sonralar dini, ticarət, sənətkarlıq məqsədilə istifadə olunmuşdur. Azərbaycanda ən qədim dövlətlər qala-şəhərlər şəklində formalaşmışdır. Belə möhtəşəm qalalarlardan biri də Əlincəqala idi. Əlincəqala XIII əsrin ikinci yarısı və XIV əsrin birinci yarısında sikkə zərb edilən əsas mərkəzlərdən biri olmuşdur.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın mühüm mədəniyyət və ticarət mərkəzlərindən biri kimi Naxçıvan və Gilan şəhərlərində mühüm zərbxanaları yerləşirdi. Orta əsrlərdə Naxçıvanda olan zərb-xanaların sayı daha da artmışdır. Bu dövrdə Naxçıvan ərazisində Naxçıvan, Astrabad, Şərur, Kiran (Gilan), Əlincəqalada sikkə zərb edilmişdir. Şərur dəfinəsindən tapılan sikkələrin əksəriy-yətində zərb yeri olaraq "Alaqir" yazılmışdır ki, tədqiqatçılar bu-nu Alagöz toponimi ilə eyniləşdirirlər. Xatırladaq ki, Naxçıvanın Babək rayonu ərazisində Alagöz adlı yaşayış yeri və onun yaxınlığında "Quyuludağ" adlı alınmaz qala olmuşdur. Şübhəsiz ki, Naxçıvanda bu qədər zərbxananın olması onun strateji mövqeyi və faydalı qazıntıları ilə bağlı olmuşdur. Məlum olduğu kimi, Naxçıvan Cənubi Qafqazın ən qədim metallurgiya mər-kəzlərindən biri olmuş, Orta əsrlərdə Naxçıvanda yerləşən mis, qurğuşun, gümüş və qızıl yataqlarından intensiv istifadə olun-muşdur.

Azərbaycanın numizmatik abidələri haqqında yazılan bəzi əcnəbi və yerli mütəxəssislərin əsərlərində Əlincəqalanda zərb

edilən sikkələr haqqında məlumatlar vardır. Belə məlumatlardan biri Rusiyada şərq numizmatika elminin əsasını yaradan alimlərdən biri olan Aleksey Konstantinoviç Markovun Cəlairi sikkələrinin kataloqu (4) adlı monoqrafik əsərində qeyd olunmuşdur. Əsərdə 45 zərbxananın adı çəkilir. Onlardan biri də Əlincəqaladır. Əlincəqalada zərb edilən sikkələr yalnız bir neçə ədəddir.

Məlum olduğu kimi, Əlincəqala Eldənizlər dövlətinin əsas istinad nöqtələrindən biri və onların xəzinəsinin saxlandığı yer olmuşdur. Eldəniz xəzinənin ümumi kütləsi barədə Həmdullah Qəzvinin "Tarixi Quzide" əsərində maraqlı məlumat vardır. O, yazır ki, Atabəylərin hakimiyyəti zamanı dövlətin xəzinəsinə bir ildə Azərbaycandan, Arrandan, Muğandan gələn 2300 tümən gəlir daxil olurdu. Müqayisə üçün onu demək olar ki, bütün Elxanilər dövlətindən il ərzində xəzinəyə 2100 tümən daxil olurdu (7, s. 153).

Orta əsr müəllififlərindən Sədr əd din Əbül Həsən adında bir mütəfəkiir bu haqda məlumat vermişdi. M.Ə. Seyfədini adı çəkilən müəllifə istinadən "Azərbaycan numizmatikası" adlı çoxcildliyin II cildində qeyd edir ki, "Əbül Həsənin əsərində Naxçıvan şəhərinin yaxınlığında güclü müdafiə sisteminə malik olan Əlincəqalada Atabəylərin xəzinəsinin önəmli hissəsi, qalanı isə Sirr cahan adlanan yerdəki qalada saxlanılır. İkinci qala Cahan Pəhləvanın birinci xanımı, Əmir İnancın qızı Qətibə xatına aiddir" (5, s. 146; 7, s. 117) Ehtimal ki, Eldəniz hökmdarlarının adından kəsilən sikkələrin bir qismi Əlincəqalada kəsilmişdir. 1983-cü ildə Kəngərli rayonunun Yurdçu kəndindən Eldəniz hökmdarları Cahan Pəhləvan, Əbu Bəkr və Müzəfərəddin Özbəyin adına kəsilən sikkələr aşkar olunmuşdur. Lakin əksər sikkələrin üzərində kəsilmə yeri göstərilmədiyindən onların zərb edildiyi yeri müəyyənləşdirmək çətindir. Eldənizlərin sikkələri başlıca olaraq Təbriz, Naxçıvan, Ərdəbil, Gəncə, Beyləqan

və digər şəhərlərdə kəsilmişdir. Eldənizlər dövrünə aid çoxsaylı numuzmatik materiallar tapılsa da onların qızıl sikkələri indiyədək aşkar olunmamışdır. Tədqiqatçıların fikrinə görə Eldəniz hökmdarları qızıl sikkə kəsmək hüququna malik olmamışlar. Bu hüquq yalnız Səlcuq hökmdarlarına məxsus olmuşdur (1, s. 205).

Əbu Bəkrin hakimiyyəti zamanı Əlincəqalanda Azərbaycan və İraqdan yığılan vergilər və gəlirlər, o cümlədən dəyərli hədiyyələrin burada yerləşməsi barədə bəzi mənbələrdə məlumatlar vardır.

Tədqiqatçıların bir çoxu Əlincəqalanın çiçəklənmə dövrünü Eldənizlərin zamanına aid etsələr də "Əlincə" monoqramı ilə kəsilən sikkələr Elxanilərin dövründə də vardır. Əlincəqalada yalnız mis dirhəmlər zərb edilmişdir. Yerli hökmdarların mis dirhəmlər kəsmək hüquqları var idi. Bu sikkələr tədiyyə vasitəsi kimi işlədilirdi.Bu baxımdan 1897-ci ildə A.K.Markov tərəfindən nəşr olunan sikkədə olduqca maraqlı məlumat vardır. Sikkənin avers, yəni üz hissəsində ..*zərb....qale...Alince*; revers, yəni tərs üzündə *v* (vav hərfi)...*rəsul....Əbu Bəkr*... sözləri yazılmışdır (4 s. 33; 5, s. 146). Sikkələrin dövrü və tarixi haqqında məlumat olmadığından, onların forması və kəsilmə texnikasına əsasən Əlincə zərbxanası təqribən XIII-XIV əsrlərə aid edilmişdir (6, s. 160).

Yaxın Şərqdə dövrünün ən güclü dövlətlərindən hesab edilən Atabəylər –Eldənizlər müəyyən döyüşlər, müharibələr, münaqişələr, daxili üsyanlar, çaxnaşmalar zamanı ehtimal ki, Əlincədə sikkə zərbi işini də yerinə yetirmişlər. Belə ki, orta əsrlərdə pul işində yaranan fors major – gözlənilməyən hadisələr zamanı əsasən əsgərlərin maaşlarını vaxtında vermək üçün belə addımlar atılırdı.

Əlincədə zərb edilən sikkələr düzgün olmayan – dördbucaqlı, kvadrat və digər formada olan misdən və bürünc

qarışığından zərb edilən nominallardan fərqlənmirlər. Eyni qaydada ümumi çəki, ölçü sistemi yox dərəcəsindədir. Möhür qısa və lakonik ifadələrdən ibarətdir. Əlincə zərbxana adı göstərilən sikkələrin sayı az olduğundan statistik, ikonoqrafik və digər analizləri bu gün aparmaq mümkün deyildir. Yuxarıda göstərdiyimiz səbəblərə görə burada zərb işinin vaxtaşırı həyata keçirilməsi mümkün ola biləcək hadisədir.

Son tədqiqatlar zamanı Əlincəqaladan tapılan VII əsrə aid gümüş sikkə olduqca maraqlıdır. Həmin sikkənin üzərində soqd əlifbası ilə *Çaç* sözü və hökmdarın adı yazılmışdır. Təəssüf ki, hökmdarın adı hələlik mütəxəssislər tərəfindən müəyyən edilə bilməmişdir. *Çaç* Daşkəndin qədim adı olmuşdur. Sikkənin VII əsrdə kəsilməsi şübhəsiz ki, qalanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə əlaqəsi olan qala-şəhər olduğunu təsdiq etməkdədir.

Vəli BAXŞƏLİYEV,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü
Qənirə PİRQULİYEVA,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

ƏLİNCƏQALA XALQ YADDAŞINDA

Toplanmış etnoqrafik materialların tarixi mənbələrlə qarşılıqlı müqayisəsinə əsaslanaraq demək olar ki, Əlincəqalanın adı İslamdan əvvəl, İlk Orta əsrlərdən başlayaraq bir sıra hadisələrdə çəkilməkdədir. Bu özünü daha çox Kuman, Qıpçaq, Xəzər türkləri, onların bu bölgələrdə yayılması ilə bağlı mənbələrdə göstərir. Bizim başlıca məqsədimiz qalanın ətrafında, xüsusən onun yerləşdiyi dağa bitişik yaşayış məskənində, tarixi Əlincəqala kəndində (6, s. 49) əhalinin təsərrüfat həyatı, yaşam tərzi, qalanın təchizatında onların rolu, qala ilə bağlı rəvayətləri araşdırılmışdır. "Kitabi-Dədə Qorqud"da "Uşun qoca oğlı Səgrəklə bağlı boy"da Qara Təkurun Əlincəqalada xüsusi qoruq düzəltdiyindən, bura çox sayda quş-qaz, toyuq, keyik, dovşan və s. heyvanlar toplamasından və Səgrəyin bura gəlib ov ovlayıb, içib sərxoş olub kafərin əlinə əsir düşməsindən bəhs edilir (4, s.110). Burada iki məqam diqqəti cəlb edir: ərazinin gözəl təbiətə, heyvanat aləminə malik olması, bunun əsasında qoruğun yaradılması. Onu da qeyd edək ki, qoruğun hasara alındığı və Səgrəyin qapını qıraraq ora daxil olduğu yazılır. İkincisi və daha diqqət çəkəni buranın kafərin əlində olması məsələsidir. "Kafər" adlandırılanlar İslam dininin yeni yayılmağa başladığı ərazilərdə olan xristian türklərdir. Başqa sözlə, Oğuzların din ayrı soy qardaşlarıdır. Əlincəqalanın dünya səviyyəsində nüfuzunu, bura gələn qonaqların, xüsusən turistlərin diqqətini və yanlışlığa düşməmələrini nəzərə alaraq müəyyən tarixi məqamları bir daha xatırlatmağı məqsədəuyğun hesab edirik.

1471-ci ildə Əbu Bəkr Tehrani tərəfindən qələmə alınmış "Kitabi Diyarbəkiriyyə" əsərində yazılır ki, Bayandır xanın övladından Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin 29-cu arxa babası İlək Bəy xristian idi. Sonralar onun yurdunda (Naxçıvanda) olan Əlincəqala qıpçaq türklərinin əlinə keçmişdir (1, s. 25). Əbu Bəkr-i Tehrani din və şəcərə məsələsinə davam edərək yazır ki, Uzun Həsənin 23-cü babası Sunqur bəy nəbilərin sonuncusu,

peyğəmbərlərin əfəndisi Məhəmməd bin. Abdullah bin. Əbdül Mütəllib (Allahın salamı onun və ailəsinin üzərinə olsun) zamanında yaşamışdır. Tovhid dinində idi. Amma İslam dövləti gəlib onlara yetişməmişdi. Daima kafirlərlə savaşıb mücadilə edərdi. Çox sayda boya, əsgərə və qəbiləyə sahib idi. Türküstanda 70 il əmirlik etdi. Oradan Qıpçaq çölünə gəldi, 20 il oranın yaylaq və qışlaqlarında dolaşdı. Ondan sonra Ələyəz və Göyçə Dənizi arasında yerləşdi. O, sərhəd boyunda kafərlərlə savaşdı (1, s. 26) Buradakı "kafərlər" ifadəsi bütpərəst və atəşpərəst kəsimlərə aid edilməlidir. Çünki müəllif Tovhid dini deyərkən xristianlığı nəzərdə tutur. Açıq yazılıb ki, hələ İslam bu ərazilərdə yayılmamışdı. Deməli, İslamdan əvvəl Naxçıvan da daxil olmaqla bu coğrafiyada aparıcı etnos türklər olmuşdur. Sunqur bəy zamanı İslamın ilk illərinə aiddirsə, ondan beş nəsil əvvəl qıpçaq türkləri bu qalada hakim olmuşlar. Eyni fikirlər "Kitabi-Dədə Qorqud"da daha aydın şəkildə görünməkdədir. Dinləri özgə olan qala sakinləri Oğuzlarla eyni dildə danışırlar.

Ə.Tehrani nəsil məsələsindən bəhs edərək yazır ki, Uzun Həsənin 52-ci babası (Yəni, Sunqur bəyin 29-cu babası-H.Q.) Bayandır xan padşahlığı sırasında İran, Turan, Misir, Şam, Firəng, Xata və Dəşti Qıpçaq məmləkətlərini tamam aldı. Kiçik qardaşı Becankı Sayram şəhərinə hakim təyin edib, özü Qarabağ qışlaqlarına və Göyçə dənizi yaylaqlarına yerləşdi (1, s. 30). Müəllifin verdiyi soy şəcərəsindən bəlli olur ki, Bayındır xan Nuh peyğəmbərin oğlu Yafəsin 6-cı nəvəsidir (Əlimizdə olan yeni dəlillər Bayandır xanın Nuh oğlu Türkün nəvəsi olduğunu sübut edir-H.Q, A.O). Deməli, tarixin ilk çağlarından türklər Qarabağ, Göyçə gölü, Naxçıvan hüdudlarının əzəli sakinləridirlər. Onlar bu bölgələrdə xristianlıqdan min illər öncə yaşamışlar və Tək Tanrıçı olmuşlar. Tarixi proseslərə diqqət verilsə, sonrakı dövrlərdə də türklər Tək Tanrıçı olaraq xristianlığı da ilk qəbul etmiş və yaymışlar. Bütün bunlara əsaslanaraq görkəmli türk tarixçisi F.M.Kırzıoğlu yazır: "Kiçik qardaşı Becankı Doğu ölkələrində idarəçi olaraq Sayram (Çimkent / Espiçap) şəhərində

hakim qoyan Bayındır xan ordusu ilə Qarabağ qışlaqlarına və Göyçə dəniz (Göyçə gölü) yaylaqlarına gəldi. Burada Ulu Dərnək toplayıb, Böyük toy verdikdən və malını böldükdən sonra öz əcəli ilə öldü. Buradakı Bayındır xanın övladlarından Uzun Həsənin 29-cu babası İlək xan ("Kitabi Diyarbekiriyye"də 28- ci H.Q, A.O). Hz. İsa dinində (Qriqoryan xristian) idi. Bunun üç göbək torunu və Uzun Həsənin 25-cı arxa babası Sonqur bəy Həzrəti Məhəmmədin İslamı yaydığı çağda Ələngəz dağı ilə Göyçə gölü bölgəsində yaşayırdı (Bu ərazi bütövlükdə Qərbi Azərbaycan və tarixi Naxçıvan torpaqlarını əhatə edir-H.Q, A.O). Onun yurdlarından olan (Naxçıvandakı) Əlincəqala Xəlifə Hadi və Harunun zamanlarında (785-786-cı illərdə) Buluncan idarəsində gələn xəzərlərdən ibarət qıpçaqların əlinə keçmişdi. Uzun Həsənin 5-ci arxa babası Pəhləvan bəy (əski atalar mülkündən) Əlincəqalada hakim ikən Çingizli ordusunun Başbuğunu (1239) məğlub etmişdir (3, s.213) Bu məlumatdan aydın olur ki, Əmir Teymurdan təqribən 150 il əvvəl monqollar bu ərazidə məğlubiyyətə uğramışlar.

Verilmiş tarixi faktlar "Kitabi-Dədə Qorqud"da qaladakı "kafər" adlandırılanların min illər boyu bu ərazinin əzəli sakinləri olan və İslamın yayıldığı ilk dönəmdə hələ onu qəbul etməmiş xristian türklərdir.

Toplanmış materiallara söykənərək demək olar ki, Əlincəqala daha çox müdafiə məqsədi ilə istifadə edilsə də müəyyən məqamlarda burada yaşamaq, idarəçilik üçün imkanlar olmuşdur. Bunu hakimin yerləşməsi üçün xüsusi məqamın-Şahtaxtı adlanan yerin, qalanın ərazisində yaşayış evlərinin, təndirlərin, sənətkarlıq mərkəzinin olması da sübut edir. Qalanı möhkəmləndirən, onun təchizatında böyük rol oynayan məsələlərdən biri qalanın şərq tərəfində, Əlincəçayın sağ sahilində yerləşən Əlincə yaşayış məskənidir. Kənd elə coğrafi mövqeyə malikdir ki, onu asanlıqla tutmaq mümkün deyil. O, qərb tərəfdən yarımdairə formasında Əlincə dağı ilə əhatə olunub. Onun şimal-şərq, şərq və cənub-şərq tərəfində böyük qala divarı çəkilmişdir. Hazırda mövcud

olan divar qalıqlarına əsasən onun 2 m enində olduğunu söyləmək olar. Qala divarları Əlincəçayın sahilindəki sərt yamacda yerləşdiyi üçün onun ətrafına güclü ordu yığmaq mümkün olmadığından kəndin müdafiəsi etibarlı olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, "Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri"ndə kəndin adı "Əlincəqala" kimi təqdim edilir (6, s. 50). Sancaqda bu kəndlə bərabər Xanəgah kəndi haqqında da məlumat verilir. Toplanmış materiallara əsasən Əlincəqaladan və ətrafdan gələn insanlar Əlincəçayın sol sahilində, Əlincəqala kəndi ilə üzbəüz olan bu ərazidə, müqəddəs məqam hesab edilən Xanəgahın yaxınlığında məskən salmışlar. Sonralar, daha çox XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində kəndlər birləşmişdir. V.Qriqoryevin məlumatından aydın olur ki, XIX əsrin birinci yarısında kəndin adı Xanağa və ya Əlincə adlanmışdır (5, s. 156). Yəni hər iki ad işlədilmişdir. Lakin hər iki ad işlənsə də verilmiş təsvirdən aydın olur ki, müəllif tarixi Əlincəqala kəndindən bəhs edir. Yazılır ki, kəndin bir tərəfi Əlincənin qayalıqları, digər tərəfləri isə qala divarları ilə əhatə olunmuşdur. Kəndin Nəzərəli xanın tiyulu olduğu göstərilməklə, əkin sahəsinin daşlılığı qeyd edilir.

Əlincəqala kəndinin özünəməxsus təsərrüfat həyatı olmuşdur. Toplanmış etnoqrafik materiallara, tarixi məlumatlara əsaslanaraq burada əhalinin məşğuliyyətini, xüsusən təsərrüfat həyatını iki yerə ayırmaq olar: əkinçilik və maldarlıq.Xalq arasında toplanmış materiallara görə əkinçilikdə buğda, arpa, darı, yulaf, zəyrək və s. becərilmişdir. Qala divarının içərisində, daha çox həyətyanı sahələrdəki geniş olmayan ərazilərdə bağ-bostan bitkiləri də becərilmişdir. Taxılçılıq, geniş üzüm və meyvə bağları isə qalanın ətrafındakı torpaqlarda inkişaf etmişdir. "Naxçıvan Sancağının Müfəssəl Dəftəri"ndəki vergi ilə bağlı məlumatlar da bunu sübut edir: Buğda - 11 kile - 330 (ağca), Arpa - 9 kile - 180 (ağça), darı - 3 kile - 45 (ağca), sumax - 2 kile - 30 (ağça), kərdiyar- 22 kile - 462 (ağça), pərinc - 6 kile - 126 (ağça),Kəlül - 4 kile - 72 (ağca), bağ məhsulları müqatiəsi - ildə 120 (ağça), üzüm bağları müqatiəsi-ildə 290 (ağça) (6, s.51). Qala və ətraf

ərazilərdəki təsərrüfat həyatı ilə bağlı İspan diplomat, Kastiliya kralı III Enrikonun 1403-1406-cı illərdə Teymurilər dövlətindəki səfiri Rüi Qonsales Klavixonun məlumatlarında da bəzi maraqlı məqamlara rast gəlirik.

Təbii ki, əkinçilikdə taxılçılıq üstünlük təşkil etmişdir. Çünki, o təkcə insanların həyatında deyil, heyvandarlıqda da ciddi əhəmiyyətə malik olmuşdur. Alınan vergidən kənddə heyvandarlığın da inkişaf etdiyini söyləmək olar- Bal üşrü - 120 (ağça), qoyun vergisi - 30 (ağça) (6, s. 51). Balla bağlı bir məsələni qeyd edək ki, Əlincəqala ərazisindəki şiş qayalardan biri "Ballıqaya" adlanır.

Qalanın ətəyində xırman yerinin nə olduğu bilinməməkdədir. Ərazidə ağac vəllər aşkar edilərək Culfa şəhərindəki muzeyə aparılmışdır. Bir məsələni də vurğulamaq lazımdır ki, ağac vəllər daha çox süni suvarma vasitəsilə yetişdirən taxılı ayırmaq üçün istifadə edilərmiş. Dəni yerdə əkilən taxılın dənləri bərk olduğu üçün əzilmir, onun buğdasını daş bərkidilmiş vəllər vasitəsilə çıxarardılar. Bu ərazidə də ağac vəllər tapıldlğından bu onu göstərir ki, əkilən taxıl zəmiləri süni suvarma vasitəsilə suvarılmışdır. Zeyrək Qala yurdu deyilən yer də əkilərdi. Bura da zeyrək daşları mövcud olmuşdur ki, bu daşlardan zeyrək yağı çıxartmaq üçün istifadə edilmişdir. Bölgədə əkinçiliklə bağlı deyimlərə də rast gəlmək mümkündür.

Əlincədə boz öküz,

Qalıbdır toz öküz,

Şumla yerin canını,

Çıxsın yaman göz öküz.

Xalq arasından toplanmış məlumatlardan aydın olur ki, kəndin ərazisində kiçik ölçülü bişmiş kərpic hazırlanmışdı ki, onları qalaya daşımaq üçün qoyun və keçilərdən istifadə

edilmişdir. Söylənənlərə görə bunu iki üsulla etmişlər. Birincisi hər heyvanın boynuna bir kərpic bağlamışlar, ikincisi heyvanların belinə kiçik heybə bağlamış, hər səhər onları otarmaq məqsədi ilə Əlincə dağına qaldırarkən heybənin hər tərəfinə bir kərpic qoymuşlar və beləliklə heyvanların sayından asılı olaraq 500-1000 kərpici tikinti sahəsinə qaldırmışlar. Maraqlıdır ki, gün ərzində bu bir dəfə, səhər sürü dağa qaldırılarkən edilmişdir. Qalaya qalxmaq üçün bir çığır vardır ki, bu da xalq arasında "keçi yolu" kimi bilinməkdədir.

Son bərpa işləri zamanı aşkar edilmiş məişət əşyaları, xüsusən təndirlər, həmçinin böyük su hovuzları, ərzaq saxlamaq üçün vasitələr qalanın mühasirəsi zamanı əhalinin təminatında ciddi rol oynamışdır. Bu məsələdə qalaya bitişik olan kəndin-Əlincəqala kəndinin böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Nədənsə tarixi mənbələrdə bundan geniş bəhs olunmadığından, o, diqqətdən kənarda qalmışdır.

Xalq arasında dağın adı ilə bağlı olaraq Əlincə adlanan kəhriz dağın altındakı mağarada tavandan daman, ətrafdan sızan və bunları bir yerə toplamaq üçün düzəldilmiş xəzinədə toplanan suların hesabına yaranmışdır. Bu xüsusiyyətlərinə görə kəhrizin suyu müqəddəs sayılmaqla Axır çərşənbədə buradan götürülən "Çərşənbə suyu" gələn ilin həmin vaxtına qədər saxlanaraq ondan bərəkət, məhsuldarlıq, sağlamlıq anlamında istifadə edilmiş, suyun qalanı kənar yerə deyil gətirilib kəhrizə tökülmüş və təzə su götürülmüşdür. Filologiya elmləri namizədi Lətif Hüseynzadə XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda "Nuhtaban" adlı mərasimin keçirildiyini və mərasimdən bir-iki gün əvvəl camaatın Əlincəqaladan daş gətirərək Naxçıvan şəhərində Köhnə qala adlanan yerdəki məzara qoyduqlarını qeyd edir. Mərasim başa çatandan sonra isə bu daş yenə yerinə, Əlincəqalaya aparılarmış (2, s. 57).

Əlincəqalada köməkçi tikillər qala divarlarına bitişik salınmışdır. Bu bir tərəfdən müdafiənin daha da gücləndirilməsinə

xidmət etməklə lazım gələndə onların üstünə düşmənə atmaq üşün daş toplanmış, qaynar su, qətran hazırlamaq üçün ocaqlar düzəldilmişdir. Digər dağ kəndlərimizdə olduğu kimi, burada da tövlələrin bir tərəfi evlərin divarına söykənmişdir. Burada iki məqsəd vardı: Birincisi qışda evlərin istiliyinin qorunub saxlanılması, ikincisi və ən başlıcası heyvanların müəyyən vəhşi heyvanlardan, həmçinin oğurluq hallarından qorunmasıdır. Kənddə meydan və iki dəyirman da olmuşdur.

Xalq arasında toplanmış və ədəbiyyat materialına görə Əlincəqala ilə bağlı iki rəvayət də bilinməkdədir. Rəvayətlərdən biri "Altunla Zeynəb", digəri isə "Zeynəb gölü" adlandırılmışdır.

Birinci rəvayətdə deyilir ki, Altun və Zeynəbin toyları olan gün Teymur ona basqın etmişdir.Toyları Teymur tərəfindən pozulduğu üçün Zeynəb də Altunla bərabər Əlincəqalaya qalxıb, mübarizəyə qoşulur. Tarixi mənbələrdən Altunun Qala rəisi, qalabəyi olduğu da bilinməkdədir. "Zeynəb gölü" rəvayətinə görə isə teymurun qoşunu çəkilib gedəndən sonra isə Altun Zeynəbi öz kəndi Berdiyə göndərir (Berdi kəndi Culfa rayonunda Qazançı kəndinin yaxınlığında yerləşirmiş ki, indi onun xarabalığı qalmaqdadır). Teymur Zeynəbin orada olduğunu bilib, onun dalınca əsgərlərini göndərir. Zeynəb bunu bildikdə, düşmən əlinə keçməsin deyə, belinə bir daş bağlayıb özünü gölə atır və dünyasını dəyişir. El içərisində indi də həmin gölə "Zeynəb gölü" deyirlər (9, s. 73-74).

Digər bir deyimə görə Teymurun oğlu Miranşah qalanı mühasirədə saxlayıb müdafiəçilərə ərzaq götürülməsinə icazə vermirdi. Artıq onların azuqələri tamamilə tükənmişdir.Ancaq mübarizələrini dəvam etdirirdilər. Bu zaman əhəng daşını un halına salıb,qalada havaya sovururdular ki,guya bizim un ehtiyatımız olduqca çoxdur. Teymurilər isə bunu görüb bərk qəzəblənmişdilər.

Xalq arasından toplanmış materiallara görə, Teymur Əlincəqalanı ala bilmədiyindən qəzəblənib ətrafda olan 7 kəndi xarabalığa çevirib. Bunlar Berdi, Məzrə, Köhnə Paradaş, Köhnə Haçaparaq, Xanağa, Dəmirçi kəndləridir.Toplanmış materiallara görə qalanın müdafiəçilərinə yemək qaldırmaq üçün qamışdan toxunmuş kəndirlərdən istifadə edirdilər. Bəzən kəndirləri ox vasitəsilə vurub qırardılar. Bu zaman müdafiəçilər kəndirləri başqası ilə əvəz edərdilər.

Xalq yaradıcılığı nümunələrində, xüsusən bayatılarda qalanın adı alınmazlıq, sadiqlik, dözümlülük kimi verilmişdir.

Əzizinəm Alınca,
Əl çatmazdı alınca.
Üzülüb əldən getdim,
Yar könlünü alınca (7, s. 141).

Qadir QƏDİRZADƏ,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü
Asəf ORUCOV
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

ƏLİNCƏQALA VƏ ÇEVRƏSİNİN EPİQRAFİK ABİDƏLƏRİ

Orta əsr memarlıq abidələri, o cümlədən qalalar, onların təyinatı, sifarişçisi, inşa tarixi, memarı və s. haqqında ən dəqiq və obyektiv məlumatları onların üzərində olan epiqrafik abidələr – kitabələr verirlər. Ancaq çox təəssüflər olsun ki, bu abidələrin bir hissəsinin üzərində olan kitabələr inşa olunduqları vaxtdan keçən müddət ərzində təbii qüvvələrin (qar, külək, isti, soyuq və s.) təsirindən və digər səbəblərdən aşınaraq sıradan çıxmış, məhv olmuşlar. Belə abidələrdən – qalalardan biri də orta əsr Azərbaycanının ən möhtəşəm müdafiə qalalarından olan Əlincəqaladır. İndiyədək qalanın hər hansı bir yerində kitabə qalmamışdır. Ancaq XX yüzilliyin I qərinəsinə aid ədəbiyyat materiallarında orada kitabə olması haqqında məlumat vardır. Bu kitabə haqqında ilk dəfə və yeganə olaraq M.Mirheydərzadə 1930-cu ildə xəbər vermişdir. "Naxçıvanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti"nin elmi katibi kimi Əlincəqalanı tədqiq edərkən bu kitabəni də görmüş və yazmışdır: "Qalanın üstündə nəsb edilmiş yazılı bir daş da vardır" (3, s. 79-80). Ancaq o kitabənin mətni və məzmunu haqqında heç bir məlumat verməmişdir. Əlincəqala haqqında ən dolğun məlumat verə biləcək bu kitabə aradan keçən müddətdə itib-batmış və yox olmuşdur.

Əlincəqalanın şərq ətəyində yerləşən, hazırda Xanəgah kənd əhalisi tərəfindən məscid kimi istifadə olunan türbənin içərisində bir ədəd kitabə saxlanır. Vaxtilə türbənin üzərində olan, dörd sətirdə ərəb dilində həkk edilmiş kitabədə qeyd olunur ki, "*bu şərəfli qübbənin (günbəzin, türbənin) bina olunmasına mərhum, xoşbəxt şəhid, əmir Seyyid Əhməd Oğulşaminin oğlu, sahib əl-əzəm Hacı Məhəmməd vəfat etmiş oğlu Əmirxan üçün ən böyük sultan, Sultan Cahanşah Bahadır xan zamanında – Allah onun hökmranlığını əbədiləşdirsin – əmr etmişdir. Və adı çəkilən bani (Hacı Məhəmməd – F.S.) dəvət edən məqbərəyə ... əkilmiş yer... bu dəfn yeri olan günbəzə ildə ... vəqf etmişdir*".

Kitabədən aydın olur ki, bu türbəni Əlincəqalanın Əmir Teymur qoşunlarından müdafiəsinə rəhbərlik edən qala rəislərindən olan Əmir Seyyid Əhməd Oğulşaminin oğlu, yaşadığı dövrdə vəzir vəzifəsində çalışan Sahib əl - əzəm Hacı Məhəmməd oğlu Əmirxanın xatirəsinə inşa etdirmişdir. Kitabənin tarix yazılmış hissəsi sınıb itdiyi üçün onun nə vaxt yazıldığını və abidənin inşa tarixini dəqiq təyin etmək mümkün olmamışdır. Ancaq mətndə əks olunan faktlara əsasən onun dövrünü təxmini də olsa müəyyənləşdirmək mümkün olmuşdur. Kitabədən aydın olur ki, günbəz "ən böyük sultan, Sultan Cahanşah Bahadır xan zamanında" inşa edilmişdir. Məlumdur ki, Qaraqoyunlu hökmdarı, "Həqiqi" təxəllüsü ilə şeirlər yazan Cahanşah 1435-1467-ci illərdə hakimiyyətdə olmuşdur. Deməli, günbəz onun hakimiyyəti zamanı, qeyd olunan zaman çərçivəsində inşa edilmişdir.

Əlincəqalanın yerləşdiyi Əlincə dağının - Şərq ətəyində orta əsrlər zamanı qala müdafiəçilərinin su təminatı ilə əlaqədar qazılmış "Yuxarı çeşmə"nin üzərində kiçik kitabə qalmışdır. Bu kitabənin mətni "Allah" kəlməsindən ibarətdir (2, s. 42).

İndiyədək Əlincəqalanın özündə kitabə qalmasa da, onun ətrafındakı yaşayış məskənlərində, xüsusilə Xanəgah və Saltaq kəndlərində qala və onun çevrəsində fəaliyyət göstərən dini fəlsəfi cərəyanlar ilə əlaqədar çoxlu inşaat və məzar kitabəsi gəlib çatmışdır. Əlincəqalanın şərq tərəfində yerləşən, adını ərazidəki sufiliklə bağlı olan xanəgahdan götürərək, bu səbəbdən də qaynaqlarda "Xanəgah" kimi xatırlanan (4, s. 25, 84) kəndin ərazisində zəmanəmizədək çoxlu epiqrafik abidələr gəlib çatmışdır. Bu abidələr arasında Əlincəçayın sol sahilində, kənddən təxminən 1 km aralı, şərq tərəfdə yerləşən xanəgah kompleksində indiyədək qalan kitabələr xüsusi yer tutur.

Mühüm ticarət yollarının keçdiyi Əlincəçay mahalı ərazisində, Əlincəçay sahilində inşa edilən bu xanəgah uzun müddət fəaliyyət göstərmişdir. Orta əsrlər dövründə əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında böyük təsir gücünə malik olan bu

xanəgah Naxçıvandakı digər xanəgahlarla yanaşı, böyük şöhrət qazanmış, şərq ölkələrində mövcud olan iri xanəgahlarla bir sırada durmuş (11, s. 64-68), ölkənin ictimai-siyasi və mədəni həyatında mühüm rol oynamışdır. Bu xanəgah xarici müdaxiləçilərə, o cümlədən monqol işğalçıları və teymurilərə qarşı baş vermiş mübarizədə mühüm rol oynamışdır (5, s. 17).

Xanəgah kompleksində qeydə alınan ən qədim kitabə kompleksin əsasını təşkil edən türbənin cənub tərəfdən olan giriş qapısının baş tərəfində qoyulan kitabədir. Səkkiz sətirdə nəsx xətti ilə ərəb dilində həkk edilən kitabənin mətni belədir: *"Bu müqəddəs, mübarək türbənin tikilməsinə öz xüsusi malı hesabına əmir, isfəhsalar* (baş komandan – F.S.), *hörmətli, qüdrətli, böyük alim, adil, dinin və dövlətin xoşbəxtliyi, islam və müsəlmanların gözəlliyi, hökmdarların və sultanların qılıncı, hər iki müqəddəs yerin* (Məkkə və Mədinə şəhərləri – F.S.) *şöhrəti, Həccə gedən zəvvarın və iki müqəddəs, mübarək məkanın dayağı Uluğ Qutluğ Lələ bəy mübarək əs-Safvati – Allah ondan kölgəsini əsirgəməsin – əmr etdi. Bu imarətin memarı hörmətli və alicənab Xacə Cəmaləddindir..."* (12, c. 60-61).

Kitabənin axırıncı sətri tamamilə ovulub töküldüyündən, tarixlər isə adətən mətnin sonunda yazıldığından onun həkk olunma, türbənin isə inşa tarixini dəqiq müəyyən etmək mümkün deyildir. Bəzi tədqiqatçılar türbəni memarlıq – konstruktiv quruluşuna əsasən XII-XIII əsrlərə aid edirlər.

Kitabədə türbəni tikdirən şəxsin adına əlavə edilən titullar, xüsusilə "isfəhsalar" və "böyük alim" titulları göstərir ki, o yüksək vəzifə sahibi (baş komandan) və görkəmli alim olmuşdur. Lakin kitabədə türbənin kimin şərəfinə inşa edildiyi qeyd olunmamışdır.

Türbənin içərisində, cənub divarda, giriş qapısının sağ və sol tərəflərində iki ədəd mehrab vardır. Sütun, tağ, haşiyə və s. memarlıq ünsürləri ilə zəngin olan mehrabların üstündə Qurani-Kərimdən ayələr, dini xarakterli kəlamlar yazılmış və ornamentlərlə gözəl şəkildə bəzədilmişdir.

Türbənin içərisində bir qəbir vardır. Üstündə mənsubiyyətini bildirən kitabə olmadığı üçün qəbrin haqqında sanballı elmi fikir söyləmək mümkün deyildir. Ancaq yerli əhali arasında belə bir fikir vardır ki, həmin qəbirdə XIV əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycanda geniş yayılan Hürufilik təliminin banisi, görkəmli Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin müəllimi Fəzlullah Nəimi dəfn edilmişdir. Bir sıra orta əsr müəllifləri və müasir tədqiqatçılar F.Nəiminin 1394-cü ildə Teymurun oğlu Miranşah tərəfindən Naxçıvanda və ya Əlincədə qətlə yetirilməsini bir mənalı şəkildə təsdiq edirlər.

Xanəgah yerli əhali arasında "Şıx" və ya bütövlükdə "Şeyx Xorasan" adlanır. Bəzi tədqiqatlar bu sözün əslində "Şeyx Xurasa" ("Günəşə oxşar", "Nurani Şeyx") şəklində işləndiyini və Fəzlullah Nəiminin ləqəblərindən olması fikrini irəli sürürlər (1). F.Nəimi erkən vaxtlardan sufiliklə bağlı mərkəzlərdə təhsil alaraq kamilləşmiş, sufizm ideyalarını mənimsəmiş və öz ideyalarını yaymışdır. Bu səbəbdən də Teymurilər tərəfindən təqib olunan F.Nəimi Miranşah tərəfindən tutularaq Əlincədə edam etdirilmişdir. Tərəfdarları və ardıcılları onun cənazəsini Əlincəqalanın yaxınlığındakı türbədə dəfn edərək qəbrini ziyarətgaha çevirmişlər.

Vaxtilə bu qəbrin yanında olan, sonralar Bakı şəhərinə aparılan üç ədəd kitabə parçası gətirilərək Xanəgah kompleksi bərpa olunarkən qəbrin başdaşı yerinə qoyulmuşdur. Süls xətti ilə ərəb dilində həkk edilmiş kitabənin mətni belədir: *"Hər kəs ölümü dadacaqdır! (Qurani-Kərim XXIX – 57). Bu bağça mərhum, günahları bağışlanmış, kamil və fəzilət sahibi alim, təriqət yolu ilə gedənlərə ("salik əl-Məsalik") doğru, aşkar yol göstərən, dinin Günəşi (Şəms əd-Din), şeyx, padşah... – Allah onun qəbrini nurlandırsın – çərşənbə axşamı günündə öldü..."* (12, c. 66).

Kitabənin tarixi qalmamışdır. Mətndə mərhumun adına əlavə edilən və sufi təriqəti başçılarına, xanəgah rəhbərlərinə verilən "Şeyx" titulu, həmçinin, kitabədə qeyd olunan "təriqət

yolu ilə gedənlərə (salik əl-Məsalik) doğru, aşkar yol göstərən" sözləri mərhumun görkəmli sufi şeyxi olduğunu söyləməyə əsas verir. Heç də hər bir təriqət başçısının bu mərtəbəyə yüksələ bilməməsini, eyni zamanda qaynaqların da təsdiq etdiyi kimi F.Nəiminin çoxlu ardıcılı - müridi olduğunu nəzərə alsaq, başdaşının F.Nəimiyə aid olması fikri üzərində dayanmaq olur.

Fəzlullah Nəiminin dəfn olunması ehtimal edilən və xanəgahın əsasını təşkil edən türbənin ətrafında sonralar tikilən binalar hesabına burada böyük bir kompleks yaranmışdır. XV əsrin sonlarında türbənin cənubunda inşa edilən türbə-məscidin üzərində tarixi və elmi baxımdan çox qiymətli bir kitabə qalmışdır. Son vaxtlar bərpa edilərkən türbə-məscidin qərbdən giriş qapısının baş tərəfində qoyulan, iki sətirdə ərəb dilində gözəl süls xətti ilə həkk olunan kitabənin mətni belədir: *"Bu məqbərə mükəmməl, kamil, fəzilət sahibi alim, şeyx, hacıların və hər iki müqəddəs yerin* (Məkkə və Mədinə – F.S.) *iftixarı, xalqlar içərisindəki tayfaların mürşidi, Allahı tanıyanların şeyxi (arif billah) Hacı Lələ Məlikindir. Tikinti kəramətli, əzəmətli xatın Həvva Bədr Bikə xatının – onun isməti artıq olsun – səyi ilə doqquz yüz birinci ildə (21.09.1495-08.09.1496-cı il) tamam olmuşdur"* (14, c. 118; 11, c. 70).

Kitabədə adı qeyd olunan və xatirəsinə böyük bir türbə-məscid inşa etdirilən Şeyx Hacı Lələ Məlik yaşadığı dövrdə, yəni XV əsrin sonlarında xanəgahda fəaliyyət göstərən sufi təriqətinin rəhbər şeyxi olmuşdur. Kitabənin mətnində mərhumun adına əlavə edilən "şeyx, mükəmməl, kamil, fəzilət sahibi alim, arif" titulları onun yüksək elm və fəzilət sahibi olmasından xəbər verir. Həmçinin, kitabənin mətnində qeyd olunan "xalqlar içərisindəki tayfaların mürşidi" kəlmələri Şeyx Hacı Lələ Məliyin orta əsrlər zamanı Müsəlman Şərqində, o cümlədən Naxçıvan ərazisində də geniş yayılan və XV əsrdə adı çəkilən xanəgahda fəaliyyət göstərən sufi təriqətinə mənsub olan dərvişlərin rəhbəri – mürşidi olmasını təsdiq edir (9, s. 27-28).

Keçən yüzilliyin 70-ci illərinin əvvəllərində xanəgahda bərpa işləri aparılarkən kompleksin şərq divarının yanından, torpağın altından dörd ədəd sənduqə tipli qəbirüstü xatirə abidəsi aşkar edilmişdir. Bu abidələrin üzərində həkk edilmiş kitabələrin sayəsində xanəgahda yaşamış və fəaliyyət göstərmiş bir neçə sufi şeyxinin, onların ailə üzvlərinin adları aşkar edilərək elmi dövriyyəyə daxil edilmiş, ölüm tarixləri əsasında yaşadıqları dövr müəyyənləşdirilmişdir. Bu abidələrdən biri istisna olmaqla üçü tapıldığı vaxt Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyinə təhvil verilmişdir. Hazırda onlardan biri həmin muzeydə, ikisi isə "Naxçıvanqala Tarix-Memarlıq Muzey Kompleksi"ndə nümayiş etdirilir.

Mərmərin xüsusi növü olan oniksdən hazırlanmış bu abidələrdən birinin baş tərəfindəki düzbucaqlı çərçivədə iki sətirdə, ərəb dilində həkk edilən kitabənin mətni belədir: "*Bu bağça qazı Məcd əd-Dinin qızı, mərhumə Həvva Bədr Bikənindir*" (14, c. 44). Sənduqənin səthinin kənarları boyunca isə lentvari haşiyə şəklində Qurani-Kərimdən II surənin 255-ci ayəsi – "Ayətəlkürsü" həkk edilmişdir:

Fikrimizcə, bu qadınla xanəgaha daxil olan məscid-türbənin kitabəsində adı çəkilən qadın – Şeyx Hacı Lələ Məliyin arvadı Həvva Bədr Bikə xatın eyni adamdır. Tarixdən məlumdur ki, təriqət başçıları, xanəgah rəhbərləri olan şeyxlər ailə üzvləri ilə birlikdə xanəgah komplekslərinə daxil olan xüsusi yerlərdə yaşamışlar. Bu faktı əsas götürərək ehtimal etmək olar ki, ölümündən sonra Şeyx Hacı Lələ Məliyin xatirəsinə belə möhtəşəm bir türbə – məscid inşa etdirən Həvva Bədr Bikə xatın Şeyx Hacı Lələ Məliyin arvadı olmuş və onunla birlikdə xanəgahda yaşamışdır.

Həvva Bədr Bikə xatına məxsus sənduqənin abidənin üzərində tarix qeyd edilməmişdir. Ancaq əri Şeyx Hacı Lələ Məliyin xatirəsinə inşa etdirdiyi türbə-məscidin kitabəsinin tarixindən (h.901/1495-1496-cı illər) aydın olur ki, XV əsrin sonlarında abidənin inşası başa çatarkən o sağ imiş. Ona görə də

Həvva Bədr Bikə xatının vəfat tarixini qeyd olunan ildən sonrakı dövrə – XV yüzilliyin sonu – XVI yüzilliyin əvvəllərinə aid etmək olar.

Şeyx Hacı Lələ Məlik kimi məşhur bir sufi şeyxinin arvadı olan Həvva Bədr Bikə xatın əsil-nəcabətli ailədən çıxmış, Qazı Məcd əd-Din adlı şəriət hakiminin qızı olmuşdur.

Səthi gözəl nəbati və həndəsi ornamentlərlə bəzədilmiş ikinci abidə (110x29x19 sm) ortadan sınmışdır. Səthinin kənarlarında lentvari haşiyə şəklində Quran ayəsi həkk edilmişdir: *Qurani-Kərim, II-255.* Abidənin səthinin baş tərəfində düzəldilmiş çərçivə içərisində isə belə bir kitabə həkk edilmişdir: *"Bu bağça əmir Ərəbşahın qızı mərhumə Qureyş Şahba[nu]nundur. 848-də (20.4.1444 – 8.4.1445-ci il)"* (13, c. 58).

Mərhumə Qureyş Şahba[nu]nun atası Ərəbşah kitabədə "əmir" titulu ilə təqdim olunur. Bu, onun yaşadığı dövrdə tutduğu yüksək hərbi vəzifədən xəbər verən sanballı qaynaqdır. Orta əsr tarixçisi Həsən bəy Rumlunun "Əhsənüt-təvariх" əsərində verdiyi məlumata görə Qaraqoyunlu hökmdarı Cahanşahın zamanında əmir Ərəbşah adlı divan əmiri olmuşdur (6, s. 43). Qəti fikir söyləmək mümkün olmasa da güman etmək olar ki, kitabədə adı çəkilən şəxsiyyət həmin adamdır.

Bədii tərtibat cəhətdən daha gözəl hazırlanmış üçüncü sənduqə (139x31x26 sm) tamamilə salamat vəziyyətdədir. Səthi mürəkkəb və incə ornamentlərlə bəzədilmişdir. Abidənin baş tərəfindəki düzbucaqlı çərçivənin içərisində iki sətirdə ərəb dilində kitabə həkk edilmişdir. Mətni belədir:*"Bu bağça Kamil Şeyx Hacı Hilalullahın qızı, mərhumə Mikeysə xanımındır"* (13, c. 57).

Sənduqənin səthinin kənarları boyunca lentvari haşiyə şəklində yazılan kitabənin əsas hissəsi "Qurani-Kərim"dən götürülmüşdür: II-255. Kitabənin sonunda isə belə bir mətn – tarix həkk edilmişdir: *"Səkkiz yüz doxsan yeddinci il (14.11.1491 – 22.10.1492-ci il)"*.

Kitabədən aydın olur ki, oniksdən hazırlanmış sənduqə tipli bu gözəl xatirə abidəsi Kamil Şeyx Hacı Hilalullahın qızı Mikeysə xanımın xatirəsinə düzəldilmişdir. Göründüyü kimi, kitabədə Mikeysə xanımın atası Hacı Hilalullah "Kamil Şeyx" (Şeyx əl-Kamil) titulu ilə təqdim olunmuşdur. Burada qeyd olunan "şeyx" titulu göstərir ki, Hacı Hilalullah yaşadığı dövrdə sufiliyin dörd idrak mərhələsini uğurla başa vurmuş, şeyxlik dərəcəsinə çatmışdır. Həmçinin, kitabədə Hacı Hilalullahın daşıdığı "şeyx" titulunun əvvəlinə "kamil" sözü də əlavə olunmuşdur. Bu ifadə isə onun nəinki mənəvi kamilləşmə sahəsində ən yüksək məqama çatdığını, hətta kamil insan kimi yetişdiyini təsdiq edir.

Nisbətən kiçik ölçüdə (73x23x23 sm) hazırlanmış dördüncü sənduqə, üzərində nəfis şəkildə həkk edilmiş məzar kitabəsi adı başqa qaynaqlardan məlum olmayan iki nəfər görkəmli hərbçinin – ata və oğulun adını bizə təqdim edir. Nəbati və həndəsi ornamentlərlə gözəl bəzədilmiş abidənin baş tərəfindəki düzbucaqlıda iki sətirdə, ərəb dilində belə bir kitabə həkk olunmuşdur: *"Bu bağça əmir Xəlifənin oğlu, mərhum əmir Şahmənsurundur"* (13, c. 57-58).

Sənduqənin səthinin kənarları boyunca lentvari haşiyə şəklində dini xarakterli epiqrafik motiv həkk edilmişdir. Bu mətnin ardınca isə mərhum əmir Şahmənsurun vəfat tarixi qeyd olunmuşdur: *"Səkkiz yüz doxsan səkkizinci ilin mübarək ramazan ayında*(16.06-15.07.1493-cü il) *fani dünyadan əbədi dünyaya köçdü"* (13, c. 57-58).

Sənduqənin sağ yanında gözəl ornamentlər fonunda iki ədəd çərçivə düzəldilmiş və içərisində "Qurani-Kərim"in 55-ci ("ər-Rəhman") surəsindən 26-27-ci ayələr, sol yanında isə eyni qayda ilə çərçivələr açılmış və içərisində "Qurani-Kərim"in 29-cu surəsinin 57-ci ayəsi və aşağıdakı sözlər həkk olunmuşdur: *"Ey bütün təklərin dostu!"*

Xanəgahda bərpa işləri aparılarkən torpağın altından bir ədəd inşaat kitabəsi də aşkar olunmuşdur. Ağ mərmər lövhə

(50x37x12 sm) üzərində üç sətirdə ərəb dilində həkk edilmiş kitabə birinci sətrin son sözü istisna olmaqla demək olar ki, salamat vəziyyətdə qalmışdır. Mətni belədir: *"O, hər şeyə qadirdir! Bu evin əsasını qoyan Mövlana Əbdülhüseyn Xanəgahinin oğlu Məhəmməd Rəşid, onun memarı isə İmamqulu Nəzərəli oğludur. 1141-ci ildə (7.8.1728-26.7.1729-cu il)"*(7, s. 39-40; 14, c. 18).

Kitabə xanəgah kompleksinə daxil olan, ancaq indiyədək qalmayan hansı isə bir tikilinin inşa tarixini dəqiqləşdirməklə, adı indiyədək mədəniyyət tariximizə bəlli olmayan bir memarın və digər görkəmli şəxsiyyətlərin adlarını təqdim edir. Kitabədə adı xatırlanan və əslən yaxınlıqdakı Xanəgah kəndindən olan Əbdülhüseyn Xanəgahi "Mövlana" titulu ilə təqdim olunmuşdur. Orta əsrlərdə bu titulla görkəmli alimlərə, şairlərə, xüsusilə sufi şeyxlərinə müraciət olunurdu. Əlincəçay sahilindəki xanəgahla sıx əlaqəli olduğundan deyə bilərik ki, o şair deyil, görkəmli alim – sufi şeyxi olduğu üçün bu titulu qazanmışdır. Fikrimizcə, o, xanəgahda fəaliyyət göstərən dərviş təriqətinin üzvü və rəhbərlərindən biri olmuşdur. Kitabədən məlum olur ki, xanəgahın yerləşdiyi kənd həmin vaxt da Xanəgah adlanırmış.

Xanəgahın şimal-qərb tərəfində, dağın cənub ətəyində təxminən XIII-XVII əsrlərə aid olan qəbristanlıq vardır. Qəbristanlıqda olan yaşılımtıl rəngli daşdan hazırlanmış başdaşının (98x37x7 sm) üzərində ərəb dilində həkk edilmiş kitabənin qalan hissəsinin mətni belədir: *"Ey bütün təklərin dostu! Bu şəhid, hörmətli və böyük mövla, bütün fəzilətləri özündə birləşdirən, Allahın kəlamını oxuyan, mövla Tacəddin Əlişah Təbibullahdır – gözəl Allah onun qəbrini nurlandırsın.... Səfər ayında..."*

Xanəgaha gedən yolun sağ tərəfində yerləşən qəbristanlıqda sənduqə tipli bir xatirə abidəsi nisbətən yaxşı vəziyyətdə qalmışdır. Qırmızımtıl rəngli dağ daşından hazırlanmış bu abidənin (106x32x22 sm) səthi gözəl nəbati ornamentlər ilə bəzədilmişdir. Abidənin baş tərəfində düzəldilən

düzbucaqlıda üç sətirdə ərəb dilində kitabə həkk edilmişdir. Mətni belədir: *"Məlikməmmədin qızı, mərhumə Bikə Sultanın vəfatı. Doqquz yüz dördüncü il(19.08.1498 – 07.08.1499-cu il)"*(7, s. 42-43). Abidənin yanlarında lentvari haşiyə şəklində həkk edilmiş kitabənin mətni Qurani-Kərimdən götürülmüşdür: *II-255.*

Bu kitabənin tarixini orta hədd kimi qəbul edərək qəbristanlığı XIV-XVII əsrlərə aid etmək olar.

Əlincəqalanın cənub tərəfində yerləşən qəbristanlıqda boz rəngli dağ daşından hazırlanmış sənduqə tipli qəbirüstü xatirə abidəsinin (156x39x32 sm) baş tərəfindəki düzbucaqlıda həkk edilən kitabənin mətni belədir: *"Xoca xanın oğlu mərhum Məhəmmədin vəfatı. Min birinci ildə (08.10.1592 - 26.09.1593-ci il.)"*.

Əlincəqalanın qərb tərəfində, Ərəfsə kəndinə gedən şose yolunun sol yanında orta əsrlərə aid qəbiristanlıq vardır. Qəbiristanlıqda heç bir yazılı abidə qalmamışdır. Burada "Özbəyin qəbri" deyilən bir məzar vardır. El arasında yayılan rəvayətə görə bu məzarda Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin son hökmdarı Müzəffərəddin Özbək dəfn olunmuşdur. Ancaq qəbrin üstündəki sənduqə üzərində kitabə olmadığı üçün bu fikrin nə dərəcədə həqiqətə uyğun olub-olmamasını aydınlaşdırmaq mümkün olmamışdır.

Əlincəqalanın cənub tərəfində yerləşən Saltaq kəndində də günümüzədək üç ədəd kitabə gəlib çatmışdır. Kənd məscidinin daxilində, şimal divarda qoyulan birinci mərmər lövhə (ölçüsü 66x45 sm) üzərində dörd sətirdə ərəb dilində həkk edilmiş kitabənin mətnindən aydın olur ki, hansı isə qalanın [bür]cü, sultan, rəhbər - fədai, əsfiya, salik-süluk, haqq əl-yəqin, sultan Heydərin oğlu, böyük sultan, ali nemətlər, qalibiyyət və bayraq sahibi, Allahın peyğəmbərlərinin və elçilərinin varisi, xeyir işlər sahibi Əbül-Müzəffər Şah İsmayıl Bahadır xan - Allah onlara rəhmət eləsin- üçün 910-cu ildə (14.06. 1504- 03.06.1505-ci il) [inşa edilmişdir].

Kiçik mərmər lövhə üzərində həkk edilmiş ikinci kitabədə isə *"sultan, övliya.. [Heydərin] oğlu, böyük sultan, xaqan... Allahın peyğəmbərlərinin və elçilərinin [varisi]... [Şah] İsmayıl Bahadır xan" sozləri yazılmışdır. Üçüncü mərmər lövhə (30x18 sm) üzərində həkk edilən kitabədə isə "...Haqq əl-yəqin, sultan Heydər..."* sözləri həkk edilmişdir (10, s.147-148).

Göründüyü kimi kitabələrdə orta əsrlərdə Azərbaycanda geniş yayılan "Səfəviyyə" sufi təriqətinin XV yüzillikdə rəhbər - şeyxi olmuş (1460-1488-ci illər) sultan Heydərin və oğlu, təriqətin rəhbəri (1494-1524-cü illər), həmçinin 1501-ci ildə Azərbaycan tarixində xüsusi yeri olan, hakimiyyəti 235 il davam etmiş (1501-1736-ci illər) Səfəvilər dövlətinin əsasını qoymuş və 1501-1524-illərdə bu dövlətə rəhbərlik etmiş Şah Ismayılın adları qeyd olunmuşdur.

Birinci kitabədə Heydərin adına əlavə edilmiş "sultan", "rəhbər-fədai", "əsfiya", "salik-süluk" və "haqq əl-yəqin", ikinci kitabədə "sultan", "övliya", üçüncü kitabədə isə "haqq əl-yəqin" və "sultan" titulları onun dünyəvi rəhbər (sultan) olmaqla bərabər həm də təriqət rəhbəri, sufilikdə çox böyük məqam sahibi olduğunu, təsəvvüfdə ən yüksək, ali mənsəbə çatdığını göstərir.

Kitabələrdə Azərbaycan tarixində xüsusi yeri olan I Şah İsmayılın da adı çəkilir və o "böyük sultan", "xaqan", "ali nemətlər, qalibiyyət və bayraq sahibi", "Allahın peyğəmbərlərinin və elçilərinin varisi" kimi titul və epitetlərlə təqdim olunur. Burada "böyük sultan" və "xaqan" titulları onun dünyəvi dövlət başçısı olmasına, "ali nemətlər, qalibiyyət və bayraq sahibi" epiteti isə bir sıra döyüşlərdə qələbə çalmasına işarədir.

Göründüyü kimi, bu kitabələrin məscidlə heç bir əlaqəsi yoxdur. Ona görə də bu kitabələrin məscidə başqa yerdən gətirilməsi haqqında kənd əhalisinin fikrini, kitabədə hansı isə bürcün inşa edilməsi faktını əsas götürərək ehtimal etmək olar ki, bu kitabə M.Mirheydərzadənin Əlincəqaladan bəhs edərkən haqqında məlumat verdiyi kitabədir. Orta əsr qaynaqları da təsdiq

edir ki, Səfəvilər dövründə Əlincəqalada bərpa və abadlıq işləri aparılmış, bir sıra memarlıq abidələri (müdafiə istehkamları, darvazalar, bürclər) inşa edilmişdir (15, s.133). Kitabəyə əsasən demək olar ki, Səfəvilər dövlətinin yenicə yarandığı zaman – 1504-1505-ci illərdə Əlincəqalada hansı isə bürc gənc şahın – I Şah İsmayılın şərəfinə inşa olunmuşdur.

Tədqiq olunan kitabələrin təqdim etdiyi məlumatlar təsdiq edir ki, Əlincəqalanın çevrəsində orta əsrlər zamanı Naxçıvanda geniş yayılan və xarici müdaxiləçilərə qarşı mübarizədə böyük rol oynayan müxtəlif sufi təriqətlərinə mənsub dərvişlər fəaliyyət göstərmişdir.

Fəxrəddin SƏFƏRLİ,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü

ƏLİNCƏQALA ƏTRAFINDAKI TARİX VƏ MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ

Xanəgah yaşayış yeri Xanağa kəndindən şimal-şərqdə, Əlincəçayın sol sahilində yerləşir. Yaşayış yeri hər tərəfdən dağlarla əhatə olunmuş dərədə salınmışdır. Abidənin tutduğu sahə 22400 kv.m-dir. 1991-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Naxçıvan Elm Mərkəzinin arxeoloji ekspedisiyası yaşayış yerini kəşfiyyat xarakterli tədqiqatlarla öyrənmişdir. Qədim yaşayış yeri dərənin hər iki üzündə yerləşir. Onun əsas hissəsi isə nalşəkilli formalı təpənin yamacını əhatə edir. Hazırda yaşayış yerini iki hissəyə bölən dərə ilə kiçik çay axır. Çayın sahilini aşınmadan qorumaq üçün bu hissə şəhər tipli yaşayış yerlərinə uyğun şəkildə başdan-başa daşla hörülmüşdür. Lakin bu tikintilərin hazırda az bir qismi qalmışdır. Dağılmış yaşayış evlərinin yerində oval, yaxud dördkünc çalalar qalır. Yaşayış yerinin qərbində, təpənin üzərində mədəni təbəqə aydın izlənilir. Bu sahə aşınma nəticəsində dağıldığından, təbəqənin kəsiyi alınmışdır. Təbəqə möhrə, kül, sümük və gil qab hissələrinin yığınından ibarətdir. Mədəni təbəqənin qalınlığı 5 m-ə yaxındır. Yerüstü materiallar tikinti qalıqlarından və gil qab parçalarından ibarətdir. Tikintilər daşdan, bəzən isə daş özül üzərində möhrədən inşa olunmuşdur. Yaşayış yerinin mərkəzində hazırda bərpa edilmiş nadir memarlıq kompleksi yerləşir.

Xanəgah yaşayış yerindən yerüstü toplanmış çəhrayı rəngdə bişirilmiş qab parçaları küpə, kasa nimçə tipli qablara aiddir. Onlar daxildən anqob üstü qəhvəyi və yaşıl rənglə nəbati təsvirlərlə bəzədilmiş və yarımşəffaf şirlə örtülmüşdür. Bəzisinin xaricdən səthinə göy rəng çəkilmişdir. Hər iki tərəfdən göy rəngli anqob təbəqəsi ilə örtülmüş, göy rəngli xətlərlə naxışlanmış, şəffaf şirlə örtülmüş qablara da təsadüf edilir.

Aşkar olunmuş arxeoloji materialların təhlili Xanəgah yaşayış yerini IX-XVIII əsrlərə aid etməyə imkan verir.

Xanağa yaşayış yeri müasir Xanəgah kəndinin tikintiləri altında qalmışdır. Buradakı evlərin və memarlıq abidələrinin tökünt üləri dövrümüzədək qalır. Abidədə mədəni təbəqənin qalınlığı 4 metrdir. Tədqiqatlar nəticəsində toplanmış yerüstü materiallar müxtəlif növ şirsiz və şirli saxsı məmulatı parçalarından ibarətdir. Şirsiz qablar küp, küpə, qazan, aftafa tipli qabların hissələri ilə təmsil olunmuşdur. Dulus çarxında hazırlanmış bu qablar, qazanlar istisna olmaqla, yaxşı bişirilmişdir. Qazanlar boz, digər qablar isə çəhrayı rəngdə bişirilmişdir. Şirsiz qabların səthi anqob təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Onların xarici səthi cızma həndəsi xətlərlə bəzədilmişdir.

Şirli qablar kasa, boşqab tiplidir. Onlar bir qayda olaraq, daxildən zəngin həndəsi və nəbati təsvirlərlə bəzədilmişdir. Fırça ilə çəkilmiş naxışların bir qismi kölgəli verilmişdir. Əldə edilmiş fayans qab hissələri daxildən və xaricdən nəbati təsvirlərlə naxışlanıb. Naxışlanmada yaşıl rəng və onun müxtəlif çalarlarından istifadə edilmişdir.

Xanağa yaşayış yerini yerüstü materiallar əsasında IX-XVIII əsrlərə aid etmək olar.

Əlincəçay xanəgahı. Xalq arasında Şeyx Xorasan xanəgahı da adlandırılan bu memarlıq kompleksi Culfa rayonunun Xanəgah (keçmiş Xanağa) kəndi yaxınlığında, Əlincəçayın sol sahilində yerləşir. Kompleksdən dövrümüzə qədər yalnız türbə, məscid, təyinatı məlum olmayan sütunların qalıqları və yonulmuş daşlardan inşa olunmuş çeşmə qalmışdır. Kompleksin ətrafında Orta əsr qəbiristanlığı, ondan bir qədər aralıda isə yaşayış yeri vardır. Araşdırma göstərir ki, xanəgah yaşayış yerinin şimal-şərq hissəsində salınmışdır.

Memarlıq kompleksinə daxil olan türbə əmir, sipəhsalar, böyük alim Uluğ Qutluğ Lala bəy tərəfindən tikdirilmişdir. Türbənin kitabəsində memarın adı (Memar Cəmaləddin) qalsa da, kitabənin tarix yazılan hissəsi dağıldığından onun nə vaxt tikildiyini dəqiq müəyyənləşdirmək mümkün olmamışdır. Kitabədə memarın adı aşağıdakı şəkildə yazılmışdır: *"Bu binanı tikən (memar) Xoca, hörmətli və əziz Camal-əl-din"*. Tədqiqatçılar üslub xüsusiyyətlətinə görə türbəni XII əsrin sonu – XIII əsrin əvvəllərinə aid edirlər.

Türbənin yuxarı hissəsindəki səkkizbucaqlı tağvarı konstruksiya stalaktitlər vasitəsi ilə günbəzin çadırvarı oturacağını əmələ gətirmişdir. Türbənin giriş qapısının hər iki tərəfində şərti olaraq "mehrab" adlandırılan düzbucaqlı taxçalar gəcdən oyulmuş qabarıq naxışlar və dini məzmunlu kitabələrlə bəzədilmişdir. Bunlar dünya memarlığı tarixində gəc üzərində plastik oymanın ən gözəl nümunələrindən biridir. Türbənin baştağının memarlıq həlli Mömінə Xatın türbəsi ilə bənzərdir. Onun inşasında kərpiclə yanaşı, firuzəyi kaşıdan da istifadə olunmuşdur. Türbənin bərpası zamanı türbənin içərisində müsəlman adəti ilə dəfn edilən dörd skelet qalığı aşkar olunmuşdur. Onların ikisi türbənin içərisindəki mehrabların qarşısında, digər ikisi isə onlardan bir qədər aralıda aşkar olunmuşdur. Türbərin üzərindəki kitabədə onun kimin şərəfinə tikildiyi saxlanmamışdır. Lakin yerli əhali arasında yayılan məlumata görə hürufilik təliminin banisi Fəzlullah Nəimi burada dəfn olunmuşdur. Ancaq türbənin tikilmə tarixi ilə Fəzlullah Nəiminin ölüm tarixi arasında xeyli fərq olduğundan bu fikir uzun müddət inandırıcı kimi görünməmişdir. Türbənin içərisində bir neçə qəbirin aşkar olunması bu fikirlərin doğru olduğunu təsdiq etməkdədir. Bu xanəgahın ətrafındakı kitabələrin oxunması nəticəsində bir çox sufi şeyxləri, Elxani hökmdarlarından Olcaytu Xudabəndə və Əbu Səidin vəziri olmuş Tacəddin

Əlişah, Əlincəqalanın müdafiəsində iştirak etmiş Əmir Seyid Əhməd Oğulşami haqqında da məlumat əldə edilmişdir.

Türbənin ön tərəfində, baştağa bitişik tikilmiş məscid iki dayaqla altı hissəyə bölünmüş və hər hissə də günbəzlə örtülmüşdür. Məlum olduğu kimi, hürufilik təriqətinin banisi, görkəmli ideoloq və tarixi şəxsiyyət olan Fəzlullah Nəimi bir müddət Naxçıvanda Astrabad adlı şəhərdə yaşamış və oz ideyalarını təbliğ etmişdir. Orta əsr qaynaqlarında onun Əlincəqala yaxınlığında edam edilməsi haqında məlumat vardır. Bəzi tədqiqatçıların fikrinə və xalq arasında yayılan rəvayətlərə görə Fəzlullah Nəimi Əlincəçay xanəgahında dəfn edilmişdir. Bu məsələni aydınlaşdırmaq üçün H.F.Səfərli Əlincəçay xanəgahındakı kitabələri və tarixi mənbələri yenidən araşdırmışdır. Əlincəçay xanəgahı kompleksindəki kitabələrin oxunması nəticəsində Fəzlullah Nəimi ilə bağlı heç bir məlumat aşkar olunmasa da, Orta əsrlərin digər görkəmli şəxsiyyətləri haqqında məlumat əldə edilmişdir. Məlum olmuşdur ki, Xanəgah kompleksinə daxil olan binalardan biri hicri 901-ci ildə (1495-1496) Şeyx Hacı Lələ Məlik üçün Bikə xatunun səyi ilə inşa edilmişdir. Məscid adı ilə tanınan bu binanın içərisində aparılan bərpa işləri zamanı binanın qərb divarları yaxınlığında skelet qalıqlarının aşkar olunması Şeyx Hacı Lələ Məliyin burada dəfn edilməsi ehtimalını təsdiq edir. Bikə xatın vəfat etdikdən sonra özü də xanəgahın ətrafında dəfn edilmişdir.

Əmirxan türbəsi Culfa rayonunun Xanəgah kəndi yaxınlığında yerləşir. Türbə xalq arasında Təkyə adlanır və bəzi tarixi ədəbiyyatda elə təkyə kimi də təqdim edilmişdir. Vaxtilə türbənin üzərində belə bir kitabə olmuşdur. Kitabə türbənin içərisində aşkar edilmişdir. Kitabənin mətni belədir: "Bu şərəfli günbəzin bina olunmasına mərhum, xoşbəxt şəhid, əmir Seyyid Əhməd əl-Oğul-Şaminin oğlu, sahib əl"əzəm Hacı Məhəmməd

vəfat etmiş oğlu Əmirxan üçün ən böyük sultan, Sultan Cahanşah Bahadur xan zamanında –Allah onun hökmranlığını əbədiləşdirsin - əmr etmişdir. Və adı çəkilən bani dəvət edən məqbərəyə..... əkilmiş yer... bu dəfn yeri olan günbəzə ildə ... vəqf etmişdir"(Nemət M., 1992, s. 51-52; Səfərli F. 2013, s. 77-78). Kitabənin mətnindən göründüyü kimi, memarlıq abidəsi Əmirxanın xatirəsinə tikilmişdir. Abidənin təkyə adlandırılmasının səbəbi, şübhəsiz ki, burada dini mərasimlərin keçirilməsi ilə bağlı olmuşdur. Abidə 1978-ci ildə ərazidə torpaq işləri görülərkən aşkar olunmuşdur. Planda kvadrat formalı olan binanın günbəzi dairəvi formalıdır. Kvadrat əsasdan günbəzə keçid tağvari stalaktitlərlə həll edilmişdir. Binanın kvadrat formalı hissəsi yonulmuş daşdan, günbəzi isə bişmiş kərpicdən əhəng məhlulundan istifadə edilməklə inşa edilmişdir. Türbə tikinti-memarlıq üslubuna görə Əlincəçay xanəgahındakı türbə və Kəngərli rayonunun Xıncab kəndindəki Yaralı Sultan türbəsi ilə bənzərdir. Bu tip türbələr XV əsr üçün xarakterik olmuşdur. Əmirxan türbəsinin kitabəsində adı çəkilən "Sultan Cahanşah Bahadur xan" Qaraqoyunlu hökmdarı Cahanşahdır. Kitabədə dıqiq tarix yazılmamışdır. Amma qaraqoyunlu Cahanşahın hakimiyyət illəri 1435-1467-ci illər olduğundan türbənin də həmin tarixdə inşa olunduğunu demək olar.

Xanəgah məscidi kəndin qərbində, Əlincəqalanın ətəyində yerləşir. Məscid dördkünc formalıdır. Qadınların ibadəti üçün xüsusi dayaqlarla ikinci mərtəbə hazırlanmışdır. Cənubdan və şimaldan girişi vardır. Pəncərə başlıqları yarımdairəvidir. Məscidin mərkəzi hissəsində yerləşən minarəsi dördkünc formalıdır. Məscid binası XX əsrdə yenidən bərpa edilmişdir. Məscidin şimal-şərq tərəfindəki xüsusi tikintilər Orta əsrlərə aiddir. Tədqiqat zamanı məscidin həyətindən Orta əsrlərə aid məişət və tikinti keramikası aşkar edilmişdir.

Aşkar edilən arxeoloji materiallara və tikinti texnikasına əsasən məscidin inşa edilmə tarixini XIV-XV əsrlərə aid etmək olar.

Qıtqın yaşayış yeri Culfa rayonunun Xanəgah kəndindən şərqdə, Əlincəçayın sol sahilində, ondan təqribən 1 km aralıda yerləşir.Yaşayış yeri şərqdə kiçik çay axan dərin dərə, şimalda isə hündür dağlarla məhdudlaşır. Cənub və cənub-qərbdə abidə Əlincəçay boyunca uzanan kiçik təpələrlə əlaqələnir. Sahəsi orta hesabla 1700 kv.m-dir.

Yaşayış yeri 1991-ci ildə V.B.Baxşəliyev tərəfindən qeydə alınmış və həmin ildə burada kəşfiyyat xarakterli tədqiqat işləri aparmışdır. Aşkar olunmuş arxeoloji materiallar Culfa rayon tarix-diyarşünaslıq muzeyində saxlanılır.

Abidə dağ çayının sahili boyunca şimal-şərqə doğru uzanır. Onun yerləşdiyi ərazi iki yerdə dərin yarğanla kəsilib. Tikinti qalıqları tamamilə dağıldığından, onların yerində yalnız daş yığınları qalmışdır. Odur ki, yaşayış yerinin planını dəqiq müəyyən etmək mümkün deyil. Yerüstü materiallar çay daşından hazırlanmış dən daşları, çəhrayı rəngdə bişirilmiş şirli və şirsiz gil qab qırıqları və bişmiş kərpiclərdən ibarətdir. Kərpiclərin ölçüsü 19x19x4 sm-dir.

Abidənin çox hissəsində mədəni təbəqə dağılmışdır. Lakin salamat qalan yerlərdə onun qalınlığı 1 m-ə çatır. Yaşayış yerindən toplanmış yerüstü materiallar sadə və şirli gil qab qırıqlarından ibarətdir.

Şirli gil məmulatı əsasən kasa tipli qabların parçalarından ibarətdir. Onlar çəhrayı rəngdə yaxşı bişirilmiş, içəridən yaşıl, yaxud göy şirlə örtülmüşdür. Bəziləri göy rəng üzərindən qəhvəyi rənglə naxışlanmış və şəffaf şirlə örtülmüşdür. Naxışlar həndəsi motivlidir. Buraya forma verməyən qab qırıqları da

daxildir. Onların üzərinə əsasən ağ anqob çəkildikdən sonra, qəhvəyi və göy rənglə naxışlanmış və rəngsiz şirlə örtülmüşdür. Qabların bəzisi anqob üstü cızma (enli) üsulu ilə naxışlanmış, oyuqlar yaşıl şirlə doldurulmuş və rəngsiz şirlə qapanmışdır.

Arxeoloji materiallar Qıtqın yaşayış yerinin IX-XVII əsrlərdə mövcud olduğunu deməyə əsas verir.

I Xanəgah nekropolu eyni adlı yaşayış yerinin şimal-şərqində, memarlıq kompleksinin ətrafında yerləşir. Nekropol vaxtilə epiqraflar M.Nemətova və F.Səfərov tərəfindən tədqiq edilmiş və burada olan kitabələr oxunmuşdur. 1991-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Naxçıvan Elm Mərkəzinin arxeoloji ekspedisiyası bu nekropolda kəşfiyyat xarakterli tədqiqat işləri aparmışdır.

Abidə memarlıq kompleksinin ətrafına çəkilən daş divarla iki hissəyə bölünmüş və divarın içərisində olan qəbirlər demək olar ki, dağıdılmışdır. Hazırda qəbirlərin əksəriyyəti itmək üzrədir. Onların çoxunu yalnız baş daşlarına görə seçmək mümkündür. Baş daşlarının bəzilərində ərəb əlifbası ilə yazılmış kitabələr vardır. Vaxtilə nekropolda olan bir neçə qəbrin üzərində mərmərin xüsusi növündən-oniksdən yüksək sənətkarlıqla hazırlanmış sinə daşları olmuşdur. Lakin hazırda onların hamısı öz yerindən götürülüb. Sinə daşlarının bəzisi Xanəgahda, digərləri isə Naxçıvan Dövlət Tarix muzeyində saxlanılır.

Nekropolun qərb tərəfində orta əsrlərə aid bir sərdabənin qalıqları vardır. Sərdabə planda düzbucaqlı formada olub daşdan tikilmişdir. Bərkidici maddə kimi əhəng qatılmış gəc məhlulundan istifadə edilib. İçərisi gəclə suvanıb. Sərdabənin yuxarı hissəsi tağvari şəkildə tamamlanır. Onun uzunluğu 3,5, eni 2,85, hündürlüyü 2 metrdir. I Xanəgah nekropolunu XII-XVI əsrlərə aid etmək olar.

II Xanəgah nekropolu Şeyx Xorasan memarlıq kompleksinin cənubunda, hündür təpənin yamacında yerləşir. Qəbirlərin əksəriyyətinin yerüstü əlamətləri itib. Bəzilərinin ətrafında dördkünc formalı daş düzümlərinə rast gəlinir. Bir neçə qəbirin üzərinə qoç daş və ya dördkünc formalı sinə daşı qoyulub. Qəbir daşlarının üzərində ərəb əlifbası ilə yazılmış kitabələr vardır. Təəssüf ki, qəbiristanlıqdakı qoç daşların hamısı sındırılıb. Nekropolun ərazisində torpaq yolun alt tərəfində bişmiş kərpicdən tikilmiş türbənin sərdabəsinə aid qalıqlar vardır.

Qəbiristanlığın ərazisindən çəhrayı rəngdə bişirilmiş şirli və şirsiz keramika nümunələri aşkar edildi. Qəbirüstü abidələr və aşkar edilən keramika nümunələrinə əsasən nekropolu IX-XVII əsrlərə aid etmək olar.

Xanağa nekropolu Əlincəçayın sağ sahilində, Xanəgah kəndindən qərbdə yerləşir. Hazırda onun ərazisi əkin sahəsinə çevrilib. Burada 1991-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Naxçıvan Elm Mərkəzinin arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən kəşfiyyat xarakterli tədqiqat işləri aparılmışdır.

Nekropolun yerləşdiyi sahə Əlincəqalanın cənub tərəfindədir. Nekropolda olan qəbirlərin əksəriyyətinin baş daşları düşmüşdür. Sinə daşları düzbucaqlı əsas üzərində hazırlanmaqla, yuxarıda tağvari sonluqla tamamlanır. Vaxtilə burada xeyli qoç-daşlar olmuşdur. Hazırda onların yalnız bir neçəsi qalmışdır. Bəzi qəbirlərin üzərində ərəb əlifbası ilə yazılmış kitabələr vardır.

Xanağa nekropolunu XIV-XVII əsrlərə aid etmək olar.

Qırxlar qalası Əlincəqalanın qərbində, Qazançı kəndinə gedən asfalt yolun sol tərəfində, üçbucaq formalı təpənin üzərində yerləşir. Abidə AMEA Naxçıvan Bölməsinin arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən qeydə alınmışdır. Qala təpənin relyefinə

uyğun olaraq üçbucaq formasında tikilmişdir. Qala divarlarının eni 1,65 metrdir. Divarlar sökülüb dağıdıldığından onların yalnız bünövrəsi qalır. Qalanın içərisində dördkünc formalı yaşayış evlərinin qalıqları vardır. Onlar orta həcmli qaya parçalarından tikilib. Qalanın sahəsi təxminən 136 min kv.m-dir.

Tədqiqat zamanı qalanın ərazisindən şirsiz və şirli keramika nümunələri aşkar edilmişdir. Keramika nümunələrinə əsasən qalanı XI-XV əsrlərə aid etmək olar.

Vəli BAXŞƏLİYEV,
tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın müxbir üzvü

NƏTİCƏ

Araşdırmalar göstərir ki, Əlincəqalanın xatırlandığı ilk yazılı mənbə Kitabi Dədə Qorqud dastanıdır. Tədqiqat qrupunun apardığı araşdırmalar zamanı Əlincəqalanın tarixinə aid xeyli yeni faktlar aşkar edilmişdir. Bu faktlardan biri Əlincəqaladan tapılan VII əsrə aid gümüş sikkə ilə bağlıdır. Həmin sikkənin üzərində soqd əlifbası ilə Çaç sözü və hökmdarın adı yazılmışdır. Təəssüf ki, hökmdarın adı hələlik mütəxəssislər tərəfindən müəyyən edilə bilməmişdir. Çaç isə Daşkəndin qədim adı olmuşdur. Sikkənin VII əsrdə kəsilməsi şübhəsiz ki, qalanın əsas iqamətgahlardan biri olduğunu və Mərkəzi Asiya ölkələri ilə əlaqəsi olan qala-şəhər olduğunu təsdiq etməkdədir. Bu baxımdan 1897-ci ildə A.K.Markov tərəfindən nəşr olunan sikkədə olduqca maraqlı məlumat vardır. Sikkənin avers, yəni üz hissəsində ..zərb....qale...Alince; revers, yəni tərs üzündə v (vav hərfi)...rəsul....Əbu Bəkr... sözləri yazılmışdır.

Əlincəqalanın memarlıq xüsusiyyətlərinin araşdırılması da onun I-VI əsrlə müəyyənləşdirilən tarixinin həqiqətə uyğun olduğunu göstərir. Məlum olduğu kimi, Əlincəqalada düzbucaqlı bürclər və düzbucaqlı çıxıntıları olan divarlar, həmçinin kvadratşəkilli, yonulmuş daşlardan istifadə üstünlük təşkil edir. Bu tip tikintilər Naxçıvanda qədim dövrdən məlum olmaqla, Qazançıqala, Vayxırqala və Oğlanqalada geniş tətbiq edilmişdir. Bu memarlıq üslubu, həmçinin Erkən Orta əsrlərə aid Dərbənd və Bayburt qalalarının da tikintisində müşahidə olunur. Orta əsr Azərbaycan şəhəri Dərbənd mənbələrdə I əsrdən xatırlansa da, müdafiə divarlarının tikilmə tarixi hələlik VI əsrə aid edilir.

Əlincəqala və onun ətrafında olan epiqrafik abidələrin öyrənilməsi bu bölgənin Orta əsrlərdə Azərbaycanın mühüm siyasi, sosial və mədəni mərkəzlərindən biri olduğunu göstərir.

Orta əsr yazılı məxəzlərində Əlincəqalanın adı Əlincə, Əlincəm, Alənca, Alançuq, Alanca, Alançik, Yerənçaq və sair şəkillərdə işlədilmişdir. Tədqiqatlar Əlincək sözünün tayfa adı olduğunu və onların təqribən III-V əsrlərdə Arazdan şimalda – Sünik torpaqlarında məskunlaşdığını, daha sonra Təbrizlə Naxçıvan arasında yerləşdiyini təsdiq edir. Məhəmmədəli Tərbiyətin məlumatına görə, Alancık Cənubi Azərbaycanın mahallarından biridir. Beləliklə aydın olur ki, Əlincə adı bu ərazilərdə yaşamış ərincə//əlincək tayfasının adı ilə bağlıdır və təqribən iki min il bundan əvvəl həmin tayfa birliyi Əlincəqalanı inşa etmiş və özlərinin təhlükəsizliklərini bu qalada təmin etmişlər.

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА

НАХЧЫВАНСКАЯ АВТОНОМНАЯ РЕСПУБЛИКА

АЛИНДЖАГАЛА

Нахчыван - 2016

Книга приготовлена Фондом Знании при Верховного Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики. В книге исследована история Алинджагалы. Приведены сведения об этимологии слова "Алинджа", архитектурных особен-ностях Алинджагалы, гидротех-нической системе, эконо-мико-культурной жизни, а также об исторических, архитектурных и эпиграфических памятниках окрест-ностей Алинджакгалы.

Книга предназначена для исследователей и широкого круга читателей.

Алинджагала. Нахчыван: Полиграфическое объединение "Аджеми" , 2016, 304 с.

4700000000
053-2016

© "Аджеми" 2016

РАСПОРЯЖЕНИЕ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ АЛИ МЕДЖЛИСА НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ О ВОССТАНОВЛЕНИИ ИСТОРИЧЕСКОГО ПАМЯТНИКА «АЛИНДЖАГАЛА», РАСПОЛОЖЕННОГО В ДЖУЛФИНСКОМ РАЙОНЕ

Нахчыванская Автономная Республика богата уникальными памятниками архитектуры и материальной культуры, хранящими следы нашей древней, средневековой и новой истории. Пятитысячелетняя история городской культуры этого древнего края включает пещеры, где проживали первые люди, древние поселения, остатки ранней городской культуры, величественные стены крепостей, наскальные рисунки, каменные статуи баранов, мавзолеи – самые прекрасные образцы поминальной архитектуры. В настоящее время в республике зарегистрировано и паспортизовано более 1200 исторических памятников мирового, государственного и местного значения, среди них оборонительные крепости, в том числе и «Алинджагала», занимают особое место.

«Алинджагала», расположенная на горе Алинджа в Джулфинском районе, – одно из древнейших мест проживания и обороны. Самым древним источником, в котором упоминается «Алинджагала», является дастан «Китаби деде Горгуд». «Алинджагала» прославилась в истории как символ стойкости и боевого духа азербайджанского народа, в течение 1387-1401 годов крепость сопротивлялась атакам армий Эмира Тимура.

«Алинджагала», окруженная мощными стенами и башнями, в годы правления Шамсаддина Эльдениза была

сокровищницей государства Атабеков. В то время внутри крепости находились жилые дома, хозяйственные постройки, на путях, ведущих в крепость, были построены оборонительные траншеи и бастионы. В различных частях крепости были сооружены бассейны для воды, в скале проложены специальные каналы. Стены и постройки крепости «Алинджагала» сохранили и донесли до наших дней древнюю культуру сооружений, присущую нашим предкам. В период средневековья в «Алинджагале» находились монетные дворы различных азербайджанских государств, и здесь в течение нескольких веков феодальные властители Азербайджана чеканили свою монету.

В связи с исполнением Распоряжения Председателя Али Меджлиса Нахчыванской Автономной республики от 6 декабря 2005 года «Об организации работ по паспортизации и охране исторических и культурных памятников на территории Нахчыванской Автономной Республики» во время паспортизации и регистрации исторических и культурных памятников на территории автономной республики были собраны также сведения об «Алинджагале», и этот памятник в 2007 году включен в список памятников мирового значения.

Руководствуясь пунктом 22 части II статьи 5 Конституции Нахчыванской Автономной Республики с целью сохранить исторический памятник «Алинджагала» в качестве национально-культурного достояния постановляю:

1. Государственному Комитету Градостроительства и Архитектуры Нахчыванской Автономной Республики совместно с Нахчыванским Отделением Национальной Академии Наук Азербайджана подготовить научный проект

по восстановлению «Алинджагалы», представить его в Али Меджлис Нахчыванской Автономной Республики и обеспечить проведение восстановительных работ в соответствии с данным проектом.

2. Министерству Культуры и Туризма Нахчыванской Автономной Республики совместно с Исполнительной Властью Джульфинского Района принять соответствующие меры для создания Историко-Культурного Музея «Алинджагала».

Председатель Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики **Васиф ТАЛЫБОВ**

город Нахчыван, 11 февраля 2014 г.

ВВЕДЕНИЕ

Нахчыван как неотъемлемая часть Азербайджана имеет древнюю истории. Археологические исследования показывают, что древние люди на территории Нахчыванской Автономной Республики заселялись еще 500 тысяч лет тому назад. Древние люди, заселявшие территории Нахчывана являлись созидателями различных культур, формировавших в Южном Кавказе и Ближнем Востоке. Археологические исследования показывают, что начиная с VII тысячелетия до н.э. Нахчыван являлся одним из центров культуры, распространенной на большой территории, которая включила Мил-Муган, Карабах, Урмийский бассейн и нынешняя Армения. В эпохе бронзового века границы этой территории еще расширились. Нахчыван является родиной Куро-Аракской культуры, формированной в эпохе ранней бронзы, а также культуры расписной керамики эпохи средней бронзы, охватывавшая определенная часть территории Восточной Анатолии, бассейна озера Урмии, Азербайджана, Грузии и Армении.

Поселения крепостного типа на территории Нахчывана появились в III тысячелетии до н.э., однако подобные поселения в последующие периоды также были использованы. В средние века поселения крепостного типа являлись основным опорным пунктом Азербайджанского народа в борьбе против иноземных захватчиков.

Несмотря на то, что об Алинджагале, получивший легендарную славу в борьбе против иноземных захватчиков, особенно против тимуридов, однако эти сведения, а также вопросы, связанные архитектурными особенностями крепости, социально-политическое положение в крепости, вопросы, связанные с гидротехническими сооружениями, место Алинджакалы и прилегавших к ним поселения в нашей истории до конца не выяснены. В этом отношении появилась потребность к широкой изучении истории Алинджакалы, обобщению

существующих материалов. При этом, Распоряжение Председателя Верховного Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики об Алинджакале служит к восстановлению и охране памятника как национально-культурный ценность. После Распоряжения Председателя Верховного Меджлиса в Нахчыванском отделении НАНА, для исследования истории Алинджакалы, а также претворения эти задачи, создана особая исследовательская группа.

Результаты работы, исследовательской группы отражены в этой книге. Книга состоит из введения, 13 заголовок и выводов, в котором обобщены результаты изысканий наших исследователей.

В заголовках отражены ремонтно-восстановительные работы в Алинджакале, а также сведения источников об Алинджакале. Была исследована также этимология слова «Алинджа», который в источниках толковалась по-разному. К исследованию деятельности комендантов Алинджакалы, гидротехническим сооружениям и архитектурным особенностям посвящены особые статьи. Исследования показывают, что история Алинджакалы тесно связана с прилегающими населенными пунктами. Поэтому в книге приведены сведения об историко-культурных памятниках, в том числе и об эпитафиях, прилегающих непосредственно к Алинджакале. Археологические исследования позволяли локализовать некоторые средневековые поселения. Во время исследований особого внимания привлекает поселение, прилегающее к архитектурному комплексу Шейх Хорасан, в котором отмечены элементы городской культуры. Среди этих памятников имеют значения также надписи на арабском языке. В особом разделе книги исследованы дошедшие до нас эпиграфические памятники, прочтены текст надписей, определено значение их для нашей истории.

РЕМОНТНО-ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ В АЛИНДЖАГАЛЕ

Нахчыван богата историческими и культурными памятниками, относящимися к разным историческим периодам. Азербайджанский народ после обретения независимости проделал большую работу в деле защиты своих национально-духовных ценностей. В этом плане особого внимания заслуживают работы, проведенные в Нахчыванской Автономной Республике. Исследование, восстановление и защита исторических и культурных памятников, являющихся частью национально-духовных ценностей, всегда находились в центре внимания Председателя Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики Васифа Талыбова.

Эти памятники важны для изучения истории не только Азербайджана, но и всего мира. Одним из таких памятников является крепость Алинджагала, расположенная на территории Джулфинского района. 11 февраля 2014 года Председатель Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики Васиф Талыбов подписал Распоряжение «О восстановлении исторического памятника Алинджагала, расположенного в Джулфинском районе».

В Распоряжении говорится: «Алинджагала» прославилась в истории как символ стойкости и боевого духа азербайджанского народа, в течение 1387-1401 годов крепость сопротивлялась атакам армий Эмира Тимура.

После Распоряжения Председателя Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики Государственный комитет Градостроительства и Архитектуры Нахчыванской Автономной Республики и Нахчыванское отделение НАНА

подготовили научно-восстановительный проект памятника. Как известно, крепость имела два основных входа. Один из них находился на правой стороне дороги Джулфа-Газанчи. Восстановительные работы целесообразней начинать с этой части, и поэтому грунтовая дорога была проведена до крепостных сооружений. Даже при наличии дороги, проведенной на определенную высоту горы, строительные материалы, необходимые для восстановления, поднимаются на гору вручную и другими вспомогательными средствами. В короткий срок были восстановлены восточные и западные ворота крепости. Для укрепления построенных из крупных скальных камней крепостных стен был использован известковый раствор.

Руководители ремонтно-восстановительных работ постарались воссоздать первозданный вид возведенной более тысячи лет тому назад величественной крепости. Вследствие проведенных работ по расчистке были выявлены первозданные формы жилых помещений. В результате ремонтно-восстановительных работ было выявлено, что в верхней части крепости одна часть жилых помещений использовалась для жилья, а другая часть – для административных целей. Здесь обнаружены тендиры для выпечки хлеба, склады для продовольствия и конюшни. Для обогрева домов использовались небольшие тендиры и камины. Расположенные друг возле друга помещения были в основном одноэтажными. В стенах некоторых комнат обнаружены ниши четырехугольной формы, внутри помещений маленькие тендиры, ступы, ручные мельницы. Одним словом, в результате ремонтно-восстановительных работ в крепости выявлено множество артефактов, отображающих образ жизни людей, проживавших в крепости.

В результате восстановительных работ были раскопаны остатки многих помещений. Вообще, первоначальные работы выявили большую площадь расположенных в крепости жилых помещений. Согласно источникам, в крепости имелись условия для проживания 600 бойцов. Большие административные здания использовались для хранения продовольствия. Для удовлетворения потребности в воде в крепости использовали бассейны и кяризы. Для сбора воды в бассейны в твердой скале были пробиты небольшие каналы. Длина некоторых бассейнов достигает 20 метров, ширина – 5 метров, а глубина – 3 метра. Но даже в весенние дождливые месяцы бассейны не полностью заполнялись дождевой водой, и поэтому жители крепости старались использовать и подземные воды, в некоторых местах с помощью колодцев удавалось выводить их на поверхность. В последнее время при проведении раскопок в южной части крепости были обнаружены кяризы, также игравшие важную роль в обеспечении потребности в воде. Некоторые из них и сейчас еще используются сельскими жителями. А в жаркие летние дни вода в бассейнах и кяризах иногда пересыхала. Возможно, в таких случаях жители крепости могли использовать посредством подземных водопроводов источники деревни Ханагях.

Восстановление крепости Алинджагала, обладающей оригинальной и мощной системой оборонительных сооружений, имеет большое значение для восстановления истории Азербайджана. Стены и жилые дома крепости расположены непосредственно на скальном основании, что обеспечивает их особую прочность и безопасность с точки зрения сейсмологии. Использованный при строительстве стен материал лишний раз доказывает, что восстановительные работы в крепости проводились в разные периоды истории.

Алинджагала, служившая местом пребывания и укрытия для правителей из разных династий Азербайджана и Ближнего Востока, бывала полностью разрушена монголо-татарскими и тимуридскими полчищами, но каждый раз заново восстанавливалась. По сообщениям источников, правитель Нахчывана Узбек из династии Атабеков во время нашествия полчищ Хорезмшахов укрывался в Алинджагале. Согласно некоторым источникам, Атабек Узбек, получив весть о том, что его жена вышла замуж за Хорезмшаха Джалаладдина, заболел и умер в крепости. Его похоронили недалеко от Алинджагалы. Исследователи считают, что расположенная недалеко от Алинджагалы так называемая «могила Узбека», и есть место погребения этого правителя из династии Атабеков. К сожалению, от находящихся вблизи села Ханагях надгробных камней с эпитафиями не осталось и следа. Несмотря на неблагосклонность исторической судьбы, Алинджагала вновь гордо возвышается над окружающей местностью как символ мужества и непобедимости.

Оборона Алинджагалы в течение 14 лет против нашествий полчищ Тимуридов является одной из славных страниц нашей истории. Шарафеддин Али Йезид так описал осаду Алинджагалы: *«Для того, чтобы овладеть этой сильно укрепленной крепостью Гарагоюнлу, войска Тимура сначала окружают отряды Гара Мухаммеда, а потом отряды Гара Юсифа в крепости. Какое-то время и сын Ахмеда Джалаира находит убежище в крепости. Мираншах, управлявший Азербайджаном от имени своего отца Тимура, пытался ужесточить осаду крепости, перерезать все пути сообщения с внешним миров, но не достиг этой цели. Наследник Джалаира прорывается из крепости с помощью грузинских войск. Наконец, на четырнадцатый год осады комендант крепости Сейди*

Ахмед, предавший защитников крепости, под покровом ночи открывает ворота перед лицом врага». Другие источники сообщают, что, возвратившись из похода в Индию, Эмир Тимур посетил Алинджагалу вскоре после окончания осады и удивился ее неприступности.

Ремонтно-восстановительные работы в Алинджагале уже закончены. Благодаря заботе и поддержке Председателя Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики восстановлены и возвращены в культурное наследие Автономной Республики такие исторические памятники, как Ханегях на реке Алинджа, Имамзаде, архитектурный комплекс Гарабаглар, Мавзолей Момине-хатун и Мавзолей Юсифа Кусейироглу, Святилище Асхаби-Каф, Бузхана в Ордубаде и др. Руководствуясь Распоряжением Председателя Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики «Об организации работ по паспортизации и охране исторических и культурных памятников на территории Нахчыванской Автономной Республики» от 6 декабря 2005 года, на территории автономной республики выявлено и зарегистрировано 1200 исторических памятников.

Успехи в изучении культурного наследия являются следствием целенаправленной социально-экономической политики, проводимой руководством автономной республики. Надеемся, что в ближайшие годы будут восстановлены другие исторические памятники и включены в национально-духовное наследие нашего народа.

Вели БАХШАЛИЕВ,
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

Расул БАГИРОВ,
кандидат исторических наук

АЛИНДЖАГАЛА В ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ

1. Сведения об Алинджагале. Азербайджанский народ в течение многих веков вел борьбу против иноземных захватчиков. Это лишний раз доказывают найденные при археологических раскопках материально-культурные образцы, письменные источники и расположенные на территории Азербайджана величественные крепости. Территория неотъемлемой части Азербайджана Нахчывана также богата оборонительными сооружениями. Географическое положение, благодатные земли, расположение Нахчывана на пересечении торговых путей между Востоком и Западом не раз привлекали алчные взоры иноземных захватчиков. Поэтому с целью самообороны на территории Нахчывана строились оборонительные крепости, местоположение которых определялось с учетом естественных защитных возможностей и обычно на скалах гор. Среди крепостей Нахчывана особенно следует отметить Алинджагалу, Оглангалу, Чалхангалу, Гызгалу, Галаджык, Газанчигалу и др. Крепость Алинджагалу, сыгравшую важную роль в героической эпопее азербайджанского народа, как одно из мощных оборонительных сооружений, можно сравнить только с крепостью Базз – самой неприступной крепостью Востока. Алинджагала находится в 30 км восточнее города Нахчывана, в среднем течении реки Алинджачай, на территории села Ханегях и расположена на крутых скалах вершины горы Алинджадаг, на высоте 1800 м. Благодаря своему географическому расположению Алинджагала была недоступна врагам. Алинджагала и окружающая ее местность не раз служили ареной

ожесточенной борьбы азербайджанского народа с иноземными захватчиками за свою свободу и независимость.

Такие историки, как Асогик (928-1019 гг.), Степан Орбелиани (1258-1304 гг.), Насави (XIII в.), Шарафаддин Али Йезди (XV в.), посол Испании Клавихо (XV в.), турецкий путешественник Овлия Челеби (XVII в.) и др. оставили сведения об Алинджагале. Некоторые исследователи опирались на определенные источники, либо вели непосредственные исследования, опираясь на свои наблюдения, они сообщали оригинальные сведения об Алинджагале. В современный период исследованием истории Алинджагалы занимались М.Миргейдарзаде, А.Саламзаде, М.Копрулю, Р.Мамедов, В.Алиев, С.Онуллахи, В.Пириев и др. Однако, следует отметить, что некоторые исследования носят в основном описательный характер.

В XV в. посол Испании Руи Гонсалес де Клавихо дал очень хорошее описание Алинджагалы: *«Крепость Алинджагала расположена на высоких крутых скалах горы, окружена крепостными стенами и башнями. Внутри крепостных стен, в нижней части склона горы расположены виноградники, сады, поля, луга, родники и бассейны. Замок и крепость находятся на вершине горы»* *(19, с.* 158-161).

Величественные крепостные стены начинаются у подножия горы и в виде террас поднимаются вверх на вершину горы, напоминая маленький городок. Крепость состоит из трех обширных площадок. Первая площадка соединяется со второй и третьей площадками при помощи каменных лестниц. Руины прекрасного дворца и построек,

принадлежавших местным феодалам были описаны еще в XIX в.

Русский ученый Щеблыкин, проводивший исследования в крепости в 30-40 гг. XX в., пришел к выводу, что строения в крепости неоднократно разрушались и восстанавливались (23, с. 88-90).

В результате проведенных исследований было выявлено, что в крепости имелись условия для проживания 600 бойцов. Кроме того, вызывает интерес система водоснабжения крепости. Были выявлены 20 бассейнов, приспособленных для сбора и хранения дождевой воды. Верхняя часть горы испещрена густой сетью вырытых в скале мелких каналов, которые выходят к обширному, высеченному в скале бассейну (15, с. 32).

Во второй части крепости скала более покатая и напоминает форму площадки. Здесь находятся остатки строения, состоявшего из десяти жилых помещений (8). Эту часть крепости жители близлежащих сел называют «Шахтахты», т.е. «Трон царя».

На Востоке Алинджагала славилась не только своей величественностью и недоступностью, она была и символом мужества и геройства. Многие предводители народных восстаний против иноземных захватчиков, военачальники, правители находили убежище в Алинджагале.

2. История Алинджагалы. Об истории Алинджагалы можно найти много интересных данных в письменных источниках средневековых арабских, персидских, азербайджанских, турецких, грузинских и западноевропейских историков. Но история основания крепости точно не известна. Самым древним дошедшим до

нас письменным памятником, где встречается название Алинджагалы, является героический эпос азербайджанского народа «Китаби деде Горгуд» («Книга моего деда Горгуда»). В десятом сказании дастана «Китаби деде Горгуд» под названием «Сын старого Ушина Саграк начинает свое сказание» Алинджагала представлена как мощная и неприступная крепость (12, с. 208-209). Согласно этому дастану, Алинджагала принадлежала человеку по имени Гара Текур, который использовал Алинджагалу как тюрьму и содержал здесь взятых в плен Огузов (13, с. 130-132). В связи с тем, что «Китаби деде Горгуд» является первым письменным источником, где упоминается Алинджагала, время создания дастана представляет интерес для нас. Занимавшийся этим вопросом проф. А.Демирчизаде пишет, что «в дастане описываются события, относящиеся к началу XI в.» (6, с. 10-11). Исследователь В.Жирмунский опровергает ранее написанное о «Китаби деде Горгуд» и указывает, что сказания появились в IX-X вв. По его мнению, некоторые сказания появились даже в V-VI вв. (22, с. 89-90).

По мнению некоторых исследователей, Алинджагала была построена в начале нашей эры, а в V в. н.э. восстановлена (1, с. 351).

Некоторые летописцы, жившие в X в., описывая современные им события, сообщали, что Алинджагала являлась убежищем, принадлежавшим местным феодалам (15, с. 32). По сведениям источников, при феодальных военных столкновениях и войнах семьи правителей находили в крепости убежище.

Турецкий путешественник XVII в. Овлия Челеби, описывая Алинджагалу, отмечает, что крепость была построена Гутбеддином (2, с. 11). Вероятно, автор здесь имел в виду одного из румско-сельджукских правителей Гутбеддина II Меликшаха (1188-1192). Проф. М.Копрулю указывает, что Алинджагала возникла во время правления Сельджуков (22). Эту мысль подтверждает и автор статьи «Общий взгляд на историю тюркизации Азербайджана» Фарук Сумор (9). Однако современный исследователь Фахраддин Кырзыоглу указывает, что Алинджагала как «древняя и неприступная крепость» возникла в период правления Ашканидов и была известна как Эранджаг (11, с. 66-67).

С этой точки зрения, вызывает интерес и предположение азербайджанского археолога и этнографа А.А.Алекберова, что высеченный над одним из бассейнов барельеф относится к ашкано-сасанидскому периоду (18, с. 247). Хотя этот факт пока не доказан, он требует дальнейшего изучения.

Алинджагала упоминается и в источнике, сообщающем о столкновениях между последним султаном иранских сельджуков Тогрулом и его эмирами.

Вообще, анализируя факты письменных источников, лишний раз убеждаешься в том, что крепость возникла до VII века.

3. Роль Алинджагалы в средневековых событиях. Крепость Алинджагала очень мало упоминается в письменных источниках раннего средневековья. Абу Бакр Теграни в произведении «Книга Диярбакрие» указывает, что во время правления Аббасидских халифов Хади (785-786) и

Гарун ар-Рашида (786-809), Гыпчаг-хан взял приступом Алинджагалу, захваченную грузинами (9, с. 17). Однако, начиная с XII века, Алинджагала часто упоминается в исторических источниках. Найденные документы лишний раз доказывают, что во время правления Азербайджанских Атабеков Эльденизидов, сильно выросло военно-стратегическое значение Алинджагалы. В крепости хранились казна и сокровища Эльденизидов, а также она служила местом убежища для семей правителей. В то время основным местом проживания для жены Мухаммеда Джахана Пехлевана, правительницы Нахчывана Захиды-хатун, была Алинджагала (14, с. 76). В XIII в. правитель Нахчывана Атабек Музаффараддин Узбек, не сумевший оказать сопротивление войскам правителя средней Азии Хорезмшаха Джалаладдина, нашел убежище в стенах крепости Алинджагала. Отсюда он попытался руководить боевыми действиями против иноземных захватчиков, но в 1225 г. в одном из боев Атабек Узбек был убит (5, с. 125). В произведении средневекового историка Шахабеддина Мухаммеда ан-Насави «Сират ас-султан Джалаладдин Менкбурну» значительное место уделено Алинджагале.

Алинджагала, расположенная на крутых скалах вершины горы, считалась неприступной крепостью. Поэтому и захваченные Хулагидами, Чобанидами и Джалаиридами несметные сокровища время от времени хранились в Алинджагале (3, с. 305). Атаковавшие Алинджагалу войска Эмира Тимура встретили яростное сопротивление защитников крепости. В 1386 г., когда войска Эмира Тимура вторглись в пределы Азербайджана, некоторые эмиры из Джалаиридов покинули г. Тебриз и прибыли в Алинджагалу. Джалаириды, принимая во внимание стратегическое

значение Алинджагалы, всячески укрепляли ее. Казна государства Джалаиридов хранилась в Алинджагале, и Султан Ахмед поручает руководство обороной крепости сыну Мелик Тахиру и военачальнику Эмиру Алтуну (3, с. 305).

Средневековые историки Шарафаддин Али Йезди, Абдураззак Самарганди, Хамдуллах Мустовфи Газвини и др. писали о роли Алинджагалы в политических событиях средних веков.

В письменных источниках запечатлена и оборона Алинджагалы против войск Тимура, длившаяся 14 лет. Историк Ибн Арабшах пишет, что под конец обороны Алинджагалы между военачальником Эмир Алтуном и сыном Султана Ахмеда Мелик Тахиром возникает вражда. В результате отряд Эмира Алтуна был разгромлен, а он сам предательски убит. Гибель талантливого полководца Эмира Алтуна и смута в крепости оказывает отрицательное влияние на оборону. Часть воинов и эмиров, отвернувшись от Мелик Тахира, покидает крепость. Мелик Тахир забирает казну и с близкими ему людьми убегает в г. Багдад. Войска Тимуридов на 14 год обороны крепости беспрепятственно входят в Алинджагалу.

В 1405 г., после смерти Эмира Тимура, крепость снова переходит в руки Джалаиридов. Потерпевший поражение в битве с войсками сына Тимура Шахруха и преданный братьями Гарагоюнлу Искандер со своей семьей был вынужден укрываться в Алинджагале (4, с. 182). Искандер был здесь убит и крепость переходит в руки Джаханшаха.

Алинджагала в разные периоды истории находилась в руках династий Аггоюнлу и Сефевидов. В результате

непрерывных феодальных столкновений и войн, происходящих в Азербайджане в средние века, Алинджагала была разрушена и потеряла свое былое величие и роль в происходящих политических событиях.

Исмаил ГАДЖИЕВ,
доктор исторических наук,
академик

ЭТИМОЛОГИЯ СЛОВА “АЛИНДЖА”

С очень древних времен обитавшие на определенной местности люди давали свои названия окружающим их горам, крепостям, рекам, озерам, селам и городам. В мире нет такого географического объекта, который не имел бы своего названия. Каждое место имеет свое название, значение и историю создания.

Места обитания народов определяются именно с помощью названий местностей. В связи с выяснением прошлого народов А.А.Бакыханов отмечал: «Для выяснения происхождения народа надо в широком смысле заниматься исследованием древних названий племен, поселений, крепостей» (6, с. 29).

Смена экономических формаций, переход некоторых исторических названий из рода в род, из одного языка в другой способствовали их искажению и потере первоначального значения. К одному из таких географических названий относится упоминающееся в дастане «Китаби деде Горгуд» слово «Алинджагала» («Алынджа галасы»). В этом дастане упоминается много топонимов: названий крепостей, таких, как Агджа гала, Аг гала, Дузмурт галасы, Мардин галасы, названия гор и скал: Газылыг даг (Гафгаз даг), Саллахана гаясы.

Исследователи по-разному объясняют значение слова «Алинджа». Название крепости в письменных источниках средних веков употреблялось как Алинджа, Алинджам, Аланджа, Аланчуг, Аланджик, Йеренджаг. В некоторых источниках Алинджагала упоминается как Эринджа. Некоторые историки пишут, что слово «Алинджагала»

происходит от имени женщины – феодальной властительницы Эринджак, которая построила крепость, чтобы спрятать там свои сокровища и казну, состоящую из налоговых поступлений (20, с. 69-71).

В письменных источниках V-VII вв. слово «алан» употреблялось в форме «аран». А в арабских и других источниках средних веков – встречаются слова «Аран», «Арран» и «Алран» для обозначения названий местностей. Живший в XIII в. известный арабский историк Ягут аль-Хамави в произведении «Муджам аль-булдан» отмечал, что слово «Аран» не арабского происхождения, а относится к тюркскому языку (18, с. 10). Вполне вероятно, что это слово было заимствовано из тюркских языков. Название крепости Алинджа не случайно, т.к. на древнем тюркском языке «алан» обозначало «равнину», «площадь» (19). Свидетельством этому является то, что вершина горы, на которой возвышается Алинджагала, несколько покатая и имеет форму площадки.

В «Энциклопедическом словаре азербайджанских топонимов» объяснение названия «Алинджагала» дается в нескольких вариантах: «В источниках VII в. крепость называлась **Эринджак**, а в источниках XIII в. – **Алынджа**. Некоторые исследователи пишут, что название горы происходит от племени **эльджихин**, участвовавшего в завоевательных походах монголов. Одна группа ученых считает, что топоним происходит от тюркского слова **аланчик** (площадка, равнина). Другие историки пишут, что ороним «алан» связан с названием племени **аланов** (2, с. 181).

Как видно, даже в словаре топонимов не дается точная этимология слова «Алинджа». Попытаемся высказать

мнение по каждому из этих высказываний.

Рассмотрим, насколько название Алинджа может быть связано с племенем **«аланов».** В первом томе академического издания «Истории Азербайджана» обосновывается предположение, что «в 72 г. н.э. племя аланов через Дарялский перевал выступило в поход на Южный Кавказ, в том числе в сторону Кавказской Албании (8, с. 431-432). По Иосифу Флавию, аланы относились к скифским племенам. Данные ряда античных авторов и Иосифа Флавия опровергают предположение о проходе аланов через перевалы Северного Кавказа (14, с. 29). По мнению некоторых исследователей, топоним «Алинджа» связан с происходящим из древнетюркского языка словом **алан** (площадь, равнина) и уменьшительного суффикса - *джиг*. Как видно, слово «алан» употребляется в первоначальном значении, но ни одно из них не находит научного подтверждения.

Хотя в некоторых средневековых источниках Алинджагала называется Йеронджак, но это название никак не связано со словом Алинджагала. Говоря о крепостях Нахчывана, проф. М.Сеидов пишет, что первоначальное название крепости Алинджагала было Эринджаг. Сложное слово Эринджаг состоит из двух частей. Эриг (эрыг) в большинстве тюркских языков имеет множество значений. В том числе, такие, как мощный, сильный, власть. Аффикс «джаг» в азербайджанском языке употребляется в значении «место», «пространство». Таким образом, слово Эринджаг (Эринджак) обозначает «крепкую, мощную государственную власть» (20, с. 51).

В народной этимологии слово Алинджа объясняется как «руки прочь», а по мнению некоторых исследователей, слово «Аланджик» обозначает «пустое место» (11, с. 105-106).

М.Миргейдарзаде, основываясь на народных преданиях, отмечает, что название Алинджагалы происходит «от имени великого предка монголов Алинджа-хана» (7, с. 78-80). По мнению М.Копрулю, такой народной легенды не существует, это является выдумкой человека, знакомого с тюркско-монгольскими письменными памятниками, делающего выводы только по внешнему сходству слов (8).

Известный исследователь географии Ближнего Востока К.Стрейс отмечает, что настоящее название крепости было Аланджик. По мнению многих исследователей, такое название крепости более всего соответствует истине. По другой версии, название крепости происходит от слова Алан. Это слово на древнетюркском языке обозначало «равнина», «площадь». «Азербайджанская энциклопедия» также отмечает, что название крепости было Аланджик (3, с. 182). Живший в XI в. Махмуд Гашгари в книге «Дивани лугат ат-тюрк» слово «алан» или «аланг» объясняет, как «ровное, открытое место». М.Копрулю указывает, что слово «Аланджук» на сельджукском диалекте тюркских языков обозначает «малая площадь» (9, с. 302-304). Следует отметить, что слово «алан» употребляется во многих тюркских языках. Однако, в современном азербайджанском языке в значении «равнина» употребляется не слово «алан», а слово «аран». Замена согласной «л» на согласную «р» свойственна языкам тюркской группы.

В современной тюркской литературе название крепости пишется в форме Алынджа. Надо отметить, что в средние века в Азербайджане существовали и другие крепости с названием Алинджа. Хамдуллах Газвини в произведении «Нузхат ал-гулуб» указывает, что около г. Тебриза находится крепость Алинджа (17, с. 10).

По мнению А.Ахундова, название Алинджагалы связано с тюркским племенем алджихинов (элджихинов), участвовавшем в тюркско-монгольских походах (1, с. 34). Происхождение топонима Алинджа вследствие фонетических законов метатезы (чередование звуков) и элизии (выпадение звуков) от этнонима алджихин (элджихин) вполне возможно (1, с. 34-35). Исследователь Н.Мамедов, говоря о существовании названия горы Алинджа с первых веков н.э., приходит к выводу, что название горы Алинджа происходит от населявшего эту территорию племени **Элджин (Элджихин)** (12, с. 36). Можно было бы посчитать эту версию корректной, но, если брать за основу историко-политическую хронологию, это маловероятно. Нашествие монголов на Азербайджан, в том числе и на Нахчыван, произошло в XIII в., в это время уже существовала крепость под названием Алинджа. И она уже называлась именно так. Ильхами Джафарсойлу, говоря о связи Алинджагалы с монголами, пишет: «Один из родов племени Алинджок присоединился к монголам, и во время правления Хулакидов представители этого рода занимали определенные должности. Одним из них был Алынджак нойон. Фазлуллах Рашидаддин писал, что выходцем из этого рода был Эмир Новруз Алынджак (8).

Выходцами из азербайджанского рода Алинджак были известные военачальники, талантливые ученые и поэты.

Алишер Навои, говоря об известных ученых и поэтах своего времени, называет и имя Мовланы Халафа Тебризи Шейха Аланджака.

Член-корреспондент НАНА А.Багиров название Алинджа сопоставил с именем правнука пророка Ноя, **Алынджа-хана**, и отмечает, что оно в результате изменений в живом разговорном языке приняло форму Алинджа» (5, с. 49). И в «Дастане огузов» Алынджахин представлен как седьмой сын пророка Ноя. Он из рода Йафета и Тюрка. В произведениях Абулгази Бахадур-хана «Родословное дерево тюрков» и «Родословная тюрков» дважды упоминается имя Алинджа-хана.

В древнем письменном памятнике азербайджанского народа дастане «Китаби деде Горгуд» («Книга моего деда Горгуда»), в котором нашли отражение жизнь, быт, традиции нашего народа, среди сотен названий местностей упоминается и Алинджа. В сказании дастана «Сын старого Ушина Саграк» повествуется о пленении Аграка в Алинджагале и об освобождении его братом Саграком (10, с. 208). Алинджа упоминается в «Китаби деде Горгуд» как крепость. В Нахчыване слово «Алинджа» употребляется в названии крепости Алинджагала и в названии села Алинджа.

В «Подробном реестре Нахчыванского санджака» Алинджа упоминается как область и название крепости и указывается, что населяют эту область азербайджанцы (13, с. 85-86).

Некоторые исследователи отмечают широкое распространение топонима Алинджа. Населенные пункты под называнием Алинджа (Аринджа) находились в Гойче,

Эрзуруме, Иране, Агбабе, вблизи г. Ахыска, где раньше проживали тюрки-месхетинцы.

Вообще, в азербайджанском языке название Алинджагалы объясняется как название местности. В действительности же, слово Алинджа было названием одного из родов тюркского народа, которое нашло отражение во многих названиях местностей в Азербайджане. Известно, что большое количество географических названий происходит от названий родов, племен, населяющих эту местность. Вполне вероятно, что эти топонимы (то есть связанные со словом Алинджа//Аринджа) происходят от названия племени Аринджа. Как было указано выше, в произведении Махмуда Гашгари употребляются лексические единицы в форме эринджа-аринджа.

В древних письменных источниках топоним Аринджа // Алинджа) употреблялся как Алынджак, Аланджиг, в последующие времена – Алинджак и Алинджа. В произведении Хамдуллаха Газвини это слово употреблено в форме Аланджик. Описывая события 1225 года, Мирхонд название крепости Алинджагала употребляет в форме Алинджак (16, с. 124).

Род Алинджак в раннем средневековье, примерно в III-V вв. поселился на землях к северу от реки Араз, в области Суник. Представители рода, сохранив внутреннюю независимость, подчинились правящей областью династии.

Выходец из тюркского племени Урбат, принявший христианство летописец Степан Орбелиани пишет: «Суник состоит из 12-ти областей. Одна из них называется Эринджак». В дальнейшем из исторических источников выявлено, что племя Алинджак переселились на юг, ближе к

реке Араз и расположилось между Тебризом и Нахчываном. Из сведений Мухаммедали Тарбията мы узнаем, что Аланджик является одним из махалов (провинций) Южного Азербайджана. Село Алинджа, называемое местным населением Аланча, находится в 40 км северо-западнее г. Тебриза.

Эти сведения лишний раз свидетельствуют о том, что племя Алинджак нашло новое пристанище недалеко от своей исторической родины. Испокон веков обитавшее на Южном Кавказе в Азербайджане, на правом и левом берегах р. Араз племя Алинджак воздвигло на крутых скалах горной вершины неприступную крепость Алинджагалу, служившую укрытием от вражеских нашествий.

Таким образом, название Алинджа связано с племенем ариндж а // алинджак, проживавшим на этой территории, и примерно две тысячи лет назад этот племенной союз воздвиг крепость Алинджагала, чтобы обеспечить свою безопасность.

Исмаил ГАДЖИЕВ,
доктор исторических наук,
академик

АЛИНДЖАГАЛА В ДАСТАНЕ «КИТАБИ ДЕДЕ ГОРГУД»

Самым древним известным нам источником, где упоминается название Алинджагала, является дастан «Китаби деде Горгуд». В десятой части дастана «Сын старого Ушина Саграк начинает свое сказание» (3, с. 134-142) Алинджагала описывается как мощное и надежное укрепление. В этой песне название Алинджагала упоминается три раза (3, с. 134-135). Согласно дастану, сын старого Ушина Аграк «Из Шарука (этот топоним исследователи представляют в разных формах: Шарур, Шарук, Шурук, Широкуз, Ширакуваз и т.п. – Ф.С.) направился к озеру Гёйче, ... Путь его лежал мимо крепости Алинджа» (3, с. 134). Здесь он был захвачен людьми Черного Текура и брошен в темницу Алинджагалы (3, с. 135). О своем несчастье Аграк посылает весть брату Саграку: «Твой брат попал в плен в крепость Алинджу, если хватит у тебя смелости, спаси его!» Саграк, чтобы помочь брату «Сел на коня Гарагоча, ... три дня без перерыва гнал его, проехал через край Дарашам, пришел к тем, кто схватил брата» (3, с. 138) и спас его из плена. Но в других местах этой части дастана название Алинджагалы не приводится полностью, употребляется просто слово «qala» – крепость.

Из сведений дастана становится ясно, что во время этих событий Алинджагала принадлежала Черному Текуру, который использовал ее в качестве оборонительного сооружения, а также как тюрьму. Как указано в дастане, Саграк загнал посланных на него воинов Черного Текура обратно в крепость (3, с. 139), освободил Аграка, томившегося в зиндане (темнице), затем с братом побил Гара

Текура и его людей, и захватил крепость (3, с. 142). После этого они «Пересекли воды Дарашам, ... и достигли границ владений Огузов» (3, с. 142).

Говоря о названии местности Дарашам, профессор П.Халилов отмечает, что маршрут младшего брата Саграка со старшим Аграком создает прекрасное представление о границах страны Внутренних Огузов. Старший брат с позволения Газан бея отправляется из Ширакуваза (Ширакувана) до Алинджагалы, затем едет вдоль северной границы области Внутренних Огузов, потом, желая дойти до южного берега озера Гёйче, попадает в плен в Алинджагале. Младший брат, чтобы спасти его, направляется на юг. Переходит воды Дарашам и, повернув обратно вдоль Араза, возвращается домой. Дарашам здесь – это название минеральных источников в Джулфинском районе рядом со станцией Дарашам (2, с. 29). Член-корреспондент НАНА С.Бабаев также пишет, что на территории Джулфинского района, на левом берегу Араза существовало древнее селение Дарашам. В его окрестностях расположены Дарашамские минеральные источники. Кроме того, этот ойконим встречается и в Южном Азребайджане, напротив, на правом берегу Араза, также есть деревня Дарашам. По нашему мнению, в дастане упоминается тот Дарашам, который находится на левом берегу Араза, на территории Нахчыванской АР. ... Воды Дарашам, которые переплывают братья, возвращаясь из Алинджагалы, – это река Араз (1, с. 51).

Сведения дастана подтверждают, что Алинджагала с момента ее возведения использовалась в качестве тюрьмы. Следует отметить, что зиндан в крепости Алинджагала использовался и в последующие времена, правители

феодальных государства Азребайджана содержали там наиболее важных пленников.

Дастан «Книга моего деда Горгуда» является наиболее древним известным науке источником, где упоминается название Алинджагала. Сведения, данные там относительно крепости, очень ценны как первые доступные нам упоминания об истории Алинджагалы. Упоминание названия крепости в дастане «Книга моего деда Горгуда», обладающего более чем 1300-летней историей, доказывает, что Алинджагала существовала уже в VII веке. Значит, ее основание было заложено даже в более ранний период.

Фахраддин САФАРЛИ,
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

БОРЬБА ДИНАСТИЙ ТИМУРИДОВ, ГАРАГОЮНЛУ И АГГОЮНЛУ ЗА АЛИНДЖАГАЛУ

В 80-х годах XIV века города Азербайджана подверглись еще более страшной опасности. Среднеазиатский эмир Тимур начал свой поход с целью завоевать Иран и Азербайджан. Он взял Тебриз и Султанийю. Правитель Джелаири Султан Ахмед был вынужден бежать, бросив все свое достояние в Тебризе. В том же году вблизи Нахчывана произошла жестокая битва между войсками Султана Ахмеда и Ильясом Ходжой, одним из военачальников Тимура (1). Случайное ранение Ильяса Ходжи в этом сражении спасло Султана Ахмеда от поражения. Поскольку в Средней Азии произошли народные восстания, Тимур вынужден был вернуться туда. В начале 1386 года 90-тысячная армия правителя Золотой Орды Тохтамыша под командованием Бея Полада совершила набег на территорию Азербайджана. Оккупанты захватили и разграбили Нахчыван, Тебриз, Маранд и Марагу. Фома Метсопский, повествуя об этом событии, пишет, что они «порубили саблями многих людей и многих угнали в плен» (3). Согласно сведениям, сообщаемым Зейнеддином ибн Хамдуллахом Казвини, Нахчыван в этот период была снова безжалостно разрушена (4). В это время количество рабов и пленников из городов Закавказья достигало 200 тысяч. Но в связи с упорной борьбой местного населения, а также из-за нападений войск Тимура на владения Золотой Орды, Тохтамыш не смог долгое время оставаться в городах Азербайджана, в частности, в Нахчыване, он был вынужден вернуться обратно по тому же пути, что и пришел. Спустя

небольшой срок после этих событий, в 1387 году, войска Тамерлана захватили большую часть южных земель Азербайджана и начали атаку на город Нахчыван (7). Армиями Тимура предводительствовал феодал по имени Ильяс Ходжа, один из военачальников Тимура. Он захватил Нахчыван, но поблизости от города находилась мощная крепость Алинджа, которую он не смог взять. В 1387 году Алинджагала была осаждена войсками Тамерлана. В окрестностях этой крепости происходили жестокие бои между двумя армиями. Неоднократные атаки войск Тимура закончились безуспешно. Джалаири, принимая во внимание стратегическое значение этой крепости, всегда старались укрепить ее. И сейчас, перед лицом атаки армий Тимура, крепость была еще больше укреплена. Поскольку здесь была укрыта казна государства Джалаири, Султан Ахмед поручил оборону Алинджагалы своему сыну Мелик Тахиру. Комендантом крепости был военачальник по имени Эмир Алтун. В его распоряжении было около трех сотен солдат гарнизона. С целью не дать возможности войскам Тимура продвигаться и нанести им удар отдельные феодальные властители Азербайджана, а также Грузинское царство оказывали посильную помощь защитникам крепости Алинджагала. Правитель Шеки Сиди Али Орлат зимой 1397-1398 годов в союзе с грузинскими вооруженными силами пришел на помощь осажденным в крепости. Перед крепостью произошло напряженное сражение с войсками Тимура. Чувствуя постепенное обострение положения, предводители войск Тимура обращаются к его сыну Мираншаху и просят помощи. Мираншах с целью усилить осаду Алинджагалы призывает отдельную армию из Хорасана и посылает ее на крепость под руководством своего сына Абубекра Мирзы. Как писали Шарафаддин Али

Йезди и Абдурразак Самарганди, под крепостью Алинджагала происходили ожесточенные сражения между двумя противниками. Продолжавшийся несколько дней рукопашный бой закончился победой союзников. Абубакр Мирза с частями своих войск был вынужден отступить. Алинджагала была освобождена от осады войск Тимура. Источники указывают, что Сиди Али Орлат погиб при героической защите крепости Алинджагала. Защитники Алинджаглы претерпели множество лишений, находясь в осаде 14 лет с определенными перерывами (с 1387 по 1401 гг.) они ожесточенно боролись с войсками Тимура (11). В отдельных случаях они даже умудрялись наносить войскам противника тяжелые удары. Хотя Тимур посылал все новые армии на захват Алинджагалы, он так и не смог добиться успеха. Победа под Алинджагалой сильно ободрила население стран Закавказья. Феодальные властители Азербайджана и Грузии, объединив свои силы, обострили борьбу. Попытки закавказских феодальных властителей сформировать единый фронт напугали Тимура, поэтому он, оставив под крепостью Алинджагала какую-то часть войск, напал с основными силами на Армению и Грузию. Даже, согласно преданию, когда в 1401 году Алинджагала была все же покорена, Эмир Тимур совершил паломничество в эту крепость, удивившую его своей стойкостью (12). Как и другие города, Нахчыван также была разрушена войсками Тимура. Основатель хуруфитской секты Фазлуллах Наими в 1394 году был предан мучительной казни в Нахчыване сыном Тимура Мираншахом (14). В это время в Нахчыване было много сторонников Наими – хуруфитов. С целью напугать их Мираншах арестовал Наими, привез в Нахчыван и именно здесь издал указ о казни (15). Хуруфиты особенно ненавидели Мираншаха и называли его «Мараншах»

(змеиный шах). По приказу Мираншаха были разрушены до основания не только культовые постройки, но и множество других зданий. Алинджагала, расположенная вблизи Нахчывана, долгое время служила оплотом для династий Джалаиридов и Тимуридов. В мае 1406 года кази Тебриза Имадеддин начал наступление и разрушил Алинджагалу. Династия Джалаиридов еще до нападения внешних врагов использовала крепость для того, чтобы держать в покорности население Нахчывана, как тюрьму для сбора налогов. Там они содержали гарнизон из 300 человек, что было по тем временам очень дорого. Каждые три месяца гарнизон получал жалованье и запас продуктов. Средства, которые тратились на содержание крепости, тяжелым бременем ложились на народ. В конце июля 1406 года Султан Ахмед Джалаир взял город Тебриз, затем кази Тебриза Имадеддин перешел на его сторону, и в качестве его союзника получил в управление весь Нахчыванский магал. Учитывая мощь Алинджагалы, Султан Ахмед издал приказ о ее восстановлении, а все расходы возложил на плечи населявших эту территорию людей. В конце 1412 года Нахчыван вошла в состав государства Гарагоюнлу. В ноябре того же года нерегулярные войска Нахчыванской области участвовали в сражении на берегу реки Куры между армией правителя Гарагоюнлу Гара Юсифа и войсками Ширваншаха Ибрагима I на стороне Гара Юсифа. Этот факт подтверждает, что феодалы Нахчывана в данный период, в основном, были на стороне государства Гарагоюнлу. Но после того, как войско сына Гара Юсифа Искандера было побеждено Султаном Шахрухом (1406-1447), в октябре 1429 года Нахчыван и Алинджагала снова перешли в руки Тимуридов. В конце 1435 года, в то время как Султан Шахрух покинул Азербайджан, Алинджагала перешла под

власть сына Искандера Шаха Губада. В том году Гара Искандер, чтобы вернуть свою власть поднялся на войну против своего брата Джаханшаха, был побежден и вынужден скрыться в крепости Алинджагала, которой управлял его сын (17). Алинджагала была взята в осаду войсками Джаханшаха Гарагоюнлу. В это время Искандер был убит в крепости своим сыном Шахом Губадом (18). Затем Алинджагала стала одним из мест, где проходила борьба между династиями Гарагоюнлу и Аггоюнлу. С 1468 года, после того как пала династия Гарагоюнлу, Нахчыван, а также Алинджагала были включены в состав территорий, управляемых Аггоюнлу. В 1491 году Байсунгур Мирза (1490-1492), сын падишаха Ягуба из династии Аггоюнлу, победив всех своих соперников, посадил в зиндан крепости Рустама Мирзу (сына Магсуд бея, внука Узун Хасана), который был избран эмирами претендентом на трон. Но тому в 1492 году удалось спастись из крепости. В конце 1496 года в окрестностях Нахчывана произошел ожесточенный и упорный бой между отрядами войск Рустама Мирзы и основными силами другого внука Узун Хасана (сына Мохаммеда Удачливого), Гедек Ахмеда. В этом бою военные силы Рустама Мирзы были разгромлены, а сам он попал в плен. Город Нахчыван до конца XV века входил в состав территорий, находящихся под властью султанов династии Аггоюнлу.

Рауф МАМЕДОВ,
кандидат исторических наук

АЛИНДЖАГАЛА В ПЕРИОД СЕФЕВИДОВ

Алинджагала, ставшая историческим символом неприступности Азербайджана, сохранила свое значение и в период Сефевидов. С созданием централизованного, мощного государства Сефевидов в стране усилились стабильность и безопасность. Поскольку Алинджагала имела больше оборонительный характер, ее значение возрастало во время нападений на страну внешних врагов или противостояний с внутренними оппозиционными силами. Но, как мы знаем, в период существования государства Сефевидов отнюдь не все время в стране было спокойствие, территория региона несколько раз становилась полем битвы Сефевидов с османской армией. В это время крепость была основным штабом военных сил. Как и в прежние века, силы нападающих придавали особое значение покорению крепости. Во время первой большой войны Сефевидов с Османами (сражение при Чалдыране, 23 августа 1514 г.) османская армия взяла Тебриз, а возвращаясь, также и Нахчыванский регион (2, с. 28). В это время они захватили и Алинджагалу. В одном из османских источников, «Газете Чалдырана», взятие Нахчыввана османской армией описывалось так: 29 раджаба (20 сентября 1514 г.), в среду, форсировав реку Араз, войска достигли Кесикгюмбеза, что в верхней стороне от Алинджагалы. 30 раджаба, в четверг, был взят город Нахчыван» (7, с. 108).

Летом 1534 года османская армия, напавшая на Сефевидов под руководством главного визиря и главнокомандующего Ибрагима паши, захватила Тебриз, затем в Нахчыван был послан Хосров паша для взятия крепости Алинджагала (1, с. 65). Из заметок, сделанных в то

время главным визирем, захватившим земли Сефевидов, становится ясно, что они во время похода по территории Азербайджана были вынуждены сражаться более ожесточенно в трех местах: в Алиндже на левом берегу Араза, в месте под названием Гойерчинлик на северо-западе озера Урмия и в Сарыкургане на юго-востоке этого озера. Он особо отмечает, что крепость на реке Алинджа была известна своей мощью и неприступностью (7, с. 148-149). В одном из сефевидских источников, труде «Ахсанут-теварих» Гасан бея Румлу, указывается, что среди крепостей, имеющих стратегическое значение для Азербайджана, таких, как Гулистан, Галасан-Горасан и др., Алинджагала имеет особое значение (3, с. 74). Как мы видим, одной из крепостей, занимавших особое место в обороне государства Сефевидов, была именно крепость Алинджа.

В рассматриваемый период также один из зинданов государства Сефевидов находился в Алинджагале. Так, в 1534 году Ахмед бей Нур Камал, считавшийся одним из высших чиновников дивана, был снят с должности, его имущество конфисковано, а сам он вместе с братьями брошен в зиндан крепости Алинджа (1, с. 229; 4, с. 45). Заключение чиновника, высшего должностного лица, в Алинджагалу показывает, что в то время в крепости, в том числе, находилась надежная тюрьма. Существование зинданов в крепостях, в том числе и в Алинджагале, было характерно и для предшествующих веков. Так, в 1491 году сын правителя Аггоюнлу Ягуба Байсунгур Мирза с помощью своего дядьки Суфи Халила одержал победу над соперниками Месихом Мирзой и Махмудом, затем заключил в зиндан Алинджагалы Рустама Мирзу, который был выбран эмирами кандидатом в преемники падишаха (3, с. 110).

В августе 1583 года новый военачальник Восточного похода османов Фархад паша вторгся в Азербайджан с 70-80-тысячным войском. Наместник области Чухурсад, хан Мухаммеди Тохмаг Устаджлы, видя превосходство османских сил, понял, что его войска не смогут противостоять вражеской армии, поэтому он покинул Иреван и отступил в Нахчыван. Искандер бей Мюнши сообщает, что по прибытии в Нахчыван он размещает в Алинджагале семьи своих офицеров (6, с. 570). Как видно, в 1578-1590 годы во время Османо-Сефевидской войны Алинджагала все еще сохраняла свое оборонительное знчение.

В конце XVI и начале XVII веков (1588-1603 гг.) Нахчыван, как и другие области Азербайджана, управлялась Османами. Согласно административному делению Османской Империи, крепость входила в состав района Алинджа Нахчыванского санджака, который в свою очередь был включен в Иреванскую провинцию. В 1603 году, после того, как Шах Аббас I отвоевал Тебриз у османов, он пошел в Нахчыван, обладавший важным военным и экономическим значением. В это время войска Сефевидов освободили Джульфу и Алинджагалу, затем двинулись к самому городу Нахчыван (8, с. 128). В ходе последующих боевых действий Эмиргуне хан Гаджар разместился со своим войском в крепости, отсюда он совершал вылазки против османских войск, находящихся на марше (10).

В последний период Сефевидской династии Алинджагала снова перешла под власть Османов. Так, в 1724 году Османская империя, заняв земли Азербайджана, вновь создала здесь свою систему административного управления. Крепость, как и прежде (в 1588-1603 гг.) вошла в состав

района Алинджа Нахчыванского санджака. В этот период крепость и окружающие ее земли активно использовались. Из источника «Подробный реестр Нахчыванского санджака» становится ясно, что местное население занималось здесь сельским хозяйством: животноводством, садоводством и бахчеводством (9, с. 85-87).

В целом, в период Сефевидов Алинджагала вновь обрела прежнее важное стратегическое значение. Даже указывается, что некоторые архитектурные образцы здесь – оборонительные сооружения, ворота и т. д. были построены именно в период Сефевидов (5, с. 133). Это показывает, что в отличие от предыдущих веков, в период Сефевидской династии крепости уделялось значительное внимание.

Илхами АЛИЕВ,
кандидат исторических наук
Фахраддин ЭЙЛАЗОВ
Научный сотрудник
Нахчыванского отделения НАНА

КОМЕНДАНТЫ АЛИНДЖАГАЛЫ

Во время 14-летней осады Алинджагалы армией Эмира Тимура обороной крепости последовательно руководили несколько комендантов. Первым из этих военачальников стал Хадже Джовхер, возглавлявший оборону с начала осады, с 1387 г., до конца 1390 г. Хадже Джовхер, упоминавшийся в средневековых источниках иногда как Джовхер Ага или Джовхер Хадим, был начальником гарнизона крепости, когда войска Эмира Тимура осадили ее. Он отличался доблестью, скромностью, великодушием и щедростью и пользовался большим уважением среди населения крепости, обладал огромным влиянием. С первых дней осады Алинджагалы армией Тимура крепость под руководством Хадже Джовхера мужественно защищалась.

Феодальные властители Азербайджана верно оценивали опасность, которая исходила от полчищ Тимура, поэтому они оказывали посильную помощь защитникам Алинджагалы с целью нанести удар противнику и замедлить его продвижение вглубь территории. В сражении между войсками Тимура и защитниками крепости зимой 1388-1389 годов силы противника, хотя и захватили нижние подступы к крепости, защитники ее под командованием Хадже Джовхера отступили в верхнюю часть крепости и продолжили оборону. Но в это время в крепости закончились запасы воды, поэтому они были вынуждены начать переговоры с Эмиром Тимуром. Эмир Тимур, поверив, что крепость скоро сдастся, отвел свои силы к подножию горы. Вдруг в этот момент пошел сильный ливень, все бассейны крепости наполнились водой, увидев

это, Хадже Джовхер оставил мысль о сдаче, и оборона продолжилась. Хотя Тимур после этого усилил осаду крепости, под ударами союзников он был вынужден отступить (1, с. 35). Очень жаль, что такой доблестный полководец 11 ноября 1390 года во время праздника Рамазан умер от чумы. Его преемником стал Эмир Алтун (7, с. 56).

После похорон Хадже Джовхера комендантом Алинджагалы стал Эмир Алтун и он возглавил оборону крепости от войск Тимура. Эмир Алтун был самым близким соратником Хадже Джовхера, по его поручению он руководил несколькими вылазками (7, с. 54-56). Эмир Алтун удачно командовал военными операциями, в качестве полководца он своим мужеством и доблестью завоевал большое уважение и влияние среди защитников крепости. Есть даже предположения, что он командовал обороной Алинджагалы совместно с Хадже Джовхером (2, с. 76). Из сведений источников становится ясно, что после того, как Эмир Алтун стал комендантом крепости, дела в Алинджагале наладились, мощь и великолепие, царившие во времена Хадже Джовхера, даже увеличились (7, с. 56). Во время пребывания Эмира Алтуна на посту коменданта в крепости было примерно 300 солдат гарнизона.

Атаки сил Тимура на крепость, происходившие время от времени, все были отражены защитниками под командованием Эмира Алтуна. Эмир Алтун, в совершенстве освоивший военную науку, а также знакомый со стратегическим и географическим положением Алинджагалы, со всеми тайными тропами, несколько раз вступал в ожесточенный бой за крепость. Но Султан Мелик Тахир, завидовавший уважению и влиянию Эмира Алтуна на население крепости, притеснял коменданта, и между ними

возник серьезный конфликт. В таких условиях один из полководцев Тимура Мухаммед Дервиш Барлас и пришедший к нему на помощь Хадже Агбуга с 40-тысячной регулярной армией начали штурм крепости. В это время Эмир Алтун с частью гарнизона отправился на вылазку, чтобы пополнить запасы продовольствия. Возвращаясь в крепость, они увидели, что ворота взяты войсками Тимура, и создалось очень сложное положение. Эмир Алтун, правильно оценив обстановку, с тыла напал на воинов Тимура и нанес им тяжелый удар. В сражении войска Тимура понесли большие потери, двое из четверых командующих тюменами погибли. Но, когда Эмир Алтун со своим отрядом хотел войти в крепость, Мелик Тахир приказал не открывать ворота и не пускать их. Пока коменданта не было в крепости, Мелик Тихир убил его брата и издал приказ, запрещающий пускать Эмира Алтуна в крепость. Поэтому Эмир Алтун был вынужден уехать в город Маранд. Но правитель Маранда, чтобы угодить Эмиру Тимуру, арестовал его и казнил. А голову послал Тимуру. Когда весть об этом достигла Тимура, он не только не обрадовался, но за такое подлое убийство человека, прославленного своей доблестью, даже приказал казнить самого правителя Маранда и конфисковать его имущество (1, с. 352; 7, с. 71-72). Как сообщали источники, эти события оказали серьезное влияние на защитников, часть из них отвернулась от Мелик Тахира и покинула крепость. В результате обороноспособность крепости снизилась.

Среди населения крепости и окрестных деревень Эмир Алтун пользовался таким уважением и влиянием, что о нем даже возникли легенды. Население махала Алинджа, сложившее когда-то легенды о своем герое, и сейчас помнит

их (например, «Алтун и Зейнаб» и «Озеро Зейнаб») (4, с. 109-110, 120-122).

После убийства Эмира Алтуна комендантом крепости стал Эмир Сеид Ахмед Огулшами. Определенные сведения о нем дошли до нас с помощью средневековых источников и эпиграфических памятников. Одним из этих источников является эпитафия, сохранившаяся в мавзолее, который расположен у восточных подножий Алинджагалы и используется в настоящее время как мечеть населением деревни Ханегях. Из текста эпитафии выясняется, что мавзолей был воздвигнут во времена правителя Гарагоюнлу Джаханшаха (1435-1467) Сахибом аль-азам Хаджи Мухаммедом, сыном Эмира Сеида Ахмеда Огулшами в память о его сыне Эмирхане.

В труде средневекового автора, историка Эмира Тимура Шарафеддина Али Йезди «Зефернаме» («Ода о победе»), посвяшеный жизни, деятельности и походам Тимура, также есть определенные сведения об Эмире Сеиде Ахмеде Огулшами. Из этого произведения становится ясно, что правитель Шеки Сиди Али (в некоторых источниках Сийид Али – Ф.С.) пришел в Алинджу, чтобы спасти Султана Мелик Тахира, который находился в осаде в отчаянном положении и на последнем издыхании. Когда они достигли стен Алинджи, Султан Мелик Тахир спустился из крепости и, присоединившись к ним, уехал. После этого обороной крепости командовал Эмир Сеид Ахмед Огулшами (5, с. 56-57).

Из этих сведений, данных историком, ясно, что Эмир Сеид Ахмед Огулшами, имя которого упоминается в эпитафии, был одним из полководцев, участвовавших в

обороне крепости Алинджа, и какое-то время командовал обороной. Именно поэтому он носил титул «эмир», который давался в средние века командирам армий и военачальникам.

Упомянутый источник также сообщает точные сведения о судьбе этого человека. Там указывается, что когда войска Тимруа отошли в сторону Сиваса и Шама, Шейху Мухаммеду Даруге из армии Эмирзаде Мираншаха и Фирузшаху из войск Эмирзаде Шахруха было приказано отправиться в Алинджагалу и продолжать осаду. В это время гарнизону крепости приходилось очень тяжело. У них осталось мало людей. Страдая от голода, они ели старую кожу, подошвы и тому подобные вещи, все запасенное заранее продовольствие подошло к концу. Несмотря на все эти трудности, комендант крепости Эмир Сеид Ахмед Огулшами сопротивлялся до последнего момента, в конце концов, он был схвачен и отправлен во «дворец надежды мира» (то есть Эмира Тимура – Ф.С.) (5, с. 65). Таким образом, крепость была взята, командовавший обороной Эмир Сеид Ахмед Огулшами попал в плен и отправлен в ставку Эмира Тимура. Тимур в то время находился в Багдаде, когда туда привезли коменданта Алинджагалы, он отдал приказ казнить его. Так Эмир Сеид Ахмед Огулшами был предан казни в Багдаде. Сдача Алинджагалы произошла предположительно в 1401 году, следовательно, в том же году, вполне вероятно, был убит и ее комендант. Из-за причин своей казни он заслужил титул «благословенного шахида», так он и упоминается в источниках.

Эмир Сеид Ахмед Огулшами участвовал в обороне крепости Алинджа во время осады ее войсками Тимура, и даже определенное время командовал обороной. А его сын

Сахиб аль-Азам Хаджи Мухаммед занимал пост визиря в государственном аппарате династии Гарагоюнлу. Сын же последнего Эмирхан (внук Эмира Огулшами) был похоронен в деревне Ханегях, у восточных подножий Алинджагалы, и отец приказал построить на его могиле величественный мавзолей. На основе этих фактов можно предположить, что все вышеупомянутые люди были родом из деревни Ханегях Джулфинского района.

Фахраддин САФАРЛИ
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

АРХИТЕКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И СИСТЕМА ОБОРОНЫ АЛИНДЖАГАЛЫ

Алинджагала считается одним из самых прекрасных образцов Нахчыванской архитектурной школы. Однако в последние годы выявлены новые факты из истории Алинджагалы. Эти факты выявлены после распоряжения Председателя Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики о восстановлении исторического памятника «Алинджагала», расположенного в Джулфинском районе. Они, с одной стороны, связаны с нумизматическими материалами VII века, а с другой – с архитектурными особенностями Алинджагалы.

Адинджажагала является символом величия и неприступности этих мест с их своеобразной природой. В первую очередь крепость удивляет человека своим необычным внешним видом. Стены Алинджагалы начинаются с подножия горы Алинджа, ступенями поднимаются вверх и окружают всю ее вершину (2, с. 45). Для постройки стен крепости использовался камень, а иногда жженый кирпич. В фундамент стены заложены в основном крупные тесаные камни. Существуют различные источники, связанные с описанием Алинджагалы. Иногда эта информация не совсем ясна, поэтому мы будем использовать новые методы описания. Есть предположения, что в крепости было два или три входа. Но предполагаемый проход в северной стене полностью разрушен, и поэтому невозможно точно установить, существовал ли он вообще. Скорее всего, вход был и с этой стороны. Ведь с внешней

стороны стены в нескольких местах можно встретить высеченные в них уступы, где могли размещаться воины.

Восточный и западный проходы сохранились довольно хорошо. Восточные ворота крепости находятся со стороны деревни Ханегях. Возможно, это были главные ворота, так как в этом направлении у подножия горы Алинджа есть большой населенный пункт. Несомненно, защитники этой крепости имели тесные связи с этим селением. Здесь до наших дней сохранились остатки четырехугольных зданий. В этой части есть также руины восьми оборонительных укреплений (2, с. 45). Здесь также находится один из основных водных источников крепости – большой кяриз с тремя колодцами.

Камни, разбросанные вдоль склона, показывают, что оборонительных стен было больше. Это подтверждает и информация данная Миргейдарзаде в 30-х гг. 20 в. (3, с. 78-80). По его сведениям, через каждые 20-25 шагов можно увидеть остатки стены. Сегодня еще можно заметить развалины оборонительных стен, окружавших селение у подножия горы Алинджа. Эти стены шириной 2,5 м в некоторых местах сохранились с высотой 2-3 м. Мы считаем, что эта стена была первой линией укреплений Алинджагалы. Для усиления этой стены, построенной из больших и средних камней, были использованы прямоугольные выступы. Можно сказать, что, этот архитектурный стиль присутствует во всех стенах крепости.

Длина оборонной стены уменьшалась из-за сужения ущелья, которая по направлению к вершине крепости с двух сторон защищена обрывистыми скалами. Вдоль долины есть крепкие стены, построенные друг за другом. Стены в

основном построены из камней самой горы Алинджа, но для укрепления был использован известковый раствор. Несмотря на то, что стены сильно подверглись разрушению, сохраненные архитектурные элементы в некоторых частях дают нам представление о внешнем виде оборонительных стен. На основании этих сохранившихся остатков мы можем сказать, что после постройки стены она была облицована хорошо обтесанными камнями (2, с. 45). Для облицовки были отобраны квадратные камни различных размеров. Но иногда использовались и большие обтесанные камни. Стены в этой части главным образом состоят из прямых, а иногда прямоугольных зигзагообразных изгибов.

На подъеме с этого направления, на северо-востоке горы, где было слабое место для обороны крепости, была построена еще одна оборонительная стена. Здесь также есть остатки полукруглых бастионов. В целом на оборонительных стенах Алинджагалы очень мало полукруглых бастионов. Эта часть крепости укреплена двумя близкими друг к другу стенами (2,5 м), а пространство между ними использовалось для жилья. Рядом с этими строениями есть остатки бассейнов для хранения воды. Исследования показывают, что для надежной защиты крепости наряду с оборонительными стенами особое внимание уделяли обеспечению защитников водой, продуктами и оружием.

Последняя стена на восточной стороне крепости была построена вокруг главной двери. Эта стена состоит из прямой стены без архитектурных элементов, соответствует рельефу и опирается на выемки в твердой скале. Вдоль этой оборонительной стены построены четырехугольные здания. Эти здания предназначались для защитников восточных

ворот. Два больших бассейна рядом с оборонительным укреплением доказывают стратегическое значение этих ворот. Крепкие стены крепости и отвесная скала сделали ее несокрушимым оборонительным укреплением.

Алинджагала главным образом состоит из трех широких площадок. Ранее описанная нами площадка – это одна из трех частей, она имела только оборонительное значение, и здесь располагались солдаты гарнизона. Для того, чтобы спускаться отсюда в центральную часть крепости, были сооружены ступеньки и опоры для ног.

В центральной части крепости, похожей на маленький городок, обращают на себя внимание развалины и камни фундаментов жилых и административных зданий, которые были построены из жженых кирпичей и камней. В этой части, являющейся самой обширной площадкой крепости, находится большинство остатков бытовых и административных построек. Во время реставрации были найдены остатки стойл, это показывает, что некоторые здания использовались для содержания животных. В зданиях также были обнаружены остатки тендиров и ручных мельниц. Большинство бассейнов также находятся здесь, а это значит, что в центральной части обитала большая часть населения крепости. С западной стороны в центральную часть можно было подняться с направления Ханегях-Газанчи, поэтому здесь были построены укрепленные оборонительные стены. Здесь обнаружены остатки трех таких стен. Возможно, в прежние времена количество оборонительных укреплений было больше.

Для возведения стен главным образом использовались куски скал, облицованные тесаными камнями. Для стока

воды с толстых стен в разных местах устроены четырехугольные выемки, которые также служили архитектурными украшениями.

Западный вход в крепость был укреплен четырехугольными бастионами и зигзагообразными выступами. Стены в основном были построены из камней, а боковые стороны входа – из жженого кирпича. Чтобы укрепить оборону, в этой части также были использованы лабиринты. В этой части крепости находились три оборонительных стены (2, с. 45).

На самом верху горы расположена цитадель Алинджи. Эту внутреннюю крепость местные называют «Шахтахты». Название это, не случайно. Исследователи отмечают что, правители размещались именно в этой части крепости. Шахтахты расположен на высоте 1700 м над уровнем моря. Из центральной части в Шахтахты можно попасть, только поднявшись по крутым скалам. Когда-то для облегчения этого прохода в скале была вытесана узкая тропинка 30-40 см шириной. Сейчас эта тропинка разрушена под влиянием эрозии. Дворцы правителей, в том числе Эльденизов, находились на террасе Шахтахты. В крепостных стенах Алинджи и крепостных постройках цитадели видна высокоразвитая строительная культура, привлекают внимание необычно тонко обработанные камни, использованные для строений крепости. Поэтому специалисты считают Алинджагалу одним из красивейших произведений Нахчыванской архитектурной школы.

Несмотря на то, что Алинджагала столетиями служила различным правящим династиям Азербайджана и Ближнего Востока, в истории она известна прежде всего, как

резиденция и сокровищница Атабеков. Во время правления Эльденизов – Азербайджанских Атабеков, значение Алинджагалы особенно выросло, крепость, будучи важным стратегическим укреплением, превратилась в убежище, обеспечивающее безопасность семьи правителя. Алинджагала являлась резиденцией Нахчыванской правительницы Захиде хатун. В 1225 году, во время наступления Хорезмшаха Джалаладдина на Азербайджан, правитель Эльденизов Узбек (1210-1225) укрылся в Алинджагале и здесь же умер. Многие дворцы и некоторые хозяйственные постройки Алиндже были востановлены по поручению Азербайджанских Атабеков. По сохранившимся до наших дней развалинам Алинджагалы ясно видно, что она имела военно-стратегические и экономические возможности, чтобы противостоять частым нападениям.

Для обороны Шахтахты с северной стороны было построено три оборонительных укрепления. Первое укрепление находилось на севере, в направлении деревни Газанчи. Стены, построенные из камней, были укреплены известковым раствором, а иногда глиной. Высота стен в некоторых местах достигает 4-5 м. Западный конец стены был усилен четырехугольным бастионом. Рядом с этой стеной не было жилых зданий. Возможно, местом проживания солдат служил этот четырехугольный бастион. На крепостной стене были сделаны выступы для солдат. От этой стены по направлению к Шахтахты была проложена узкая дорога по крутым скалам.

Вторая система укреплений находилась на северо-востоке, в направлении деревни Ханегях. Из предосторожности защитники укрепили эту часть стеной, несмотря на то, что отсюда очень трудно подняться к

крепости. В кладке стен все так же использовались камни и известковый раствор. Эта стена была укреплена полукруглыми бастионами.

Третья стена окружала общественные здания, она была сооружена между зданиями и бассейном для воды. Заметим что, в Шахтахты было обнаружено четыре больших бассейна, один из них по объему считается самым большим в Алинджагале. Его длина 25 м. При постройке зданий в Шахтахты чаще всего использовался жженый кирпич. Здесь маленькие и большие комнаты соединялись друг с другом узкими проходами.

В народе говорили, что из крепости есть тайный ход, ведущий к реке Алинджачай. Об этом есть сведения и в статье Фуада Копрулю (4). Исследования показывают, что оригинальная оборонительная система Алинджагалы давала возможность жить здесь круглый год.

Как мы сказали выше, для Алинджагалы характерны прямоугольные башни и ризалиты, а также преобладает использование вытесанных камней. Подобные архитектурные особенности характерны и для таких памятников, как Газанчыгала, Вайхыргала и Оглангала. Эти особенности, а также подобная техника постройки применена в таких раннесредневековых памятниках, как Дербент и Байбурт. Несмотря на то, что Дербент в источниках упоминается с I века, его крепостные стены относятся к VI веку. В архитектуре Алиджагалы ясно видны особенности Сасанидского периода, что более заметно в технике постройки стен со стороны села Ханегах. Эти архитектурные особенности встречаются также в памятниках на территории Южного Азербайджана. Исследованиями последних лет из Алинджагалы выявлены

монеты, которые датируются VII веком. Это еще раз подтверждает древнюю историю Алинджагалы. Если в VII веке Алинджагала имела связи со странами Центральной Азии, несомненно, что история возведения этой крепости относится к еще более древнему периоду.

Вели БАХШАЛИЕВ,
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

ГИДРОТЕХНИЧЕСКИЕ СООРУЖЕНИЯ АЛИНДЖАГАЛЫ

Благоприятное природно-географическое положение и климат Нахчыванской Автономной Республики с древних времен давали возможность для заселения территории и постройки различных населенных пунктов и систем искусственного орошения. Для формирования древних земледельческих культур большое значение имели гидротехнические сооружения. Как известно, еще в период Энеолита и Ранней Бронзы древние жители Нахчывана перегораживали русла горных рек, выводили воду в окружающую местность и поливали свои поля (1, с. 64; 2, с. 422). Развитие орудий труда и потребность в освоении плодородных земель повысили спрос на искусственное орошение, заставили людей открывать новые источники воды, дали возможность построить более сложные гидротехнические сооружения. Одним из этих сооружений были каналы, которые выводили воды горных рек в плодородные земли. К сожалению, ни один из них не сохранился до нашего времени.

Часть гидротехнических сооружений хорошо сохранилась в Алинджагале. Гидротехнические сооружения Алинджагалы можно разделить на две группы. Первая группа – это бассейны для воды, высеченные в скалах. Каналы, по которым вода поступала в эти бассейны, были также высечены в скале. В скале в соответствии с рельефом прокапывались маленькие каналы, дававшие возможность собирать воду в период дождей. По объему бассейны для воды были очень большие, и долгое время могли удовлетворять потребности жителей крепости.

Бассейны главным образом были сооружены в Нарынгале. Но иногда они встречались и в других местах. Сооружение бассейнов главным образом в Нарынгале, без сомнения, обеспечивало охрану водных источников и нахождение их под присмотром командования крепости. Бассейны в основном были четырехугольными. Но один из них был круглой формы. По объему они также были различными. В тех местах, куда поступало большее количество дождевых вод, бассейны были больших размеров, особенно у подножий высоких скал.

Техника выкапывания бассейнов, можно сказать, была одной и той же. Сначала выбирались удобные места для бассейнов, куда люди могли легко подходить. Затем высекались выемки в скале. В четырехугольных бассейнах три стороны высекались в скале, а передняя часть слегка углублялась и укреплялась плотиной. Такая строительная техника использовала возможности рельефа, несколько уменьшала трудовые затраты и делала строительство эффективным. Некоторые бассейны целиком были выкопаны внутри скалы. При строительстве главным образом использовались железные кирки. Эти треугольные кирки были найдены во время реставрации Алинджагалы в 2014-2015 гг. Исследования показывают, что в обработке твердых материалов, особенно камней, важную роль играли железные топоры. Такие топоры использовались также для обработки камней в крепостных стенах Оглангалы. Идеально отшлифованные стены водных бассейнов показывают, что и при их строительстве использовались каменные топоры. Несомненно, чтобы вытаскивать выкопанную породу и перевозить ее использовались также веревки, совковые лопаты, крючки, деревянные ведра (3, с. 14-15).

Водные бассейны в Нарынгале были устроены в двух местах – в верхней части, называвшейся «Шахтахты», и на уступе ниже ее. Один из бассейнов в Шахтахты особенно большой. Его длина 25 м, ширина 5 м, глубина 2-3 м. Передняя часть бассейна была усилена стеной из камней, скрепленных известковым раствором. Как мы уже отмечали выше, та же строительная техника характерна и для других бассейнов. Другие бассейны в Шахтахты имеют небольшие размеры. В этой части можно увидеть и недостроенные бассейны.

Как построек, так и бассейнов в центральной части Нарынгалы много. Несомненно, люди, укрывавшиеся в Нарынгале, и большая часть солдат проживали именно в этой части. Из-за того, что здесь содержались грузовые и верховые животные солдат, потребность в воде была больше. Бассейнов для воды в этой части также было много. И в этой части памятника можно встретить недостроенные бассейны. Вероятно, наличествующие бассейны не удовлетворяли потребности в воде, и поэтому была необходимость строить новые. В этой части длина одного из бассейнов была 23 м, ширина 4, глубина по склону 3-4 м.

Вода в бассейн текла по каналам, высеченным в скалах. Ширина этих каналов 20-25, глубина 15-20 см. Каналы были высечены таким образом, чтобы они максимально препятствовали потере воды во время дождей. Это факт показывает, что защитникам крепости нужно было собрать всю наличную воду, до последней капли. При помощи двух или трех каналов один бассейн обеспечивался водой. Длина таких каналов, обеспечивающих бассейны водой, иногда достигала 200 м.

Еще одним из гидротехнических сооружений, сооруженных для обеспечения жителей водой, являлись кяризы. Ведь как бы не старались жители, они во время дождей не могли полностью предотвратить потери воды. Поэтому нужно было собирать и подземные воды. Они осуществляли это при помощи системы кяризов. В Алинджагале пока что обнаружено два кяриза. Оба они находятся на значительном расстоянии от Нарынгалы.

Первый кяриз расположен вблизи западного входа в крепости, со стороны дороги на Газанчи. Подвергаясь естественной эрозии, предполагаемые колодцы были полностью засыпаны, и определить их местоположение невозможно. Был найден только выход этого кяриза. Вход в кяриз был построен из цельных камней четырехугольной формы, а также были устроены каналы для воды шириной 60 см и длиной 2 м. Чтобы предотвратить обвалы, выход был окружен поддерживающей подковообразной стеной. Сейчас вход в этот кяриз восстановлен и отреставрирован. Весной этот кяриз, напоминавший маленькую горную речку, без сомнения, полностью удовлетворял потребности населения крепости. Но следует заметить, что во время засухи, особенно жарким летом, он пересыхал.

Второй кяриз находится в направлении восточного входа, у подножия горы, где расположена Алинджагала. В настоящее время люди используют воду из этого кяриза, и у населения он известен под названием «верхний родник». В отличие от первого кяриза, у этого обнаружены даже колодцы. Колодцы средневековых кяризов в Нахчыване были круглой формы, но верхняя часть колодцев этого кяриза была сделана в виде комнаты. Несомненно, это было связано с использованием колодцев. Установлено, что кяриз

имел три колодца. В отличие от средневековых колодцев кяризов, которые выкопаны вертикально, главный колодец этого кяриза был выкопан примерно под углом 45 градусов. Колодец после 8 метров глубины переходит в 9-10-метровую каверну под скалой. В этом пространстве могут свободно поместиться 3-4 человека. Скала в начале каверны была вырублена и в этом месте сооружен бассейн 0,6 м глубиной для сбора подземных вод. Этот бассейн давал возможность собирать их в одно место. Собранная вода при помощи маленьких фаянсовых желобов и труб текла вниз. На стене последнего колодца были сделаны ступеньки, которые спускались до уровня воды. Человек, спустившись по этим ступенькам вниз, с помощью заслонки перед водосбором мог менять направление воды налево, направо и вниз. Наличие такого распределителя показывает, что кяриз имел три выхода (3, с. 41). Заметим, что сегодня используется только один из этих выходов.

Выходы воды кяризов были расположены внутри домов и поэтому враг, который осаждал «Алинджагалу», не имел представления об источниках воды в крепости. Следует отметить, исследования в 2006-ом году показали, что и эта часть горы была окружена крепостной стеной. Вдоль стен крепости и внутри их были остатки жилых зданий. На основе исследований можно сказать, что во время вражеских наступлений население окрестностей крепости укрывалось здесь. Конечно же, и гражданское население также использовало воду из кяриза. С другой стороны, вследствие расположения у подножия горы вода в этом кяризе высыхала позже, чем в других, а когда осадков было больше, вода не кончалась вовсе. Поэтому, когда в крепости бывала нехватка

воды, ночью солдаты спускались и набирали воду из кяриза в бурдюки.

Исследования, проведенные в окрестностях Алинджагалы, показывают, что для водоснабжения населенных пунктов также широко использовались водные каналы и плотины. В 2008 году, во время исследований в Джулфинском районе вблизи деревни Диза были найдены остатки водного канала. Этот канал был проложен для того, чтобы вывести воды реки Джараджур в земли, окружающие деревню Диза. Перегораживая реку, воду направляли в канал, выкопанный в земле. Для того чтобы вода канала прошла через подножие горы, было построена сложное гидротехническое сооружение. Оно состояло из высокой стены, сложенной из кусков скалы, и предотвращало водные и селевые потоки. Высота стены в некоторых местах превышала 4 метра. Исследования показывают, что для протекания селевых вод в стене были проложены специальные желобки, обеспечивающие ее защиту от неожиданных естественных угроз. Во время исследований сезонных поселений, существовавших вдоль канала, были найдены образцы керамических изделий с красной шлифовкой, обожженных в розовом цвете, датируемые первым столетием нашей эры. Некоторые керамические изделия датируются к Средними веками. Можно сказать, что этот водный канал использовался с начала нашей эры до средних веков. В настоящее время он восстановлен местными жителями и пригоден для использования.

Как мы ранее отмечали, плотины или плотины для создания водохранилищ и бассейнов известны и в Алинджагале. Передняя часть бассейнов, с трех остальных сторон высеченных в скале, складывалась из кусков скал и

укреплялась, и это помогало создавать необходимые запасы воды.

Исследования показывают, что жители Нахчывана, в том числе Алинджагалы и ее окрестностей, уже в древности нуждались в искусственном орошении и поэтому за счет тяжелого труда строили водные каналы и плотины, что играло главную роль в экономике региона. Водная система Алиджагалы была одним из важных условий, обеспечивающих ее противостояние долговременной осаде.

Вели БАХШАЛИЕВ,
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

НУМИЗМАТИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ АЛИНДЖАГАЛЕ

В истории государственности средневекового Азербайджана крепости играли важную роль. Крепости на территории Азербайджана, а также в Нахчыване существовали еще в Среднем Бронзовом веке. Исследования показывают, что в некоторые периоды в крепостях находились монетные дворы. Главным образом крепости использовались для обороны, а затем уже для культовых мероприятий, торговли и ремесла. Самые древние государства Азербайджана формировались как города-крепости. Одной из таких великолепных крепостей была и Алинджагала. Во второй половине XIII и в первой половине XIV веков Алинджагала была одним из основных центров чеканки монет.

Заметим, что Нахчыван был одним из культурных и торговых центров Азербайджана, а также еще со времен Сасанидов здесь чеканились монеты. В этот период в Нахчыване и в Гилане были главные монетные дворы Сасанидов. Количество монетных дворов в Нахчыване увеличилось в средние века. В этот период на территории Нахчывана чеканились монеты в Нахчыване, Астрабаде, Шаруре, Киране (Гилане), Алинджагале. На многих монетах, найденных в Шарурском кладе, местом чеканки указано «Алагир», и исследователи признают его идентичность с топонимом Алагез. Напомним, что на территории Бабекского района Нахчывана было поселение под названием Алагез, а рядом находилась неприступная крепость «Гуюлудаг». Несомненно, такое большое количество монетных дворов связано со стратегической позицией и полезными

ископаемыми. Как мы уже знаем, Нахчыван был одним из самых древних металлургических центров Южного Кавказа, и в средние века интенсивно использовались месторождения золота, серебра, свинца, меди, находившиеся в Нахчыване.

В трудах местных и зарубежных специалистов о нумизматических памятниках Азербайджана есть сведения о монетах, отчеканенных в Алинджагале. Одно из таких упоминаний сделано в монографии «Каталог Джалаиридских монет» (4) Алексея Константиновича Маркова, это один из ученых, заложивших основы нумизматики Востока в России. В упомянутом труде автора упоминаются названия 45 монетных дворов. Один из них – в Алинджагале. Монет из Алинджагалы всего несколько штук.

Как известно, Алинджагала была основным опорным пунктом государства Эльденизов, и здесь хранилась их казна. Об общем размере казны Эльденизов есть интересные сведения в труде «Тарихи Гозиде» Хамдуллаха Газвини. Он пишет, что во время правления Атабеков в государственную казну за один год поступил доход в 2300 тюменов из Азербайджана, Мугана и Арана. Для сравнения можно указать, что со всего государства Эльханидов за год поступало в казну только 2100 тюменов (7, с. 153).

Один из средневековых авторов, мыслитель по имени Садр эд-дин Абуль Гасан также сообщал об этом. М.А.Сейфадини, опираясь на вышеупомянутого автора, во II томе своего многотомника «Нумизматика Азербайджана» отмечает: «В труде Абуль Гасана указано, что основная часть казны Атабеков хранилась в Алинджагале, крепости поблизости от города Нахчыван, имевшей мощную оборонительную систему, а остальная часть – в крепости,

находящейся в местности под названием Сирр джахан. Вторая крепость принадлежит главной жене Джахана Пехлевана, дочери Эмира Инанджа, Гатибе хатун» (5, с. 146; 7, с. 117). Скорее всего, часть монет от имени правителей Эльденизов чеканилась в Алинджагале. В 1983 году в деревне Юрдчу Кенгерлинского района был обнаружен клад, состоящий из монет с именами правителей Эльденизов – Джахана Пехлевана, Абу Бекра и Музафареддина Узбека. Но, поскольку на большинстве монет не было указано место их чеканки, определить его достаточно трудно. Монеты Эльденизов в основном чеканились в городах Тебриз, Нахчыван, Ардабил, Гянджа, Бейлеган и других. Хотя найдено много кладов с деньгами, датированными периодом Эльденизов, в них пока не обнаружено ни одной золотой монеты. По мнению исследователей, правители династии Эльденизов не обладали правом чеканить золотую монету. Это право принадлежало только Сельджукским правителям (1, с. 205).

В некоторых источниках есть сведения о том, что в период правления Абу Бекра в Алинджагале размещались доходы и налоги, поступавшие из Азербайджана и Ирака, в том числе дорогие подарки. Денежные доходы, в основном золотые и серебряные дирхемы и динары, собирались и отправлялись сюда еще со времен правления Шамсаддина Эльденизa и Джахана Пехлевана.

В период Атабеков Эльденизидов Азербайджанское государство укрепляется, и правители, находившиеся у власти, начинают именоваться пышными титулами «падишах», «хагани джахан», «хагани-аджам». В это время в истории государств Востока происходит феноменальное событие – «серебряный кризис». Этот кризис, в основном охвативший Среднюю Азию, вскоре достиг и Азербайджана.

По сути, как видно из его названия, кризис начался в финансовой сфере, выражался в том, что в серебряных дирхемах резко понизилось содержание серебра, и в результате монеты всех номиналов стали чеканиться только из меди. Ситуация дошла до того, что на медных монетах чеканилось слово «дирхем», чтобы их кредитный характер был ясен населению. Серебро же, как отдельный товар, экспортировалось в северные страны. Среди этих стран можно назвать Финляндию, Швецию и Россию.

Хотя большинство исследователей относят период процветания Алинджагалы к временам Эльденизидов, монеты с отчеканенной монограммой «Алинджа» существовали и при династии Эльханидов. Монеты, чеканившиеся в Алинджагале – это медные дирхемы. Местные правители имели право чеканить медную монету. Эти монеты использовались как средство платежей. В этом отношении интересные сведения имеются на монете, опубликованной А.К.Марковым в 1897 году. На лицевой стороне монеты отчеканены слова «*..чекан....гале... Алинджже*»; а обратной стороне видна буква *v* (вав)... *расул...Абу Бекр*...(4, с. 33; 5, с. 146). Поскольку датировка и история монет неизвестна, на основе их формы и техники чеканки они приблизительно относятся к монетному двору Алинджа и датируются XIII-XIV вв. (6, с. 160).

Государство Атабеков Эльденизидов, считавшееся одним из самых сильных государств Ближнего Востока, вполне вероятно, осуществляло чеканку монет во времена определенных сражений, войн, конфликтов, внутренних восстаний и смут. Ведь в Средние века меры по выпуску денежной массы предпринимались в основном в периоды форс-мажорных и неожиданных событий, для того, чтобы вовремя выдавать жалованье солдатам.

Монеты, отчеканенные в Алиндже, могут быть связаны в основном с подобными событиями. В результате анализа, проведенного посредством научного нумизматического описания, выявлено, что эти монеты неправильные – в основном четырехугольные, квадратные и тому подобной формы, сделаны из меди и бронзовых сплавов, по номиналу не различаются. Таким же образом отсутствует общая система веса и размеров. Печать состоит из кратких и лаконичных выражений. Монеты, выпущенные монетным двором Алинджи, очень малочисленны, поэтому не представляется возможным провести их статистический, иконографический и т.п. анализ. По причинам, указанным нами выше, можно предположить, что работы по чеканке монет производились здесь время от времени. Как аналогичное событие в тот же период и в некоторые последующие можно упомянуть чеканку монет в крепости Гюлистан, на Северном Кавказе, в Ширване и в Шамахе.

При этом интересные сведения имеются на монете VII века, выявленной в ходе последних исследований. На этой монете согдийским алфавитом написано слово *Чач* и имя государя. Однако имя этого государя пока не расшифровано. *Чач* является древним называнием Ташкента. Несомненно, эта монета показывает, что в VII Алинджагала как город-крепость имела тесные связи с другими странами.

Вели БАХШАЛИЕВ,
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

Ганира ПИРГУЛИЕВА,
кандидат исторических наук

АЛИНДЖАГАЛА В НАРОДНОЙ ПАМЯТИ

Основываясь на сравнении исторических источников с собранными этнографическими материалами, можно сказать, что название Алинджагала упоминалось еще в доисламскую эпоху, в раннем Средневековье в связи с рядом событий. Это наиболее заметно в источниках, связанных с распространением на этой территории куманских, кыпчакских, хазарских тюркских племен. Нашей главной целью является исследование поселений в окрестностях крепости, в особенности рядом с горой, где она расположена, изучение хозяйственной деятельности населения исторической деревни Алинджагала (6, с. 49), образа их жизни, роли в обеспечении крепости продовольствием, выявление преданий, связанных с крепостью. Говоря об Алинджагале, мы считаем целесообразным кратко упомянуть вот о каком моменте. В «Книге моего деда Горгуда», в части, озаглавленной «О сыне старика Ушин Саграке» сообщается, что Гара Текур создал в Алинджагале особое заповедное место, здесь обитало множество птиц, гусей, кур, куропаток, кроликов и других животных; Саграк, придя сюда, славно поохотился, затем напился пьян и попал в плен к кяфирам (4, с. 110). Здесь привлекают внимание два момента: территория имела прекрасные природные условия и фауну, на основе этого был создан заповедник. Отметим и то, что указывается ограждение территории заповедника забором и проникновение туда Саграка при помощи взлома ворот. Второй и более интересный момент – то, что все это находилось в руках кяфиров. Как мы уже доказывали в

предыдущих работах, на основе исторических источников можно сделать вывод, что называвшиеся «кяфирами» – тюрки-христиане, проживавшие на этих территориях в период начала распространения Ислама. Иначе говоря, это были огузские братские племена, исповедовавшие другую веру. Принимая во внимание известность Алинджагалы на мировом уровне, с целью не допустить ложного информирования посещающих ее гостей, и особенно туристов, мы считаем целесообразным вспомнить еще раз определенные исторические вопросы.

В труде «Книга Диярбекирие», написанном в 1471 году Абу Бекром Теграни, указано, что прадед правителя Аггоюнлу Узун Гасана, сына Баяндыр хана, в 29 колене был христианином. Затем Алинджагала, находившаяся в его родных местах (в Нахчыване), перешла в руки кыпчаков (кыпчакских тюрков – Г.Г., А.О.) (1, с. 25). Абу Бекр Теграни, продолжая тему вероисповедания и генеалогии, пишет, что предок Узун Гасана в 23 колене, Сунгур бей жил во времена последнего пророка Мухаммеда сын Абдуллаха сын Абдул Муталиба (да хранит Аллах его и всю его семью). Он поклонялся Единому Богу. Но их земли не входили в состав Исламского государства. Они находились в состоянии перманентной войны с кяфирами. Их народ состоял из многих родов, военных и племенных союзов. В Туркестане они правили 70 лет. Оттуда пришли к Кыпчакскому озеру, 20 лет кочевали там по летним и зимним пастбищам. Затем поселились между озерами Алаяз и Гёйче. Вдоль их границы они сражались с кяфирами (1, с. 26). Здесь выражение «кяфиры» относилось к племенам огнепоклонников и идолопоклонников. Так как автор, упоминая Единобожие,

имел в виду христианство. Ясно указывается, что Ислам еще не получил распространения на этих территориях. Значит, и до Ислама на этих географических территориях, включая Нахчыван, ведущим этносом являлись тюрки. Если далее проанализировать эти сведения, можно предположить, что времена Сунгур бея относились к первым годам появления Ислама, а до Сунгура пять его дедов (пять поколений – приблизительно в течение 200 лет – Г.Г., А.О.) правили в этой крепости и являлись кыпчакскими тюрками. Та же самая версия еще более ясно прослеживается в «Книге моего деда Горгуда». Жители крепости, хоть и другой веры, тюркоязычные, они разговаривают на одном языке с Огузами.

А.Теграни, рассуждая о генеалогии, пишет, что предок Узун Гасана в 52 колене (то есть, предок Сунгур бея в 29 колене – Г.Г.), Баяндыр хан полностью захватил и включил в состав своего падишахства такие страны, как Иран, Туран, Египет, Шам, Фиренг, Хата и Дашти Кыпчак. Младшего брата Беджанка он назначил правителем города Сайрам, сам же жил зимой в Карабахе, а летом – у озера Гёйче (1, с. 30). Из племенной генеалогии, сообщенной автором, становится ясно, что Баяндыр хан являлся 6-м внуком сына Ноя Йафета (у нас есть новые доказательства того, что Баяндыр хан был на самом деле внуком Тюрка, сына Ноя – Г.Г., А.О.). Это значит, что с начальных времен тюрки были коренными жителями в пределах Карабаха, озера Гёйче и Нахчывана. Они жили в этих регионах за тысячи лет до появления христианства и поклонялись Единому Создателю. Если уделить внимание историческим процессам, в последующие периоды тюрки, поклонявшиеся Единому Создателю, первыми приняли и распространяли христианство. На основе

всех этих фактов видный тюркский историк Ф.М.Кырзыоглу пишет: «Баяндыр хан, назначив младшего брата Бачанака правителем Восточных стран с центром в городе Сайрам (Чимкент/Эспичап), со своей армией направился на зимовья Карабаха и летние пастбища озера Гёйче». Здесь, «собрав Круг Старейшин и задав Большой пир», он разделил свое имущество и в свой час умер. Один из сыновей Баяндыр хана, родившийся здесь, был Илек хан, предок Узун Гасана в 29 колене (в «Книге Диярбекирие» в 28 колене – Г.Г., А.О.), он был христианином (принадлежал к Григорианской церкви). Его потомок в третьем поколении и предок Узун Гасана в 25 колене, Сунгур бей в период распространения Ислама, веры пророка Мухаммеда, жил на территории, где расположена гора Алангез и озеро Гёйче (эта территории включает весь Западный Азербайджан и исторические земли Нахчывана – Г.Г., А.О.). Алинджагала, находившаеся в его родных краях (Нахчыване), во времена Халифа Хади и Гаруна (785-786 годы) перешла в руки кыпчаков, состоявших из хазаров, под управлением Булунджана. Предок Узун Гасана в 5 колене, Пехлеван бей (из древнего рода со стороны отца), будучи правителем Алинджагалы, разбил Башбуга (1239) из армии Чингисхана (3, с. 213). Из этого сообщения становится ясно, что примерно за 150 лет до Эмира Тимура монголы потерпели поражение на этой территории.

Данные исторические факты подтверждают, что жители крепости, называвшиеся «кяфирами» в «Книге моего деда Горгуда» – это тюрки-христиане, коренные жители данной территории, еще не принявшие Ислам, так как он только начал распространяться.

Опираясь на собранные материалы можно сказать, что хотя Алинджагала больше использовалась для целей обороны, в определенные периоды здесь были возможности для проживания и создания административных органов. Это подтверждает и существование особого места для размещения правителей, называемого Шахтахты, наличие в крепости жилых домов, тендиров, ремесленного центра. Одним из факторов, играющих большую роль в укреплении и снабжении крепости, являлся населенный пункт Алинджа, располагавшийся на правом берегу одноименной реки. Деревня обладала таким географическим положением, что легко захватить ее было невозможно. С западной стороны она была в виде подковы окружена склонами горы Алинджа. С северо-восточной, восточной и юго-восточной сторон были возведены высокие крепостные стены. На основе сохранившихся по сей день остатков стены можно сказать, что ее ширина была около 2 м. Крепостные стены располагались на высоком склоне берега реки Алинджа, поэтому собрать под ними большую армию было невозможно, что усиливало оборону деревни. Отметим также, что в «Подробном реестре Нахчыванского санджака» название деревни дано как «Алинджагала» (6, с. 50). В «Санджаке» наряду с этой деревней есть сведения и о другой деревне – Ханегях. На основе собранных материалов можно предположить, что люди из Алинджагалы и окрестностей селились на левом берегу реки Алинджа, напротив деревни Алинджагала, вблизи местности Ханегях, считавшейся священной. Затем, в основном в конце XIX и начале XX веков, деревни были объединены. Из сведений В.Григорьева ясно видно, что в первой половине XIX века название

деревни упоминалось в виде Ханага или Алинджа (5, с. 156). То есть, использовались оба названия. Несмотря на это, из приведенного описания ясно, что автор ведет речь об исторической деревне Алинджагала. Упоминается, что на одной стороне деревни находятся скалы Алинджа, а другая сторона окружена крепостной стеной. Указывается, что деревня принадлежала Назарали хану, а ее пахотные земли очень каменистые.

В деревне Алинджагала существовала своеобразная хозяйственная жизнь. На основе исторических источников и собранных этнографических материалов занятия местного населения можно разделить на две группы: земледелие и животноводство. Согласно материалам, собранным в народе, возделывались пшеница, ячмень, просо, овес, лен и другие культуры. Внутри крепостных стен, в сегодняшних понятиях, во дворах домов, на не таких уж больших клочках земли возделывались садовые и огородные культуры. Пашни, обширные сады и виноградники находились на землях вокруг крепости. Это подтверждают и сведения, связанные с налогами, из «Подробного реестра Нахчыванского санджака»: пшеница – 11 мер – 330 (серебряных монет), ячмень – 9 мер – 180 (монет), просо – 3 меры – 45 (монет), сумах – 2 меры – 30 (монет), зерно (смесь пшеницы и ячменя) – 22 меры – 462 (монеты), полба – 6 мер – 126 (монет), горох – 4 меры (72 монеты), фрукты – в год 120 (монет), виноград – в год 290 (монет) (6, с. 51). В связи с экономической жизнью крепости и окружающих территорий интересные сведения мы встречаем у испанского дипломата, посла короля Кастилии Энрико III в государстве Тимуридов в 1403-1406 годах, Руи Гонсалеса Клавихо.

Естественно, что в земледелии преобладало

возделывание зерновых культур, поскольку они имеют серьезное значение не только для жизни людей, но и для животноводства. На основе взимавшихся налогов можно сказать, что в деревне было развито животноводство: медовый налог – 120 (монет), бараний налог – 30 (монет) (6, с. 51). В связи с медом отметим еще один момент: одна из остроконечных скал на территории Алинджагалы называется «Баллыгая» («Медовая скала»).

Неизвестно, существовало ли у подножия крепости место для молотьбы. Но на территории найдены деревянные молотильные доски, помещенные затем в музей в городе Джулфа. Еще один момент необходимо отметить, что молотильные доски использовались в основном для молотьбы злаков, выращенных в условиях искусственного орошения. Злаки, выращенные без искусственного орошения, имеют твердые зерна, они не мнутся, и поэтому их извлекают с помощью каменных молотильных досок. Из того, что на этой территории были найдены деревянные молотильные доски, можно сделать вывод, что местные поля орошались искусственно. Лен возделывался в местности, называемой Гала юрду. Здесь имелись давильные камни, использовавшиеся для извлечения льняного масла. В этом районе можно услышать народные присказки, связанные с земледелием.

В Алиндже серый бык,
Остался пыльный бык,
Вспаши землю поглубже,
Пусть выйдет дурной глаз.

Из сведений, собранных в народе, становится ясно, что в деревне изготовлялся жженый кирпич небольших

размеров, его поднимали наверх в крепость на баранах и козлах. Как рассказывали, это делалось двумя способами. При одном на шею каждому животному привязывали один кирпич, при втором на спину животному вешали переметную суму. Каждое утро, отгоняя животных на пастбище в горы, на обе стороны сумы помещали один кирпич, и таким образом, в зависимости от количества голов в стаде поднимали на строительную площадку 500-1000 кирпичей. Интересно, что это делалось один раз в день, когда утром отара поднималась в горы. Для подъема к крепости есть одна тропа, которая известна среди населения как «козья тропа».

Обнаруженные во время последних реставрационных работ предметы быта, особенно тендиры, а также большие бассейны для воды, склады для хранения продовольствия играли важную роль в обеспечении населения пищей во время осады крепости. В этом вопросе велико было значение деревни Алинджа, расположенной вплотную к крепости. Отчего-то в исторических источниках этот вопрос подробно не рассматривался, поэтому он остался неосвещенным. Мы предполагаем, что в будущем будут восстановлены крепостные стены на этой территории, исторические архитектурные памятники, два кяриза, действующие и сегодня. Все это будет иметь большое значение для продвижения комплекса Алинджагалы в качестве туристического объекта. Затронув тему кяризов, было бы полезно отметить один интересный факт. Кяриз, именуемый в народе Алинджа, по названию самой горы, находится в подгорной пещере (ее называют сокровищницей кяриза); он формируется за счет воды, капающей с потолка и

просачивающейся через стены, затем вода собирается в одно место с помощью специально построенной чаши – «сокровищницы». Из-за этих особенностей вода кяриза считается священной. Отсюда набирают воду в последний вторник года, перед Новруз Байрамом. Эта «Вторничная вода» хранится в доме и используется до того же самого дня будущего года, являясь символом изобилия, плодородия и здоровья. Остатки такой воды не выбрасывают, а приносят в кяриз, выливают здесь и набирают свежую воду. Кандидат филологических наук Латиф Гусейнзаде отмечал, что в начале XX века в Нахчыване проводилась церемония «Нухтабан». За один-два дня до нее люди привозили камни из Алинджагалы и приносили их к гробнице, находившейся в городе Нахчыван, в месте под названием «Старая крепость». После окончания церемонии эти камни снова отвозились на прежнее место, в Алинджагалу (2, с. 57).

Опираясь на собранные материалы, можно сказать, что по возможности вспомогательные постройки возводились вплотную к стенам крепости. Это с одной стороны, еще больше усиливало оборону, в нужное время на их крышах складывались камни, которые сбрасывали на головы врагов, там же раскладывали костры для кипячения воды и смолы. Как и в других горных деревнях нашего региона, здесь одна сторона хлева вплотную примыкала к стене дома. Здесь преследовалась двойная цель: Во-первых, зимой сберегалось тепло в доме, во-вторых, главным образом, домашние животные так защищались от определенных видов хищников и от воровства. В деревне обычно была площадь и две мельницы.

Согласно материалам из литературных и этнографических источников, известны два предания, связанные с

Алинджагалой. Одно из них называется «Алтун и Зейнаб», другое – «озеро Зейнаб».

В первом предании говорится, что в день свадьбы Алтуна и Зейнаб Тимур нападает на эту местность. Поскольку свадьба прервана появлением врага, Зейнаб вместе с Алтуном поднимается в крепость и участвует в сопротивлении. Из исторических источников мы также узнаем, что Алтун стал комендантом крепости. Согласно преданию «Озеро Зейнаб», после того, как войска Тимура отступили, Алтун отправил Зейнаб в свою деревню Берди (деревня Берди находилась рядом с деревней Газанчи Джулфинского района, сейчас от нее остались только развалины). Тимур узнает о том, что Зейнаб находится там и отправляет своих воинов за ней. Зейнаб, узнав об этом, чтобы не попасть в руки врагов, привязала на спину камень, прыгнула в озеро и утонула. В народе это озеро и сейчас называют «озеро Зейнаб» (9, с. 73-74).

Согласно другой легенде, сын Тимура Мираншах держал крепость в осаде и не давал защитникам пополнить запасы. Наконец, у них совсем кончилось продовольствие. Но они продолжали сопротивляться. В это время они размололи кусок известняка и развеяли его по воздуху в крепости, это выглядело так, как будто бы у них большие запасы муки. Тимуриды, увидев это, сильно разозлились.

Согласно материалам, собранным в народе, Тимур сильно разгневался из-за того, что не мог взять Алинджагалу, и разорил 7 деревень в ее окрестностях. Это были деревни Берди, Мазра, Старый Парадаш, Старый Хачапараг, Ханага, Дамирчи. Согласно собранным сведениям, чтобы

поднять продовольствие в крепость, защитники использовали веревки, сплетенные из тростника. Иногда врагу удавалось с помощью стрелы порвать веревки. Тогда защитники заменяли их другими.

В образцах народного творчества, особенно в баяты, имя крепости превратилось в символ неприступности, верности, выносливости.

Моя милая Алинджа,
Не добрался до конца.
Я совсем истомился,
Чтобы завладеть ее сердца (7, с. 141).

Гадир ГАДИРЗАДЕ,
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА
Асаф ОРУДЖЕВ
кандидат исторических наук

ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ АЛИНДЖАГАЛЫ И ОКРЕСТНОСТЕЙ

В средневековых архитектурных памятниках, в том числе крепостях, существовали эпиграфические памятники – надписи. Из них можно узнать самые точные и объективные сведения о назначении сооружения, заказчике, истории строительства, архитекторе и т.д. Но, к сожалению, эти надписи на части памятников в течение времени, прошедшего с их основания, осыпались и исчезли, под влиянием природных факторов (снег, ветер, жара, мороз и т.п.) пришли в негодность или были уничтожены по другим причинам. Таким памятником является и одна из наиболее величественных средневековых крепостей Азербайджана – Алинджагала. До наших дней ни в одной части крепости надписи не сохранились. В литературных материалах первой четверти XX века есть сообщения о существовании там надписи. Об этом впервые сообщил М.Миргейдарзаде в 1930 г. Но его сообщение было и единственным. В качестве ученого секретаря «Нахчыванского исследовательского общества» он, по поручению общества изучая Алинджагалу, обнаружил эту надпись и описал ее: «На стене крепости есть прикрепленный камень с письменами» (3, с. 79-80). Но о содержании и смысле китабе он ничего не сообщает. Эта надпись, способная дать подробные сведения об Алинджагале, за прошедший период была утрачена.

В мавзолее, расположенном у восточного подножия Алинджагалы, который в настоящее время используется как мечеть населением деревни Ханегях, сохранилась одна надпись. В этой надписи, состоящей из четырех выгравированных строчек на арабском языке, сообщается:

«Приказал построить эту достойную гробницу величайший муж (Сахиб ал-а'зам) Хаджи Мухаммад ибн покойного, счастливого мученика за веру/ амираСайййда Ахмада Огулшами для своего усопшего сына Амирхана во время правления великого султана / ДжаханшахаБахадур хана - да увековечит Аллах царствование его и пожертвовал упомянутый строитель (Хаджи Мухаммад-Ф.С.) три (вагфа) для содержания священной могилы /... купол и пашню ... для этой гробницы и могилы в ... году».

Из надписи ясно, что этот мавзолей был сооружен по приказу Сахиб аль-азама Хаджи Мухаммеда, занимавшего в свое время должность визиря, в память о его сыне Эмирхане. Хаджи Мухаммед, в свою очередь, был сыном Эмира Сеида Ахмеда Огулшами, одного из комендантов крепости Алинджагала, командовавшего обороной во время ее осады армией Тимура. Часть надписи с датой потерялась, поэтому точно невозможно определить время ее создания и основания памятника. Но на основе отраженных в тексте фактов можно определить этот период хотя бы приблизительно. В надписи указано, что купол «сооружен во времена самого великого султана, Султана Джаханшаха Бахадыр хана». Известно, что правитель из династии Гарагоюнлу Джаханшах, писавший стихотворения под псевдонимом «Хагиги», находился у власти в 1435-1467 гг. Значит, мавзолей был построен во время его правления, в пределах вышеуказанного периода.

Маленькая надпись сохранилась на стене «Верхнего источника», расположенного на восточном склоне горы Алинджа, который в средние века был выкопан в целях обеспечения водой защитников крепости. Текст той надписи состоит из одного слова «Аллах» (2, с. 42).

Хотя в самой Алинджагале надписей не осталось, в окружающих ее селениях, в особенности в деревнях Ханегях и Салтаг, сохранилось множество надписей в постройках и надгробиях, связанных с религиозными философскими течениями, действовавшими в крепости и ее окрестностях. На востоке от Алинджагалы расположена деревня, название которой произошло от когда-то существовавшей в этих местах суфийской молельни (Ханегях), поэтому она и в источниках упоминается как «Ханегях» (4, с. 25, 84).На ее территории до наших дней сохранилось множество эпиграфических памятников. В ряду этих памятников особое место занимает надписи, сохранившаяся до наших дней в комплексе святилища, расположенного на левом берегу реки Алинджа, примерно в 1 км к востоку от деревни.

По территории махала Алинджа, проходили важные торговые пути, поэтому Ханегях, сооруженная на берегу реки Алинджа, оставалась действующей весьма долгий период. В средние века эта ханегяхобладала большим влиянием на все слои общества, вместе с другими ханегяхамиНахчывана она пользовалась почетом в народе, стояла в одном ряду с другими крупными святилищами восточных стран (11, с. 64-68). Ханегях играла важную роль в общественно-политической и культурной жизни страны. Это место также имело большое значение для организации борьбы против иноземных захватчиков, в том числе монгольских оккупантов и Тимуридов (5, с. 17).

Самая древняя надпись в комплексе Ханегях находится над входной дверью с южной стороны гробницы, представляющей собой основу комплекса. Надпись выгравирована на арабском языке шрифтом насх и состоит из 8 строчек. Содержание ее следующее: *«Повелел построить эту благословенную усыпальницу на*

собственные средства амир/сипехсалар (главнокомандующий), уважаемый, великий, сведущий, мудрый, справедливый / счастье государства и религии, краса ислама и мусульман / меч царей и султанов, защитник обоих святилищ (Мекки и Медины – Ф.С) / опора паломников и обоих святилищ Улуг Кутлуг Лала бек благословенный / искренний-да увеличит Аллах тень его, строитель этого / здания хваджа уважаемый и высокочтимый Джамал ад-Дин/...» (12, с. 60-61).

Поскольку последняя строчка надписи полностью осыпалась, а даты обычно указывались в конце текста, точно определить дату постройки мавзолея не представляется возможным. Некоторые исследователи на основе архитектурно-конструктивной системы здания датируют мавзолей XII-XIII веками.

Титулы, добавленные в надписи к имени человека, приказавшего возвести этот мавзолей, особенно такие, как «исфехсалар» и «великий ученый», показывают, что он был обладателем высокой должности (главнокомандующий) и видным ученым. Но в честь кого был возведен мавзолей, в надписи также не говорится.

Внутри мавзолея, в южной стене, по правую и левую сторону от входной двери, есть два михраба. Они богато украшены колоннами, арками, наличниками и другими архитектурными элементами, над ними помещены айи из Корана, цитаты религиозного характера и прекрасные декоративные орнаменты.

Внутри мавзолея также имеется гробница. На ней нет эпитафии, обозначающей, кому она принадлежит, поэтому высказать достоверную научную гипотезу об этой могиле не представляется возможным. Но у местного населения существует версия, что в этой гробнице похоронен

Фазлуллах Наими, основатель религиозного учения Хуруфитов, широко распространившегося в Азербайджане со второй половины XIV века. Он также являлся наставником видного азербайджанского поэта Имадеддина Насими. Ряд средневековых авторов и современных исследователей однозначно подтверждают, что Ф.Наими в 1394 году был казнен в Нахчыване или в Алиндже сыном Тимура Мираншахом.

Мавзолей в Ханегях местным населением называется кратко «Шых», или полностью «Шейх Хорасан». Некоторые исследователи высказывают мнение, что это слово на самом деле значит «Шейх Хураса» («Солнцеподобный», «Сияющий Шейх»), что являлось одним из титулов Фазлуллаха Наими. Ф.Наими получил образование и сформировался как мыслитель в одном из суфийских учебных заведений в вилайете Хорасан, являвшемся с самых первых времен центром суфизма. Он усвоил суфийские идеалы и принес их в Азербайджан. Преследуемый Тимуридами, он сбежал в Нахчыван, там был пойман Мираншахом и казнен в Алинджагале. Его сторонники и последователи захоронили его останки в мавзолее рядом с крепостью Алинджа и превратили его гробницу в место поклонения.

Три куска надписи, в свое время располагавшиеся рядом с гробницей, а потом увезенные в Баку, во время восстановления комплекса Ханегях были возвращены и помещены на могилах. Содержание надписи, выгравированной на арабском языке шрифтом сульс, следующее: *«[Всякая душа вкушает смерть / это сад] [покойного, прощенного], ученого / [превосходящего] и совершенного... достойного [доказывающего пути] /*

идейного/ Шамс ад-Дина Шейха о, шахе ... ... Аллах [да освятит Аллах его могилу - скончался] вторник....» (12, с. 66).

История этой надписи не сохранилась. Титул «Шейх», добавленный к имени покойного, обычно даровавшийся главам суфийской секты, руководителям молельных домов, а также слова в надписи «показавший верный, ясный путь своим последователям (салик аль-Месалик)» дают основания предположить, что покойный был видным суфийским шейхом. Далеко не каждый глава секты мог достичь этой ступени, в то же время и источники подтверждают, что у Ф.Наими было множество последователей – мюридов. Принимая эти факты во внимание, можно остановиться на той версии, что надпись в надгробной камни относится именно к Ф.Наими.

Мавзолей, где предположительно похоронен Фазлуллах Наими, формирует основу святилища. Вокруг него в дальнейшем строились другие здания, и здесь был создан большой архитектурный комплекс. Очень ценная с исторической и научной точки зрения надпись сохранилась на мечети-мавзолее, построенной к югу от мавзолея Наими в конце XV века. Она расположена над западным входом мечети-мавзолея, состоит из двух строчек и выгравирована шрифтом сульс на арабском языке. Ее содержание следующее: *«Это усыпальница шейха, ученого, добродетельного, совершенного, превосходного, славы паломников и обоих святилищ, руководителя суфиев среди народов, шейха познающего бога (ариф биллах) Хаджи Лала Мелика. Закончен заботами возвеличенной Хавва Бедр Бике хатун - да увеличится ее непорочность. Девятьсот первый год. (21.09.1495-08.09.1496)»*(14, с. 118; 11, с. 70).

Шейх Хаджи Лала Мелик, имя которого упоминается в надписи и в чью честь построена эта большая мечеть-мавзолей, в свое время был руководителем, шейхом суфийской секты, которая вела свою деятельность в этом святилище. Титулы, которых удостоен покойный в тексте надписи – «шейх, ученый, носитель мудрости, совершенства и многих достоинств, мудрец», говорят о том, что это был человек на самом деле мудрый и достойный. А также выражение, употребленное в тексте надписи – «предводитель племен среди народа» – подтверждает, что Шейх Хаджи Лала Мелик в XV веке был мюршидом – главой дервишей данного святилища, принадлежавшего к суфийскому течению, которое было распространено в средние века на Мусульманском Востоке, в том числе и на территории Нахчывана (9, с. 27-28).

В начале 70-х годов прошлого века во время реставрационных работ в святилище рядом с восточной стеной комплекса под землей были обнаружены четыре надгробных памятника, в форме четырехугольных намогильных камней, напоминающих сундук. С помощью надписей, выгравированных на этих надгробиях, были выявлены имена нескольких суфийских шейхов, проживавших в святилище, а также имена членов их семей. Эти сведения включены в научный оборот, на основе дат смерти определено время их жизни и деятельности. За исключением одного, три из этих памятников переданы Нахчыванскому Государственному Историческому Музею. В настоящее время один из них является частью экспозиции данного музея, а остальные демонстрируются в «Историко-Архитектурном Музейном комплексе Нахчывангала».

В головной части одного из этих памятников, изготовленного из особого вида мрамора – оникса, в четырехугольной рамке выгравированы две строчки надписи на арабском языке следующего содержания: *«Это сад покойной Хаввы Бедр Бике,дочери кази Маджд ад-Дина» (14, с.* 44). По краям поверхности надгробия в форме ленто-видных наличников выгравирована 255 айя II суры Корана – «Подножие Трона».

Мы считаем, что эта женщина и есть Хавва Бедр Бике хатун, супруга Шейха Хаджи Лала Мелика, имя которой упоминается и в надписи на мечети-мавзолее, входящем в комплекс святилища. Из истории известно, что шейхи, главы религиозных течений, настоятели святилищ, проживали с членами своих семей в специальных местах, входящих в комплекс святилища. На основе этого факта можно предположить, что Хавва Бедр Бике хатун, повелевшая воздвигнуть в память о Шейхе Хаджи Лала Мелике после его смерти такой величественный мавзолей-мечеть, была его супругой и проживала с ним вместе при этом святилище.

На гробнице, принадлежащей Хевве Бедр Бике хатун, дата не указана. Но из даты, указанной в надписи на мечети-мавзолее, воздвигнутой в память о ее муже (х. 901/1495-1496 гг.) понятно, что в конце XV века, когда было завершено строительство памятника, она еще была жива. Поэтому дату кончины Хеввы Бедр Бике хатун можно отнести к периоду после вышеуказанного года – к концу XV или началу XVI столетия.

Эта женщина, бывшая супругой такого известного суфийского шейха, как Шейх Хаджи Лала Мелик, происходила из знатного рода, являлась дочерью шариатского судьи – кази Маджд ад-Дина.

Второй памятник (110x29x19), поверхность которого декорирована прекрасными растительными и геометрическими орнаментами, сломан посередине. По краям поверхности в форме лентовидного наличника выгравирована айя из Корана: *Гур'ани-Керим, II-255.* В головной части поверхности памятника сделана рамка, внутри ее выгравирована китабе следующего содержания: *«Этот сад усопшей Курейш Шах ба[ну] дочери Амир Арабшаха восемьсот сорок восьмого года (20.4.1444-8.4.1445)»* (13, с. 58).

Отец покойной Гурейш Шахба[ну] представлен в надписи титулом «эмир». Это достоверный источник, дающий сведения о том, что он при жизни занимал высокий военный пост. В труде «Ахсанут-таварих» средневекового историка Гасан бея Румлу есть сведения, что во времена правителя Гарагоюнлу Джаханшаха существовал военный министр по имени эмир Арабшах (6, с. 43). Хотя невозможно заявлять это со всей определенностью, все же мы можем предполагать, что это и есть человек, упомянутый в надписи.

С точки зрения художественного оформления лучше всего изготовлено третье надгробие (139x31x26 см), оно полностью сохранилось. Поверхность декорирована тонким и сложным орнаментом. В четырехугольной рамке в головной части памятника выгравирована надпись в две строчки на арабском языке. Текст такой: «*Этот сад усопшей Микейса ханум, дочери Шейха / совершенного Хаджи Хилалаллаха»* (13, с. 57).

По краям поверхности надгробия в форме лентовидного наличника есть надпись, основная часть которой цитирует Коран: II-255. В конце надписи

выгравирован следующий текст с датой: *«Восемьсот девяносто седьмой год(14.11.1491-22.10.1492)».*

Из надписи понятно, что этот прекрасный надгробный памятник из оникса воздвигнут в память о дочери Совершенного Шейха Хаджи Хилалуллаха, Микейсе ханум. Как мы видим, в надписи отец Микейсе ханум, Хаджи Хилалуллах представлен титулом «Совершенный Шейх» (Шейх ал-Камил). Упомянутый здесь титул «шейх» показывает, что Хаджи Хилалуллах в свое время успешно постиг все четыре ступени познания в суфизме, достиг звания шейха. Также титул «шейх», принадлежавший Хаджи Хилалуллаху, дополнен в надписи словом «камил». Это выражение подтверждает, что он не только достиг высшей ступени в области духовного совершенства, но даже и вполне реализовался как совершенный человек.

Четвертое надгробие, несколько меньших размеров (73x23x23 см), эпитафия, выгравированная великолепным шрифтом, знакомит нас с именами двух видных военных – отца и сына, которые не упоминаются в других источниках. Памятник украшен прекрасными растительными и геометрическими орнаментами, в прямоугольной рамке в головной части памятника выгравировано две строчки надписи на арабском языке: «*Эта гробница / амир Шахмансура бин амир Халифа.»* (13, с. 57-58).

По краям поверхности гробницы в виде лентообразного наличника выгравирован эпиграфический мотив религиозного характера. После этого текста указана дата кончины покойного эмира Шахмансура: « *Переселился из мира тленного в мир вечности в месяце благословенного рамадана восемьсот девяносто восьмого года(6.06-15.07.1493) »* (13, с. 57-58).

На правой боковой поверхности гробницы на фоне декоративного орнамента находятся две рамки, внутри которых выгравированы 26-27 айи 55 суры Корана («ар-Рахман»), на левом же боку сделаны аналогичным образом рамки, внутри которых выгравирована 57 айя 29 суры Корана и такие слова: *«О, друг всех покинутых!»*

Во время реставрационных работ в святилище под землей была обнаружена еще одна надпись, относящаяся к истории строительства. Надпись выгравирована на белой мраморной пластинке (50х37х12 см), состоит из трех строчек на арабском языке, и за исключением последнего слова первой строки она полностью сохранилась. Текст такой: *"Он (Аллах) могуч во всем. Построил этот дом ... покойного, прощенного Мухаммада Рашида сын Маулана Абд ал-Хусайн Ханекяхи и архитектор его Имамкули б. Назарали / в 1141 году - 7.8.1728-26.7.1729* (7, с. 39-40; 14, с. 18).

Надпись дает возможность уточнить дату возведения одной из построек, относившейся к комплексу святилища, но не сохранившейся до наших дней. А также представляет имена архитектора этого здания и других видных в свое время личностей, которые до сего дня не были известны в истории нашей культуры. Упомянутый в китабе Абдулгусейн Ханегяхи, происходил, по-видимому, из близлежащей деревни Ханегях, он представлен с титулом «Мовлана». В средние века так титуловались видные ученые, поэты, а в особенности суфийские шейхи. Поскольку он был тесно связан с этим святилищем на берегу реки Алинджа, мы можем сказать, что, скорее всего, поэтом он не являлся, а получил этот титул, будучи видным ученым – суфийским шейхом. Мы полагаем, что он был членом секты дервишей, осуществлявших свою деятельность в

святилище, либо одним из руководителей. Из надписи становится ясно, что деревня, где располагалось святилище, и в то время называлась Ханегях.

На северо-западе от святилища, на южном склоне горы есть кладбище, приблизительно датируемое XIII-XVII веками. Здесь есть изготовленный из зеленоватого камня надгробный памятник (98x37x7 см), на котором выгравирована надпись на арабском языке, содержание ее сохранившейся части следующее: « *О, друг каждого (всего) единственный. / Эта гробница / великого господина высокочтимого / содержащего все достоинства цивилизации / изучающий речь Аллаха господин / Тадж ад-Дин Алишах Табибуллах / да будет земля ему пухом скончался ... в месяце сафар -....»*

На кладбище, расположенном с правой стороны дороги, ведущей в святилище, относительно хорошо сохранился один из надгробных памятников с четырехугольной плитой. Надгробие (106x32x22 см) изготовлено из красноватого горного камня, поверхность украшена красивыми растительными орнаментами. В головной части памятника сделана прямоугольная рамка, в которой есть три строчки надписи на арабском языке Текст такой: *«Смерть покойной Бике Султан,дочери Меликмаммеда. Девятьсот четвертый год (9.08.1498-07.08.1499)»* (7, с. 42-43). По краям памятника выгравирован лентообразный наличник, текст этой надписи взят из Корана: *II-255*.

Если взять дату этой надписи за среднюю границу, то кладбище можно отнести к XIV-XVII векам.

На кладбище, расположенном к югу от Алинджагалы, также есть надгробный памятник (156x39x32) в виде четырехугольной плиты, изготовленный из серого горного

камня. В его головной части в прямоугольной рамке есть надпись следующего содержания: «*Смерть покойного Мухаммеда, сына Ходжа хана. В тысяча первом году (08.10.1592-26.09.1593)*».

К западу от Алинджагалы, с левой стороны шоссейной дороги, ведущей в деревню Арафса, есть средневековое кладбище. Здесь не сохранилось ни одного эпиграфического памятника. Здесь есть надгробие, которое называют «могила Узбека». Согласно преданию, распространенному в народе, в этой могиле покоится последний правитель государства Азербайджанских Атабеков Музафараддин Узбек. Но, поскольку на надгробной плите нет никакой надписи, не представляется возможным определить, насколько эта гипотеза соответствует действительности.

В деревне Салтаг, расположенной к югу от Алинджагалы, также сохранились до наших дней три надписи. Внутри деревенской мечети, на мраморной пластинке, прикрепленной к ее северной стене (размером 66x45 см) выгравирована надпись в четыре строчки на арабском языке. Из ее текста становится ясно, что цитадель какой-то крепости сооружена в 910 году (14.06.1504-03.06.1505) в честь великого султана, обладателя высших добродетелей, талантов, знаменосца, наследника пророков и посланников Аллаха, совершившего множество славных дел Абуль-Музаффара Шаха Исмаила Бахадыр хана, сына султана, командира – беззаветно преданного, верного, храброго, хранителя справедливости, сына султана Гейдара – да упокоит Аллах его душу.

Вторая надпись, выгравированная на небольшой мраморной пластинке, содержит следующие слова: «султан, эвлия, сын [Гейдара], великий султан, хаган.... [наследник]

пророков и посланников Аллаха... [Шах] Исмаил Бахадыр хан. В надписи, выгравированной на третьей мраморной дощечке (30х18 см), сохранились такие слова: «Хранитель справедливости, султан Гейдар...» (10, с. 147-148).

Как мы видим, в надписи упоминаются имена султана Гейдара, являвшегося в XV столетии (1460-1488 гг.) руководителем-шейхом суфийской секты «Сефевийе», широко распространившейся в Азербайджане, и его сына, главы этого течения (1494-4524 гг.), Шаха Исмаила, который также в 1501 году основал государство Сефевидов, занявшее особое место в истории Азербайджана и просуществовавшее 235 лет (1501-1736 гг.). Шах Исмаил правил этим государством с 1501 по 1524 годы.

Титулы, прилагающиеся к имени Гейдара (в первой надписи «султан», «самоотверженный правитель», «эсфия», «салик-сюлук», «хранитель справедливости», во второй надписи – «султан», «святой», а в третьей – «хранитель справедливости» и «султан»), указывают, что он являлся светским правителем (султаном), наряду с этим, главой религиозного течения, обладателем высшей ступени посвящения в суфизме, занимал самое высокое положение в иерархии.

В надписи также упоминается имя Шаха Исмаила I, занимающего особое место в истории Азербайджана, и он также представляется такими титулами и эпитетами, как «великий султан», «хаган», «обладатель высших добродетелей и талантов, знаменосец», «наследник пророков и посланников Аллаха». Здесь титулы «великий султан» и «хаган» указывают на то, что он был главой светского государства, а эпитет «обладатель высших добродетелей и талантов, знаменосец» – на то, что он был победителем в ряде сражений.

Как мы видим, эти надписи никак не связаны с мечетью, где они обнаружены. Среди населения деревни бытует мнение, что эти дощечки с надписями были принесены в деревню из другого места, а в надписях упоминается факт постройки какой-то цитадели. На основе этого можно предположить, что эта надпись и есть та самая, о которой сообщал М.Миргейдарзаде, описывая Алинджагалу. Средневековые источники также подтверждают, что в период Сефевидов в Алинджагале проводились работы по восстановлению и благоустройству, был сооружен ряд архитектурных памятников (оборонительные укрепления, ворота, цитадели) (15, с. 133). На основе этой надписи можно сказать, что во время зарождения государства Сефевидов (1504-1505 гг.) В Алинджагале одна из цитаделей была построена в честь молодого шаха – Исмаила I.

Представленные материалы изученных надписей подтверждают, что при крепости Алинджа вели свою деятельность дервиши, принадлежавшие к различным суфийским сектам, широко распространенным в средние века в Нахчыване, и игравшие важную роль в борьбе против иноземных захватчиков.

Фахраддин САФАРЛИ
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

ИСТОРИЧЕСКИЕ И АРХИТЕКТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ В ОКРЕСТНОСТЯХ АЛИНДЖАГАЛЫ

Селение Ханегях расположено на северо-востоке от древни Ханага, на левом берегу реки Алинджа. Поселение было основано в долинѐ, со всех сторон окруженной горами. Площадь, занятая памятником, составляет 22400 кв. м. В 1991 году археологическая экспедиция Нахчыванского научного центра Академии Наук Азербайджана провела здесь исследовательские работы разведочного характера. Древнее поселение расположено по обеим сторонам долины. Его основная часть окружает склоны подковообразного холма. Сейчас по долине, делящей поселение на две части, протекает небольшая речка. Для защиты берега реки от осыпания эта часть полностью выложена камнями, также делали и в поселениях городского типа. Но от этих построек сейчас мало что сохранилось. На месте разрушенных жилых домов остались овальные или четырехугольные углубления. В западной стороне поселения, на склоне культурный слой четко прослеживается. В результате выветривания этой области получился разрез слоя. Слой состоит из глины, пепла, костей и черепков керамической посуды. Толщина культурного слоя около 5 м. Материалы на поверхности состоят из остатков построек и черепков керамической посуды. Постройки возводились из камней, иногда из глины на каменном фундаменте. В центре поселения сейчас находится восстановленный оригинальный архитектурный комплекс.

Черепки посуды, обожженной в розовом цвете, были собраны на поверхности поселения Ханегях, они относятся к посуде типа горшков, чаш и тарелок. Изнутри они декорированы растительными орнаментами, ангобиро-

ванными в коричневом и зеленом цвете, а также покрыты полупрозрачной глазурью. Внешняя поверхность некоторых окрашена в голубой цвет. Также встречается керамика, ангобированная с двух сторон в голубом или зеленом цвете, орнаментированная голубыми линиями, покрытая полупрозрачной глазурью.

Анализ обнаруженных археологических материалов позволяет датировать поселение Ханегях IX-XVIII веками.

Поселение Ханага сохранилось под постройками современной деревни Ханегях. Развалины здешних архитектурных памятников и домов остались до нашего времени. Толщина культурного слоя памятника 4 м. Материалы, собранные на поверхности в результате исследования, состоят из остатков различных видов фарфоровых изделий, глазированных и неглазированных. Неглазированная керамика представлена черепками посуды типа кувшинов, горшков, кастрюль и кувшинов для омовения. Эта керамика, изготовленная на гончарном круге, за исключением кастрюль, хорошо обожжена. Кастрюли обжигались в сером цвете, а остальная посуда – в розовом. Поверхность неглазированной посуды покрыта слоем ангоба. Внешняя поверхность декорирована процарапанными геометрическими линиями.

Глазированная посуда представлена тарелками и полукруглыми чашами. Они, как правило, изнутри декорированы богатыми геометрическими и растительными орнаментами. Часть орнаментов, нарисованных кистью, изготовлена с тенью. Обнаруженные черепки фаянсовой посуды изнутри и снаружи орнаментированы растительным узором. В орнаменте использован зеленый цвет и его различные оттенки.

Поселение Ханага на основе поверхностных материалов можно отнести к IX-XVIII векам.

Молельня Алинджачай. Этот архитектурный комплекс, называемый также в народе молельней Шейха Хорасана, расположен вблизи деревни Ханегях (ранее Ханага) Джулфинского района, на левом берегу реки Алинджа. До наших дней из этого комплекса дошли только мавзолей, мечеть, остатки колонн неизвестного назначения и сооруженный из тесаных камней источник. В окрестностях комплекса есть средневековое кладбище, а несколько вдалеке от него – поселение. Исследования показывают, что молельня была заложена в северо-восточной части поселения.

Мавзолей, входящий в архитектурный комплекс, построен по приказу Улуг Гутлуг Лала бея, эмира, полководца, великого ученого. Хотя в надписи-китабе на мавзолее сохранилось имя архитектора (Джамаладдин), из-за того, что часть надписи с датой разрушена, не представляется возможным точно определить время постройки. Имя скульптора в надписи указано следующим образом: «Построивший это здание (архитектор) Ходжа, уважаемый и дорогой Джамал-ад-дин». Исследователи по особенностям стиля относят мавзолей к концу XII-началу XIII веков.

Арочная конструкция в верхней части мавзолея формирует основание шатрообразного купола с помощью колонн-сталактитов. По обеим сторонам входной двери мавзолея сделаны прямоугольные ниши, условно названные «михраб», они декорированы выпуклыми орнаментами, вырезанными в гипсе, и надписями религиозного содержания. Это один из самых прекрасных образцов

пластичной резьбы по гипсу в мировой архитектуре. Архитектурное решение главной арки мавзолея напоминает мавзолей Момине хатун. В ее сооружении, наряду с кирпичом, использован также бирюзовый кафель. Отметим, что при реставрации мавзолея внутри него обнаружены скелетные останки четырех человек, похороненных по мусульманскому обычаю. Два из них обнаружены напротив михрабов внутри мавзолея, а остальные – на некотором расстоянии от них. В надписи на мавзолее не сохранилось информации о том, в чью честь он был воздвигнут. Но согласно сведениям, распространенным среди местного населения, здесь похоронен Фазлуллах Наими, основатель учения хуруфитов. Тем не менее, поскольку между датой смерти Фазлуллаха Наими и датой постройки мавзолея существует довольно большая разница, эта гипотеза долгое время не считалась убедительной. Сейчас эта гипотеза подтверждается после обнаружения еще нескольких могил внутри мавзолея. В результате расшифровки надписей в окрестностях этой молельни, получена информация о многих суфийских шейхах, о Таджеддине Алишахе, являвшемся визирем правителей из династии Эльхани – Абу Сеида и Олджайту Худабенда, а также об Эмире Сеиде Ахмеде Огулшами, участвовавшем в обороне Алинджагалы.

Мечеть, построенная спереди от мавзолея, вплотную к его главной арке, двумя опорами разделена на шесть частей, и каждая часть увенчана куполом. Как известно, основатель секты хуруфитов, видный идеолог и историческая личность Фазлуллах Наими, какое-то время жил и проповедовал свое учение в Нахчыванском крае, в городе, называвшемся Астрабад. В средневековых источниках есть сведения о том, что он был казнен вблизи Алинджагалы. Согласно мнению некоторых исследователей, а также распространенному в

народе преданию, Фазлуллах Наими погребен в святилище Алинджачай. С целью прояснить этот вопрос Г.Ф.Сафарли вновь изучил исторические источники и местные эпиграфические надписи. В результате изучения китабе в комплексе святилища Алинджачай не было обнаружено никаких сведений, относящихся к Фазлуллаху Наими, несмотря на это, получена информация о других видных деятелях Средневековья. Стало известно, что одно из зданий, входящих в комплекс святилища, сооружено в 901 году хиджры (1495-1496) в память о Шейхе Хаджи Лала Мелике стараниями Бике хатун. Во время реставрационных работ в этом здании, известном как мечеть, вблизи ее западной стены обнаружены скелетные останки, что подтверждает предположение о захоронении здесь Шейха Хаджи Лала Мелика. Бике хатун после ее кончины и сама была погребена в окрестностях святилища.

Мавзолей Эмирхана расположен вблизи деревни Ханегях Джулфинского района. Мавзолей в народе называется Такья (Моление), под этим же названием он представлен в ряде исторических источников. В свое время на мавзолее существовала надпись-китабе. Она была обнаружена внутри здания. Текст надписи следующий: «*Этот памятный купол (мавзолей) был возведен по приказу сахиб аль-азама Хаджи Мухаммеда, сына покойного прославленного шахида, эмира Сеида Ахмеда Огулшами, в память о его сыне Эмирхане во времена самого великого султана, Султана Джаханшаха Бахадыр хана – да продлит Аллах его правление вечно. И вышеупомянутый основатель, приглашающий в мавзолей ... засеянное поле ... этому куполу, месту погребения в год ... завещал*» (Немат М., 1992, с. 51-52; Сафарли Ф., 2013, с. 77-78). Как видно из текста китабе, архитектурный памятник построен в память об Эмирхане.

Причиной, по которой памятник назывался Такья, несомненно, стало проведение здесь религиозных церемоний. Памятник был обнаружен в 1978 году во время проведения земляных работ на территории. Здание в плане квадратной формы, имеет круглый купол. Переход от квадратного основания к куполу выполнен посредством арочных колонн-сталактитов. Квадратная часть здания сооружена из тесаных камней, для возведения купола использовался жженый кирпич и известковый раствор. По своему архитектурно-строительному стилю мавзолей аналогичен имеющимся в святилище Ханегях, а также мавзолею Яралы Султана в деревне Хынджаб Кенгерлинского района. Этот тип мавзолеев характерен для XV века. «Султан Джаханшах Бахадур хан», чье имя упомянуто в китабе мавзолея Эмирхана, – это правитель Гарагоюнлу Джаханшах. В надписи точная дата не указана. Но, поскольку годы правления Джаханшаха 1435-1467, можно сказать, что мавзолей был построен в этом временном интервале.

Мечеть Ханегях находится на западе деревни, у подножия Алинджагалы. Мечеть четырехугольной формы. С помощью особых опор устроен второй этаж, где находится молитвенный зал для женщин. Там есть южный и северный входы. Верх оконных проемов полукруглый. Минарет, расположенный в центральной части мечети, четырехугольной формы. Здание мечети было восстановлено в XX столетии. Вспомогательные постройки с северо-восточной стороны мечети относятся к Средним векам. Во время исследования на дворе мечети была обнаружена средневековая бытовая и строительная керамика.

На основе обнаруженных археологических материалов и строительной техники историю сооружения мечети можно отнести к XIV-XV векам.

Поселение Гытгын расположено к востоку от деревни Ханегях Джулфинского района, на левом берегу реки Алинджа примерно в 1 км от нее. Поселение ограничено с востока глубокой долиной, по которой протекает маленькая речка, а с севера – высокими горами. На юге и юго-западе поселение прилегает к небольшим холмам, протянувшимся вдоль реки Алинджа. Площадь его около 1700 кв. м.

Поселение зарегистрировано в 1991 году в том же году здесь были проведены исследовательские работы разведочного характера. Обнаруженные археологические материалы хранятся в Джулфинском районном историко-краеведческом музее.

Поселение простирается вдоль северо-восточного берега горной речки. Территория поселения в двух местах рассечена глубоким оврагом. Развалины построек полностью разрушены, на их месте остались только кучи камней. Таким образом, план поселения невозможно точно определить. Материалы, найденные на поверхности, состоят из каменных жерновов, черепков глазированной и неглазированной керамической посуды, обожженной в розовом цвете и жженого кирпича. Размер кирпичей 19x19x4 см.

Во многих частях памятника культурный слой разрушен. Но в сохранившихся местах его толщина достигает 1 м. Материалы, обнаруженные на поверхности поселения, состоят из черепков простой и глазированной керамической посуды.

Глазурованная керамика состоит в основном из черепков посуды типа чашек. Они хорошо обожжены в розовом цвете, изнутри покрыты зеленой или голубой глазурью. Некоторые орнаментированы коричневыми узорами по зеленому фону и покрыты прозрачной глазурью. Орнаменты с растительным мотивом. Сюда относятся также черепки посуды без определенной формы. Их поверхность сначала ангобирована в белом цвете, затем украшена узорами коричневого или голубого цвета и покрыта бесцветной глазурью. Часть посуды украшена резным (широким) узором по ангобу, затем выемки заполнены зеленой глазурью и все то покрыто бесцветной глазурью.

Археологические материалы дают основание датировать поселение Гытгын IX-XVII веками.

Некрополь Ханегях I расположен на северо-востоке от одноименной деревни, вокруг архитектурного комплекса. Некрополь был в свое время исследован эпиграфистами М.Нематовой и Ф.Сафарли, и найденные здесь китабе расшифрованы. В 1991 году археологическая экспедиция Нахчыванского научного центра АН Азербайджана провела здесь исследовательские работы разведочного характера.

Памятник разделен пополам стеной, окружающей архитектурный комплекс, те могилы, которые находятся внутри стены, можно сказать, разрушились. В настоящее время большинство могил почти совсем исчезли. Многие можно разобрать только по камням, находящимся в головной части. На некоторых надгробиях есть надписи на арабском языке. Когда-то на нескольких могилах в некрополе были надгробия, с большим мастерством изготовленные из особого вида мрамора – оникса. Но сейчас ни одного из них не осталось на месте. Некоторые из них

хранятся в Ханегяхе, а другие – в Нахчыванском Государственном Историческом музее.

В западной части некрополя есть остатки склепа, датируемого средними веками. Склеп в плане четырехугольной формы, построен из камня. В качестве скрепляющего средства использован известковый раствор. Внутренняя часть оштукатурена. Верхняя часть склепа оформлена в виде арки. Ее длина 3,5, ширина 2,85, высота 2 м. Некрополь Ханегях I датируется XII-XVI веками.

Некрополь Ханегях II расположен к югу от архитектурного комплекса Шейх Хорасан, у подножия высокого холма. Надземные части большинства могил полностью утеряны. Вокруг некоторых встречаются камни, выложенные в форме четырехугольника. На некоторых могилах имеются четырехугольные надгробия или каменные фигуры баранов. На надгробиях есть надписи на арабском языке. К сожалению, все фигуры баранов на этом кладбище разбиты. На территории кладбища в нижней стороне грунтовой дороги есть остатки склепа мавзолея, построенного из жженого кирпича.

На территории кладбища обнаружены образцы глазированной и неглазированной керамики, обожженной в розовом цвете. На основе надмогильных памятников и образцов керамики некрополь можно датировать IX-XVII веками.

Некрополь Ханага расположен на правом берегу реки Алинджа, к западу от деревни Ханегях. В настоящее время его территория превращена в пашню. В 1991 году археологическая экспедиция Нахчыванского научного центра АН Азербайджана провела здесь исследовательские работы разведочного характера.

Площадь, занимаемая некрополем, находится к югу от Алинджагалы. Вертикальные надгробия большинства могил повалены. Горизонтальные надгробия изготовлены на четырехугольной основе, верх их оформлен в виде арки. В свое время здесь было множество каменных фигур баранов. В настоящее время из них сохранилось только несколько. На некоторых могилах есть надписи на арабском языке.

Некрополь Ханага можно отнести к XIV-XVII векам.

Крепость Гырхлар находится на западе от Алинджагалы, с левой стороны асфальтовой дороги, ведущей в деревню Газанчи, на холме треугольной формы. Памятник зарегистрирован археологической экспедицией Нахчыванского отделения НАНА. Крепость, в соответствии с рельефом холма, построена в форме треугольника. Ширина крепостных стен 1,65 м. Стены полностью рассыпались и разрушились, сохранился только фундамент. Внутри крепости есть остатки жилых зданий четырехугольной формы. Они были построены из кусков скалы среднего размера. Площадь крепости приблизительно 136 тыс. кв. м.

Во время исследования на территории крепости обнаружены образцы глазированной и неглазированной керамики. На основе образцов керамики крепость можно датировать XI-XV веками.

Вели БАХШАЛИЕВ,
доктор исторических наук,
член корреспондент НАНА

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исследования показывают, что первым источником, в котором упоминалась Алинджагала, был дастан «Китаби-Деде Горгуд». Во время работы исследовательской группы выявлено множество новых фактов из истории Алинджагалы. Одним из таких фактов была находка в Алинджагале серебряной монеты, относящейся к VII веку. На этой монете согдийским алфавитом написано слово Чач и имя государя. К сожалению, имя государя эксперты определить не смогли. А слово Чач было древним названием Ташкента. Чеканка монеты в VII веке, несомненно, подтверждает, что в период Сасанидского государства Алинджагала была одной из основных резиденций местных правителей, являлась городом-крепостью, имевшим связи со странами Средней Азии. В этом отношении особенно интересные сведения дает монета, опубликованная 1897 году в книге А.К.Маркова. На аверсе, то есть на лицевой стороне монеты, написано …чекан…гале…Алинджа; на реверсе, то есть на обратной стороне, читается арабская буква v (вав) …расул …Абу Бакр.

Исследование архитектурных особенностей Алинджагалы показывает, что датировка крепости I-VI веком является правомерной. Как известно, в Алинджагале преобладают прямоугольные башни и стены с прямоугольными выступами-ризалитами, а также тесаные камни квадратной формы. Подобный архитектурный стиль на территории Нахчывана известен с древних времен и широко применялся при возведении крепостей Газанчыгала, Вайхыргала и Оглангала. Эта стиль также характерен и для таких средневековых крепостей, как Дербент и Байбурт. Хотя средневековый азербайджанский город Дербент в

источниках упоминается с I века нашей эры, его оборонительные сооружения относятся к VI веку.

Изучение эпиграфических памятников Алинджагалы и ее окрестностей показывает, что этот район в эпоху средневековья был одним из основных политических, социальных и культурных центров Азербайджана.

Название крепости в письменных источниках средних веков употреблялось как Алинджа, Алинджам, Аланджа, Аланчуг, Аланджик, Йеренджаг и тому подобных формах. Исследования подтверждают, что слово Алинджак было названием племени, поселившегося на севере Аракса – на Сюникских землях в III-V веках, и затем проживавшего между Тебризом и Нахчываном. Из сведений Мухаммедали Тарбията мы узнаем, что Аланджик является одним из махалов (провинций) Южного Азербайджана. Таким образом, название Алинджа связано с племенем ариндж а//алинджак, проживавшим на этой территории, и примерно две тысячи лет назад этот племенной союз воздвиг крепость Алинджагала, чтобы обеспечить свою безопасность.

AZERBAIJAN REPUBLIC

NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC

ALINJAGALA

Nakhchivan - 2016

The book is prepared by the Knowlidge Foundation under the Chairman of the Supreme Mejlis of Nakhchivan Autonomous Republic. The book studies the history of Alinjagala. Data on the etymology of the word "Alinja", architectural features of Alinjagala, water supply system, economic and cultural life, as well as the historical, architectural and epigraphic sites in Alinjakgala's vicinity are cited.

The book is intended for researchers and the general public.

Alinjagala. Nakhchivan: "Ajami" Publishing-Polygraph Association, 2016, 304 p.

4700000000
053-2016

© "Ajami" 2016

DECREE
OF THE CHAIRMAN OF THE SUPREME MAJLIS OF NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLICON THE RESTORATION OF THE HISTORICAL MONUMENT "ALINJAGALA", LOCATED IN THE JULFA DISTRICT

Nakhchivan Autonomous Republic is rich in unique monuments of architecture and material culture, keeping traces of our ancient, medieval and modern history. Five-thousand-year history of urban culture in this ancient land includes caves, where lived the first people, ancient settlements, remains of early urban culture, the majestic walls of fortresses, rock carvings, stone statues of sheep, mausoleums – the most beautiful samples of memorial architecture. Currently more than 1,200 historical monuments of world, national and local importance are registered and certificated in the republic; defense fortresses, including "Alinjagala", occupy a special place in this list.

"Alinjagala" located on the Alinja mountain in the Julfa district is one of the oldest places of residence and defense. The oldest source that mentions "Alinjagala" is the epos "Kitabi Dada Gorgud". "Alinjagala" became famous in history as a symbol of persistence and fighting spirit of the Azerbaijani people; during 1387-1401 the fortress stood up to the attacks of Emir Timur's armies.

"Alinjagala" surrounded by thick walls and towers during the reign of Shamsaddin Eldeniz was a treasure-house of the Atabay state. There were residential houses, household buildings inside the fortress at that time, defensive trenches and ramparts were built on roads leading to the citadel. Water ponds were built in various parts of the fortress, special channels laid in the rock. The walls and buildings of the fortress "Alinjagala" have kept and brought to our times ancient building culture of our ancestors. There were mints of different

Azerbaijani states in "Alinjagala" in the Middle Ages, and feudal lords of Azerbaijan minted here their own coins for several centuries.

In connection with the execution of the Order of Chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic of 6 December 2005 "On the organization of certification works and preservation of historical and cultural monuments on the territory of Nakhchivan Autonomous Republic" during the certification and registration of historical and cultural monuments on the territory of the autonomous republic was collected also information about "Alinjagala", and this monument was inscribed in 2007 in the list of monuments of world importance.

Following the paragraph 22 of Part II of Article 5 of the Constitution of Nakhchivan Autonomous Republic to preserve the historical monument "Alinjagala" as a national cultural heritage I decree:

1. State Committee of Urban Development and Architecture of the Nakhchivan Autonomous Republic of Nakhchivan in conjunction with the Department of the Azerbaijan National Academy of Sciences has to prepare a research project on restoration of "Alinjagala", submit it to the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic, and ensure carrying out of restoration works in accordance with the project.

2. The Ministry of Culture and Tourism of Nakhchivan Autonomous Republic together with the Executive Power of Julfa district has to assume appropriate measures for establishment of the historical and cultural museum "Alinjagala".

The Chairman of the Supreme Majlis of
Nakhchivan Autonomous Republic **Vasif TALIBOV**

Nakhchivan city, 11 February 2014

INTRODUCTION

Nakhchivan as an integral part of Azerbaijan has ancient history. Archaeological researches show that ancient people settled in the territory of Nakhchivan Autonomous Republic more than 500 thousand years ago. The ancient people occupying Nakhchivan's territories were creators of various cultures forming in South Caucasus and the Middle East. Archaeological researches show that since the VII millennium BC Nakhchivan was one of the centers of the culture common in the big territory, which included Mil-Mugan, Karabakh, the Urmia basin and present Armenia. In the Bronze Age borders of this territory broadened much more. Nakhchivan is the homeland of the Kura-Araxes culture formed in Early Bronze Age, and also culture of Painted ceramics of Middle Bronze Age, which covered certain part of the territory of East Anatolia, the basin of the lake of Urmia, Azerbaijan, Georgia and Armenia.

Settlements of fortress type appeared in Nakhchivan in the III millennium BC; however, similar settlements were used also during the subsequent periods. In the Middle Ages settlements of fortress type were the main foothold of the Azerbaijani people in their fight against foreign aggressors.

There are certain facts about Alinjagala in sources, because the fortress has gained legendary glory in fight against foreign aggressors, especially against the Timur's dynasty; in spite of this available data don't completely clarify the issues concerned with mintage, architectural features of the fortress, its socio-political conditions, water-development works, the place of Alinjagala and vicinity settlements in our history. In this regard has emerged the necessity to study the history of Alinjagala more thoroughly, to generalize the existing materials. At the same time, the Decree of the Chairman of the Supreme Majlis of

Nakhchivan Autonomous Republic on Alinjagala promotes restoration and protection of this site as a national and cultural wealth. After the Decree of the Chairman of the Supreme Majlis has been established the special research group in the Nakhchivan Branch of NANA for research of Alinjagala's history and realization of all these tasks.

Research results of this group are reflected in this book. The book consists of introduction, the 13 subheadings and conclusion generalizing the results of researches of our scientists. The subheadings consider repair and restoration works in Alinjagala, and also the information of sources concerning it. The etymology of the word "Alinja" has been investigated too, while the sources interpret it in different ways. Special articles are devoted to research of activities of Alinjagala's governors, water-development works, architectural style and mintage. Researches show that Alinjagala's history is closely connected with the settlements in its vicinity. Therefore data on historical and cultural sites including the epitaphs located directly in Alinjagala's neighborhood are also provided in the book. Archaeological researches gave the opportunity to localize some medieval settlements. Special attention attracts during these researches one settlement near the Sheikh Khurasan architectural complex in which elements of city culture are particularly notable. Inscriptions in Arabic are also important among these sites. The special part of the book studies epigraph monuments remained to our time, the texts of these inscriptions are given, their importance for our history is determined.

REPAIR AND RESTORATION WORKS IN ALINJAGALA

Nakhchivan region is rich in historical and cultural monuments belonging to different historical periods. The people of Azerbaijan after gaining independence have carried out a great work in protecting their national and spiritual wealth. In this regard, special attention should be paid to works carried out in the Nakhchivan Autonomous Republic. Vasif Talybov, the Chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic, has always kept in the spotlight study, restoration and protection of historical and cultural sites that are part of the national-spiritual wealth.

These sites are important for studying the history of not only Azerbaijan, but also of the whole world. The fortress Alinjagala located on the territory of the Julfa district is one of these sites. In February 11, 2014 Vasif Talibov the Chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic, signed a Decree "On the restoration of the historical site Alinjagala located in the Julfa district".

This decree states: "Alinjagala" became famous in history as a symbol of persistence and fighting spirit of the Azerbaijani people; during 1387-1401 the fortress stood up to the attacks of Emir Timur's armies.

After this Order of the Chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic the State Committee for Urban Planning and Architecture of Nakhchivan Autonomous Republic and the Nakhchivan Branch of ANAS prepared a scientific project for the reconstruction of the site. Restoration of architectural structures in Alinjagala is responsible and glorious mission. As it is known that the fortress had two main entrances. One of them was on the right side of the road Julfa-Gazanchi. It was more rational to start restoration works at this part, therefore

the earth road was laid up to the fortifications. Even with the road laid to a certain height of the mountain building materials for restoration were lifted by hand and other supplements. The eastern and western gates of the fortress have been restored at short notice. Mortar was used to strengthen the fortress walls built of large rock stones. Managers of the repair work have tried to reconstruct the original appearance of this majestic fortress raised over a thousand years ago. As a result of clearance works have been identified primeval forms of living spaces. It has been revealed as a result of the repair work that in the upper part of the fortress certain premises were used for housing, and the other part - for administrative purposes. Tendirs (oven made of clay in a hole in the earth) for baking, storage facilities and stables have been found here. To heat houses were used small tendirs and fireplaces. Premises located near each other were mostly one-story. Quadrangular niches were discovered in the walls of some rooms, small tendirs, mortars, hand mills were found indoors. In short, as a result of repair work have been found many artifacts in the fortress that display the lifestyle of the people who lived here.

As a result of restoration works were excavated remains of many buildings. Generally, the initial works have revealed a large area of living space located in the fortress. According to sources, there were living conditions for 600 fighters in the fortress. Large office buildings were used to store food. Pools and kahrizes (underground water-supplies) were used to satisfy the water demand. Small channels were punched in the solid rock in order to collect the water to ponds. The length of some of the pools is 20 meters, width – 5 meters, depth – 3 m. But even in the rainy spring months these ponds couldn't completely be filled with rainwater, and therefore the fortress inhabitants tried to use underground water, in some places with the help of wells they could bring them to the ground surface. Recently, during excavations in the southern part of the fortress were found kahrizes, which also played an important role in the water

providing. Some of them are now still used by the villagers. The water in these ponds and kahrizes sometimes dried up on hot summer days. Perhaps, in such cases, the fortress residents could use by underground aqueducts the springs in the Khanagah village.

Restoration of the fortress Alinjagala which has an original and powerful fortification system, is of great importance for the restoration of Azerbaijan's history. The walls and houses of the fortress are located directly on the bedrock that ensures their special strength and safety in the view of seismology. Materials used in the construction of the walls proves once again that the reconstruction work in the fortress has been carrying out in different periods of history. Alinjagala served as a place of residence and shelter for the rulers of various dynasties of Azerbaijan and the Middle East, were completely destroyed by the Mongol and Timurid hordes, but each time was restored again. According to sources, the ruler of Nakhchivan, Uzbek of the Atabay dynasty took refuge in Alinjagala during the invasion of Khorezmshahs' hordes. According to some sources, Atabay Uzbek died in the fortress. He was buried near Alinjagala. Researchers believe that the so-called "tomb of Uzbek" located near Alinjagala is the burial place of this ruler of the Atabay dynasty. Unfortunately, all traces of tombstones with epitaphs near the village Khanagah have been lost. Despite the unfavorable attitude of historical destiny, Alinjagala again stands proudly above the surrounding terrain as a symbol of courage and invincibility.

Alinjagala's defense against the Timurids' hordes lasted for 14 years and became one of the glorious pages in our history. Sharafaddin Ali Jesid described the siege of Alinjagala so: *"In order to master this heavily fortified fortress of Garagoyunlu, Timur's forces first surrounded the troops of Gara Muhammad, and then besieged the troops of Gara Yusif in the fortress. For a while, son of Ahmed Jalair found refuge in the fortress. Miranshah, ruling over Azerbaijan on behalf of his father, Timur,*

was trying to tighten the siege of the fortress, to cut all lines of communication with the outside worlds, but did not reach his goal. The heir of Jalair burst out of the fortress with the help of Georgian troops. Finally, in the fourteenth year of the siege the fortress governor Seidi Ahmad betrayed the fortress defenders, under cover of night opened the gate in the face of the enemy". Other sources report that, returning from a trip to India, Emir Timur visited Alinjagala shortly after the end of the siege, and was surprised at its inaccessibility.

Repair and restoration works in Alinjagala have been completed yet. Thanks to the care and support of the Chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic have been restored and returned to the cultural heritage of the autonomous republic such historical monuments as Khanagah on the river Alinja, Imamzadeh, the Mausoleum of Momina Khatun, Mausoleum of Yusif Kuseyiroglu, Sanctuary Ashabi-Kaf, a place for long ice storage in Ordubad and others. Following the order of the Chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic "On the organization of certification and protection works of historical and cultural monuments on the territory of Nakhchivan Autonomous Republic" of December 6, 2005, 1200 historical monuments have been revealed and registered on the territory of the autonomous republic.

Advances in the study of cultural heritage are the result of deliberate social and economic policy pursued by the leadership of the autonomous republic. We hope that other historical monuments will be restored and included in the national-spiritual heritage of our nation within the next few years.

Vali BAKHSHALIYEV,
doctor on history,
correspondent member of ANAS
Rasul BAGIROV
philosophy doctor on history

ALINJAGALA IN HISTORICAL SOURCES

1. Information about Alinjagala. The Azerbaijani people have been fighting against foreign invaders for centuries. The material and cultural patterns found during archaeological excavations, written sources and majestic fortresses located on the territory of Azerbaijan proves this fact once again. The territory of Nakhchivan, an integral part of Azerbaijan, is also rich in fortifications. The geographical position, fertile land, Nakhchivan's location at the crossroads of trade routes between the East and the West have repeatedly attracted the greedy eyes of foreign invaders. Therefore, defensive fortresses were built in the territory of Nakhchivan for the purpose of self-defense, the location for these fortresses was spotted by taking into account natural defensive capabilities and usually they were located on the mountain rocks. Among the fortresses of Nakhchivan should be noted especially Alinjagala, Oglangala, Chalhangala, Gyzgala, Galajik, Gazanchigala etc. The fortress Alinjagala, which played an important role in the heroic epopee of the Azerbaijani people, as one of the most powerful fortifications can be compared only with the fortress Baz - the most impregnable fortresses of the East. Alinjagala is located 30 km east of the city of Nakhchivan, in the middle reaches of the river Alinjachay, in the village Khanygah and is located on the steep cliffs of the mountain top Alindzhadag, at an altitude of 1800 m. Thanks to its geographical location Alinjagala was inaccessible to enemies. Alinjagala and its vicinity has repeatedly been the scene for a fierce struggle of the Azerbaijani people for their freedom and independence against foreign invaders.

Such historians as Asogik (928-1019), Stepan Orbeliani (1258-1304), Nasavi (XIII c), Sharafaddin Ali Yazdi (XV c), The Spanish ambassador Clavijo (XV c), Turkish traveler Ovliya Chalabi (XVII c) and others gave information about Alinjagala.

M.Mirheydarzade, A.Salamzade, M.Koprulu, Mammadov, Aliyev, S.Onullahi, V.Piriev have relied on certain sources, or were direct research, based on their observations, they reported original data on Alinjagala. In the modern period, the study of history Alinjagala engaged. However, it should be noted that some studies are mainly descriptive.

In the XV century Spanish ambassador Ruy Gonzalez de Clavijo gave a very good description of Alinjagala: *"Alinjagala Fortress is located on the high steep cliffs of the mountain, surrounded by walls and towers. Inside the city walls, at the bottom of the mountain slope situated vineyards, orchards, fields, meadows, springs and pools.* The castle and the castle are on top of the mountain "(19, p. 158-161).

The majestic walls begin at the foot of the mountain and in the form of terraces climb up to the top of the mountain, resembling a small town. The fortress consists of three broad areas. The first area is connected to the second and third grounds with stone stairs. The ruins of the palace and the beautiful buildings owned by the local feudal lords have been described in the XIX century.

Russian scientist Sheblikin, who conducted the study in a fortress in 30-40 years of the XX century. He came to so conclusion that the structure of the fortress was repeatedly destroyed and rebuilt (23, pp. 88-90).

The studies revealed that in the fortress were living conditions for 600 fighters. In addition, the water supply system of the fortress is interesting. 20 pools were identified, adapted for collecting and storing rainwater. The upper part of the mountain is covered with a dense network dug into the rock of small channels that extend to the vast, carved into the rock pool (15, p. 32).

In the second part of the fortress rock more sloping and resembles the shape of the site. There are the remains of buildings, consisting of ten premises (8). The building where the ruler of the fortress lived and named as Gutval called by the fortress inhabitants of neighboring villages as "Shahtakhti", so "The throne of the king."

In the East Alinjagala was famous not only for its grandeur and inaccessibility, it was a symbol of courage and heroism. Many leaders of the popular uprising against the foreign invaders, and captains, the rulers found refuge in Alinjagala.

2. The history of Alinjagala. On the history Alinjagala. can find a lot of interesting data in written sources of medieval Arabic, Persian, Azerbaijani, Turkish, Georgian and Western historians. But the history of the fortress grounds is not exactly known. The oldest extant written monument, where he meets Alinjagala name is a heroic epic of Azerbaijani people "Kitabi-Dede Gorgud". In the epos "Kitabi-Dede Gorgud" called "Old son Ears Sagrak begins his tale" Alinjagala presented as a powerful and impregnable fortress (12, pp. 208-209). According to this dastans Alinjagala belonged to a man named Gara Thakur, who used Alinjagala as a prison and kept there captured Oguz (13, p. 130-132). Due to the fact that the "Kitabi-Dede Gorgud" is the first written source, which mentions Alinjagala, the creation of epos is of interest to us. Prof. A.Demirchizade writes that "in the epos describes the events related to the beginning of the XI century" (6, p. 10-11). V.Zhirmunsky researcher refutes previously written about the "Kitabi-Dede Gorgud" and indicates that the legend appeared in the IX-X centuries. Some even legends have appeared in V-VI centuries (22 p. 89-90).

According to some researchers, it was built Alinjagala I century and in the V century restored (1, p. 351).

Some chroniclers who lived in the tenth century, Describing them modern events, reported that Alinjagala was a refuge owned by the local feudal lords (15, p. 32). According to sources, during the feudal military conflicts and wars of the rulers of the family found refuge in the fortress.

Turkish traveler of the XVII century Ovliya Celebi, describing Alinjagala, notes that the fortress was built Gutbeddin (2, p. 11). Probably, here the author had in mind one of Ruminska-Seljuk rulers Gutbeddina Malikshah II (1188-1192). Prof. M.Koprulu indicates that Alinjagala arose during the Seljuk rule (22). This idea was confirmed by the author of the article "General view of the history of Azerbaijan Turkization" Faruk Sumar (9). However, the modern researcher Fakhraddin Kyrzyoglu indicates that Alinjagala as "ancient and impregnable fortress" originated during the reign of Ashkanides and was known as Erandzhag (11, pp. 66-67).

From this point of view, it is of interest and the assumption of Archaeology and Ethnography of the Azerbaijani A.A.Alekberova that carved over one of the pools is a bas-relief refers to Ashkan-Sassanian period (18, p. 247). Although this fact is not yet proven, it requires further study.

Alinjagala mentioned in the source informing about the latest clashes between Iranian Seljuk Sultan Togrul and his emirs.

In general, the analysis of the facts of the written sources, once again convinced that the fortress came to VII century.

3. Role of Alinjagala in medieval events. Alinjagala fortress is very little mention in written sources of the early Middle Ages. Abu Bakr Tehrani in his work "The Book of Diyarbakir" indicates that during the reign of the Abbasid caliphs Hud (785-786) and Harun ar-Rashid (786-809), Gypchag Khan took the attack Alinjagala seized Georgians (9, p. 17). However,

since the XII century, Alinjagala often mentioned in historical sources. once again found documents prove that during the reign of Azerbaijani Atabay Eldenisids greatly increased military-strategic importance Alinjagala. The fortress and the treasures stored and it served as a place of refuge for the families of the rulers. While the primary residence for the wife of Muhammad Jahan Pahlavan, the ruler of Nakhchivan Zahida Khatun was Alinjagala (14, p. 76). In the XIII century the ruler of Nakhchivan Muzaffaraddin Atabey Uzbek, unable to resist the forces of the ruler of Central Asia Khorezmshah Jalaladdin, took refuge within the walls of the fortress Alinjagala. From there he tried to lead the fighting against foreign invaders, but in 1225, in one of the battles Atabey Uzbek was killed (5, p. 125). In the work of the medieval historian Shahabeddina Mohammed al-Nasavi "Sirat al-Sultan Jalaluddin Mekrbun" a significant place is given Alinjagala.

Alinjagala located on the steep cliffs of the mountain top, was considered an impregnable fortress. Therefore captured Hulakis, Chobanis and Jalairis countless treasures from time to time kept in Alinjagala (3, p. 305). Alinjagala attack the troops of Emir Timur met fierce resistance of the defenders. In 1386, when the troops of the Emir Timur invaded the Azerbaijan, some emirs of Jalairis left Tabriz and profit Alinjagala. Jalairilar taking into account the strategic importance Alinjagala, strongly strengthened it. Treasury Jalairis state stored in Alinjagala and Sultan Ahmed instructs the command of the defense of the fortress son Malik Tahir and military leader Emir Altun (3, p. 305).

Medieval historians Sharafaddin Ali Yazdi, Abdurazzak Samargandi, Hamdullah Mustovfi Gazvini et al. Wrote about the role of Alinjagala in the political events of the Middle Ages.

In written sources and captures Alinjagala defense against the forces of Timur, which lasted 14 years. The historian Ibn

Arabshah writes that at the end of the defense Alinjagala between warlord Emir Altun and his son Sultan Ahmad Malik Tahir there is enmity. As a result, detachment of Emir of Altun was crushed, and he himself treacherously killed. The loss of a talented military leader Emir Altoona and confusion in the fortress has a negative impact on the defense. Some soldiers and emirs, turning away from Malik Tahir leaves the fortress. Malik Tahir takes treasury and people close to him running away in Baghdad. Timurid troops on the 14 defense of the fortress free to enter into Alinjagala.

In the Middle Ages Alinjagala it had a huge military-strategic importance. In 1405, after the death of Emir Timur, the fortress once again into the hands of Jalairis. Defeated in a battle with the forces of Timur's son Shahrukh and faithful brothers Garagoyunlu Iskander and his family was forced to hide in Alinjagala (4, p. 182). Iskander was killed here and the castle passed into the hands Jahan.

Alinjagala in different periods of history in the hands of the Safavids dynasty and Aggoyunlu. As a result of continuous feudal conflicts and wars taking place in Azerbaijan in the Middle Ages, Alinjagala was destroyed and lost its former glory and role in political events.

Ismayil HAJIYEV,
doctor on history,
academic

THE ETYMOLOGY OF THE WORD ALINJA

From very ancient times lived in a certain area men gave their names to the surrounding mountains, castles, rivers, lakes, villages and towns. In the world there is no geographic feature, which does not have its name. Each place has its own name, meaning and history of creation.

Designated peoples dwelling is determined using place names. In connection with the explanation of the past peoples A.A.Bakikhanov said: "In order to clarify the origin of the people should be broadly engaged in the study of ancient tribal names, settlements, forts" (6, p. 29).

Changing economic structures, the transition of some historical names from generation to generation, from one language to another have contributed to their distortion and loss of the initial value. One of such geographical names mentioned relates to the epos "Kitabi-Dede Gorgud", the word "Alinjagala" ("Alynja galasi"). This epos is mentioned a lot of names: the names of the fortresses, such as gala Agca, Ag Gala, Duzmurt galasi, Mardin galasy, the names of mountains and rocks: Gazylyg dag Sallahana gayasi.

The researchers explain the different meaning of the word "Alinja". The name of the fortress in the written sources of the Middle Ages was used as Alinja, Alinja, Alandzha, Alanchug, Alandzhik, Yerendzhag. Some sources referred to as Alinjagala Erindzha. Some historians write that the word "Alindzhaga" comes from the name of a woman - sovereign of feudal Erindzhak, who built a fortress there to hide their treasures and treasure, consisting of tax revenue (20 with 69-71.).

In the written sources of V-VII centuries the word "alan" was used in the form of "Aran". And in the Arab and other

sources of the Middle Ages - there are the words "Aran", "Arran" and "Arlan" to refer to place names. Who lived in the XIII century. famous Arab historian al-Yagut Hamavi in «Mu'jam al-Buldan" pointed out that the word "Aran" is not of Arab descent, and belongs to the Turkic language (18, p. 10). This word was borrowed from Turkic languages. The name of the fortress Alinja not accidental, because in the ancient Turkic language "Alan" meaning "plain", "area" (19). Evidence of this is that the top of the hill on which stands the Alinjagala slightly sloping and has the shape of the site.

In the "Encyclopedic Dictionary of the Azerbaijani place names" the explanation of the name "Alinjagala" is given in several ways: "The sources of VII century. Erindzhak fortress was called, and in the sources of the XIII century - Alyndzha. Some researchers write that the name of the mountain comes from the Tribe eldzhihin who participated in the conquests of the Mongols. One group of scientists believes that the place name comes from the Turkic word alanchik (area, the plain). Other historians write that oronym "Alan" is associated with the name of a tribe of Alans (2, p. 181).

As can be seen, even in the dictionary of names not given the exact etymology of the word "Alinja". Let us try to give an opinion on each of these statements.

Consider how Alinja name may be associated with a tribe of "Alan". In the first volume academic edition of "History of Azerbaijan" substantiates the assumption that "in 72 BC tribe Alans Daryal pass through to march forth in the South Caucasus, including in the direction of Caucasian Albania (8, pp. 431-432). According to Josephus, the Alans belonged to the Scythian tribes. These series of ancient authors and Josephus refute the assumption of Alans pass through the passes of the North Caucasus (14, p. 29). According to some researchers, the place-name "Alinja" associated with originating from the ancient

Turkic language word alan (square, flat) and the diminutive suffix -dzhig. As you can see, the word "alan" is used in its original meaning, but none of them can not find scientific evidence.

While some medieval sources Alinjagala called Yerondzhak, but the name has nothing to do with the word Alinjagala because it was the name of the area before the fortress here. Speaking of the fortresses of Nakhchivan, prof. M.Seidov writes that the original name of the fortress was Alinjagala Erindzhag. Erindzhag compound word consists of two parts. Erig (eryg) has many meanings in the majority of Turkic languages . In particular, such as powerful, strong, power. Affix "Jag" in Azerbaijani language is used in the sense of "place", "space". Thus, the word Erindzhag (Erindzhak) means "strong, powerful state power" (20, p. 51).

In folk etymology of the word Alinja explained as "hands-off", and according to some researchers, the word "Alandzhik" means "empty space" (11, p. 105-106).

An employee of the Nakhchivan Regional Museum M.Mirheydarzade based on folk tales, notes that Alinjagala name is "on behalf of the great ancestor of the Mongols Alinja Khan" (7, pp. 78-80). In the judgment of M.Koprulu such folk legend does not exist, it is a fiction person familiar with the Turkic-Mongolian written monuments, the conclusion is only the external similarity of words (8).

The well-known researcher of the Middle East geography K.Streydzh notes that the real name of the fortress was Alandzhik. According to many researchers, the name of the fortress is most true. According to another version, the name of the castle comes from the words of Alan. This word in the ancient language meant "plain", "Square". "Azerbaijan Encyclopedia" also notes that the name of the fortress was

Alandzhik (3, p. 182). Who lived in the XI century Mahmud Gashgari in the book "Divani lugat al-Turk," the word "Alan" and "Alang" explains how "smooth, open place". M.Koprulu indicates that the word "Alandzhuk" on Seljuk dialect of Turkic languages means "small area" (9, p. 302-304). It should be noted that the word "alan" is used in many Turkic languages. However, in the modern Azerbaijani language within the meaning of "plain" is not used the word "Alan" and the word "Aran". Replacing the consonant "n" consonant "r" is characteristic of the Turkic group of languages.

In modern Turkish literature castle name is written in the form Alyndzha. It should be noted that in the Middle Ages in Azerbaijan there were other fortresses called Alinja. Hamdullah Gazvini in «Nuzlat al-gulub" indicates that near the city of Tabriz is Alinja fortress (17, p. 10).

According to Akhundov, Alinjagala name is connected with the Turkic tribe aldzhihinov (eldzhihinov), to participate in the Turkic-Mongol campaigns (1, p. 34). The origin of the place name Alinja due to phonetic laws metathesis (alternation of sounds) and Eliza (loss sounds) from the ethnonym aldzhihin (eldzhihin) it is possible (1, pp. 34-35). Researcher Mammadov, speaking of the existence of the name of the mountain Alinja from the first century AD, comes to the conclusion that the name comes from the mountains Alinja inhabiting the territory of the tribe Elgin (Eldzhihin) (12, p. 36). If we take as a basis for historical and political history, this is unlikely. The invasion of the Mongols in Azerbaijan, including Nakhchivan, happened in the XIII century. At that time there was already a fortress called Alinja. And she was called so. Ilhami Jafarsoylu, speaking of communication Alinjagala with the Mongols, wrote: "One of the families of the tribe Alindzhok joined the Mongols, and during the reign of Hulakilar representatives of this genus occupy certain positions. One of them was Alyndzhak Noyon. Fazlullah

Rashid al-Din wrote that comes from this kind was Emir Novruz Alyndzhak (8).

Natives of Azerbaijan were kind Alindzhak famous military leaders, talented scientists and poets. Alisher Navai, talking about famous scientists and poets of his time, and the name refers to Movlana Sheikh Khalaf Tabrizi Alandzhaka.

Corresponding member of ANAS A.Bagirov Alinja name contrasted with the name of the great-grandson of Prophet Nuh (Noah), Alyndzha Khan, and notes that it is a result of changes in Alinja took the form of a living spoken language "(5, p. 49). And in the "Dastan Oguz" Alyndzhahin presented as the seventh son of the Prophet Nuh (Noah). He's kind of Yafeta and Turk. In the works Abulgazi Bahadur Khan "Family tree of Turks" and "Genealogy of Turks" twice mentions the name Alinja Khan.

In ancient written monument of Azerbaijani people, epos "Kitabi-Dede Gorgud", which reflects life, everyday life and traditions of our people, and Alinja referred to among the hundreds of place names. The tale epos "Old son Ears Sagrak" tells the story of the capture of Agraka in Alinjagala and the release of his brother Sagrak (10, p. 208). Alinja mentioned in "Kitabi-Dede Gorgud" as a fortress. In Nakhchivan, the word "Alinja" is used in the title of the fortress Alinjagala and Alinja name of the village.

The "Detailed Registry of Nakhchivan Sanjag" Alinja referred to as the area of the fortress and the name and indicated that inhabit this region of Azerbaijanis (13, p. 85-86).

Some researchers have noted widespread toponym Alinja. Places by naming Alinja (Arinc) were Goyche, Erzurum, Iran Agbabe, near Akhyska, where previously lived Meskhetian Turks.

Generally, in the Azerbaijani language name Alinjagala explains how the name of locality. In fact, the word Alinja was the name of one of the families of the Turkish nation, which is reflected in the names of many localities in Azerbaijan. It is known that a large number of place names derived from the names of genera, tribes inhabiting this area. It is likely that these place names (as associated the word Alinja with Arinc) comes from the name of the tribe Arinc. As mentioned above, in the work of Mahmud Gashgari used lexical units in the form of erindzha-Arinc.

In ancient written sources the placename Arinc as Alinja was used as the Alyndzhak, Alandzhig, in later times - Alindzhak and Alinja. In the product Hamdullah Gazvini this word is used in the form of Alandzhik. Describing the events of 1225, the name of the fortress Mirkhond Alinjagala uses in the form of Alindzhak (16, p. 124).

Rode Alindzhak in the early Middle Ages, some III-V centuries. He settled in the lands north of the Araz river, in Sunik. Members of the genus, maintaining internal independence, submitted to the ruling dynasty of the region.

Coming from a Turkic tribe Urbat, accepted Christianity Stepan Orbeliani chronicler writes: "Sunik consists of 12 regions. One of them is called Erindzhak". Later historical sources revealed that the tribe Alindzhak moved south, closer to the Araz river and is situated between Tabriz and Nakhchivan. From information Mahammadali Tarbiyat we learn that one of the Alandzhik Makhalov (provinces) of South Azerbaijan. Alinja village, called by the local population Alancha, located 40 km north-west of the city of Tabriz.

These data once again indicate that the tribe Alindzhak found a new home close to their historical homeland. From time immemorial, inhabiting in the South Caucasus in Azerbaijan, on

the right and left banks of the river Araz Alindzhak tribe erected on the steep cliffs of the mountain top fortress Alinjagala that served as shelter from enemy invasions.

Thus, Alinja name is associated with the tribe Arinc // alindzhak who lived in the area, and about two thousand years ago, the tribal alliance to ensure in Alinjagala fortress their safety.

Ismayil HAJIYEV,
doctor on history,
academic

ALINJAGALA IN THE EPOS "KITABI-DEDE GORGUD"

The oldest known source that mentions the name of Alinjagala is the epos "Kitabi-Dede Gorgud". In the tenth part of the epos "Old son Ears Sagrak begins his tale" (3, p. 134-142) Alinjagala described as a powerful and reliable reinforcement. In this song Alinjagala name is mentioned three times (3, pp. 134-135). According Dastan, the son of the Old Ears Agrak "From Shah Rukh (the place-name scholars are in different forms: Sharur, Shah Rukh, Shuruk, Shirokuz, Shirakuvaz etc. - F.S.) headed to Lake Goyche... his way lay by fortress Alinja "(3, p. 134). Here he was captured by the people of the Black Thakur and thrown into prison Alinjagala (3, p. 135). On his misfortune Agrak sends a message to his brother Sagraku: "Your brother was captured in Alinja fortress, if you have enough courage to save him!" Sagrak to help his brother, "He sat on the horse Garagoch ... three days without a break, drove it, darash drove through the region, came to those who seized his brother "(3, p. 138) and saved him from captivity. But in other places in this part of the epos Alinjagala name is not given in full, just used the word «qala» - fortress.

From information Dastan becomes clear that during these events Alinjagala Thakur belonged to Black, who used it as a defensive structure, as well as a prison. As indicated in the epos, Sagrak driven sent to his soldiers the Black Thakur back to the castle (3, p. 139), released Agrak, in prison, then put back Gara Thakur and his men, beat them and captured the fortress (3 , p. 142). After that, they "crossed the water darash ... and reached a Oguz possessions borders" (3, p. 142).

Speaking of the title darash areas professor P.Khalilov notes that the route younger brother Sagrak with senior Agrakom creates a perfect picture of the country's borders Internal Oguz.

The elder brother with the permission of the Gazan Bey sent Shirakuvaza (Shirakuvana) to Alinjagala, then goes along the northern boundary of the Internal Oguz, then, wanting to get to the southern shore of Lake Goyche, it is captured in Alinjagala. The younger brother to save it, is directed to the South. Goes darash water and turned back along the Araz, returns home. Darash here - this is an area of mineral springs in the area near Julfa darash station (2, p. 29). Corresponding member of ANAS S.Babaev also wrote that the territory of the Julfa district on the left bank of the Araz there was an ancient village of Darasham. Darasham mineral springs are located in the surrounding area. In addition, this oikonym found in South Azerbaijan, on the contrary, on the right bank of Araz, also a village of Darasham. In our opinion, in the epos referred darash, which is on the left bank of the Araz River, in the territory of Nakhchivan Autonomous Republic. ... Water darash that swim brothers returning from Alinjagala - this river Araz (1, p. 51).

Information dastan confirm that Alinjagala since its construction was used as a prison. It should be noted that the dungeon in the fortress Alinjagala was used in later times, the feudal rulers of Azerbaijan State kept there the most important prisoners.

Dastan "Kitabi-Dede Gorgud" is the most ancient science known source that mentions the name of Alinjagala. The information given there regarding the fortress are very valuable to us as the first available reference to the history of Alinjagala. Mention the name of the fortress in the epos "The Book of my grandfather Gorgud", which has more than 1300 years of history proves that Alinjagala already existed in the VII century. So, its foundation was laid, even in the earlier period.

Fakhraddin SAFARLI,
doctor on history,
correspondent member of ANAS

BATTLE OF TIMURID, GARAGOYUNLU AND AGGOYUNLU DYNASTIES FOR ALINJAGALA

In the 80th years of the XIV century, the city of Azerbaijan have undergone an even more terrible danger. Central Asian Emir Timur began his campaign with the aim to conquer Iran and Azerbaijan. He took Tabriz and Soltanieh. Jalairi Ruler Sultan Ahmed was forced to flee, leaving all their property in Tabriz. In the same year near the Nakhchivan there was a fierce battle between the armies of the Sultan Ahmed and Ilyas Hodja, one of the generals of Timur (1). Accidental injury Ilyas Khoja in this battle saved the Sultan Ahmed from defeat. As in Central Asia there were popular uprisings, Timur was forced to go back there. At the beginning of 1386 the 90 thousandth army of the ruler of the Golden Horde under the command Tokhtamysh Bay Polad raided the territory of Azerbaijan. Occupants captured and robbed Nakhchivan, Tabriz, Marand and Maraga. Thomas Metsopsky, telling about the event, writes that they "cut down with swords of many people and many stolen captive" (3). According to information reported by Ibn Zeyneddin Hamdullah Gazvini, Nakhchivan in this period it was again mercilessly destroyed (4). At this time, the number of slaves and captives from Transcaucasia cities reached 200 thousand. But due to the persistent struggle of the local population, but also because of the attacks the troops of Timur in the possession of the Golden Horde, Tokhtamysh could not long remain in the cities of Azerbaijan, in particular, in Nakhchivan, he was forced to go back on the same way as they come. After a short period of these events, in 1387, Tamerlane's forces captured most of southern lands of Azerbaijan and launched an attack on the city of Nakhchivan (7). Armies Timur chaired the feudal lord by the name of Ilyas Khoja, one of the generals of Timur. He captured Nakhchivan, but close to the city was a powerful fortress Alinja that he could not take it. In 1387 Alinjagala

was besieged by the troops of Tamerlane. Attacks of Tamerlane troops ended unsuccessfully. Jalairs, taking into account the strategic importance of this fortress, always trying to strengthen it. And now, in the face of attacks by Timur armies, the castle was further strengthened. Sultan Ahmed ordered defense Alinjagala his son Malik Tahir. The commandant of the fortress was a military leader Emir Altun. In his possession was about three hundred soldiers of the garrison. In order not to allow the troops to move Timur and cause them kick some feudal rulers of Azerbaijan, as well as Georgian Kingdom provided all possible assistance to the defenders of the fortress Alinjagala. Sheki ruler Sidi Ali Orlat winter 1397-1398 years in alliance with the Georgian armed forces came to the aid of the besieged in the fortress. Before the fortress was tense battle with the forces of Timur. Feeling a gradual worsening of the situation, the leaders of the troops of Timur turning to his son Miranshah and ask for help. Miranshah in order to strengthen the siege Alinjagala calls on separate army from Khurasan and sends it to the castle under the leadership of his son Mirza Abubakr. As written Sharafaddin Ali Yazdi and Abdurrazak Samargandi under Alinjagala fortress fierce battles took place between the two adversaries. Lasted several days close fight ended in victory for the Allies. Abubakr Mirza with parts of its troops were forced to retreat. Alinjagala was liberated from the siege of the troops of Timur. Sources indicate that Orlat Sidi Ali died in the heroic defense of the fortress Alinjagala. Alinjagala defenders suffered many hardships in the siege of 14 years with some interruptions (with 1387 on 1401), they fiercely fought with the forces of Timur (11). In some cases, they even managed to inflict heavy blows of the enemy troops. While Timur sent a new army to capture Alinjagala, he was not able to succeed. The victory at Alinjagala strongly encouraged the population of the South Caucasus. The feudal rulers of Azerbaijan, Armenia and Georgia joining forces, exacerbated the struggle. Attempts Caucasian feudal lords form a united front of Timur scared, so he left a fortress

Alinjagala some of the troops, attacked the main forces on Armenia and Georgia. In 1401 Alinjagala was still subdued, Emir Timur made a pilgrimage to the fortress, to surprise him with their resistance (12). Like other cities, Nakhchivan also was destroyed by the troops of Timur. The founder of the sect hurufizm Fazlullah Naimi, who participated in the struggle against the invaders-Teymurids, in 1394 he was betrayed agonizing death in Nakhchivan Timur's son Miranshah (14). At this time, in Nakhchivan it had many supporters Naimi - hurufitov. In order to scare them Miranshah Naimi was arrested, brought to Nakhchivan and it is here that decreed the penalty (15). Hurufity especially hated Miranshah and called him "Maranshah" (snake Shah). By order of Miranshah were razed to the ground, not only religious buildings, but also many other buildings. Alinjagala located near Nakhchivan, has long served as a stronghold for the dynasties of Timurid and jalair. In May 1406 Kazi Tabriz Imadeddin launched an attack and destroyed Alinjagala. Dynasty jalair before the attacks of foreign enemies used the fortress to keep in submission the population of Nakhchivan as a prison for tax collection. There, they kept a garrison of 300 men, which was at that time very expensive. Every three months, the garrison received a salary and food rations. Funds spent on maintenance of the fortress were a heavy burden on the people. At the end of July 1406, Sultan Ahmed Jalair took the city of Tabriz, Tabriz Imadeddin Kazi then moved to his side, and as its all was in control the entire Nakhchivan mahal. Given the power Alinjagala, Sultan Ahmed ordered the restoration of her, and all the expenses laid on the shoulders of the people who inhabited this area. At the end of 1412 Nakhchivan was a part Garagoyunlu state. In November of the same year, the irregular troops of the Nakhchivan region participated in the battle on the banks of the Kur river between the army ruler Garagoyunlu Black Yusif and troops of Shirvanshah Ibrahim I on the side of the Black Yusif. This fact confirms that the lords of Nakhchivan in this period were mainly on the side of Garagoyunlu state. But after the army of

the Black Yusif's son Sultan Iskandar was defeated Shahruh (1406-1447), in October 1429 and Nakhchivan Alinjagala again passed into the hands of the Timurid. At the end of 1435, while the Sultan Shahrukh left Azerbaijan, Alinjagala passed under the authority of the son of Iskandar Shah Gubad. In that year, Black Iskander to regain his power rose to war against his brother Jahan Shah was defeated and forced to hide in the fortress Alinjagala, which ruled his son (17). Alinjagala was besieged by troops Jahan Garagoyunlu. At this time, Iskander was killed in the fortress of his son Shah Gubad (18). Then Alinjagala has become one of the places where the struggle took place between the dynasties and Garagoyunlu Aggoyunlu. Since 1468, after the fall of the dynasty Garagoyunlu, Nakhchivan and Alinjagala were included in the territories administered Aggoyunlu. In 1491 Baysungur Mirza (1490-1492), son of the Sultan Yaqub Aggoyunlu dynasty by defeating all his rivals, he put him in dungeon fortress Rustam Mirza (son Magsud Bey, the grandson of Hassan Long), who was elected to the throne emirs. But that in 1492 managed to escape from the castle. At the end of 1496 in the vicinity of Nakhchivan there was fierce and hard battle between the troops of Ahmed Short and the troops of Rustam Mirza main forces of another grandson Hassan Long (son of Mohammed Lucky), Ahmed Short. In this battle, the military forces of Rustam Mirza were defeated and he was captured. Nakhchivan city until the end of the XV century was part of the territories placed under the authority of the sultans Aggoyunlu dynasty.

Rauf MAMMADOV,
philosophy doctor on history

ALINJAGALA DURING THE SAFAVID PERIOD

Alinja Gala, which has become a symbol of the historical inaccessibility of Azerbaijan, has retained its significance in the Safavid period. With the creation of a centralized, powerful Safavi state have increased stability and security in the country. Since Alinjagala had more defensive in nature, its importance grew during the attacks on the country's foreign enemies or confrontations with the internal opposition forces. But, as we know, during the period of the Safavids state was not all the time, it was quiet in the country, the territory of the region several times became a battleground with Safavid Ottoman army. At this time, the castle was the main headquarters of the armed forces. As in previous centuries, attacking forces attached special importance to the conquest of the fortress. During the first major war with the Ottomans the Safavids (Battle of Chaldyrane, 23 August 1514) The Ottoman army took Tabriz, and back, and also Nakhchivan region (2, p. 28). At this time they captured and Alinjagala. In one of the Ottoman sources, "Newspaper Chaldıran" occupying Nahchivvan by Ottoman army described as follows: 29 Rajab (20 September 1514), on Wednesday, forcing the river Araz, the troops reached Kesikgumbaz that the top side of the Alinjagala. 30 Rajab, on Thursday, Nakhchivan city was taken"(7, p. 108).

In the summer of 1534 the Ottoman army attacked the Safavid under the leadership of Commander in Chief and Vizier Ibrahim Pasha, captured Tabriz, then in Khosrov Pasha was sent to Nakhchivan capture the fortress Alinja (1, p. 65). From notes taken at the time the chief vizier, to seize the land of the Safavid, it becomes clear that they have during the campaign on the territory of Azerbaijan were forced to fight more fiercely in three places: in Alinja on the left bank of the Araz River, in a place called Goyerchinlik in northwest Lake Urmia and Sarykurgane in

the southeast of the lake. He emphasizes that Alinja fortress on the river was known for its strength and inaccessibility (7, p. 148-149). In one of the Safavid sources, work "Ahsanut-Tewari" Hasan Bey Rumlu, indicated that among the castles of strategic importance for Azerbaijan, such as Gulistan, Galasan-Gorasan etc., Alinjagala is of special importance (3, p. 74). As we can see, one of the fortresses, occupy a special place in the defense of Safavid state was exactly Alinja fortress.

In the period under review it is also one of the prison of Safavids state was in Alinjagala. So, in 1534, Ahmed Bey Nur Kamal, who was considered one of the top officials of the sofa, was removed from his post, his property confiscated, and he himself, along with his brothers thrown into the dungeon fortress Alinja (1, s. 229; 4, s. 45). Conclusion officer, senior officer in Alindzhagalu shows that while in the fort, including the prison was secure. The existence Prison in fortresses, including in Alinjagala, was characteristic of previous centuries. So, in 1491 the son of the ruler Aggoyunlu Yagub Baysungur Mirza with his uncle Sufi Khalil defeated rivals Mesihom Mirza and Mahmoud, then concluded in the dungeon Alinjagala Rustam Mirza, who was selected by the emirs candidate to succeed sultan (3, p. 110).

In August 1583 the new commander of the Eastern campaign Farhad Osman Pasha invaded Azerbaijan on 70-80 thousand strong army. Vicar area Chuhursad Khan Mohammadi Tohmag Ustajly seeing the superiority of the Ottoman forces realized that his troops will not be able to resist the enemy's army, so he left and retreated Irevan to Nakhchivan. Iskander Bey Munchi reports that upon arrival in Nakhchivan he places in his family Alinjagala officers (6, p. 570). As you can see, in the years 1578-1590 during the Ottoman-Safavid wars Alinjagala still retains its defensive value.

At the end of XVI and the beginning of the XVII centuries (1588-1603 gg.) Nakhchivan, as well as other areas of Azerbaijan

was ruled by the Ottomans. According to the administrative division of the Ottoman Empire, the castle was part of the district Nakhchivan Alinja Sanjak, which in turn was included in the Iravan province. In 1603, after Shah Abbas I regained Tabriz from the Ottomans, he went to Nakhchivan, has important military and economic value. At this time Safavid troops liberated Alinjagala Julfa and then moved to the town of Nakhchivan (8, p. 128). In the ensuing fighting Emirgune Khan Ghajar is located with his troops in the fort, hence he made sorties against the Ottoman troops on the march (10).

In the last period of the Safavid dynasty Alinjagala again came under the power of the Ottomans. So, in 1724 the Ottoman Empire occupied lands of Azerbaijan, re-created here its own system administration. Fortress, as before (in 1588-1603) came into the district of Nakhchivan Alinja Sanjak. During this period, the castle and the surrounding land is actively used. From the source "Advanced Registry Nakhchivan Sanjak" it is clear that the local population is engaged in agriculture: animal husbandry, horticulture and melon (9, p. 85-87).

In general, during the Safavids period Alinjagala regained its former strategic importance. Even states that some architectural patterns here - fortifications, gates etc., were built during the Safavids (5, p. 133). This shows that in contrast to previous centuries, during the Safavid dynasty fortress has received considerable attention.

Ilkhami ALIYEV,
philosophy doctor on history
Fakhraddin EYLAZOV
Scientist Nakhchivan Branch of ANAS

GOVERNORS OF THE FORTRESS ALINJAGALA

During a 14 year siege of the army of Emir Timur Alindzhagaly defense fortress consistently led several commandants. The first of these generals became Jovher Khaja, head of the defense since the beginning of the siege, from 1387 until the end of 1390 Khaja Jovher, mentioned in medieval sources sometimes like Jovher Aga or Jovher Khadim, was chief of the garrison, when the army of Emir Timur besieged it. He distinguished valor, humility, magnanimity and generosity and enjoyed great respect among the population of the fortress, had great influence. From the first days of the siege of the fortress Timur Alinjagala army under the leadership of Khaja Jovher courageously defended.

Feudal lords of Azerbaijan correctly assess the danger that came from the hordes of Timur, so they provided all possible assistance to the defenders Alinjagala with the aim to strike the enemy and slow down its progress inland. In the battle between the forces of Timur and the defenders of the fortress in the winter 1388-1389 years of the enemy forces, while the lower captured the approaches to the fortress, its defenders under the command of Khaja Jovher retreated to the top of the fortress and went on the defensive. But at this time in the fortress we run out of water, so they were forced to begin negotiations with the Emir Timur. Emir Timur, believed that the fortress will surrender soon, withdrew his forces to the foot of the mountain. Suddenly, at that moment there was a heavy downpour, all the fortresses filled with water pools, saw it, Khaja Jovher left the idea of surrender, and the defense continued. While Timur then intensified the siege of the fortress, under the blows of the Allies, he was forced to retreat (1, p. 35). It is a pity that valiant commander November 11, 1390 during Ramazan died of the plague. He was succeeded by Emir Altun (7, p. 56).

After the funeral commander Khaja Jovher Alinjagala became Emir Altun and he led the defense of the fortress by troops of Timur. Emir Altun was the closest associate of Jovher Khaja on his behalf, he led several incursions (7, pp. 54-56). Emir Altun centrally commanded military operations, as a commander, he his courage and valor Emir Altun earned great respect and influence among the defenders of the fortress. There are even suggestions that he commanded the defense Alinjagala together with Jovher Khaja (2, p. 76). From the information sources it becomes clear that after Emir Altun was the commandant of the fortress, in the case Alinjagala improved, the power and splendor that prevailed during the Khaja Jovher even increased (7, p. 56). While staying at Emir Altun post commandant of the fortress had about 300 soldiers of the garrison.

The attacks on the forces of Timur castle, which took place from time to time, all were reflected defenders under the command of Emir Altun. Emir Altun, to master military science, as well as familiar with the strategic and geographical location Alinjagala, with all the secret paths, entered several times in the battle for the castle is a life-and-death. But Sultan Malik Tahir, jealous of the respect and influence on the population of the Emir Altun fortress commandant oppressed, and serious conflict arose between them. In such circumstances, one of the generals of Timur Barlas Mohammed Dervish and come to his aid with Khaja Agbuga 40,000 regular army launched an assault on the fortress. At this time, the Emir Altun with a part of the garrison Altun has gone on a sortie to restock food. Returning to the castle, they saw that the gates were taken by troops of Timur, and creates a very difficult situation. Emir Altun, correctly assessed the situation, with the rear attacked the soldiers of Timur and smote them with a heavy blow. In the battle the troops of Timur suffered heavy losses, two of the four tumen commanders were killed. But when the Emir Altun and his troops wanted to enter

the fortress, Malik Tahir ordered not to open the gate and let them in. While the commandant was not in the fortress, Malik Tahir killed his brother, and issued an order banning let Emir Altun fortress. Therefore Emir Altun was forced to leave the city of Marand. But the governor Maranda to please Emir Timur, arrested him and executed. A head sent Timur. When this news reached Timur, he not only happy, but for such a dastardly murder of a man famous for his valor, even ordered the execution of the ruler Marand and confiscate his property (1, p. 352; 7, p. 71-72). According to sources, these events have had a major impact among the defenders, some of them turned away from Malik Tahir and left the castle. As a result of the defenses of the fortress fell.

Among the population of the fortress and the surrounding villages Emir Altun enjoyed such respect and influence that about him even having a legend. People waved Alinja, fold once the legend of his hero, and now remember them ("Altun and Zeynab" and "Lake Zeynab") (4, p. 109-110, 120-122).

After the murder of Emir Altuna commandant of the fortress became Emir Seid Ahmed Ogulshami. Certain information about him came to us with the help of medieval sources and epigraphic monuments. One of these sources is the epitaph, which is preserved in a mausoleum, which is located in the eastern foothills of Alinjagala and is currently in use as a mosque of the village population Khanagah. From the text of the epitaph is found out that the mausoleum was built in the time of the ruler Garagoyunlu Jahan (1435-1467) Sahib al-azam Haji Muhammad, the son of Emir Seid Ahmed Ogulshami in memory of his son Emirhhan.

In his work "Zefername" ("Ode to the victory"), which is a medieval author, historian Emir Timur Sharafeddin Ali Yazdi dedicated to the life, activities and campaigns of Timur, also have certain information about Emir Seid Ahmed Ogulshami. From

this work, it is clear that the ruler of Shaki Sidi Ali (some sources Siyyid Ali – F.S.) came Alinja to save Sultan Malik Tahir, who was under siege in a desperate situation and on its last legs. When they reached the wall Alinja, Sultan Malik Tahir came down from the fort, and to join them, left. After that, the defense of the fortress commanded by Emir Seid Ahmed Ogulshami (5, p. 56-57).

From this information, the data historian, it is clear that the Emir Seid Ahmed Ogulshami, whose name is mentioned in the epitaph, was one of the generals who participated in the defense of the fortress Alinja, and for a time commanded the defense. That's why he held the title of "emir", which was given during the Middle Ages and the commanders of the armies of the warlords.

The said source also reports the exact information about the fate of this man. It states that when Timur`s troops moved towards Sivas and Shama Shaikh Mohammed Daruge from the army Emirzade Miranshah and Firuzshah of troops Emirzade Shahrukh was ordered to go to Alinjagala and continue the siege. At this time, the fortress garrison had to work very hard. Suffering from hunger, they ate the old skin, shoes and things like that, all the food stocked in advance came to an end. Despite all these difficulties, the commandant of the fortress of Emir Seid Ahmed Ogulshami resisted until the last moment, in the end, he was captured and sent in the "Palace of hope of the world" (ie Emir Timur – F.S.) (5, p. 65). Timur at the time was in Baghdad when brought to the commandant Alinjagala, he gave the order to execute him. So Emir Seid Ahmed Ogulshami was betrayed executions in Baghdad. Letting Alinjagala allegedly occurred in 1401, therefore, in the same year, it is likely, was killed and its commandant. Due to the reasons of his execution, he earned the title "blessed shahid", as he mentioned in the sources.

Emir Seid Ahmed Ogulshami participated in the defense of the fortress during the siege Alinja its troops of Timur, and even a certain time in command of the defense. And his son, Sahib al-Azam, Haji Muhammad served as vizier in the state apparatus Garagoyunlu dynasty. The son of the last Emirhan (grandson of Amir Ogulshami) was buried in the village Khanagah, in the eastern foothills of Alinjagala, and the father ordered the construction of his tomb a magnificent mausoleum. On the basis of these facts, it can be assumed that all of these people were from the village Khanagah Julfa area.

Fakhraddin SAFARLI,
doctor on history,
correspondent member of ANAS

ARCHITECTURAL FEATURES AND DEFENSE SYSTEM OF ALINJAGALA

Alinjagala considered the finest examples of Nakhchivan architectural school. But result of the latest years investigations some new facts found about the history of Alinjagala. These facts are revealed after the disposal of the Chairman of the Supreme Majlis of the Nakhchivan Autonomous Republic for the restoration of the historical monument "Alinjagala", located in Julfa region. They are, on the one hand, related to the numismatic materials of VII century, and on the other - with the architectural features Alinjagala.

Alinjagala is a symbol of the greatness and inaccessibility of these places with their unique nature. The first fortress surprised man his unusual appearance. Walls Alinjagala start with the foot Alinja, steps rise up and surround the entire top of it (2, p. 45). For the construction of the fortress walls was used stone, and sometimes burnt brick. The foundation walls laid mainly large hewn stones. There are various sources related to the description Alinjagala. Sometimes this information is not clear, so we will use new methods to describe. There are suggestions that the fortress had two or three inputs. But the alleged passage in the north wall is completely destroyed, and so it is impossible to ascertain whether it existed at all. Most likely, the entrance was from this side. For the outside of the wall in several places can be found carved into these cliffs, where the soldiers were located.

East and West Passage preserved quite well. The eastern gate of the fortress are from the village Khanagah. Perhaps it was the main gate, as in this area at the foot of the mountain Alinja have a great location. Undoubtedly, the defenders of the fortress have had close ties with the village. Here the remains of

rectangular buildings have survived. In this part there are also the ruins of the eight defensive (2, p. 45). It is also one of the main water sources of the fortress - the big three karez wells.

Stones scattered along the slope, show that there were more defensive walls. This confirms the information given Mirheydarzade in the 30th of the 20 century (3, p. 78-80). According to him, every 20-25 steps, you can see the remains of the wall. Today it is still possible to notice the ruins of the defensive walls that surrounded the village at the foot of the mountain Alinja. These walls are 2.5 m wide in some places preserved to a height of 2-3 m. We believe that this wall was the first line of fortifications Alinjagala. To strengthen the wall, built of large and medium-sized stones, rectangular protrusions were used. We can say that this architectural style is present in all the walls of the fortress.

Defensive wall length is reduced due to the narrowing of the valley, which is towards the top of the fortress with two sides protected by steep cliffs. Along the valley there are strong walls built one after another. The walls are mostly built of stones most Alinja mountains, but to strengthen the mortar was used. Despite the fact that the walls were destroyed much saved architectural elements in some parts give us an idea about the appearance of defensive walls. We can say on the basis of the surviving remnants of that after the construction of the wall, it was lined with well-hewn stones (2, p. 45). It was selected for cladding square stones of varying sizes. But sometimes used and large hewn stones. The walls in this part is mainly composed of direct and sometimes rectangular zigzag bends.

On the rise with this trend, in the north-east of the mountains, where there was a weak spot for the defense of the fortress, it was built another defensive wall. There are also remnants of the semi-circular bastions. In general, the defensive walls Alinjagala very small semi-circular bastions. This part of

the castle strengthened with two close to each other walls (2.5 m), and the space between them is used for housing. Next to these buildings there are the remains of basins for water storage. Studies show that for reliable protection of the fortress, along with defensive walls paying special attention to the defenders with water, food and weapons.

The last wall on the eastern side of the fortress was built around the main door. The wall consists of a straight wall without architectural elements, corresponding to the relief and leans on the recess in the solid rock. Along this defensive wall built rectangular building. These buildings were meant for the eastern gate of the defenders. Two large swimming pools next to the defensive fortification prove the strategic importance of this gate. Strong walls of the fortress and the cliff made it invincible defensive fortification.

Alinjagala mainly consists of three broad areas. Earlier we described playground - this is one of the three parts, she had only defensive value, and the soldiers of the garrison were located here. To come down here in the central part of the fortress, it was built steps and footholds.

In the central part of the fortress, like a small town, attention is drawn to the ruins and stone foundations of residential and office buildings, which were built of brick and stone. In this part, which is the most extensive area of the fortress, there is a majority of household residues and administrative buildings. During the restoration of the remains of stalls are found, it shows that some of the buildings used for keeping animals. In buildings, the remains of tandirs and hand mills were found. Most swimming pools are also located here, which means that in the central part of the fortress inhabited most of the population. On the west side of the central portion could rise from the direction Khanagah-Gazanchi, so there were built a fortified defensive wall. Here are found the remains of three of

the walls. Perhaps in the old days, the number had more fortifications.

For walling mainly used pieces of cliffs, lined with hewn stones. For water flow with thick walls in different places arranged rectangular recess, which also served as architectural ornaments.

The western entrance to the fort was fortified quadrangular bastions and zigzag projections. The walls were mostly built of stone, and the side of the entrance - from baked bricks. In order to strengthen the defense, this part has also been used labyrinths. In this part of the fortress were three defensive walls (2, p. 45).

At the top of the mountain is located inside the fortress Alinja. This inner fortress locals call "Shahtakhti". The name is no accident. The researchers said that the rulers were placed in this part of the fortress. Shahtakhti situated at an altitude of 1700 m above sea level. From the central part in Shahtakhti can be reached only by climbing steep cliffs. Once upon a time in order to facilitate this passage in the rock were hewn narrow trail 30-40 cm wide. Now this path is destroyed under the influence of erosion. The palaces of the rulers, including Eldaniz, Shahtakhti were on the terrace. The fortress walls Alinja and domestic serfs highly visible buildings construction culture, attracted the attention of an unusually finely processed stones used for the fortress buildings. Therefore, experts believe Alinjagala one of the most beautiful works of Nakhchivan architectural school.

Despite the fact that for centuries served as Alinjagala various ruling dynasties of Azerbaijan and the Middle East, in history it is known primarily as a residence trove of Atabay. During the reign of Eldaniz - Azerbaijani Atabay, a value Alinjagala especially increased, a fortress, being an important strategic fortification turned into a shelter that provides safety ruler family. Alinjagala was the residence of the ruler of

Nakhchivan Zahida Khatun. In 1225, during the attack on Jalaladdin Khorezmshah Azerbaijan ruler Eldeniz Uzbek (1210-1225) took refuge in Alindzhagale and died here. Many palaces and some outbuildings Alinja were built on behalf of the Azerbaijani Atabay. By surviving to the present day ruins Alinjagala clear that she had a military-strategic and economic opportunity to confront the frequent attacks.

To defend Shahtakhti the north side three defensive fortifications were built. The first was on the strengthening of the north, in the direction of the village Gazanchi. The walls are built of stone, it was reinforced with lime mortar, and sometimes clay. The height of the walls in some places reaches 4-5 m. The western end of the wall was reinforced quadrangular bastion Next to this wall was not residential buildings. Perhaps the place of residence of soldiers served this quadrangular bastion. Projections have been made for the soldiers on the ramparts. From this wall towards Shahtakhti it was built narrow road on the steep cliffs.

The second system of fortifications in the north-east, in the direction of the village Khanagah. As a precaution, the defenders of this part of reinforced wall, despite the fact that here it is very difficult to climb to the fortress. The masonry walls still used stones and mortar. This wall was reinforced by semicircular bastions

The third wall is surrounded by public buildings, it was built between the buildings and the pool water. Note that, in Shakhtakhti four large pools were found, one of them by volume is the largest in Alinjagala. Its length is 25 m. The construction of buildings in Shahtakhti often used burnt brick. There are small and large rooms connected to each other by narrow passages.

The people said that because of the fortress there is a secret passage leading to Alinjachay river. This is information in the book Fuad Koprulu (4). Studies show that the original defense system Alindzhagaly afforded the opportunity to live here all year round.

The predominant use of hewn stones. These architectural features of Alinjagala are typical for such monuments as Gazanchygala, Vaykhyrgala and Oghlangala. These features, as well as a similar construction technique applied in these early medieval monuments as the Derbent and Bayburt. Despite the fact that the Derbent in the sources referred to the I century, its walls belong to the VI century. The architecture Alinjagala which is more evident in the art of construction of the walls from the Khanagah village. These architectural features are also found in the monuments on the territory of South Azerbaijan. Recent research from Alinjagala found coins, which date from the VII century. This once again confirms the ancient history Alinjagala. If in the VII century Alinjagala had ties with the Central Asian countries is no doubt that the history of the construction of the fortress belongs to the even more ancient period.

Vali BAKHSHALIYEV,
doctor on history,
correspondent member of ANAS

HYDRAULIC STRUCTURES OF ALINJAGALA

Favorable natural and geographical location and climate of the Nakhchivan Autonomous Republic since ancient times made it possible for the settlement of the territory and construction of various settlements and irrigation systems. For the formation of ancient agricultural crops were of great importance waterworks. As you know, during the Chalcolithic and Early Bronze Age inhabitants of the ancient Nakhichevan was blocked by the bed of the mountain rivers, the water taken out into the surrounding countryside and watered their fields (1, p. 64; 2, p. 422). The development of tools and the need for the development of fertile land have increased the demand for artificial irrigation, forced people to open up new sources of water, given the opportunity to build a more complex hydraulic structures. One of these structures were channels that the water taken out of the mountain rivers in the fertile land. Unfortunately, none of them survived to our time.

Part of the waterworks is well preserved in Alinjagala. Waterworks Alindzhagaly can be divided into two groups. The first group - it pools of water carved into the rocks. The channels through which water flows into the pool, were also carved into the rock. In the rock in accordance with the topography dig small canals, which provided an opportunity to collect water during the rainy season. In terms of the water pools were very large, and for a long time could meet the needs of the inhabitants of the fortress.

Pools were mostly built in the Naryngala. But sometimes they are found in other places. Construction of pools primarily in Naryngala, no doubt, ensure the protection of water sources and finding them under the supervision of the fortress command. Pools were mostly quadrangular. But one of them was a round

shape. By volume, they also have been different. In those places where high amount of rain water, the pools were large, especially at the foot of high cliffs.

Engineering digging pools, one might say, was the same. Initially chosen a comfortable place for pools where people can easily approach. Then notches carved into the rock. In rectangular basins of the three sides carved into the rock, and the front part slightly deepen and strengthen jumper. This construction technique used the possibility of relief, some reduced labor costs and construction made effective. Some pools were completely dug into the rock. During the construction mainly used iron pickaxe. These triangular picks were found during Alinjagala restoration in 2014-2015. Research shows that in the treatment of solid materials, especially stones, an important role was played by iron axes. Such axes were also used for the treatment of stones in the walls of the fortress Oglangala. Perfectly polished wall watersheds show that during their construction and used stone axes. Undoubtedly, to pull out the excavated rock and transport it also used ropes, shovels, hooks, wooden buckets (3, p. 14-15).

Water pools in Naryngala were arranged in two places - the upper side is called "Shahtakhti", and on the ledge below it. One of the pools in Shahtakhti particularly large. Its length is 25 m, width 5 m, depth 2-3 m. The front part of the basin has been strengthened by a wall of stones held together with lime mortar. As we mentioned above, the same construction technique is typical of other basins. Other pools in Shahtakhti are small. In this part you can see the unfinished pools.

As buildings and swimming pools in the central part Naryngala much. Sure, people take refuge in Naryngala, and most of the soldiers lived in this part. Due to the fact that the cargo is held and mounts soldiers water demand is greater. Pools of water in this part has also been a lot. And in this part of the

monument can be found unfinished pools. Perhaps, is there pools did not satisfy the demand for water, and so was the need to build new ones. In this part of the length of one of the pools was 23 m, width 4, the slope of the depth of 3-4 m.

The water in the pool was flowing through the channels carved into the rock. The width of these channels 20-25, the depth of 15-20 cm. The channels were carved so that they are prevented as much as possible the loss of water during the rainy season. This fact shows that the defenders of the fortress had to collect all the available water to the last drop. With the help of two or three channels one basin to water. The length of such channels that provide water pools, sometimes reaching 200 meters.

Another of hydraulic structures, structures for providing residents with water, were kahrizes. After all, no matter how trying the people, they are during the rains could not fully prevent the loss of water. Therefore, it was necessary to collect water and groundwater. They carried this through karez system. In Alinjagala yet two karizes found. Both of them are at a considerable distance from Naryngala.

First kahriz is located near the western entrance to the fortress from the road on Gazanchi. Being exposed to natural erosion, prospective wells were completely filled up, and it is impossible to determine their location. Only the output of this kahrizes was found. Login kahriz was constructed from solid stone quadrangular shape and were arranged to the water channels 60 cm wide and 2 meters long. In order to prevent rock falls, the yield was surrounded by a horseshoe supporting wall. Now the entrance to the kahriz restored and renovated. In the spring of this kahriz, resembles a small mountain stream, without a doubt, completely satisfy the needs of the population of the fortress. But it should be noted that during the drought, especially in the hot summer, it is dried out.

Second kahriz is in the direction of the east entrance at the foot of the mountain, where the Alinjagala. Nowadays, people use water from this kahrizes population and it is known as the "upper source". Unlike the first kahrizes, it has even been found wells. Wells medieval kahriz in Nakhchivan was a circular shape, but the upper wells kahrizes this was done in a room. Undoubtedly, this was due to the use of wells. Established that kahriz had three wells. Unlike medieval kahriz wells that are dug vertically, chief of kahrizes well was dug at an angle of 45 degrees. Well after 8 meters of depth passes in 9-10-meter cavern under a rock. This free space can accommodate 3-4. The rock at the beginning of the cavity has been cut down, and in this place was built a swimming pool 0.6 meters deep to collect groundwater. This pool made it possible to collect them in one place. The collected water with the help of small earthenware gutters and pipes flowed down. On the wall of the well last steps were taken, which came down to the water level. Man going down these stairs down via damper before watershed could change the direction of the water to the left, right and down. The presence of such a distributor shows that kahriz has three outputs (3, p. 41). Note that today, only one of these outputs.

Water outlet of the kahrizes were located inside the house and, therefore, the enemy who besieged Alinjagala, had no idea about the water sources in the fortress. It should be noted, studies in the year 2006 showed that this part of the mountain was surrounded by a fortified wall. Along the walls of the fortress and inside they were the remains of residential buildings. Based on the research we can say that during enemy offensives population fortress neighborhoods refuge here. Of course, the civilian population and also used water from kahrizes. On the other hand, due to the location at the foot of water in the kahriz dry up later than others, and when rainfall was more water is not ended at all. Therefore, when the fortress visited the lack of water, the soldiers went down at night and collect water from kahrizes in skins.

Studies conducted in the vicinity of Alinjagala show that for water supply of settlements is also widely used in water channels and dams. In 2008, during research in Julfa area near the village of Disa remains of a water channel were found. This channel has been laid to bring water Jarajur river in the land surrounding the village of Disa. By blocking a river, the water is directed into the canal, dug in the ground. In order to channel the water has passed through the foot of the mountain, a complex hydraulic structure was built. It consisted of a high wall, which is composed of pieces of rock and prevents water and debris flows. The height of the walls in some places exceed 4 meters. Studies show that for the flow of water in the mud wall of special grooves. During the studies of seasonal settlements that existed along the canal, samples of pottery were found with red polishing, baked in pink, dating from the first century AD. Some pottery date back to the Middle Ages. We can say that the canal was used from the beginning of our era to the Middle Ages. At present, it has been restored by local people and is suitable for use.

Studies show that the people of Nakhchivan, including Alinjagala and its environs, in ancient times were in need of artificial irrigation, and so at the expense of hard work have built dams and water channels that play a major role in the regional economy. Alinjagala water system was one of the important conditions to ensure its long-term opposition to the siege.

Vali BAKHSHALIYEV,
doctor on history,
correspondent member of ANAS

NUMISMATIC MATERIALS OF ALINJAGALA

In the history of the state of the medieval fortress of Azerbaijan played an important role. Castles in Azerbaijan, as well as in Nakhchivan existed in the Middle Bronze Age. Studies show that in some periods in the fortresses were mints. Mainly used for the defense of the fortress, and then for religious activities, trade and craft. The most ancient states of Azerbaijan were formed as a city-fortress. One of these was the magnificent forts and Alinjagala. In the second half of the XIII and the first half of the XIV centuries Alinjagala was one of the main centers of coinage.

Note that Nakhchivan was one of the cultural and shopping centers of Azerbaijan. During this period in Nakhchivan and in Gilan was the major mints. The number of mints in Nakhchivan increased in the Middle Ages. During this period, in the territory of Nakhchivan coins were minted in Nakhchivan, Astrabad, Sharur, Kiran (Gilan) Alinjagala. Many of the coins found in Sharur treasure, chasing a place specified "Alagir", and researchers recognize its identity with the place-name Alagoz. Recall that in the territory of Babek region of Nakhchivan was a settlement called Alagoz, and nearby was an impregnable fortress "Guyuludag". Undoubtedly, such a large number of mints due to the strategic position and natural resources. As we already know, Nakhchivan was one of the oldest metallurgical centers of the South Caucasus and in the Middle Ages used intensively deposits of gold, silver, lead, copper, were in Nakhchivan.

In the works of local and foreign experts on the numismatic monuments of Azerbaijan have information on the coins minted in Alindzhagale. One such mention is made in the book "Coin catalog jalair" (4) Alexei Konstantinovich Markov, is one of the scientists who laid the foundations of Eastern

Numismatics in Russia. In the above mentioned work of author names 45 mints. One of them - in Alindzhagale. Coins from Alinjagala only a few pieces.

As is known, Alinjagala was the main stronghold of the state Eldaniz, and here kept their treasury. On the total amount of treasury Eldaniz have interesting information to work "Tarikha Gozide" Hamdullah Gazvini. He writes that during the reign of Atabay to the state treasury in one year went income 2,300 Tyumen from Azerbaijan, Mugan and Arran. For comparison, you can specify that all over the state Elkhani for the year reported in the treasury only in 2100 tumen (7, p. 153).

One of the authors of the medieval thinker by the name of Sadr al-Din Abul Hasan also informed about this. M.A.Seyfadini, based on the above-mentioned author, in volume II of his multi-volume "Azerbaijan numismatics" said: "The work of Abul Hasan stated that the bulk of the treasury was kept in Alinjagala Atabay, a fortress near the city of Nakhchivan, which had a strong defensive system, and the rest - in the fortress, located in the area called Sirr Jahan. The second main castle belongs to his wife Jahan Pahlavan, the daughter of the Emir Inanj, Gatibe Khatun" (5, p 146; 7, p. 117). Most likely, some of the coins on behalf of the rulers Eldeniz minted in Alinjagala. In 1983, in the village Yurdchu Kangarli district was discovered a treasure consisting of coins with the names of the rulers Eldaniz - Jahan Pahlavan, Abu Bakr and Muzafareddin Uzbek. But, as in most of the coins did not specify their place of issue, it is rather difficult to define. Coins minted Eldaniz mainly in the cities of Tabriz, Nakhchivan, Ardabil, Ganja, Beylegan and others. While many found numismatic materials, dated Eldaniz period, they have not yet found a single gold coin. According to researchers, the rulers Eldaniz dynasty did not have the right to mint gold coins. That right belonged only to the Seljuk rulers (1, p. 205).

Some sources have information that during the reign of Abu Bakr were placed in Alindzhagale income and taxes come from Azerbaijan and Iraq, including expensive gifts.

Although most researchers refer to a period of prosperity Alinjagala Eldanisids times, minted coins with the monogram "Alinja" existed and Elkhan dynasty. Coins minted in Alinjagala - a copper dirhams. Local rulers had the right to mint copper coins. These coins were used as means of payment. In this respect, there is some interesting information on the coin, A.K.Markov published in 1897. The obverse of the coins minted the word *"..chekan .... Alinja gale ..."; and the reverse side of the letter v (Vav) is visible ... ... Rasul Abu Bakr ...* (4, p. 33; 5, p. 146). Since dating and history of coins is not known, on the basis of their form and technique of coinage, they are about to Alinja mint and date back to XIII-XIV centuries (6, p. 160).

Atabay Eldanisids State, is considered one of the most powerful states in the Middle East, it is likely carried out the minting of coins during certain battles, wars, conflicts, internal uprisings and unrest. After all, in the Middle Ages for the production of monetary measures undertaken primarily during periods of force majeure and unexpected events, to time to issue salaries to the soldiers.

The coins minted in Alinja revealed that these are wrong - mostly rectangular, square and similar forms, made of copper and bronze alloys, do not differ in the face value. Likewise, there is no overall system weight and size. Print consists of a brief and concise expressions. The coins issued by the Mint Alinja, are very small, so it is not possible to carry out their statistics, iconographic etc. analysis. For the reasons mentioned above we can assume that the work on the coinage produced here from time to time.

This interesting information is available on the coin of VII century, revealed in recent studies. This coin Sogdian alphabet written word Chach and the name of the sovereign. However, the name of the Emperor is not yet deciphered. Chach is an ancient naming Tashkent. Undoubtedly, this coin shows that Alinjagala in the VII century had close ties with Middle Asia countries.

Vali BAKHSHALIYEV,
doctor on history,
correspondent member of ANAS
Ganira PIRGULIYEVA
philosophy doctor on history

ALINJAGALA IN THE PEOPLE'S MEMORY

Based on a comparison of historical sources with the collected topographic materials, it can be said that the name Alinjagala mentioned even in pre-Islamic era, in the early Middle Ages in connection with a number of events. This is most noticeable in the sources associated with the spread on the territory Kumanian, Kipchak, Khazar Turkic tribes. Our main goal is to study the settlements in the vicinity of the fortress, especially close to the mountain, where it is located, the study of economic activity of the population of the historic village Alinjagala (6, p. 49), their way of life, role in providing the fortress with food, revealing the traditions associated with fortress. In the "Kitabi-Dede Gorgud", in the part entitled "Oh son of the old man's ears Sagrak "reported that Black Thakur created in Alinjagala special reserved place, is home to many birds, geese, chickens, partridges, rabbits and other animals; Sagrak, come here, nice hunted, then got drunk and was captured by the infidels (4, 110). Two features draw attention here: the area was beautiful natural environment and fauna, the reserve was established on the basis of this note and what is indicated. fencing the reserve area by a fence and entering to Sagrak using hacking gate. Second and more interesting point -.. that all this was a kafir hands. On the basis of historical sources, we can conclude what is called "infidels" - Turks-Christians worshiped living in these areas during the beginning of the spread of Islam. In other words, it was a fraternal Oguz tribes professing another faith. Considering the popularity Alinjagala at world level, in order to prevent false informing attending her guests, especially tourists, we consider it appropriate to recall some historical questions again.

In his work "The Book of Diyarbekir," written in 1471, Abu Bekr Tehrani, stated that his great-grandfather ruler

Aggoyunlu Long Hasan`s son Bayandyr Khan, 29 knee Ilak Bay was a Christian. Then Alinjagala, who was in his native place (in Nakhchivan) into the hands of Kipchak (Kipchak Turks - H.G., A.O.) (1, p. 25). Abu Bekr Tehrani, continuing the theme of religion and genealogy, writes that ancestor Long Hasan 23 knee Sungur Bey lived in the time of the last Prophet Muhammad bin Abdullah bin Abdul Mutalib (Allah bless him and his entire family). He worshiped the One God. However, their lands were not part of the Islamic state. They were in a state of permanent war with infidels. These people consist of many genera, military and tribal alliances. In Turkustan they ruled 70 years. From there came to the lake of Kipchak, 20 years roamed there in summer and winter pastures. Then settled between the lakes and Alayaz Goyche. Along their borders, they fought the infidels (1, p. 26). Here, the expression "infidels" belonged to the families of fire and idolaters. As the author, referring to monotheism, Christianity had in mind. Clearly indicates that Islam has not yet received a distribution in these territories. Hence, to Islam in these geographic areas, including Nakhchivan, the leading ethnic group were the Turks. If we further analyze these data, we can assume that the times Sungur Bey belonged to the first years of the advent of Islam, and to Sungur five of his grandfather five generations ruled this fortress and were Kipchak Turks. The same version is even more clearly seen in the "Kitabi-Dede Gorgud". The inhabitants of the fortress, though other faiths, they speak the same language with Oguzes.

A.Tehrani, talking about genealogy, writes that ancestor Long Hasan 52 knee (that is, the ancestor Sungur Bey 29 knee – H.G), Bayandyr Khan is fully captured and included in the composition of its padishahhood countries such as Iran, Turan, Egypt, Sham, Firendzh, Hata and Dashti Kipchak. Younger brother Bejanchi he appointed governor of the city Sairam, he also lived in Karabakh in the winter, and in summer - the lake Goyche (1, p. 30). From the tribal genealogy, the author, it is

clear that Khan was Bayandyr 6th grandson of Noah's son Yafeta (we have new evidence that Bayandyr Khan was actually the grandson of Turk, the son of Noah - H.G., A.O.). This means that the initial time the Turks were the indigenous people within Karabakh, Nakhchivan and Goyche lake. They lived in these regions for thousands of years before the advent of Christianity and worshiped the One Creator. If you pay attention to historical processes, in subsequent periods, the Turks, worship the One Creator, the first to adopt and spread Christianity. Based on all these facts, a prominent Turkish historian F.M.Kyrzyoglu writes: "Bayandyr Khan, younger brother Bachanaka appointed governor of the Eastern countries, with the center in Sairam (Chimkent / Espichap), and his army went to Karabakh wintering and summer lake pasture Goyche" . Here, the "Circle of Elders gathering and setting a great feast", he divided his property and died in his hour. One of the sons Bayandyr Khan, who was born here, was Ilek Khan, ancestor Long Hasan 29 knee (in the "Book of Diyarbekir" 28 knee – H.G., S.A.), he was a Christian (belonged to the Gregorian church). His descendant in the third generation, and the ancestor of the Long Hasan 25 knee Sungur Bey during the spread of Islam, the faith of the Prophet Muhammad lived in the territory, where the mountain and the lake Alanjaz Gëyche (this includes the entire territory of Western Azerbaijan and historical lands of Nakhchivan - H.G., A.O.). Alinjagala, who was in his native land (Nakhchivan), in the time of Caliph Hadi and Harun (785-786 years) has passed into the hands of Kipchak, consisting of the Khazars, running Bulundzhana. Ancestor Long Hasan 5 knee Pekhlevan Bey (from an ancient family of the father), being the ruler of Alinjagala, broke Bashbuguna (1239) from the army of Genghis Khan (3, p. 213). From this report it is clear that for about 150 years before the Emir Timur's Mongols were defeated in this area.

These historical facts show that the inhabitants of the fortress, called "infidels" in the "Kitabi-Dede Gorgud" - a Turkic-

Christians, the indigenous people of this area have not yet accepted Islam, since he only began to spread.

Based on the collected materials can be said that although Alinjagala longer used for defense purposes, in certain periods there were opportunities for the residence and establishment of administrative bodies. This confirms the existence of a special location for the rulers, called Shahtakhti, the presence in the fortress houses, tandirs, handicraft center. One of the factors that play a major role in strengthening and supply of the fortress, was Alinja town, located on the right bank of the same river. The village had such a geographical location, it is easy to capture her was impossible. On the west side it was in the form of horseshoe surrounded by slopes of Alinja. From the north-eastern, eastern and south-eastern sides were erected high walls. On the basis of surviving to this day remains of the walls can be said that its width is about 2 m. The city walls were located on a high slope Alinja shore of the river, so gather a large army under them it was impossible, that strengthened the defense of the village. Note also that the "detailed registry of Nakhchivan Sanjak" village name is given as "Alinjagala" (6, p. 50). In the "Sanjak" along with this village have information about the other village - Khanagah. On the basis of the collected materials can be assumed that people from the surrounding area Alinjagala and settled on the left bank Alinja river, opposite the village Alinjagala near Khanagah area, is considered sacred. Then, mostly in the late XIX and early XX centuries, the villages were merged. From V.Grigoreva data clearly shows that in the first half of the XIX century, the village name was mentioned as a Khanaga or Alinja (5, p. 156). That is, they used both names. Despite this, it is clear from the above description that the author is talking about the historic village Alinjagala. It mentioned that on one side of the village there are cliffs Alinja and the other side is surrounded by a fortified wall. It is stated that the village belonged to Nazarali Khan, and its arable land is very rocky.

In the village there Alinjagala kind of economic life. On the basis of historical sources and ethnographic materials collected by the local population classes can be divided into two groups: agriculture and livestock. According to data collected by the people, cultivated wheat, barley, millet, oats, flax and other crops. Inside the castle walls, in today's terms, in the courtyards of houses in the not-so-large plots of land cultivated garden and vegetable crops. Arable land, extensive gardens and vineyards are on the ground around the fortress. This is confirmed by information related to taxes, from "A detailed register of Nakhchivan Sanjak": wheat - 11 measures - 330 (silver coins), barley - 9 measures - 180 (coins), millet - 3 steps - 45 (coins), sumac - 2 measures - 30 (coin), grain (a mixture of wheat and barley) - 22 measures - 462 (coins), spelled - 6 steps - 126 (coins), peas - 4 measures (72 coins), fruit - in the year 120 (coins), grapes - 290 per year (coins) (6, p. 51). Due to the economic life of the fortress and its surroundings interesting information we find in the Spanish diplomat, ambassador of the King of Castile Henry III of Castile in the Timurid state in the years 1403-1406, Rui Gonzales Clavijo. "Alinjagala rises high and steep hill, it is surrounded by walls and bastions. Inside the walls, at the bottom of the mountain slopes... there are vineyards, orchards, fields, pastures. The castle or fortress is located on top of the mountain".

Naturally, the predominant cultivation of crops in agriculture, because they are of great importance not only for the lives of people, but also for livestock. On the basis of the tax so charged may say that livestock has been developed in the village: a honey tax - 120 (coins), mutton tax - 30 (Coin) (6, p. 51). In connection with honey note one more thing: one of the peaked rocks in the territory Alinjagala called "Ballygaya" ("Honey Rock").

It is not known whether there was at the foot of the fortress place for threshing. But the territory of found wooden threshing

board placed then into a museum in the town of Julfa. Another point to be noted that the threshing boards used mainly for threshing crops grown under irrigation. Grains grown without irrigation have solid grains, they do not crease and therefore withdrawn via threshing stone boards. The fact that in this area the wooden threshing board, we can conclude was found that the local fields were irrigated artificially. Flax was cultivated in the area called Gala Yurdu. There were The squeezing the stones that were used for the extraction of linseed oil. In this area you can hear folk sayings related to agriculture.

In Alinja gray bull,
The bull's left dusty,
Earth Plough deep,
Will let the evil eye.

From information gathered by the people, it is clear that the village was manufactured burnt brick of small size, it rises to the top in the fortress on the rams and goats. As told, this was done in two ways. With one on each animal's neck was tied a brick, the second on the back of the animal hung Peremetnoe the bag. Every morning, driving the animals out to pasture in the mountains on both sides of the pouch placed one brick, and thus, depending on the number of animals in the herd raised on the construction site 500-1000 bricks. Interestingly, this is done once a day, when the morning rose flock to the mountains. There is one path to the Ascent to the fortress, which is known to the public as a "goat trail".

Discovered during the last restoration work everyday objects, especially tandir and large pools of water, food storage warehouses have played an important role in providing food during the siege of the fortress. In this regard, it was great value Alinja village situated close to the castle. Somehow in the historical sources, this issue was not discussed in detail, so it was left unlit. Kahriz, popularly referred to as Alinja, by name the mountain itself, is in the foothill cave; it is

formed by water dripping from the ceiling and leaking through the walls, then the water is collected in one place using a specially constructed bowl - "treasure." Because of these features kahrizes water is considered sacred. It collect water on the last Tuesday of the year, before the Novruz Bayram. This "Tuesday's water" is stored in the house and used to the same day next year, as a symbol of abundance, fertility and health. Remains of such water does not throw, and bring to the karez, poured here and gaining fresh water. Candidate of Philology Latif Huseynzade noted that in the early XX century, the ceremony "Nuhdaban" was held in Nakhchivan. For one or two days before her people brought the stones from Alinjagala and brought them to the tomb, located in Nakhchivan city, in a place called "Old Fortress". After the ceremony, the stones were taken back to their original location in Alinjagala (2, p. 57).

It is possible auxiliary buildings were built close to the walls of the fortress. On the one hand, further strengthened the defense, at the right time on their roofs were formed stones which were thrown at the enemy's head, there laid the fires for boiling water and tar. As in other mountain villages of our region, there is one side of the barn is directly adjacent to the wall of the house. It had a dual purpose: First, in the winter to save heat in the house, and secondly, mainly because pets are protected from certain types of predators and theft. The village used to be a square and two mills.

According to the materials of the literary and ethnographic sources, there are two known traditions associated with Alinjagala. One of them is called "Altun and Zeinab", another - "Lake Zeinab."

The first legend says that on the day of the wedding Altoona Timur and Zeinab attacking this place. As a wedding interrupted by the appearance of the enemy, together with Zeynab Altoona rises in the castle and takes part in the resistance. We also learn that Altun was the commandant of the fortress of the historical sources. According to legend, "Lake Zeynab", after

Timur's troops retreated, Altun sent Zeynab to his village Birdie (Birdie village near the village of Gazanchi Julfa district now only ruins remain of it). Timur learns that Zeynab is there and sends his men after her. Zeynab, having learned about it, so as not to fall into the hands of enemies, tied to rock back and jumped into the lake and drowned. The people that lake, and is now called "Lake Zeynab" (9, p. 73-74).

According to another legend, Timur`s son Miranshah held fortress under siege, and not give the defenders restock. Finally, they have a very food over. But they continued to resist. At this time, they milled piece of limestone and it dispelled the air of the fortress, so it looked as if they had large stocks of flour. Timurids, saw it, he got very angry.

According to data collected by the people, Timur was very angry because he could not take Alinjagala and destroyed 7 villages in the surrounding area. It was the village of Berd, Mazra, Paradash Old, Old Hachaparag, Khanaga, Damirchiev. According to the collected data, to raise the food to the fortress, the defenders used a rope woven from reeds. Sometimes the enemy succeeded with the help of arrows to break the rope. Then the defenders replaced them with others.

In the folk art samples especially Bayati, the name of the fortress became a symbol of impregnability, loyalty, endurance.

My darling's like Alinja,
I can't gain her hearth.
I've been entirely weary,
Trying to win her heart (7, p. 141).

Gadir GADIRZADEH,
doctor on history,
correspondent member of ANAS
Asaf ORUJOV
philosophy doctor on history

EPIGRAPHY MONUMENTS OF ALINJAGALA AND ITS VICINITY

In medieval architectural monuments, including castles, there were special inscriptions, epigraphic monuments - "kitaba" (epitaph). From them you can learn the most accurate and objective information about the appointment of construction, the customer, construction history, architect, etc. But, unfortunately, the inscriptions on the monuments during the time that has elapsed since their inception, crumbled and disappeared under the influence of natural factors (snow, wind, heat, cold, etc.) had deteriorated or been destroyed for other reasons. That monument is also one of the most majestic medieval fortresses of Azerbaijan – Alinjagala. To this day in any part of the fortress have not been preserved inscriptions. In the literature of the first quarter of the XX century, there are reports of the existence there Kitab. This was first reported M.Mirgeydarzade in 1930. But his message was the only one. In studying Alinjagala, I found this inscription, and described it as a scientific secretary of "Nakhchivan Research Society", he on behalf of the Company: "On the wall of the fortress has attached a stone with inscriptions" (3, p. 79-80). But the content and meaning of Kitab he says nothing. This inscription that can give detailed information about Alindzhagale, has been lost in the intervening period.

The mausoleum is situated at the eastern foot of Alindzhagaly, which is now used as a mosque of the village population Khanygah preserved one inscription. In this line (Fig. 1), was once located on the surface of the mausoleum, and consisting of four engraved lines in Arabic, says:*"This memorial arch (dome mausoleum) was built on the orders of Sahib al-Azam, Haji Muhammad, son of the late glorified suicide bomber, Emir Seid Ahmed Ogulshami, in memory of his son Emirhane in*

the days of the great sultan, Sultan Jahan Bahadir Khan - let Allah prolong his reign forever. And the founder of the aforementioned (Haji Mohammad – F.S.), inviting the mausoleum ... sown field ... this dome, the place of burial in the year ... bequeathed. "

From the inscription it is clear that this mausoleum was built on the orders of Sahib al-Azam, Haji Muhammad, who held the position at the time the Vizier, in memory of his son Emirkhan. Haji Muhammad, in turn, was the son of Emir Seid Ahmed Ogulshami, one of the commanders of the fortress Alinjagala commanding the defense during its siege of the army of Timur. Part of the inscription with the date lost, so it is impossible to accurately determine the time of its creation and the base of the monument. But on the basis of the facts reflected in the text, you can define this period, at least approximately. In the Kitab stated that the dome "was built during the time of the great sultan, Sultan Jahan Shah Bahadır Khan." It is known that the ruler of the dynasty Garagoyunlu Jahan Shah, who wrote poems under the pseudonym "Haghighi" was in power in 1435-1467 yy. So, the mausoleum was built during his reign, within the above period.

Little the inscription on the wall "of the Upper sources", located on the eastern slope of the mountain Alinja, which in the Middle Ages was dug in order to supply water to the defenders. The text of the inscription consists of one word "Allah" (2, p. 42).

Although most Alinjagala inscriptions left in the surrounding villages, especially in the villages and Khanagah Saltag, preserved many Kitab in buildings and tombs associated with religious philosophical currents acting in the fortress and its surroundings. To the east of Alinjagala is a village whose name comes from the once existed in these places Sufi Chapel (khanagah), so she and the sources referred to as "Khanagah" (4,

p. 25, 84). Its territory has survived a lot of epigraphic monuments. Among these monuments occupies a special place Kitab, which is preserved to this day in the complex of the sanctuary, which is located on the left bank of the river Alinja, about 1 km east of the village.

The district Alinja, were important trade routes, so the chapel, built on the banks of the river Alinja remained acting very long period. In the Middle Ages, this chapel had a great influence on all sectors of society, together with other chapel houses Nakhchivan she enjoyed the esteem of the people, was on a par with other major sanctuaries Eastern countries (11, pp. 64-68). Chapel Khanygah played an important role in the socio-political and cultural life of the country. This place also had great importance for the organization of the struggle against foreign invaders, including the Mongolian invaders and Timurid (5, p. 17).

The oldest inscription in Khanagah complex is located above the entrance door on the south side of the tomb, which is the foundation of the complex. The inscription (Fig. 2) is engraved in Arabic script naskh and consists of 8 lines. Its content is as follows: *"To erect this sacred, glorified mausoleum at his own expense ordered Emir isfahsalar (commander in chief - F.S.), a respected, influential, a great scholar, a fair, a blessing of faith and state decoration of Islam and Muslims, rulers and sword sultans, who visited the two holy places (Mecca and Medina - F.S.), Hajj pilgrims, the support of our blessed places Gutlug Lala Ulug Bey, the blessed al-Safwat - may Allah be merciful to him. The architect of this building - a respected and generous Jemaladdin Hajj... "* (12, p. 60-61.).

As the last line inscription completely crumbled, and the date is usually specified at the end of the text, to accurately determine the date of construction of the mausoleum is not possible. Some researchers, based on the architectural and

structural system of the building dates back to the mausoleum of XII-XIII centuries.

Titles added to the label to name the person who ordered to build the mausoleum, especially such as "isfehsalar" and "great scholar", show that he was the holder of high office (commander in chief) and an eminent scientist. But in honor of whom the mausoleum was erected, in the inscription also says.

Inside the mausoleum, in the south wall, on the right and left side of the front door, there are two mihrab. They are richly decorated with columns, arches, architraves, and other architectural elements, placed over them ayi from the Koran, religious quotes and beautiful decorative ornaments.

Inside the mausoleum it is also a tomb. It has no epitaph, indicating to whom it belongs, so make credible scientific hypothesis of this tomb is not possible. But the local population, there is a version that is buried in the tomb of Fazlullah Naimi, the founder of the religious Hurufies teachings widespread in Azerbaijan in the second half of the XIV century. He was also the mentor of prominent Azerbaijani poet Nasimi Imadeddin. A number of medieval writers and modern researchers clearly show that F.Naimi in 1394 was executed in Nakhchivan or Alinja Timur`s son Miranshah.

Mausoleum at Khanygah locals called briefly "Shikh" or completely "Sheikh Khorasan". Some researchers have expressed the view that the word actually means "Sheikh Hurasa" ("sun-like", "Shining Sheikh"), which was one of the titles of Fazlullah Naimi. Probably F.Naimi was educated and matured as a thinker in one of the Sufi schools in the governorate of Khurasan, is the very first time, the center of Sufism. He learned Sufi ideals and brought them to Azerbaijan. Pursued by the Timurids, he fled to Nakhichevan, there was caught and executed in Miranshah Alinjagala. His supporters and followers buried his remains in

the mausoleum next to the fortress Alinja and turned his tomb into a place of worship.

Three Kitab, once located near the tomb, and then taken away in Baku, during restoration Khanagah complex were returned and placed in the tomb of their heads. The content of the inscriptions engraved in Arabic script Suls, as follows: *"Each of us mortal!" (Quran XXIX - 57). In this garden of late, forgive all his sins, the carrier of wisdom and perfection, which showed the correct, clear path to his followers (al-Salik Mesalik), Sun faith (Shams al-Din), Sheikh, Sultan... - to shine the light of Allah over his grave - he died on Tuesday..."* (12, p. 66).

The history of this line is not preserved. The title of "Sheikh" added to the name of the deceased, usually bestowed on heads of Sufi sects, leaders of prayer houses, as well as the words of the inscription "to show the faithful, a clear path to his followers (Salik al-Mesalik)" give reason to assume that the deceased was a prominent Sufi sheikh. Not every head of the sect could reach this stage, at the same time, and sources confirm that F.Naimi had many followers - murids. Taking these facts into account, it is possible to stay on the version that the inscription in the tomb of the heads of concerns to F.Naimi.

The mausoleum where supposedly buried Fazlullah Naimi, forms the foundation of the sanctuary. Around him in the other buildings were constructed later, and here is a great architectural complex was created. It is very valuable from a historical and scientific point of view, the inscription on the mosque-mausoleum built to the south of the mausoleum Naimi at the end of the XV century. Inscription (Fig. 3) was found during restoration work recently. It is located on the western entrance of the mosque-mausoleum consists of two lines and engraved letters Suls Arabic. Its content is as follows: *"This tomb belongs to Haji Lala Melik, scientist, bearer of wisdom, perfection and many virtues, the pride of hajj and the two holy places (Mecca and*

Medina - F.S.), the leader of the tribes among the nations, all recognize Allah Sheikh (this sage)". Construction completed through the efforts of a noble, generous mistress - Hevvy Beder Beach Khatun - glorified its good name - nine hundred first year (21.09.1495-08.09.1496)" (14, p. 118, 11, p. 70).

Sheikh Haji Lala Malik, whose name is mentioned in the inscription and in whose honor it was built a large mosque-mausoleum, was once a leader, Sheikh Sufi sect, which conducted its activities in this sanctuary. A title that was awarded late in the text of the inscription - "Sheikh, scientist, wisdom, support, perfection and many virtues, sage," saying that it was a man really wise and decent. As well as the expression used in the text of the Kitab - "leader of the tribes among the people" - confirms that Sheikh Haji Lala Malik in the XV century was murshid - the head of the dervishes of the sanctuary belonged to the Sufi stream, which was circulated in the Middle Ages in the Muslim East, including the territory of the Nakhchivan (9, p. 27-28).

In the early 70-ies of the last century, during the restoration work in the sanctuary near the eastern wall of the complex underground four tombstones were found in the form of rectangular gravestones stones, resembling the trunk. Use the inscriptions engraved on these gravestones, it was identified the names of several Sufi sheikhs who lived in the sanctuary, as well as the names of their family members. This information is included in the scientific revolution, determined the time of their life and activity on the basis of the date of death. Except for one, three of these monuments transferred Nakhchivan State Historical Museum. At present, one of them is part of the exposition of the museum, and the rest are shown in the "Historical and Architectural Museum Complex Nakhchivangala".

The head of one of these monuments, made from a special type of marble - onyx, in the quadrangular frame engraved with

two lines of inscriptions in Arabic (Figure 4.) with the following content: *"Place of resting daughter Kazi Majd al-Din, the late Hevvy Beder Beach" (14 , p. 44).* Along the edges of the surface in the form of ribbon-shaped tombstones engraved casings 255 aya II sura of the Quran - "foot of the throne."

We believe that this woman is Hevva Beder Beke Khatun, wife of Sheikh Haji Lala Malik, whose name is mentioned in the inscription on the mosque-mausoleum complex is part of the sanctuary. We know from history that the sheikhs, the heads of religious movements, rectors of sanctuaries, lived with their families in special places in the complex of the sanctuary. Based on this fact, it can be assumed that Hevva Beder Beach Khatun, who commanded to erect in memory of Sheikh Haji Lala Melike after his death, a grand mausoleum-mosque, was his wife and lived with him in this sanctuary.

On the tomb belonging Hevve Beder Beke Khatun, unspecified date. But from the date specified in the inscription on the mosque-mausoleum erected in memory of her husband (h. 901 / 1495-1496 gg.) It is clear that at the end of the XV century, when the construction of the monument was completed, she was still alive. Therefore, the date of death of Badr Hevvy Beke Khatun can be attributed to the period after the above year - by the end of XV and beginning of XVI century.

This woman, the former wife of the famous Sufi sheikh as Sheikh Haji Lala Malik, came from a noble family, was the daughter of a Sharia judge - Kazi Majd al-Din.

The second monument (110h29h19), the surface of which is decorated with beautiful floral and geometric ornaments, broken in the middle (Fig. 5). Along the edges of the surface in the form of tape-like casing engraved aya from the Qur'an: *Gur'ani-Kerim, II-255.* At the head of the surface of the monument to make a frame, inside it is engraved Kitab read:

"This is the resting place of the daughter of the Emir Arabshah Gureysh Shahba[nu]. 848 year of Hijra (20.4.1444-8.4.1445)" (13, p. 58).

Father of the late Gureysh Shahba[nu] is presented in the caption title "emir". It is a reliable source, which gives information about the fact that he held a high life at a military post. In his work "Ahsanut-Tavarikh" medieval historian Hasan Bey Rumlu there is evidence that at the time of the ruler Jahan Garagoyunlu there was war minister named emir Arabshah (6, p. 43). Although it is impossible to declare with certainty, yet we can assume that this is the man mentioned in the inscription.

In terms of decoration is best produced third headstone (139h31h26 cm), it is fully preserved. The surface is decorated with subtle and complex patterns (Fig. 6). The quadrangular frame at the head of the monument is engraved with the inscription in two lines in Arabic. The text is: *"This is the resting place of the daughter of Sheikh Haji Perfect Hilalullaha, the late Mikeysa Khanum" (13, p. 57).*

Along the edges of the surface of the tombstones in the form of tape-like casing is the inscription, most of which quotes the Quran: II-255. At the end of the inscription is engraved with the following text with the date: *"Eight hundred and ninety-seventh year (14.11.1491-22.10.1492)".*

From the inscription it is clear that this beautiful onyx tombstone erected in memory of the daughter of Sheikh Haji Perfect Hilalullaha, Mikeysa Khanum. As we can see, in the inscription father Mikeyse Aliyeva, Haji Hilalullah presented the title "Perfect Sheikh" (Shaykh al-Kamil). the title of "Sheikh" mentioned here indicates that Haji Hilalullah once successfully attained all four stages of knowledge in Sufism, he reached the title of Sheikh. Also, the "Sheikh" title belonged to Haji Hilalullahu, supplemented in writing the word "kamil" (perfect).

This statement confirms that it has not only reached the highest level in the field of spiritual perfection, but even completely realized as a perfect man.

Fourth tombstone, somewhat smaller (73h23h23 cm), epitaph, engraved on it font Nafis, acquaints us with the names of two prominent military - father and son, are not mentioned in other sources. The monument is decorated with beautiful floral and geometric motifs (Figure 7.), In a rectangular frame at the head of the monument engraved with two lines of inscription in Arabic: *"This is the resting place of the son of the Emir Khalifa, the late Amir Shahmansur" (13, pp. 57-58).*

Along the edges of the surface of the tombs in the form of web-shaped casing engraved epigraphic motif of a religious nature. After that the text contains the date of the death of the late Amir Shahmansur: *"The blessed month of Ramadan eight hundred and ninety-eight, (6.06-15.07.1493) he moved from the mortal world into eternity" (13, pp. 57-58).*

On the right side of the tomb on the background of a decorative ornament are two frames within which are engraved 26-27 aya 55 verses of the Koran ("Al-Rahman"), on the left side is made the same way a framework within which the engraved 57 aya 29 verses of the Koran, and such words: *"Oh, one of the abandoned"*

During restoration work in the sanctuary under the ground it was discovered another inscription relating to the construction of history. Kitab engraved on the white marble plate (50h37h12 cm), consists of three lines of the Arabic language, and except for the last word of the first line is completely preserved (Fig. 8). The text is: *"He can do everything! This house founded Mohammed Rashid, the son Movlana Abdulhuseyn Khanygahi, the architect of his - Imamgulu son Nazarali In 1141 (7.8.1728-26.7.1729) (7, p. 39-40, 14, p. 18).*

Kitab makes it possible to clarify the date of the construction of one of the buildings, refers to a complex of the sanctuary, but are not preserved to our days. And also provides the names of the architect of this building and other prominent personalities in their time, which to this day have not been known in the history of our culture. Mentioned in Kitab Abdulhuseyn Khanagahi, he came, apparently, from the nearby village Khanagah, it is presented with the title "Movlana". In the Middle Ages the so-titled prominent scientists, poets, and especially Sufi sheikhs. As he was closely associated with the sanctuary on the banks of the river Alinja, we can say that, most likely, so it was not as well received that title, being a prominent scientist - a Sufi sheikh. We believe that he was a member of the Dervish sect operates in the sanctuary, or one of the leaders. From the inscription it is clear that the village, which was located the sanctuary, and then called Khanygah.

In the northwest of the sanctuary, on the southern slope of the mountain there is a cemetery, some dating back to XIII-XVII centuries. There are made of greenish stone tombstone (98h37h7 cm), on which is engraved with an inscription in Arabic, its contents preserved part (Fig. 9) is the follows: *"Oh, friend of all abandoned! There upokoit martyr, glorious and great sage, that combines all the advantages, having read the sayings of Allah, the Reverend Tajeddine Alishah Tabibullah - to shine the light of Allah over his grave... In the month of Safir... "*

The cemetery is located on the right side of the road leading to the sanctuary, a relatively well-preserved one of the tombstones with a quadrangular plate. Tombstone (106h32h22 cm) is made of reddish stone mining, the surface is decorated with beautiful floral ornaments. At the head of the monument (. Figure 10) is made rectangular frame in which there are three lines of Arabic inscriptions this text: *"In memory of Malikmameda daughter of the late Sultan Beach. Nine hundred*

and fourth year (9.08.1498-07.08.1499) "(7, pp. 42-43). Along the edges of the monument is engraved with a ribbon-shaped casing, the text of the inscription is taken from the Koran: *II-255.*

If we take the date of the inscription of the middle border, the cemetery can be attributed to the XIV-XVII centuries.

The cemetery is located south of Alindzhagaly, also has a tombstone (156h39h32) in the form of a quadrangular plate made of gray stone mountain. His head portion in the rectangular frame is the inscription is the follows: *"The deceased Mohammad memory of the son of Khoja Khan. In the first year of one thousand (08.10.1592-26.09.1593) ".*

To the west of Alinjagala, the left side of the highway leading to the village Arafsa, there is a medieval cemetery. This is not kept any epigraphic monument. There is a gravestone, which is called "Uzbek grave". According to tradition, popular among the people in this grave rests the last ruler of the state of Azerbaijani Atabay Muzafaraddin Uzbek. But, as on the tombstone no inscriptions, it is not possible to determine whether this hypothesis is true.

In the village Saltag located south of Alinjagala also survived three labels-Kitab. Inside the village mosque on a marble plate, attached to the northern wall (the size 66h45 cm) engraved in four lines Arabic. From the text it is clear that the citadel of some fortress built in 910 year (14.06.1504-03.06.1505) in honor of the fortress of support, the Sultan, the commander - selflessly devoted, loyal, brave, guardian of justice, the son of Sultan Haydar, the great Sultan , the owner of the highest virtues, talents, standard-bearer, heirs of the prophets and messengers of Allah who has committed a lot of glorious deeds, Abul-Muzaffar Shah Ismail Bahadir Khan - May God bless his soul.

The second inscription, engraved on a small marble plate, contains the following words: "Sultan, son of the noble [Haydar], the great sultan, khan... [heir] of the prophets and messengers of Allah ... [Shah] Ismail Bahadir Khan. The inscription, engraved on a marble plaque third (30h18 cm), preserved these words: "The keeper of justice, the Sultan Haydar ..." (10, pp. 147-148).

As we can see, the inscription mentions the names of Sultan Haydar, who was in the XV century (1460-1488 gg.) Head-Sheikh Sufi sect "Sefeviye" widespread in Azerbaijan, and his son, the head of this movement (1494-4524 biennium). , Shah Ismail, who in 1501 founded the Safavid state, occupy a special place in the history of Azerbaijan and lasted 235 years (1501-1736). Shah Ismael rules that State 1501 to 1524 years.

Titles supplied with the name of Heydar (in the first inscription "Sultan", "selfless ruler", "esfiya", "Salik-syuluk", "guardian of justice," the second label - "Sultan", "holy", and the third - "guardian of justice" and "Sultan"), indicate that he was a secular ruler (sultan), along with this, the head of the religious movement, the owner of the highest stage of initiation in Sufism, he held the highest position in the hierarchy.

In the inscription also mentions the name of Shah Ismail I, which occupies a special place in the history of Azerbaijan, and it also appears to such titles and epithets, as "the great sultan", "khan", "winner of the highest virtues and talents, the standard-bearer", "heirs of the prophets and messengers Allah". Here titles "Great Sultan" and "Khan" point to the fact that he was the head of the secular state, and the epithet "the owner of the highest virtues and talents, the standard-bearer" - the fact that he was the winner in a series of battles.

As we can see, these signs are not related to the mosque, where they were found. Among the population of the village there is a perception that these tablets with inscriptions were

brought to the village from a different location, and in the inscriptions referred to the fact that construction of a citadel. On this basis, we can assume that this sign-Kitab is precisely the reported M.Mirheydarzade describing Alinjagala. Medieval sources also confirm that in the Safavid period Alinjagala carried out work on the restoration and landscaping, it was built a number of architectural monuments (fortifications, gates, citadel) (15, p. 133). On the basis of this line-Kitab can say that at the time of the birth of the Safavid State (1504-1505) In Alindzhagale one of the strongholds was built in honor of the young Shah Ismail I.

The materials studied inscriptions confirm that the fortress Alinja led operations dervishes belonging to different Sufi sects, widespread in the Middle Ages in Nakhchivan, and plays an important role in the fight against foreign invaders.

Fakhraddin SAFARLI,
doctor on history,
correspondent member of ANAS

HISTORICAL AND ARCHITECTURAL SITES, LOCATED IN THE VICINITY OF ALINJAGALA

The settlement Khanagah is located in the north-east of the village Khanaga, on the left bank of the river Alinja. The settlement was founded in the valley, surrounded on all sides by mountains. The area occupied by the site, is 22,400 square meters. m. In 1991, an archeological expedition of Nakhchivan Scientific Center of the Academy of Sciences of Azerbaijan conducted here research exploratory nature. The ancient settlement is located on both sides of the valley. Its main part is surrounded by a horseshoe hill slopes. Now the valley that divides the village into two parts, a small river flows. This part is completely lined with stone, also made in urban settlements to protect the riverbank from fraying. But now the little that remains of these buildings. At the site of the destroyed residential houses were oval or rectangular recess. In the western side of the settlement, on the slope of the cultural layer can clearly be seen. As a result of weathering of the area turned sectional layer. The layer consists of clay, ash, bones and shards of pottery. The thickness of the cultural layer of about 5 m. The material on the surface consist of remnants of buildings and shards of pottery. The buildings were built of stone, sometimes of clay on a stone foundation. In the center of the settlement is now restored the original architectural complex.

Pieces of pottery, baked in a pink color, was collected on the surface of the settlement Khanygah, they refer to the type of crockery pots, bowls and plates. Inside, they are decorated with floral ornaments, engobed in brown and green and covered with a translucent glaze. The outer surface of some colored blue. It is also found pottery, engobed on both sides in a blue or green color, ornamented with blue lines, covered with a translucent glaze.

Analysis of archaeological material discovered to date the

settlement allows Khanagah XI-XVIII centuries.

The settlement of Khanaga has remained under the modern buildings of the village of KKhanygah. The ruins of the local landmarks and buildings were left to our own time. The thickness of the cultural layer of the monument 4 m. The materials collected at the surface as a result of the study consist of residues of various kinds of porcelain, glazed and unglazed. Unglazed pottery shards presented dishes such as jugs, pots, pans and jugs for ablution. This pottery made on a potter's wheel, except for pots, well burnt. Pots fired in gray, and the rest of the dishes - in pink. The surface of unglazed ware is covered with a layer of engobe. The outer surface is decorated with scratched geometric lines.

Glazed dishes presented semicircular plates and bowls. They tend to be rich inside decorated with geometric and floral ornaments. Some ornaments painted with a brush, made with shadow. The discovered shards of crockery inside and outside ornamented with floral pattern. In the ornament used green color and its various shades.

Settlement Khanaga based surface materials can be attributed to the IX-XVIII centuries.

Chapel Alinjachay. This architectural complex, also called the people of Khorasan Shah chapel, located near the village of Khanagah (formerly Khanaga) Julfa district on the left bank of the river Alinja. Up to the present day from the complex reached only the mausoleum, mosque, remains of columns of unknown function and built of hewn stone source. In the vicinity of the complex there is a medieval cemetery, a few away from him - the settlement. Studies show that the chapel was laid in the north-eastern part of the settlement.

Mausoleum, part of the architectural complex, built by Ulug Gutlug Lala Bey, the Emir, the commander, the great scientist. Although the inscription on the mausoleum Kitab-preserved name of the architect (Jamaladdin), due to the fact that

part of the inscription with the date destroyed, it is not possible to accurately determine the time of construction. Name of the sculptor in the inscription stated as follows: "to build this building (architect) Hodge, respected and dear Jamal-al-Din." Researchers on the specifics of the style include the mausoleum of the end of the XII-early XIII centuries.

The arched structure in the upper part of the mausoleum dome forms the basis shatroobraznogo using stalactites, columns. On both sides of the front door of the mausoleum are made rectangular niches, conventionally called "mihrab" (alter), they are decorated with raised ornaments, carved in plaster, and inscriptions of religious content. This is one of the most beautiful samples of the plastic threads on the plaster in the global architecture. The architectural solution of the main arch of the mausoleum resembles a mausoleum Momina Khatun. In its construction, along with the brick, used as turquoise tile. During the restoration of the mausoleum inside it found the skeletal remains of four people buried according to Muslim custom. Two of them are found opposite the mihrab inside the mausoleum, and the rest - at some distance from them. The inscription on the mausoleum does not retain information that it was erected in honor of someone. But according to reports, widespread among the local population, is buried here Fazlullah Naimi, the founder hurufitov teachings. However, as between the date of death of Fazlullah Naimi and the date of construction of the mausoleum, there is quite a big difference, this hypothesis for a long time was not considered credible. Now this hypothesis is confirmed after the discovery of several graves inside the mausoleum. As a result of decoding the inscriptions in the vicinity of the chapel, received information about the many Sufi sheikhs of Tajeddine Alishah, are the rulers of the vizier Elkhan dynasty - Abu Seid and Oljaitu Khuda-Bandah, as well as the Emir Seid Ahmed Ogulshami, participated in Alinjagala's defense.

The mosque, built in front of the mausoleum, close to its

main arch, the two supports is divided into six parts, and each part is surmounted by a dome. It is known that the founder of the sect hurufitov, a prominent ideologist and historical identity of Fazlullah Naimi, for some time he lived and preached his doctrine in the Nakhchivan region, in a city called Astrabad. In medieval sources have information that he was executed near Alinjagala. According to some researchers, as well as to popular legend among the people, Fazlullah Naimi Alinjachay buried in the sanctuary. In order to clarify this issue once again G.F.Safarli studied historical sources and local epigraphic inscriptions. As a result of studying the Kitab in the complex of the sanctuary Alinjachay not found any information pertaining to Fazlullah Naimi, despite this, the obtained information about other prominent figures of the Middle Ages. It was learned that one of the buildings included in the complex of the sanctuary, built in the year 901 AH (1495-1496) in memory of Sheikh Haji Lala Melike efforts Hondas Beach Khatun. During the restoration work in the building known as the mosque, near its western wall found skeletal remains, which confirms the assumption that burial is Sheikh Haji Lala Malik. Hondas Beach Khatun after her death, and she was buried in the vicinity of the sanctuary.

The mausoleum of Emirkhanis located near the village of Khanygah in the Julfa district. The mausoleum is popularly called takyas (Prayer), under the same name it is presented in a number of historical sources. At one time there was an inscription on the mausoleum-Kitab. It was discovered inside the building. The label text is as follows: *"This memorable dome (mausoleum) was built on the orders of Sahib al-Azam, Haji Muhammad, son of the late famed shahid, Emir Seid Ahmed Ogulshami, in memory of his son Emirhane during the time of the great sultan, Sultan Jahan Bahadir Khan - may Allah prolong his reign forever. And the above-mentioned founder, inviting the mausoleum ... sown field ... this dome, the place of burial in the year ... commanded" (Nemat M., 1992, pp. 51-52; Safarli F.,*

2013, p. 77-78). As can be seen from the text Kitab, an architectural monument built in memory of Emirhane. The reason why the monument was called takyas undoubtedly, was the holding of religious ceremonies here. The monument was discovered in 1978 during excavations on the territory. The building in terms of square shape, has a round dome. The transition from the square base to the dome made by arched columns, stalactites. The square of the building was built of hewn stone for the construction of the dome was used burnt brick and mortar. According to its architectural and construction style of the mausoleum is analogous Khanygah available in the sanctuary, as well as the mausoleum of Sultan Yaralov Village Hyndzhab Kangarli district. This type is characteristic of the mausoleums of the XV century. "Sultan Jahan Bahadur Khan", whose name is mentioned in Kitab Emirhana mausoleum – is the ruler Garagoyunlu Jahan. The inscription exact date is not specified. However, since the reign of Jahan 1435-1467, we can say that the mausoleum was built in this time interval.

Khanygah Mosque is located in the west of the village, at the foot of Alindzhagaly. The mosque is quadrangular. With the help of special poles arranged the second floor, where there is a prayer hall for women. There is a north and south entrances. Top semicircular window openings. The minaret, located in the central part of the mosque, quadrangular. The building of the mosque was restored in the XX century. Auxiliary buildings in the north-eastern side of the mosque belong to the Middle Ages. During research on the medieval courtyard of the mosque construction and household ceramics was discovered.

Based on the discovered archaeological materials and construction machinery construction history of the mosque can be attributed to the XIV-XV centuries.

The settlement of Gytgyn is located east of the village Khanygah Julfa district on the left bank of the river Alinja about 1 km away. Settlement is limited to the east the deep valley

through which runs a small river, and from the north - by high mountains. In the south and south-west of the village adjacent to the small hills, stretching along the river Alinja. Its area is about 1,700 square meters.

Accommodation registered in 1991 V.B.Bakhshaliev, in the same year exploratory research, it has been held here. The discovered archaeological materials stored in Julfa regional historical museum.

The settlement stretches along the north-eastern shore of the mountain river. The territory of the settlement in two places cut by a deep ravine. The ruins of the buildings completely destroyed, remained only a pile of rocks in their place. Thus, the settlement plan can not be accurately determined. Materials found on the surface, consist of millstones, and the unglazed shards of glazed ceramic ware, fired in pink and burnt bricks. The size of bricks is 19x19x4 cm.

In many parts of the monument to the cultural layer destroyed. But in the remaining areas of its thickness reaches 1 m. The materials discovered at the surface of the settlements consist of simple and shards of glazed ceramic ware.

Glazed pottery consists mainly of pieces of pottery cups type. They are well burned in pink, the inside covered with green or blue glaze. Some ornamented brown patterns on a green background and covered with a transparent glaze. Ornaments with vegetable motive. Also included are pieces of pottery without some form. Their first engobed surface in white color, then decorated with patterns of brown or blue and covered with a colorless glaze. Some dishes are decorated with carved (wide) design for engobe, then the recess filled with green icing and everything is covered with a colorless glaze.

Archaeological materials provide a basis settlement date Gytgyn IX-XVII centuries.

The necropolis of Khanygah I is located in the north-east of the village of the same name, around the architectural

complex. The necropolis was once investigated epigraphist M.Nematov and F.Safarli, and found here inscription decrypted. In 1991, an archeological expedition of Nakhchivan Scientific Center of the Academy of Sciences of Azerbaijan conducted here research exploratory nature.

Monument bisected by the wall surrounding the architectural complex, those graves that are located inside the wall, it can be said, were destroyed. Currently, most of the graves almost completely disappeared. Many can only make out the rocks, located in the front section. Some tombs have inscriptions in Arabic. Once on several graves in the necropolis were tombstones, with great skill made from a special type of marble - onyx. But now none of them is left in place. Some of them are stored in Khanygahe, while others - in the Nakhchivan State History Museum.

In the western part of the necropolis there are the remains of a crypt, dating back to the Middle Ages. Crypt in terms of quadrangular form, built of stone. As the fastening means used lime mortar. The inner part is plastered. The upper part of the tomb is decorated in the form of an arch. Its length 3.5, width 2.85, height of 2 m. The necropolis of Khanygah I is dated from the XII-XVI centuries.

The necropolis of Khanygah II is located south of the architectural complex of Sheikh Khorasan, at the foot of a high hill. The aerial parts of the majority of the graves is completely lost. Around there are some stones, laid out in the shape of a quadrangle. Some graves are rectangular tombstones and stone figures of rams. On the tombstones there are inscriptions in Arabic. Unfortunately, sheep figures in this cemetery are broken. At the cemetery in the lower side of the dirt road there are the remains of the tomb of the mausoleum, built of burnt bricks.

At the cemetery discovered samples of coated and uncoated pottery, baked in pink. On the basis of gravestones and monuments necropolis ceramic samples can be dated to IX-XVII

centuries.

The necropolis of Khanaga is located on the right bank of the river Alinja, west of the village Khanygah. At the moment its territory is turned into arable land. In 1991, an archaeological expedition of Nakhchivan Scientific Center of the Academy of Sciences of Azerbaijan conducted here research exploratory nature.

The area occupied by the necropolis, located south of Alindzhagaly. Vertical most graves gravestones toppled. Horizontal tombstones are made on the basis of a quadrilateral, their top is decorated in the form of an arch. At the time, there were numerous stone figures of rams. At present, of which only a few survived. Some tombs have inscriptions in Arabic.

Necropolis Khanaga can be attributed to the XIV-XVII centuries.

The fortress Gyrkhlar is located on the west of Alindzhagaly, the left side of the asphalt road leading to the village Gazanchi, on the hill of the triangular form. The monument is registered archaeological expedition of ANAS Nakhchivan Department. Toughness, in accordance with the topography of the hill is constructed in a triangle shape. The width of the fortress walls of 1.65 m. The walls are completely crumbled and collapsed, only the foundation remained. Inside the fortress there are remnants of residential buildings quadrangular. They were constructed from pieces of medium-sized rocks. Area fortress about 136 thousand sq. m.

During the study, the fortress found samples of coated and uncoated ceramic. On the basis of ceramic samples the fortress can be dated from the XI-XV centuries.

Vali BAKHSHALIYEV,
doctor on history,
correspondent member of ANAS

CONCLUSIONS

Researches show that the first source mentioning Alinjagala is the dastan "Kitabi-Dede Gorgud". In working of research group have been discovered numerous new facts of Alinjagala's history. One of such facts is the silver coin dating from the VII century found here. On this coin is seen the word "Chach" and the sovereign's name written in the Sogdian alphabet. Unfortunately, the experts haven't determined this name yet. And the word "Chach" was the ancient name of Tashkent. Stamping of a coin in the VII century, undoubtedly, confirms that Alinjagala was one of the main residences of local rulers, was the city-fortress with relations to all countries of Central Asia. In this regard the coin published in 1897 by A.K.Markov in his book gives especially interesting data. On the obverse of this coin are seen the words "...mint ...gala ...Alinja"; on the reverse are red the Arab letter v(vav) and the words "...Rasoul ...Abu Bakr".

Research of architectural features of Alinjagala shows that dating the fortress from the I-VI century is correct. As it is known in Alinjagala prevail rectangle towers and walls with rectangular ledges-projections, also hewed square stones. Similar architectural style is known since ancient times in the territory of Nakhchivan and it is widely used in fortresses of Gazanchygala, Vaykhyrgala and Oglangala. This style is observed also in such medieval fortresses as Derbent and Bayburt. In spite of the fact that Derbent, the medieval city of Azerbaijan, is mentioned in sources since the first century of our era, its defensive buildings belong to the 6th century.

Studying the epigraphic sites of Alinjagala and its vicinity shows that this area was in the Middle Ages one of the main political, social and cultural centers of Azerbaijan.

In medieval sources name of Alinjagala was used as Alinja, Alinjam, Alanja, Alanchug, Alanjik, Erinjak etc. Researches confirm that the word "Alinjak" was the name of one tribe, which settled in the III-V centuries in the north of the Araz, at the Sunik lands, and after placed between Tabriz and Nakhchivan. According to Mahammadali Tarbiyet's data, Alanjik is one of southern mahals (provinces) of Azerbaijan. It is clear that Alinja's name is connected with a tribe named arinja//alinjak and this tribe union has constructed two thousand years ago the fortress Alinjagala to ensure its safety.

Ədəbiyyat. Литература. Bibliography
Əlincəqala tarixi mənbələrdə

1. Azərbaycan tarixi, c.I, Bakı, 1994, s.351.
2. Azərbaycan tarixinə dair materiallar. Azərbaycan tarixi muzeyinin əsərləri, Bakı, 1973, s. 9, 11.
3. Azərbaycan tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər). Bakı, 1996, s.305.
4. ASE, cild 4, Bakı, 1980, s.182.
5. Bünyadov Z. Azərbaycan Atabəyləri dövləti. Bakı, 1985, s.125.
6. Dəmirçizadə Ə. Kitabi Dədə-Qorqud dastanlarının dili. Bakı, 1959, s.73.
7. Əliyev V., Məmmədov R. Əlincə qalası. "Şərq qapısı" qəz., 11. 01.1972.
8. Əbubəkr Tehrani. Kitabi Diyarbəkriyyə. Fars dilindən tərcümə edən və ön sözün müəllifi Rahilə Şükürova. Bakı: Elm, 1998, s.17.
9. Faruk Sumər. Azərbaycanın türkləşməsi tarixinə ümumi bir baxış. Türk Tarix Kurumunun Bülleteni, Ankara, 1959, sayı 83, c. 21, s. 432
10. Köprülü Fuad M. Alancaq. İslam ensiklopediyası, c.4, s.302-304.
11. Kırzıoğlu Fəxrəddin. Dədə-Qorqud oğuznamələri, kitab 1, İstanbul, 1952, s.66-67.
12. Kitabi Dədə-Qorqud. Tərtib edənlər: F.Zeynalov, S.Əlizadə, Bakı, 1988, s.208-209.
13. Kitabi Dədə-Qorqud. Tərtib edəni H.Araslı, Bakı, 1962, s.130-132.
14. Məmmədov R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki. Bakı, 1977, s.76.
15. Məmmədov R., Piriyev B.. Teymurləngin Əlincə səfəri // Elm və həyat, 1977, №9, s. 31-32.
16. Mirheydərzadə M. Əbrəqunus dairəsi, məşhur Əlincə çayı sahilində bir neçə kəndin və Əlincə qalasının tədqiqi. Azərbaycanı öyrənmə yolu. Bakı, 1930, s.78-80.
17. Seyidov M. Naxçıvan qalaları // Ulduz, 1984, №11, s.51.
18. Алекперов А. Поездка в Зангезур и Нахкрай. Исследования по археологии и этнографии Азербайджана. Ваку, 1969, с. 247.
19. Рюи Гонзалес де Клавихо. Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарканд. s. 158-161.
20. Хамдаллах Казвини. Нузхат ал-Кулуб. Баку, 1983, s. 41.
21. Йакут ал-Хамави. Муджам ал-Булдан. Баку, 1983, s. 10.
22. Книга моего деда Коркута. М-Л., 1962, s. 89-90.
23. Шеблыкин И.. Памятники азербайджанского зодчества эпохи Низами. Baky, 1943, s. 69-71.

Əlincə sözünün etimologiyası

1. Axundov A. Torpağın köksündə tarixin izləri. Bakı: Gənclik, 1983, 136 s.
2. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. İki cilddə, I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 304 s.
3. Azərbaycan tarixi. Yeddi cilddə. I cild (Ən qədimdən-b.e.III əsri). Təkrar nəşr/Məsul red. Akad.İqrar Əliyev. Bakı: Elm, 2007, 520 s.
4. ASE, c.4, Bakı, s.182.
5. Bağırov A. Oronimlərin linqvistik xüsusiyyətləri (Naxçıvan MR-in materialları əsasında). Bakı: Elm və təhsil, 2011, 220 s.
6. Bakıxanov A.A. Gülüstani-İrəm. Bakı: Azərbaycan EA nəşriyyatı, 1951, 158 s.
7. Mirheydərzadə M. Əbrəqunus dairəsi, məşhur Əlincə çayı sahilində bir neçə kəndin və Əlincə qalasının tədqiqi. Azərbaycanı öyrənmə yolu. Bakı, 1930, s.78-80.
8. Cəfərsoylu İ. Əlincə qalası. "525-ci qəzet", 1998, 15 oktyabr.
9. Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı:Yazıçı, 1988, 265 s.
10. Köprülü Fuad M. Alancaq. İslam ensiklopediyası, c.4, s.302-304.
11. Naxçıvan abidələri ensiklopediyası. İstanbul, 2008, 519 s.
12. Məmmədov N. Toponimika (dərslik). Bakı: Bakı Universiteti, 2007, 408 s.
13. Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri (1727). Araşdırma, qeyd və şərhlərin müəllifi H. Məmmədov. Bakı: Elm, 2001, 374 s.
14. Seyidov M.Naxçıvan qalaları //Ulduz, 1984, №11, s. 49-51.
15. Zeynalov N. Alan tayfalarının 72-ci il yürüşü İosif Flavinin məlumatı əsasında // "Azərbaycanın dövlətçilik tarixi" Respublika elmi konfransının materialları. 24-25 may 2012-ci il. Sumqayıt, 2012, 294 s.
16. Гейдаров М. Города и городское ремесло Азербайджана XIII - XVIII вв. Баку, 1982.
17. ХамдаллахКазвини. Нузхат ал-Кулуб. Баку, 1983, s.41.
18. Йакут ал-Хамави. Муджам ал-Булдан. Баку, 1983, s.10.
19. Смирнов К.М.Материалы по истории и этнографии Нахичеванского края. Баку: "Озан", 1990, 156 с.
20. Шеблыкин. И. Памятники азербайджанского зодчества эпохи Низами. Baky, 1943, s.69-71.

Əlincəqala"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında

1. Babayev S. Naxçıvanda "Kitabi-Dədə Qorqud" toponimləri. Bakı: XXI-Yeni Nəşrlər Evi, 1999, 224 s.
2. Xəlilov P. "Kitabi-Dədə Qorqud" – İntibah abidəsi. Bakı: Gənclik, 1993, 176 s.

3. Kitabi-Dədə Qorqud. Tərtib edəni Həmid Araslı. Bakı: Gənclik, 1977, 184 s.

Əlincəqala uğrunda Teymuri, Qaraqoyunlu və Ağqoyunluların mübarizəsi

1. A.Марков. Каталог джалаиридских монет.СПб, 1897, с. 28.
2. Yenə orada, s. 380
3. Foma Metsopski. Teymurləngin tarixi. Bakı. 1957, s. 11
4. Həmdüllah Qəzvini. Zeyl-e tarix-i qozide (В.Г.Тизенгаузен). Сборник материалов… том II, s. 98.
5. Вжыдержки из «Хроники, неизвестного автора». Бах: Армянские источники о монголах. Извлечения из рукописей XIII-XIVна. Перевод А.Г.Галстяна, М. 1962, s. 80
6. A.Bakıxanov. Göstərilən əsəri, s. 80.
7. Выдержки из «Хроники » неизвестного автора. Göstərilən məcmuə, s. 88.
8. İbn Ərəbşah. Zepdeqai-e şeveftavare Teymur (fars dilində). Tərcome Məhəmmədəli Necati. Tehran, 1339 (şəmsi), s. 62: Şirin Beyani. Tarix-i ali Cəlair (fars dilində). Tehran, 1345 (şəmsi), səh. 90: A.Markov. Каталог джалаиридских монет, s. 28.
9. Şərəfəddin Əli Jəzdi. Zəfərnamə (fars dilində). Daşkənd. 1972, s. 538-561; Əbdürrəzaq Səmərqəndi. Mətlə əl sodeyin (fars dilində). Paris. 1843.
10. Şərəfəddin Əli Yezdi. Zəfərnamə, s. 538-561.
11. Qeyd: Qəflətən 1399-cu ildə Əlincəqalada Sultan Tahirlə Əmir Altun arasında feodal çəkişmələri baş verir. Əmir Altun həmin il həlak olduğundan qaladakı müdafiə dəstələri başsız qalır. Nəticədə Teymurun qonşuları heç bir müqavimətə rast gəlmədən qalanı tuturlar. İbn Ərəbşah. Zendeqan-i şoqeftavare Teymur, s. 64-66.
12. M.F.Köprülü. Əlincaq. İslam ansiklopedisi, IV cild, s. 32.
13. K.Marks и Ф.Энгельс (архив), том VI. Голполитиздат, 1939, s. 185.
14. Məhəmməd Tərbiyət. Daneşməndan-i Azərbaycan (fars dilində). Tehran. 1314 (şəmsi), səh. 386; A.A.Seyidzade. Fezlullax Neimi (Astrabadi), DAN Azerb. SSR, 1947, № 6, səh. 282. Ə.Rəhimov. Nəiminin öldürülməsi barədə Nəsiminin maddeyi-tarixi. Azərb.SSR EA məruzələri. 1975, № 1, s. 89-92.
15. Prof. V.Minorski Nəiminin Naxçıvanda dəfn olunduğunu və onun qəbrinin burada yerləşdiyini qeyd edir. Ehtimal ki, Nəimi indiki Naxçıvan MR-in Xanəgah kəndindən 1 km şimal-şərqdə, Əlincəçayın sol sahilində yerləşmiş Xanəgahın alt mərtəbəsindəki sərdabədə dəfn olunmuşdur. Həmin Xanəgah xalq arasında, həmçinin "Şeyx-Xorasani" adı ilə məşhurdur. Nəiminin şagirdlərindən biri yazırdı ki, indiyə qədər

Kəbə (Məkkə) müqəddəs məkan hesab edilmişsə, bundan sonra Əlincə qaim məqam olacaqdır.
"Kəbə şod bər asiman dövri-qiyam,
Şod Əlincə bəd əz in qaim məqam".
V.F.Minorski. Təbrizin tarixi, s. 42; A.A.Aleskerzade. надписи архитектурных памятников эпохи Низами « Архитектура Азербайджана», M., Bakı, 1941, s. 381; L.Hüseynzadə. Nəiminin məqbərəsi. "Şərq qapısı" qəzeti, 11 yanvar 1961-ci il; "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 14 iyun 1969-cu il.
16. Mirxond. Tarix-i pövzət əc-səfa. VI cild, s. 105; Hüseyn. Bədai əl-vəqai (fars dilində), I cild, M., 1961, vər. 143a.
17. Əbubəkr Tehrani. Kitabi Diyarbəkriyyə, Ankara. 1962, s. 138-139; Şərəfxan Bidlisi. Kitab-i şərəfnamə, II hissə, s. 91.
18. Əbubəkr Tehrani. Kitabi Diyarbəkriyyə, s. 139-143; Hüseyn. Bədai əl-vəqai. I cild, vər. 157a.
19. P.A.Məmmədov. Əlincəqalanın orta əsrlər tarixi haqqında, s. 16.
20. C.İbrahimov. Azərbaycanın XV əsr tarixinə dair oçerklər. Bakı, 1958, s. 102-103.
21. Hüseyn. Bədai əl-vəqai, I hissə, vər. 318b.

Əlincəqala Səfəvilər dövründə

1. Əfəndiyev O.Ə. Azərbaycan Səfəvilər dövləti. Bakı: Azərnəşr, 1993, 301 s.
2. Əliyev İ.N. Naxçıvan bölgəsi Səfəvilər dövründə. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 224 s.
3. Fərzəliyev Ş.F. Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə (Həsən bəy Rumlunun Əhsənüt-təvarix əsəri üzrə). Bakı: Elm, 1983, 151 s.
4. Xacə Zeynalabidin Əli Əbdi bəy. Təkmilətül-əxbar (Səfəvi dövrü – şah İsmayıl və şah Təhmasib dövrlərinin tarixi). Fars dilindən tərcümə, müqəddimə və şərhlərin müəllifi Ə.H. Rəhimlidir. Bakı: Elm, 1996, 200 s.
5. İran tarixi Səfəvilər dövründə (İngiliscədən Fars dilinə tərcümə edən Yaqub Ajanddır). Tehran: Came, 1388, 720 s.
6. İsgəndər bəy Münşi Türkman. Tarix-i aləmara-yi Abbasi (Abbasın dünyanı bəzəyən tarixi). Farscadan tərcümə, ön söz, şərh və göstəricilərin müəllifləri AMEA-nın müxbir üzvü O.Əfəndiyev, tarix elmləri namizədi N.Musalı. I c., Bakı: Təhsil, 2009, 792 s.
7. Kırzıoğlu F. Osmanlıların Kafkaz ellerini fethi (1451-1590). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, 550 s.

8. Məmmədov R.A. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki (orta əsrlər dövrü). Bakı: Elm, 1977, 158 s.
9. Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri. Araşdırma, qeyd və şərhlərin müəllifi t.e.n. H.Məmmədov. Tərcümə edənlər akademik Z. Bünyadov və t.e.n. H. Məmmədov. Bakı: Elm, 2001, 376 s.
10. https://ru.wikipedia.org/wiki/Алинджакала

Əlincəqalanın qala rəisləri

1. Azərbaycan tarixi. Akademik Z. Bünyadov və tarix.e.d. Y.Yusifovun redaktəsilə. Bakı: Azərnəşr, 1994, 688 s.
2. Məmmədov S. Azərbaycan tarixi. Bakı: Çaşıoğlu, 2007, 392 s.
3. Priyev V. Naxçıvan tarixindən cəhifələr. Bakı: Müəllim, 2004, 126 s.
4. Səfərov Y. Azərbaycan folklorunda tarixilik. Bakı: Elm, 2005, 240 s.
5. Şərafəddin Əli Yəzdi. Zəfərnamə (Azərbaycan tarixinə dair seçmələr). Fars dilindən tərcümə, ön söz və izahlar Vaqif Piriyevindir. Bakı: Azərnəşr, 1996, 80 s.
6. Tarixi mənbələrdə Nuh peyğəmbər. Tərtib edən: Fəxrəddin Səfərli. Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2015, 160 s.
7. Zeynəddin bin Həmdullah Qəzvini. Zeyl-e tarix-e qozide. Fars dilindən tərcümə, müqəddimə və göstəricilər M.D.Kazımov və V.Z.Priyevindir. Bakı: Elm, 1990, 212 s.

Əlincəqalanın memarlıq xüsusiyyətləri və müdafiə sistemi

1. Məmmədov R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki. Bakı, 1977, Bakı: Elm, 160 s.
2. Məmmədzadə K.M. Azərbaycanda inşaat sənəti (IV-XVI əsrlər). Bakı: Elm, 1978, 208 s.
3. Mirheydərzadə M. Əbrəqunus dairəsi, məşhur Əlincə çayı sahilində bir neçə kəndin və Əlincə qalasının tədqiqi. Azərbaycanı öyrənmə yolu. Bakı, 1930, s.78-80.
4. Köprülü Fuad M. Alancaq. İslam ensiklopediyası, s. 4; s.302-304.

Əlincəqalanın hidrotexniki qurğuları

1. Baxşəliyev V. Naxçıvanın Erkən Dəmir dövrü mədəniyyəti. Bakı: Elm, 2002, 128 s.
2. Baxşəliyev V., Seyidov A. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində aşkar olunmuş qədim hidrotexniki qurğular. Xəzər Beynəlxalq Su Texnologiyaları konfransının materialları, 15 aprel 2013. Bakı: Azərsu, 2013, s. 422-429.

3. Quliyev Ə. Naxçıvan kəhrizləri. Bakı: Nurlan, 2008, 164 s.
4. Köprülü Fuad M. Alıncaq. İslam ensiklopediyası, s.32-34.
5. Şərəfəddin Əli Jəzdi. Zəfərnamə (fars dilində). Daşkənd, 1972, s. 538-561

Əlincəqalanın numizmatika materialları

1. Bünyadov Z.M. Azərbaycan Atabəylər dövləti. Bakı: Elm, 1988, 268 s.
2. Пахомов Е. А. Монетные клады Азербайджана, других республик, краев и областей Кавказа.вып. 9, Баку 1966 Изд-во Ан Аз ССР, 123 с.
3. Марков А.К. Инвентарный каталог мусульманских монет Императорского Эрмитажа. СпБ, 1896.
4. Марков А.К. Каталог Джелаиридских монет. Спб, 1897.
5. Сейфеддини М.А. Нумизматика Азербайджана. Т. 2. Баку: Изд-во Элм, 1998, 188 с.
6. Сейфеддини М.А., Мрабдуллаев А. Денежное обрашение и монетное дело Азербайджана IX-XIV веков. Баку: Нафта-пресс, 2004, 268 с.
7. Həmdullah Qəzvini. Tarixi Quzide.
8. Sadr ad-Din Abu-l xasan. Axbar ad doulat as Səlcukiyyə.

Əlincəqala xalq yaddaşında

1. Əbubəkr Tehrani. Kitabi Diyarbəkriyyə. Fars dilindən, tərcümə edən və ön sözün müəllifi Rahilə Şükürova. Bakı: Elm, 1998
2. İsmayıl M. Naxçıvan əfsanələri.Bakı: Elm, 2008, 208 s.
3. Kırzıoğlu M. F. Yukarı Kür ve Çoruk boylarında kıpçaklar. Ankara: 1992. s. 213.
4. Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı: Yazıçı, 1988.
5. Qriqoryevin V. Статистическое описание Нахичеванской провинции. Составитель В.Г. СПб., Департ. 1833
6. Naxçıvan Sancağinin Müfəssəl Dəftəri, 9 məhərrəm 1140 (27 avqust 1727), araşdırma, qeyd və şərhlərin müəllifi Hüsaməddin Məmmədoy (Qaramanlı).Tərcümə edənlər: Ziya Bünyadov və Hüsaməddin Məmmədov (Qaramanlı), Bakı:Elm, 2001
7. Naxçıvan bayatıları (Tərtib edən və nəşrə hazırlayanlar Məhərrəm Cəfərli və Vəfa Fətullayeva), Bakı, 2009.
8. Səfərov Y. Əsərləri I cild (məqalələr). Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 232 s.
9. Səfərov Y. Azərbaycan folklorunda tarixilik. Bakı: Elm, 2005, 240 s.

Əlincəqala və çevrəsinin epiqrafik abidələri

1. Ciddi H., Seyfəddini M. Tarixi abidələr və tarixi şəxsiyyətlər. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 17.08. 1984-cü il.
2. Quliyev Ə. Naxçıvan kəhrizləri. Bakı: Nurlan, 2008, 164 s.

3. Mirheydərzadə M. Əbrəqunus dairəsi məşhur Əlincəçay sahilində vaqe bir neçə kəndlərin və Əlincəqalasının tədqiqi. Azərbaycanı öyrənmə yolu. Bakı, 1930, № 4-5, s. 78-80.
4. Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri. Araşdırma, qeyd və şərhlərin müəllifi Hüsaməddin Məmmədov (Qaramanlı). Tərcümə edənlər: Ziya Bünyadov və Hüsaməddin Məmmədov (Qaramanlı). Bakı: Elm, 2001, 376.
5. Nemətova M. Sufizmin Naxçıvanda olmuş mərkəzləri haqqında."Elm və həyat" jurnalı, 1990, № 5, s. 17-19.
6. Onullahi S. XV əsrdə Azərbaycanda dövlət quruluşunun bəzi məsələlərinə dair. Azərbaycan EA Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası, 1966, № 4, s. 35-46.
7. Səfərli H.F. Culfa bölgəsinin epiqrafik abidələri. Bakı: Elm, 2002, 80 s.
8. Səfərli F. Naxçıvanda sosial-siyasi və ideoloji mərkəzlər. Bakı: Elm, 2003, 392 s.
9. Səfərli H.F. Şeyx Hacı Lələ Məlik. Naxçıvan Regional Elm Mərkəzinin Əsərləri. VII buraxılış. Bakı: Elm, 2003, s. 27-31.
10. Səfərli F. Naxçıvanda sufiliklə bağlı mərkəzlər. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 327 s.
11. Буниятов З.М. Попечительство Мамлюкских султанов Эгипта над суфийскими обителями. Духовенство и политическая жизнь на Ближнем и Среднем Востоке в период феодализма. Москва: Наука, 1985, с. 64-68.
12. Неймат М.С. Корпус эпиграфических памятников Азербайджана. Том III. Баку: XXI–Yeni Nəşrlər Evi, 2001, 216 с.
13. Сафаров Ф.Я. Эпиграфические памятники из Ханикаха на Алинджачай Нахичеванской АССР.Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане (1976). Баку: Элм, 1979, с. 57-59.
14. Сафаров Ф.Я. Арабо-персоязычные надписи Нахичеванской АССР (XVI-XIX вв) как историко-культурные памятники. Диссертация на сосискание ученой степени канд. ист. наук. Баку, 1987, 179 с. НАИИ НАН Азербайджана. Инв. № 8383.
15. İran tarixi (Səfəvilər dövrü) (Fars dilində). İngilis dilindən tərcümə edən Yaqub Ajand. Tehran: Came, 1388, 792 s.

Əlincəqala ətrafındakı tarix və memarlıq abidələri

1. Səfərli H.F. Naxçıvanda sufiliklə bağlı mərkəzlər. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 328 s.
2. Nemət M. Azərbaycanda pirlər. Bakı: Azərnəşr, 1992, 104 s.
3.

MÜNDƏRİCAT

Culfa rayonundakı "Əlincəqala" tarixi abidəsinin bərpa edilməsi haqqında Naxçıvan Muxtar Respublikası

Ali Məclisi Sədrinin Sərəncamı..... 3

Giriş 5

Əlincəqalada təmir-bərpa işləri 7

Əlincəqala tarixi mənbələrdə 11

Əlincə" sözünün etimologiyası 17

Əlincəqala "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında 24

Əlincəqala uğrunda Teymurilərin, Qaraqoyunlu və Ağqoyunluların mübarizəsi 26

Əlincəqala Səfəvilər dövründə..... 31

Əlincəqalanın qala rəisləri 34

Əlincəqalanın memarlıq xüsusiyyətləri və müdafiə sistemi..... 39

Əlincəqalanın hidrotexniki qurğuları 45

Əlincəqalanın numizmatik materialları 50

Əlincəqala xalq yaddaşında..... 53

Əlincəqala və çevrəsinin epiqrafik abidələri..... 62

Əlincəqala ətrafındakı tarix və memarlıq abidələri..... 74

Nəticə..... 83

Ədəbiyyat..... 271

Şəkillər..... 281

СОДЕРЖАНИЕ

Распоряжение Председателя Али Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики о восстановлении исторического памятника «Алинджагала», расположенного в Джулфинском районе 87
Введение 90
Ремонтно-восстановительные работы Алинджагале 92
Алинджагала в исторических источниках 97
Этимология слова Алинджа 105
Алинджагала в дастане «Китаби Деде Горгуд» 113
Борьба династий Тимуридов, Гарагоюнлу и Аггоюнлу за Алинджагалу 116
Алинджагала в период Сефевидов 121
Коменданты Алинджагала 125
Архитектурные особенности и система обороны ... 131
Гидротехнические сооружения Алинджагалы 139
Нумизматические материалы Алинджагале 146
Алинджагала в народной памяти 151
Эпиграфические памятники Алинджагалы и окрестностей 162
Исторические и архитектурные памятники, расположенные в окрестностях Алинджагалы 177
Заключение 187
Литература 271
Рисунки 281

CONTENT

Decree of the Chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic on the restoration of the historical monument "Alinjagala", located in the Julfa district 191

Introduction 193

Repair and restoration works in Alinjagala 194

Alinjagala in historical sources 199

The etymology of the word Alinja 205

Alinjagala in the epos "Kitabi-Dada Gorgud"..... 212

Battle of Timurid, Garagoyunlu and Aggoyunlu dynasties for Alinjagala 214

Alinjagala during the Safavid period 218

Governors of the fortress Alinjagala 221

Architectural features and defense system of Alinjagala 226

Hydraulic structures of Alinjagala 232

Numismatic materials of Alinjagala 237

Alinjagala in the people's memory 241

Epigraphy monuments of Alinjagala and its vicinity 249

Historical and architectural sites, located in the vicinity of Alinjagala 262

Conclusions 270

Bibliography..... 271

Figures..... 281

Şəkil 1. *Naxçıvan MR Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbov Əlincəqalada*
Рисунок 1. *Председатель Верховного Меджлиса Нахчыванской АР Васиф Талыбов в Алинджагале.*
Picture 1. *Vasif Talibov, the Nakhchivan AR Supreme Majlis Chairman, at Alinjagala.*

Şəkil 2. *Əlincəqalanın ümumi görünüşü.* ***Рисунок 2.*** *Общий вид Алинджагалы.*
Picture 2. *The general view of Alinjagala.*

Şəkil 3. *Qalanın mərkəzi bərpadan əvvəl.* ***Рисунок 3.*** *Центральная часть крепости до реставрации.* ***Picture 3.*** *The central part of the fortress before the restoration.*

Şəkil 4. *Şahtaxtının ümumi görünüşü.* ***Рисунок 4.*** *Общий вид на Шахтахты.*
Picture 4. *The general view to Shahtakhty.*

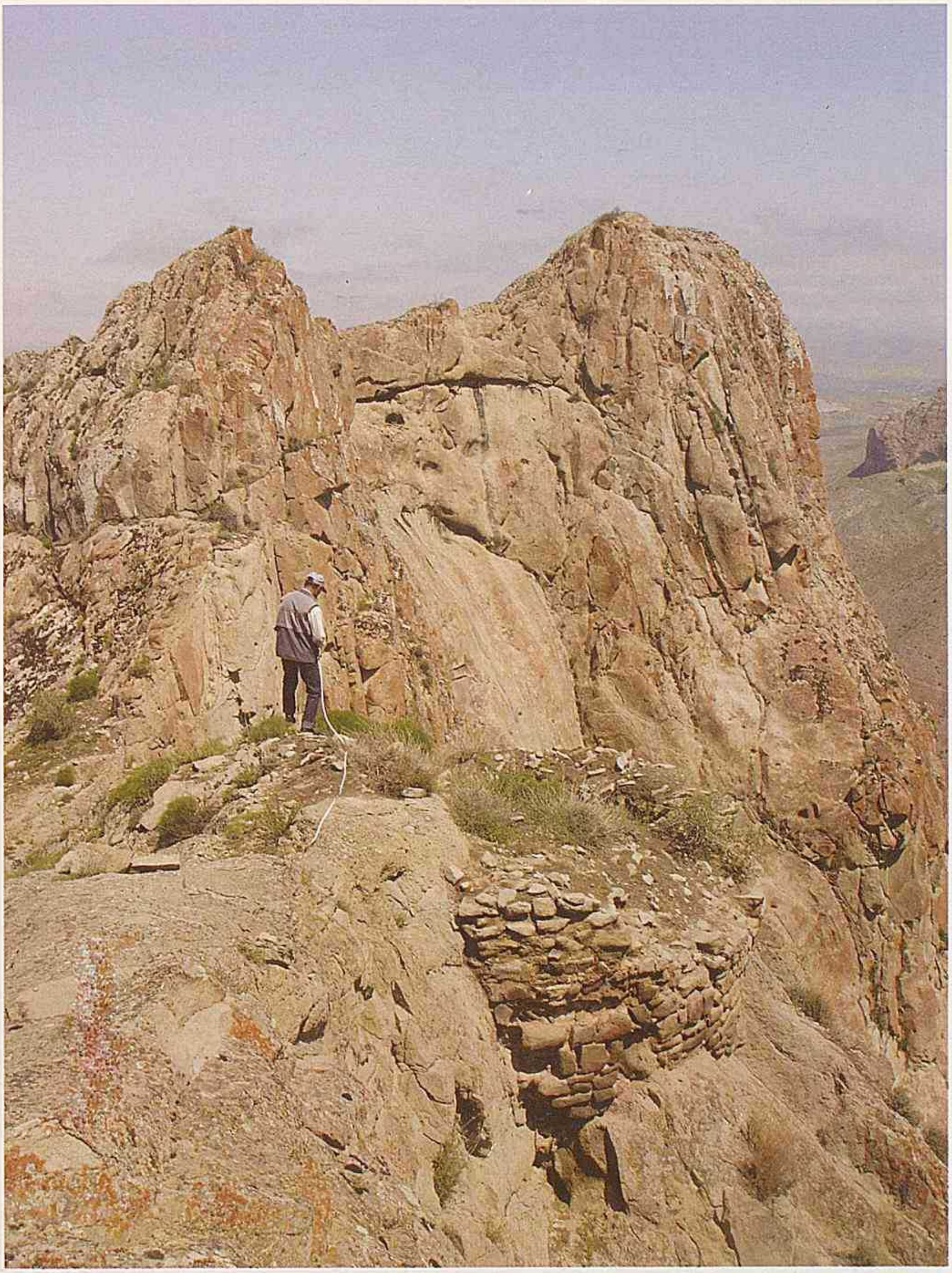
Şəkil 5. *Şahtaxtıda qala rəisinin iqamətgahı.* ***Рисунок 5.*** *Резиденция коменданта крепости в Шахтахты.* ***Picture 5.*** *The fortress governor residence in Shahtakhty.*

Şəkil 6. *Qalanın şərq qapısı.* ***Рисунок 6.*** *Восточные ворота крепости.*
Picture 6. *The eastern fortress gate.*

Şəkil 7. *Müdafiə sisteminin şərqdən görünüşü.*
Рисунок 7. *Вид оборонительной системы с востока.*
Picture 7. *The eastern view to the defensive system.*

Şəkil 8. *Qalanın şimal-şərq müdafiə hissəsi.* ***Рисунок 8.*** *Оборонительная стена в северо-восточной части крепости.* ***Picture 8.*** *A defensive wall in the northeast part of the fortress.*

Şəkil 9. *Qalanın şimal müdafiə divarı.* ***Рисунок 9.*** *Северная оборонительная стена крепости.* ***Picture 9.*** *The northern defensive wall of the fortress.*

Şəkil 10. *Qalanın şimalında qayada qazılmış yol.* ***Рисунок 10.*** *Дорога, высеченная в скале, на севере крепости.* ***Picture 10.*** *The road cut in a rock in the north of the fortress.*

Şəkil 11. *Şimal divarın tikinti texnikası.* ***Рисунок 11.*** *Техника кладки северной стены.*
Picture 11. *Laying technique of the northern wall.*

Şəkil 12. *Qalanın qərb qapısı.* ***Рисунок 12.*** *Западные ворота крепости.*
Picture 12. *The western fortress gate.*

Şəkil 13. *Qalanın qərbində yarım dairəvi bürcün qalıqları.*
Рисунок 13. *Остатки полукруглой башни на западе крепости.*
Picture 13. *Remains of a semicircular tower in the west of the fortress.*

Şəkil 14. *Qalanın arxitektura elementi.* ***Рисунок 14.*** *Архитектурный элемент крепости.*
Picture 14. *An architectural element of the fortress.*

Şəkil 15. *İctimai binaların qalıqları.* ***Рисунок 15.*** *Остатки общественных зданий.*
Picture 15. *Remains of public buildings.*

Şəkil 16. *Qalada yaşayış yeri.* ***Рисунок 16.*** *Селение в крепости.*
Picture 16. *Settlement at the fortress.*

Şəkil 17. *Qalada su hovuzu.* ***Рисунок 17.*** *Бассейн в крепости.*
Picture 17. *A water pond in the fortress.*

Şəkil 18. *Qalada dairəvi su hovuzu.* ***Рисунок 18.*** *Круглый бассейн в крепости.*
Picture 18. *The round pond in the fortress.*

Şəkil 19. *Qayada qazılan su kanalı.* ***Рисунок 19.*** *Канал для воды, высеченный в скале.*
Picture 19. *A water canal cut in a rock.*

Şəkil 20. *Qalanın şərq hissəsindəki kəhriz.* ***Рисунок 20.*** *Кяриз в восточной части крепости.* ***Picture 20.*** *A kahriz (underground water-supply) in the east part of the fortress.*

Şəkil 21. *Əlincəqalada təmirdən görüntülər.* ***Рисунок 21.*** *Вид из реставрационных работ Алинджагалы.* ***Picture 21.*** *View from the restoration work in Alinjagala.*

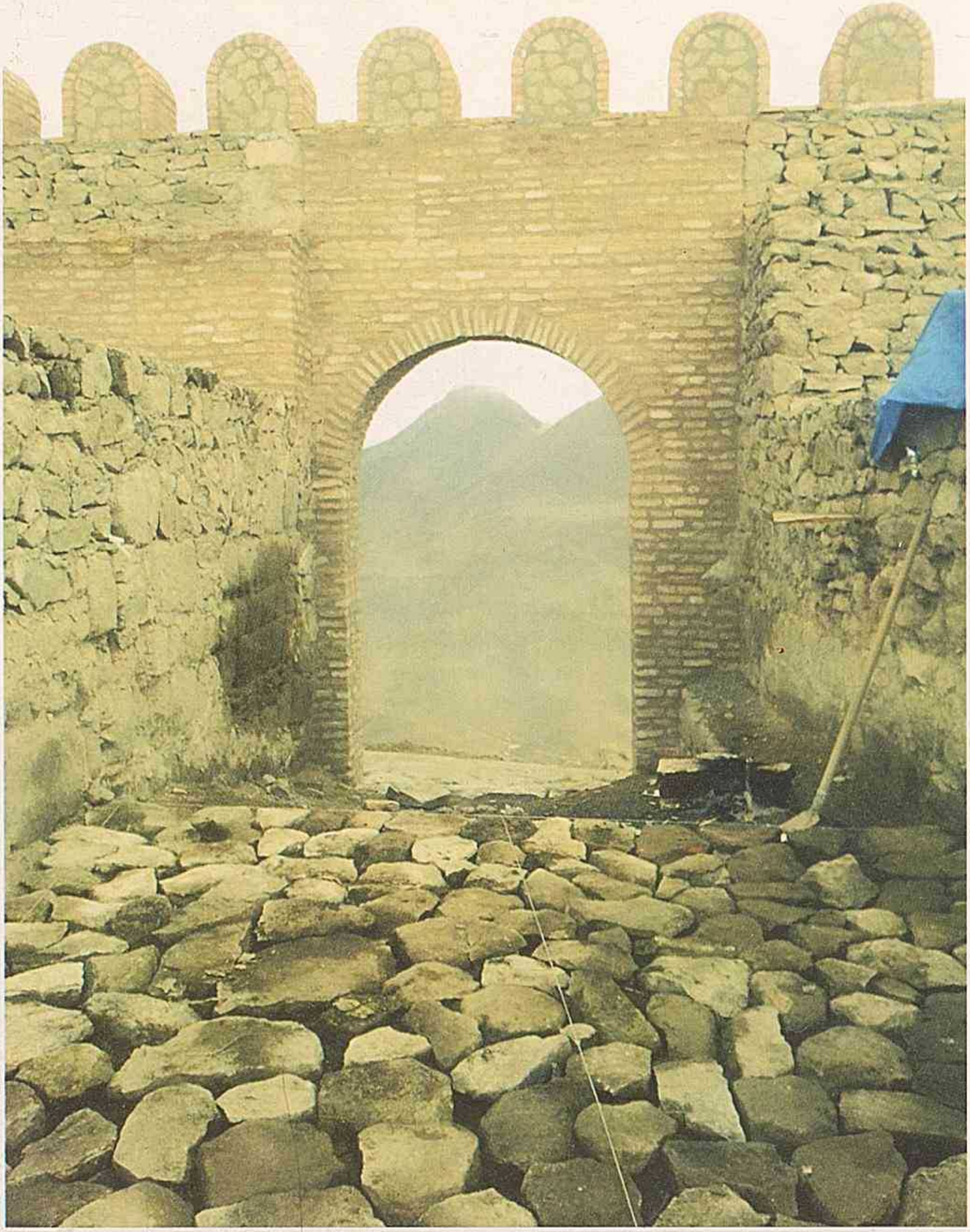
Şəkil 22. *Əlincəqalada bərpa işləri.* ***Рисунок 22.*** *Алинджагала во время реставрации.* ***Picture 22.*** *Alinjagala during the restoration.*

Şəkil 23. *Əlincəqalanın mərkəzi hissəsində təmir işləri.* ***Рисунок 23.*** *Реставрационные работы в центральной части Алинджагалы.* ***Picture 23.*** *Restoration work in the central part of Alinjagala.*

Şəkil 24. *Qalanın şərq qapısında bərpa işləri.* ***Рисунок 24.*** *Реставрация восточных ворот крепости.* ***Picture 24.*** *The restoration of the eastern fortress gate.*

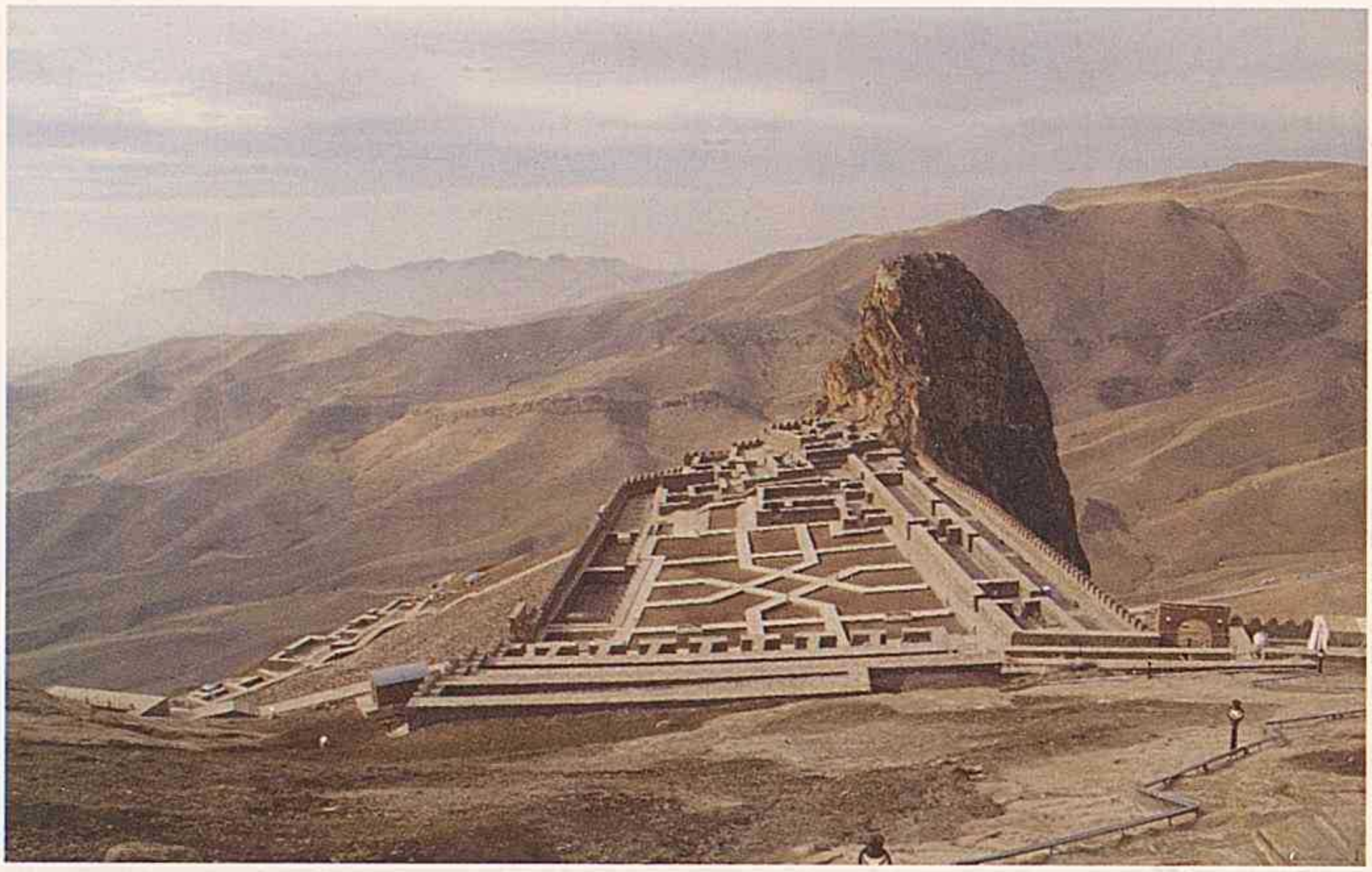
Şəkil 25. *Qalanın şərq girişi bərpa zamanı.* ***Рисунок 25.*** *Восточные ворота крепости во время реставрации.* ***Picture 25.*** *The eastern fortress gate during the restoration.*

Şəkil 26. *Şərq müdafiə divarı bərpa zamanı.* ***Рисунок 26.*** *Восточная оборонительная стена во время реставрации.* ***Picture 26.*** *The east defensive wall during the restoration.*

Şəkil 27. *Bərpa işlərinin qərbdən görünüşü.* ***Рисунок 27.*** *Вид на реставрационные работы с запада.* ***Picture 27.*** *View to the restoration work from the west.*

Şəkil 28. *Əlincəqala bərpadan sonra.* ***Рисунок 28.*** *Алинджагала после раставрации.*
Picture 28. *Alinjagala after the restoration.*

Şəkil 29. *Əlincəqala bərpadan sonra.* ***Рисунок 29.*** *Алинджагала после реставрации.*
Picture 29. *Alinjagala after the restoration.*

Şəkil 30. *Qalanın şərq divarları bərpadan sonra.* ***Рисунок 30.*** *Восточные ворота крепости после реставрации.* ***Picture 30.*** *The eastern fortress gate after the restoration.*

Şəkil 31. *Qalanın cənub-qərb hissəsi bərpadan sonra.* ***Рисунок 31.*** *Юго-западная часть крепости после реставрации.* ***Picture 31.*** *The southwest part of the fortress after the restoration.*

Şəkil 32. *Qalanın qərb divarları bərpadan sonra.* ***Рисунок 32.*** *Западные стены крепости после реставрации.* ***Picture 32.*** *The western fortress walls after the restoration.*

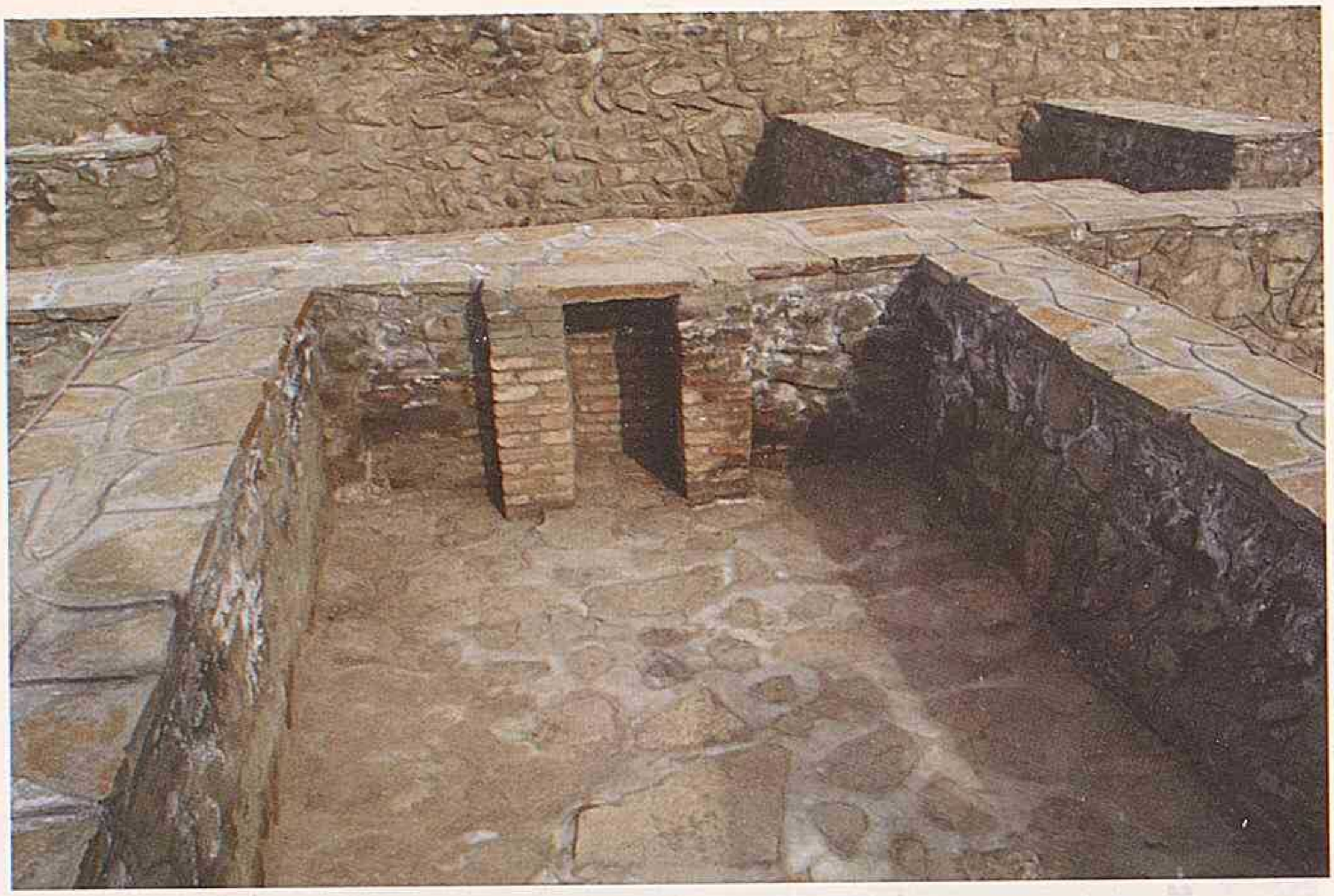
Şəkil 33. *Qalanın qərb girişi bərpadan sonra.* ***Рисунок 33.*** *Западный вход крепости после реставрации.* ***Picture 33.*** *The western entrance to the fortress after the restoration.*

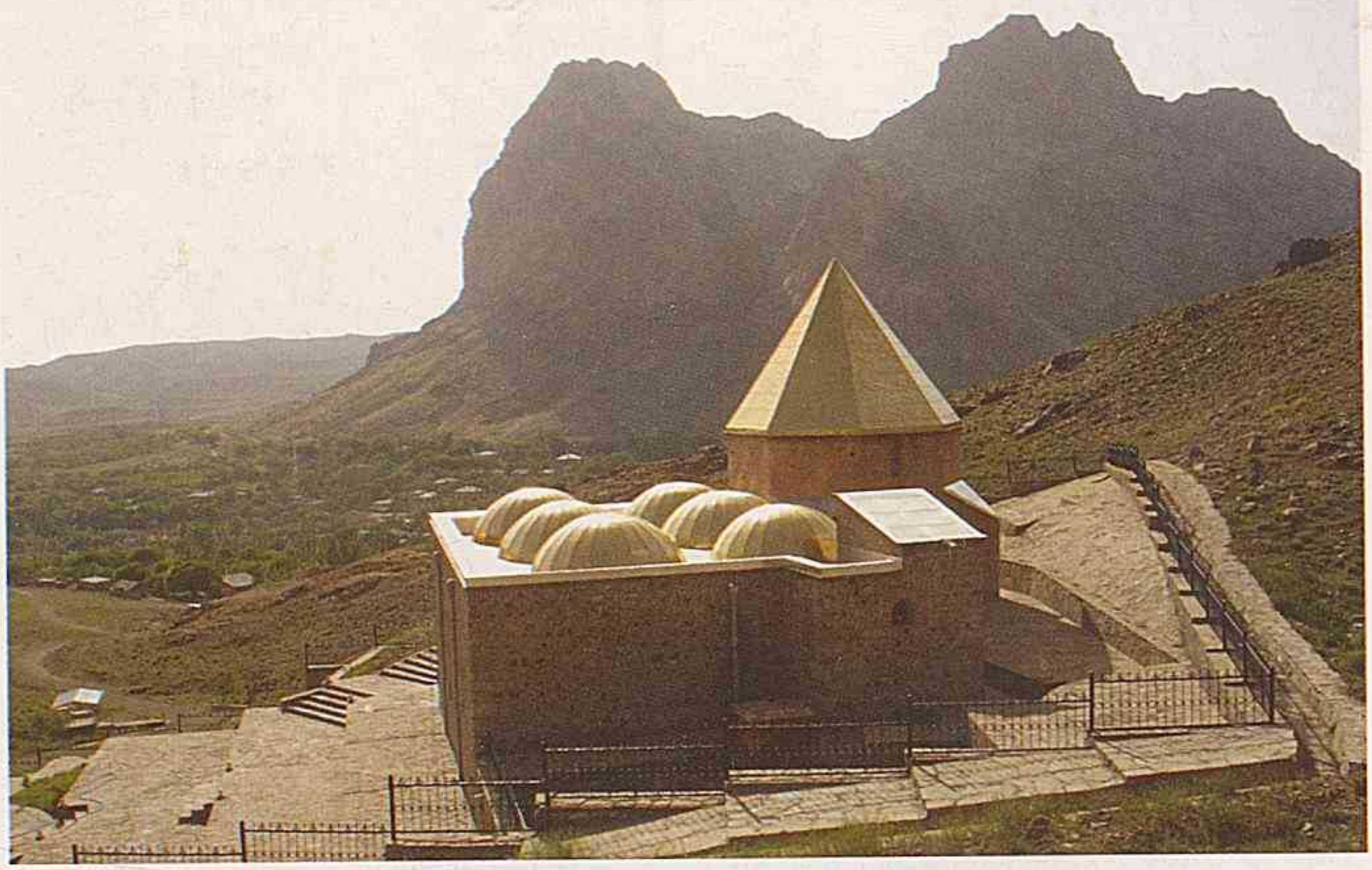
Şəkil 34. *Qalanın içərisindəki kəhriz təmirdən sonra.* ***Рисунок 34.*** *Внутренний кяриз крепости после реставрации.* ***Picture 34.*** *The inside fortress kahriz after the restoration.*

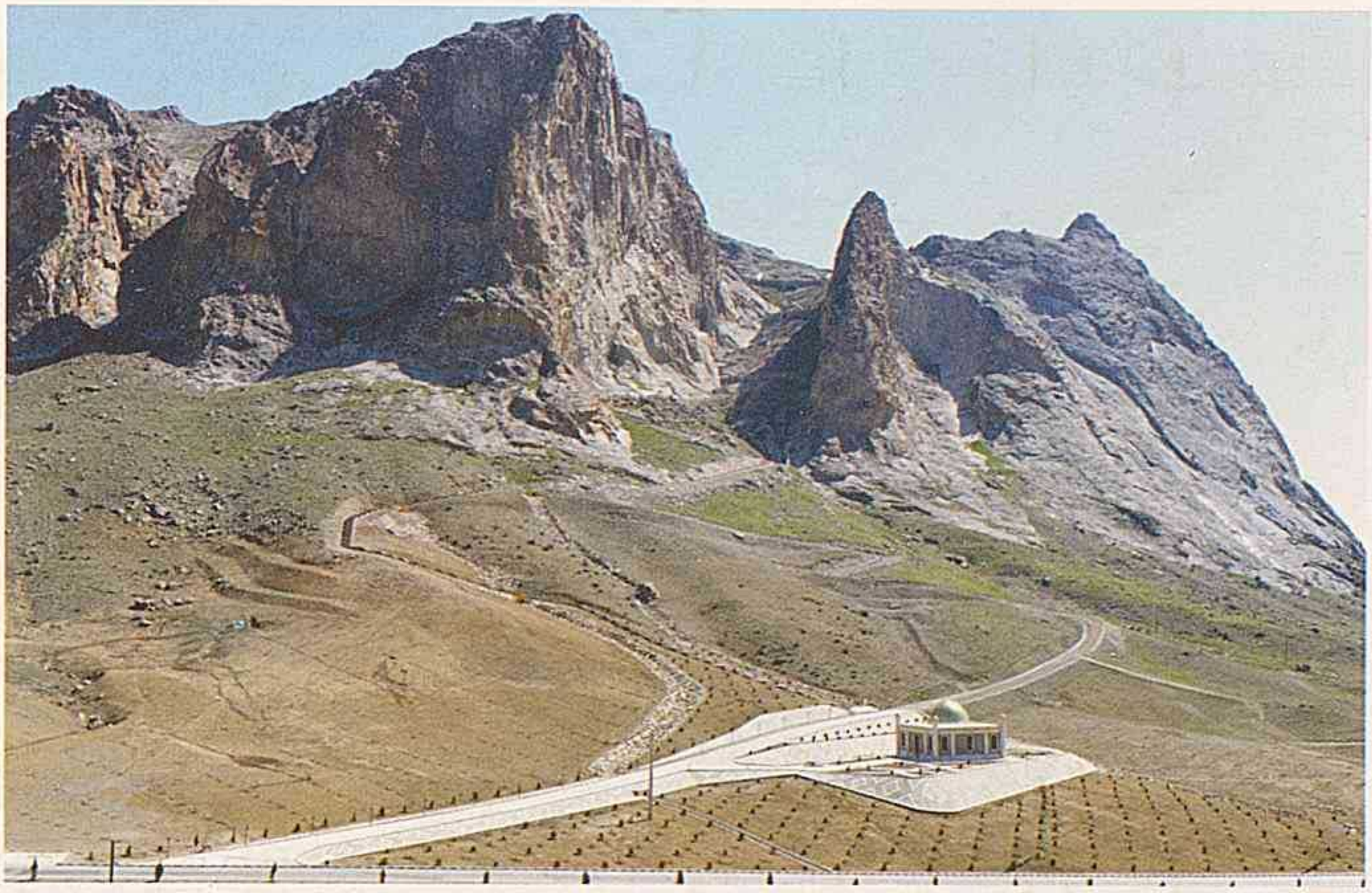
Şəkil 35. *Yuxarı çeşmə təmirdən sonra.* ***Рисунок 35.*** *Кяриз крепости после реставрации.* ***Picture 35.*** *A fortress kahriz after the restoration.*

Şəkil 36. *İctimai bina bərpadan sonra.* ***Рисунок 36.*** *Общественное здание после реставрации.* ***Picture 36.*** *A public building after the restoration.*

Şəkil 37. *Əlincəçay xanəgahı.* ***Рисунок 37.*** *Ханегях Алинджачай, вид с востока.*
Picture 37. *The Alinjachay Khanyagah, the eastern view.*

Şəkil 38. *Əlincəqala ətrafında abadlıq işləri.* ***Рисунок 38.*** *Работы по благоустройству в окрестностях Алинджагалы.* ***Picture 38.*** *Improvement work in Alinjagala's vicinity.*

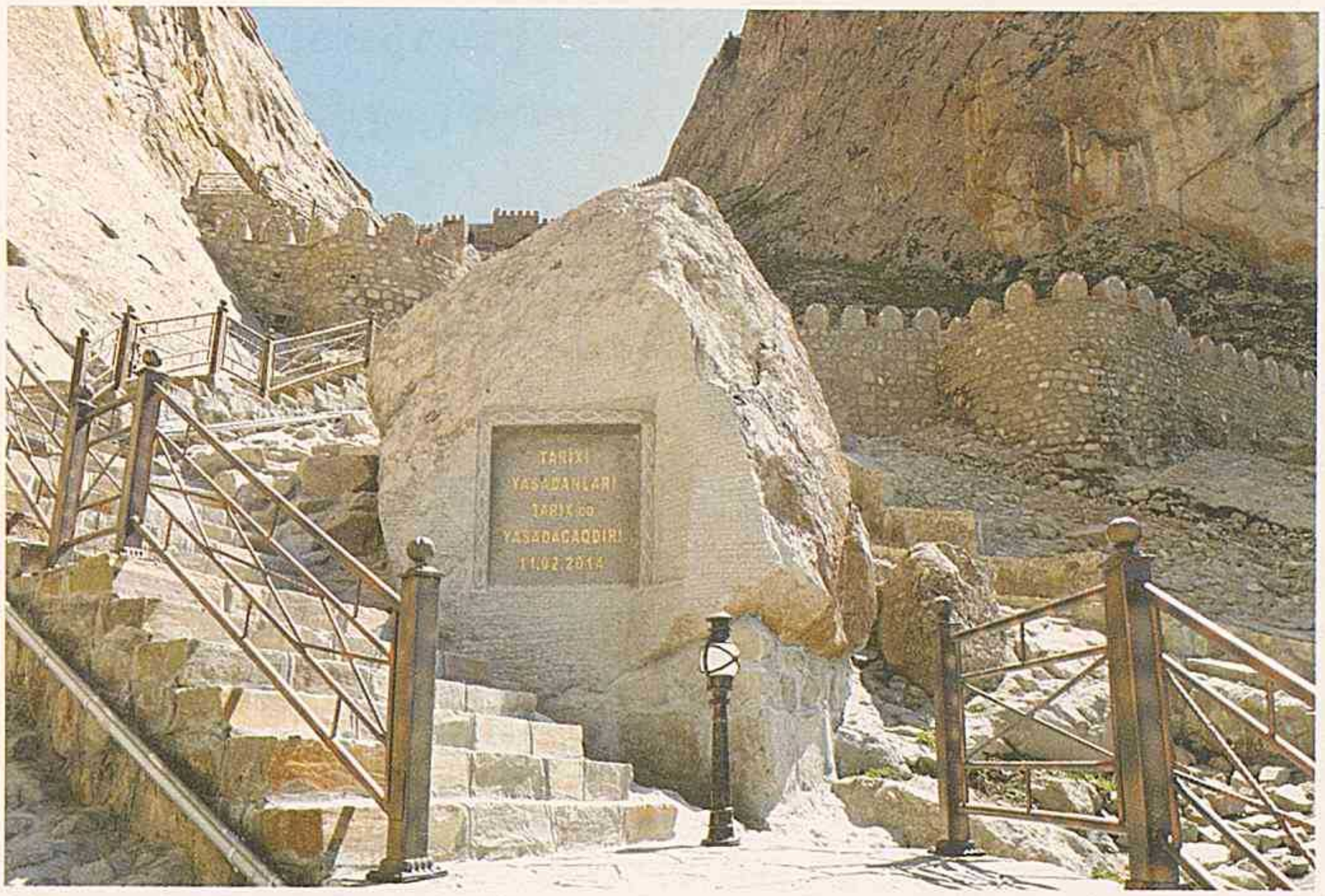
Şəkil 39. *Qalanın mərkəzi bərpadan sonra.*
Рисунок 39. *Центральная часть крепости после реставрации.*
Picture 39. *The central part of the fortress after the restoration.*

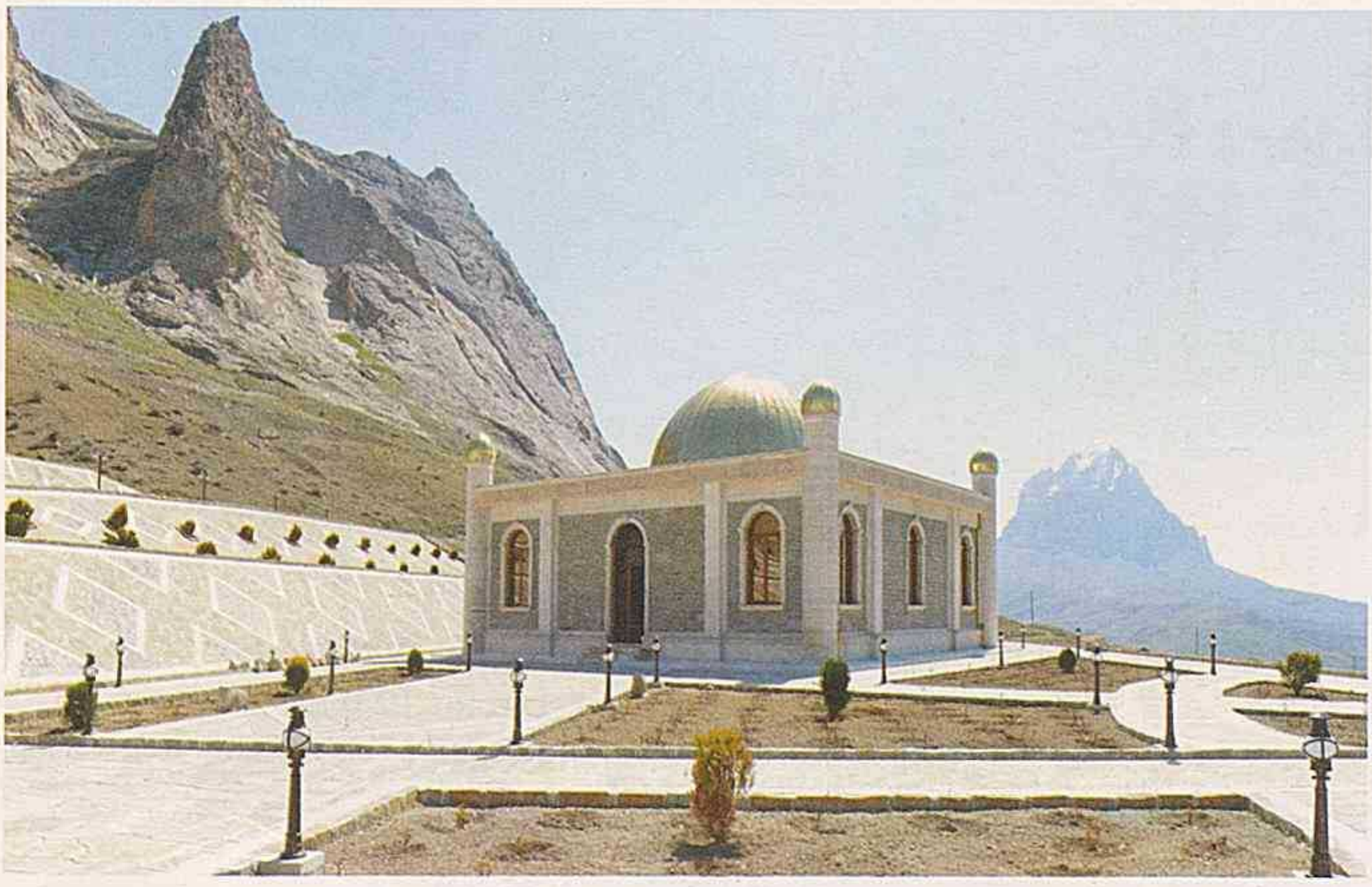
Şəkil 40. *Əlincəqalanın numizmatika materialları (XIII əsr).*
Рисунок 40. *Монета, чеканившаяся в Алинджагале (XIII век).*
Picture 40. *A coin minted in Alinjagala (the XIII century).*

Şəkil 41. *Əlincəqaladan tapılan gümüş sikkə (VII əsr).*
Рисунок 41. *Серебряная монета, найденная в Алинджагале (VII век).*
Picture 41. *A silver coin found in Alinjagala (the VII century).*

Şəkil 42. *Əlincəqalanın bərpasına aid kitabə.*
Рисунок 42. *Эпитафия, связанная с реставрацией Алинджагала.*
Picture 42. *Epitaph belong to the restoration of Alinjagala.*

Şəkil 43. *"Əlincəqala" Tarix-Mədəniyyət Muzeyi.*
Рисунок 43. *"Алинджагале" Историко-Культурный Музей.*
Picture 43. *"Alinjagala" Historical-Culture Museum.*

